

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Svazek 3

1. vydání

2016

**EUROPEAN POLITICAL
AND LAW DISCOURSE**

Volume 3

Issue 1

2016

Редакційна політика

Європейський політико-правовий дискурс – міжнародний журнал, присвячений міжнародному праву, національному праву європейських країн, політичній науці, міжнародним відносинам. До публікації в журналі приймаються статті високої якості, які представляють важливий інноваційний, теоретичний, концептуальний, методологічний та емпіричний внесок у відповідних галузях науки. Журнал використовує систему анонімного рецензування з метою верифікації наукової якості статей.

Європейський політико-правовий дискурс особливо зацікавлений в міждисциплінарних дослідженнях в області права та політичної науки. Вітаються також будь-які дослідження, які стосуються політико-правових проблем різних національних і міжнародних інститутів.

Європейський політико-правовий дискурс приймає для публікації оригінальні матеріали і не розглядає можливості публікації раніше надрукованих матеріалів.

Редакційна колегія:

Борис Бабин, доктор юридичних наук,
Інститут законодавства Верховної Ради України
Олена Гриненко, доктор юридичних наук,
Інститут міжнародних відносин Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка

Борис Кормич, доктор юридичних наук,
професор, Національний університет «Одеська
юридична академія»

Володимир Кузьменко, доктор юридичних
наук, професор, Національний університет
державної податкової служби

Тамара Латковська, доктор юридичних наук,
професор, Національний університет «Одеська
юридична академія»

Володимир Лисик, кандидат юридичних наук,
доцент, Львівський національний університет
ім. І. Франка

Бертран Матьє, доктор права, професор
Університету, професор Університету Пантеон,
Сорбона Париж-I, Президент Французької
асоціації Конституційного права, член Вищої
ради юстиції Франції

Олександр Мережко, доктор юридичних наук,
професор, Краківська академія Андрія Фрича
Моджевського

Андреас Поттакіс, доктор філософії
(Оксфорд), Член наукової Ради Європейського
центру продовжуваної юридичної освіти,
Академія європейського публічного права

Джуліан Робертс, доктор права, професор
кримінології, Оксфордський університет

Сергій Саяпін, доктор юридичних наук,
доцент, Університет КІМЕП (Алмати,
Казахстан)

Павол Хривік, PhD в області європейських і
глобальних досліджень, Університет Тренчина
імені Олександра Дубчека

Галина Куц, доктор політичних наук,
професор, Харківський національний
педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди
Микола Лазарович, доктор політичних наук,
доцент, Тернопільський національний
економічний університет

Тетяна Нагорняк, доктор політичних наук,
доцент, Донецький національний університет
Марина Нахум, PhD в області антропології,
Лондонська Школа Економіки

Микола Польовий, доктор політичних наук,
професор, Національний університет “Одеська
юридична академія”

Євгеній Цокур, доктор політичних наук,
професор, Запорізький національний університет

Адміністративні редактори:

Ділара Гаджієва, кандидат політичних наук, Національний університет “Одеська юридична академія”

Аліна Полухіна, кандидат політичних наук, Національний університет “Одеська юридична академія”

Яна Чернопищук, кандидат юридичних наук в області конституційного і муніципального права

Přístup redakce

Evropský politický a právní diskurz – mezinárodní časopis věnovaný mezinárodnímu právu, vnitřním právním předpisům evropských zemí, politologie, mezinárodním vztahům. Pro publikaci v časopisu přijímají se výsoce kvalitní články, což představují důležité inovativní, teoretické, koncepční, metodické a empirické příspěvky v příslušných oborech vědy.

V časopisu se uplatňuje systém anonymního recenzování pro ověření kvality vědeckých článků.

Evropský politický a právní diskurz má velký zájem zejména o interdisciplinární výzkumy v oblasti politologie a právní vědy, jsou to srovnávací analýzy nebo prozkoumání jednotlivých jevů. Zároveň vítáme jakékoliv výzkumy týkající se politických a právních problémů různých národních a mezinárodních institucí. *Evropský politický a právní diskurz* přijímá k publikaci jenom původní materiály a nebere v úvahu možnost zveřejňovat dříve tištěné články.

Redakční kolégie:

Boris Babin, doktor práva, Odeská Národní námořní akademie (*Ukrajina*).

Olena Grynenko, doktor práva, Instituce mezinárodních vztahů při Kyjevské Národní univerzitě Tarase Ševčenko (*Ukrajina*).

Borys Kormich, doktor práva, profesor, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*).

Volodymyr Kuzmenko, doktor práva, profesor, Nacionalní Univerzita státní daňové služby (*Ukrajina*).

Tamara Latkovska, doktor práva, profesor, Národní univerzita «Odeská právnická Akademie» (*Ukrajina*).

Volodymyr Lysyk, Ph.D, docent, Lvovská národní Frankova univerzita (*Ukrajina*).

Bertrand Matieu, doktor práva, profesor Univerzity Pantheon Sorbonne Paris-I, Prezident Francouzské asociace ústavního práva, člen Vyšší Rady spravedlnosti Francie.

Olexandr Merezhko, doktor práva, profesor, Krakovská Akademia jm. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

Andreas Pottakis, Právní zástupce (doktorský titul, Oxfordská univerzita), člen Vědecké rady ECCLE, zástupce ředitele Akademie evropského veřejného práva.

Julian Roberts, doktor práva, profesor, Oxfordská univerzita

Sergey Sayapin, doktor práva, KIMEP univerzita, Almaty, (*Kazachstán*)

Pavol Hrivik, PhD v oboru evropských a globálních studií, Trenčínska univerzita Alexandra Dubčeka (*Slovensko*).

Galina Kuz, doktor politických věd, profesor, Kharkivská Národní pedagogická univerzita G.S. Skovorody (*Ukrajina*).

Mykola Lazarovych, doktor politických věd, docent, Ternopilská Národní ekonomická universita (*Ukrajina*).

Tetiana Nagorniak, doktor politických věd, docent, Donecká Národní universita (*Ukrajina*).

Marina Nakchum, PhD v oboru antropologie, Londýnská ekonomická škola (London School of Economics).

Mykola Poliovy, doktor politických věd, profesor, Národní univerzita «Odeská právnická Akademie» (*Ukrajina*).

Eugene Tsokur, doktor politických věd, profesor, Zaporožská Národní univerzita (*Ukrajina*).

Administrativní redaktory:

Dilara Gadzhyieva, PhD v politických věd, Národní univerzita «Odeská právnická Akademie» (*Ukrajina*)

Alina Polukhina, PhD v politických věd, Národní univerzita «Odeská právnická Akademie» (*Ukrajina*)

Jana Chernopischuk, PhD v oboru ústavního a městského práva (*Ukrajina*)

Editorial Policy

The *European Political and Law Discourse* – international Journal of International Law, domestic Law of European countries, Political Science, International Relations is a peer reviewed journal with blind referee system, which aims at publishing high quality articles that may bring innovative and significant theoretical, conceptual, methodological and empirical contributions to the fields.

The *European Political and Law Discourse* has a particular interest in interdisciplinary approaches to law and political spaces, whether through comparative or single case-study analysis, but by no means restricts its interests to these spaces, welcoming any relevant contribution from and about different parts of the World.

The *European Political and Law Discourse* accepts original articles which are not under consideration elsewhere at the time of submission.

Editorial Committee:

Borys Babin, Doctor of Laws, Legislation
Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine

Olena Grynenko, Doctor of Laws, Institute of
International Relations, Kyiv National Taras
Shevchenko University

Borys Kormych, Doctor of Laws, Professor,
National University “Odessa Law Academy”

Volodimir Kuzmenko, Doctor of Laws, Professor,
National University of State Tax Service

Tamara Latkovska, Doctor of Laws, Professor,
National University “Odessa Law Academy”

Volodymyr Lysyk, PhD in Law, associate
professor, Ivan Franko National University of Lviv

Bertrand Mathieu, Doctor of Laws, Professor at
the Université Panthéon, Sorbonne, Paris I,
President of the French Association of
Constitutional Law, member of the High Council for
the Judiciary of France

Oleksandr Merezhko, Doctor of Laws, Professor,
Andrzej Frycz Modrzewski Cracow Academy

Andreas Pottakis, Attorney at Law (D.Phil,
Oxon), Member of Scientific Council at ECCLE,
Deputy Director at Academy of European Public
Law

Julian Roberts, Doctor of Laws, Professor of
Criminology, University of Oxford, a member of the
Sentencing Council of England and Wales

Sergey Sayapin, Doctor of Laws, Assistant
Professor, School of Law, KIMEP University
(Almaty, Kazakhstan)

Pavol Hrivík, PhD in European and Global
Studies, Alexander Dubcek Trencin University

Galina Kuz, D.Sc. in Political Science, Professor,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical
University

Mykola Lazarovych, D.Sc. in Political Science,
Ternopil National Economic University

Tetyana Nagornyak, D.Sc. in Political Science,
Donetsk National University

Marina Nahum, PhD in Anthropology, London
School of Economics

Mykola Polyovyy, D.Sc. in Political Science,
Professor, National University “Odessa Law
Academy”

Evgen Tsokur, D.Sc. in Political Science,
Professor, Zaporozhye National University

Administrative Editors:

Dilara Gadzhyieva, PhD in political science, National University “Odessa Law Academy”

Alina Polukhina, PhD in political science, National University “Odessa Law Academy”

Iana Chernopyschuk, PhD in constitutional and municipal law

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Evidenční číslo: MK ČR E 22311

Vydavatel: BEROSTAV DRUŽSTVO

Adresa: Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

Table of contents

INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

Liliia Maliarchuk, COMPARATIVE ANALYSIS OF THE APPLICATION TO THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND THE CONSTITUTIONAL COMPLAINT TO THE POLISH CONSTITUTIONAL COURT	7
Nataliia Gerasymchuk, “THE POWERS TO EXTEND THE POWERS” IN THE CONSTITUENT AGREEMENTS OF INTERNATIONAL INSTITUTIONS: CONTEMPORARY PRACTICE	16
Andrii Melnyk, FREEDOM OF EXPRESSION: EXPERIENCE OF INTER-AMERICAN HUMAN RIGHTS SYSTEM	23
Albina Basyta, INTERNATIONAL REGULATION OF THE PROTECTION OF PEOPLE WITH DISABILITIES WITHIN RULE-MAKING ACTIVITY OF THE COUNCIL OF EUROPE	30
Lesia Katynska, LEGAL REGULATION OF ELECTRONIC COMMERCE IN INTERNATIONAL LAW	38
Oleksandr Chelak, EVOLUTION OF THE REGIONAL POLICY AND ITS INSTRUMENTS IN THE EUROPEAN UNION	43
Alla Trach, UKRAINE’S POLITICAL DEVELOPMENT AND ITS MOVE TOWARDS EU	48
Iryna Korobko, THE GENESIS OF INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS OF ANIMAL WELFARE	53
Iryna Krupenia, BLACK FLAG RISING ISIL IN SOUTHEAST ASIA	65

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Olha Marukhovska-Kartunova, MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE ON DEFINITION AND ESSENCE OF ETHNOPOLITICAL CONFLICT STUDIES	71
Oksana Myronets, THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS TO IMPLEMENT FUNCTIONS OF ADMINISTRATIVE LAW	77
Khrystyna Yurkevych, PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF THE REPRESENTATIVE MANDATE: DOMESTIC AND EUROPEAN EXPERIENCE	83
Vitalii Koltsov, RESEARCH OF POLITICAL INSTITUTIONS WITHIN NEOINSTITUTIONAL THEORIES	89
Valentyn Sandul, STRUCTURING THE FIELD OF POLITICS: POLITICAL ACTIVITIES, ETHICS, COMMUNICATION	94
Vadym Pelishenko, PROBLEMATIC FIELD OF CLIENTELISM IN MODERN POLITICAL DISCOURSE	99
Oksana Dokash, CONTENT AND POLITICO-CULTURAL FORMS TO IMPLEMENT INTERESTS OF ENTITIES OF POLITICAL LIFE IN TRANS CARPATHIAN UKRAINE (OCTOBER 1944 – JANUARY 1945)	106

POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Svitlana Vovk, CIVIL WAR AS ILLEGITIMATE MODEL TO CHANGE STATE POWER	113
Vadym Vorotynskyy, CHANGE OF THE ROLE OF THE INTERNET IN CONFLICT ZONES ON THE EXAMPLE OF SITUATION IN UKRAINE IN 2014 AND 2015	117
Ievgen Bagatskyi, POST-WAR REFORMS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: CHANGING ROLE OF THE OFFICE OF HIGH REPRESENTATIVE	123
Ganna Grabina, SUBCULTURE OF POWER IN MODERN UKRAINE: FEATURES OF PRESIDENTS’ VALUE CODE	130

Viktoriia Timashova, INTERACTION OF POLITICAL SPHERE WITH CREATIVE SPHERES AND OVER-SPHERES OF PUBLIC LIFE	136
Vira Motrechko, IMPLEMENTATION MECHANISMS OF THE YOUTH POLICY AT THE REGIONAL AND LOCAL LEVELS IN UKRAINE	142

MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL AND LEGAL DISCOURSE

Vitalii Kornieiev, DESIGNING OF COMMUNICATION MEDIA AS POLITICAL AND LEGAL REPRESENTATION OF REALITY: SCHOLARLY VIEW	148
Nadiia Bilan, ESSENTIAL FEATURES OF SOCIAL COMMUNICATIONS	154

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

Sergiy Riznyk, THE REFORM OF CONSTITUTIONAL JUSTICE IN UKRAINE: MODERN STAGE	159
Sergiy Stefanov, SOME ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF THE PROJECT "ELECTRONIC COURT" DURING ITS IMPLEMENTATION IN THE LEGAL PROCEDURE OF UKRAINE	165
Iryna Lahutina, THE IMPLEMENTATION OF THE LABOUR RIGHTS OF EMPLOYEES IN NON-STANDARD FORMS OF EMPLOYMENT	172
Olha Kulinich, RESTRICTION OF IMAGE RIGHTS OF INDIVIDUALS, WHICH ARE NOT PUBLIC FIGURES	178
Ivan Vernydubov, Svitlana Belikova, PROSECUTOR AS A CHARGE PARTY: PROBLEMATIC ISSUES OF SUBMISSION AND PROTECTION OF CIVIL ACTIONS	186
Serhii Ilchenko, CURRENT PROBLEMS ASSOCIATED WITH COMBINING MATERIALS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION	193
Oleksandr Starenkyi, OBTAINING OF EVIDENCE BY DEFENDER IN PRE-TRIAL INVESTIGATION APPLYING TEMPORARY ACCESS TO OBJECTS AND DOCUMENTS	199
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in Ukrainian)	204
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in Czech)	208
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in English)	211

INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

Liliia Maliarchuk

Jagiellonian University, Poland

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE APPLICATION TO THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND THE CONSTITUTIONAL COMPLAINT TO THE POLISH CONSTITUTIONAL COURT

This article is devoted to the comparative analysis of the application to the European Court of Human Rights and the constitutional complaint to the Polish Constitutional Court. The author examines similarities and differences of these legal tools of human rights protection.

The main question of the article is whether the constitutional complaint to the Polish Constitutional Court is an effective remedy within the meaning of article 13 of the European Convention on Human Rights and whether the non-exhaustion of the constitutional complaint as domestic remedy leads to inadmissibility of individual application to ECHR.

Key words: the constitutional complaint, the application to the European Court of Human Rights, the European Convention on Human Rights, the constitutional court, an effective remedy, the control benchmark, the European Convention standards, the admissibility criteria.

Introduction

In the legal orders of Poland, as well as in the absolute majority of European states, there are two systems of human rights' protection. The internal (domestic) system – based on the constitutional complaint to the Polish Constitutional Court and external (international) system – based on the application to the European Court of Human Rights (hereinafter ECHR). Constitutional complaint and application to the ECHR have a lot in common substantially and formally and affect each other. Although such dual system of human rights' protection is intended to protect them better, there is also a risk of legal differences in the judgments of Constitutional Court and ECHR. Therefore, the main issues of this paper are: 1) constitutional complaint to the Constitutional Court through the requirements of the European Convention on Human Rights (hereinafter Convention); 2) the importance of the Convention for the recognition of the constitutional complaint by the organ of constitutional control; 3) objective and subjective scope of both means and their admissibility criteria.

1. The constitutional complaint as a remedy for the protection of the rights of individual in the light of European Convention on Human Rights requirements

1.1. The constitutional complaint as an effective remedy under art. 13 of the Convention

Analyzing the constitutional complaint in light of the Convention's requirements, first of all, it should be assessed whether the constitutional complaint is an effective remedy within the meaning of art.13 of the Convention, and as a consequence, whether the constitutional complaint should be used by the applicant before bringing an application to ECHR.

According to art.13 „everyone whose rights and freedoms as set forth in this Convention are violated shall have an effective remedy before a national authority notwithstanding that the violation has been committed by persons acting in an official capacity”¹. In the jurisprudence of ECHR, an effective remedy is a remedy that may result in a substantive decision on the complaint, as well as in an adequate compensation for any violations found. The applicant is not obliged to reach for a remedy, the effectiveness of which is only illusory and apparent². There are different doctrinal views on this issue. The dominated position is that the constitutional complaint is an effective remedy. Such position is usually supported by further

¹ *European Convention on Human Rights* (adopted 4 November 1950, enter into force 3 September 1953) art 13. <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> (2016, January, 25).

² Jarosz-Żukowska, Sylwia (2014). *Prawo do skargi konstytucyjnej – stan obecny i postulaty de lege ferenda. Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*. Wrocław, 849.

arguments.

Firstly, A. Bjańczyk, B. Szmulik, and L. Bagińska conducted a comparative analysis of the overlapping rights and freedoms envisaged by Polish Constitution from 1997¹ and the Convention². The latter shows that majority of the rights and freedoms guaranteed by Convention and its additional protocols are also enshrined in the text of the Constitution³. The analysis shows that the rights and freedoms in the Constitution frequently are literally identical (or slightly modified) with the Convention's provisions. Therefore, A. Bjańczyk believes that the constitutional complaint is an effective domestic remedy within the meaning of art. 13 and provides protection for most substantive provisions of the Convention regarding the compliance of Polish law with the Convention.

The constitutional complaint is not a classic remedy. But it does not mean that it cannot be qualified as an effective legal mean within the meaning of art.13 of the Convention, which speaks about "effective remedy". A. Bjańczyk argues that we should not interpret conventional provisions formalistically, and claims that official Polish translation of the term "remedy" is incorrect⁴.

In original English text⁵ art.13 is formulated as follows: „Everyone [...] shall have an effective remedy” – „remedy” is much wider term than its Polish translation (it is translated as „środek odwoławczy”, that may be explained as “mean for appeal”). The term „remedy” includes, basically, every legal mean that can be used to prevent or repair damage, or to enforce the compliance with the law⁶. When there is a violation of human rights and freedoms enshrined in the Convention, constitutional complaint is, with no doubt, such a legal mean, such a remedy as provided in art.13 of the Convention. This view corresponds with the principle of subsidiarity, one of the basic principles of the ECHR's system⁷.

Secondly, such position is confirmed by the existing ECHR case law, especially concerning Germany, where the constitutional complaint is a remedy for protection of human rights and freedoms guaranteed by the Convention. For instance, already in *Klass and others v. Germany* (1978)⁸ ECHR decided that “the applicants themselves enjoyed “an effective remedy”, within the meaning of Article 13, so far as they challenged before the Federal Constitutional Court the conformity of the relevant legislation with their right to respect for correspondence and with their right of access to the courts. The Federal Constitutional Court examined the applicants' complaints with reference not to the Convention but solely to the Basic Law. It should be noted, however, that the rights invoked by the applicants before the Constitutional Court are substantially the same as those whose violation was alleged before the Convention institutions”⁹.

European Commission of Human Rights took a similar position (Decision of the European Commission of Human Rights in Ap. 9324/81 from 8.12.1981¹⁰) and decided that the applicant had a right to bring the constitutional complaint before the Federal Constitutional Court. Although it is not possible to refer to the Convention before that Court, established exclusively to examine alleged violations of human rights guaranteed by the Basic Law of the Federal Republic of Germany, it should be noted, however, that the guarantees provided either by the Convention or by the Basic Law are mainly identical.

Thirdly, the compatibility of substantive provisions concerning basic human rights enshrined in the

¹ Art 30. – art 76, *The Constitution of the Republic of Poland* (adopted 2 April 1997, enter into force 17 October 1997) (Sejm). *Official web-page of the Constitutional Court of Poland*. <<http://trybunal.gov.pl/en/about-the-tribunal/legal-basis/the-constitution-of-the-republic-of-poland/>> (2016, January, 25).

² Bjańczyk, A. (1999). Skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: przed, czy po wyczerpaniu drogi krajowej skargi konstytucyjnej. *Palestra* 1999/7-8, 75-85; Szmulik, Bogumił (2006). *Skarga konstytucyjna na tle porównawczym*, Warszawa, 315; Bagińska, Lidia (2010). *Skarga konstytucyjna*. Warszawa, 217.

³ Bjańczyk, A. (1999). Skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: przed czy po wyczerpaniu drogi krajowej skargi konstytucyjnej. *Palestra* 1999/7-8, 75.

⁴ Bjańczyk, A. (1999). Skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: przed czy po wyczerpaniu drogi krajowej skargi konstytucyjnej. *Palestra* 1999/7-8, 76.

⁵ Art 13, *European Convention on Human Rights* (adopted 4 November 1950, enter into force 3 September 1953). <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> (2016, January, 25).

⁶ The Oxford English Dictionary: [...] 2.a. A means of counteracting or removing an outward evil of any kind; reparation, redress, relief. (w:) Simpson, J.A., Weiner, E. S. C. (prep.). (1989). *The Oxford English Dictionary*. Second Edition. *Volume XIII "Quemadero-Roaver"*. Clarendon Press. Oxford, 426-427.

⁷ Nowicki, M.A. (1992). *Wokół Konwencji Europejskiej*. Warszawa, 100.

⁸ *Klass and others v. Federal Republic of Germany*, 6 September 1978, §66-67, Series A no. 28.

⁹ *Klass and others v. Federal Republic of Germany*, 6 September 1978, §66-67, Series A no. 28/

¹⁰ *Adm. Com. Ap. 9324/81*, Commission decision of 8 December 1981, unpublished.

Basic Law of the Federal Republic of Germany and the Convention, and the possibility to protect those rights with constitutional complaints, allowed ECHR to recognize “constitutional complaint” as an “effective remedy” within the meaning of art.13 of the Convention. Since the Polish constitutional complaint essentially corresponds to the German model (because it is also limited to the rights and freedoms guaranteed by the Constitution), we can presume that the position of ECHR concerning the German constitutional complaint as an “effective remedy” would be also transferred on the Polish constitutional complaint.

Such position can be supported by the overview of the ECHR case law concerning the “admissibility criteria” established in art.35 (1) of the Convention¹. The characteristic of “effective remedy”, as well as the general legal remedy for human rights and freedoms’ protection, should be attributed to complaints with a broad objective scope, as it is in Germany or Spain².

The view of B. Szmulik is worth mentioning. He believes that the abovementioned position could bring to a mistaken claim that in the case of Poland non-exhaustion of the constitutional complaint as domestic remedy – in a situation of the identity of human rights guaranteed by Polish Constitution and the Convention – leads to inadmissibility of individual application to ECHR³.

However, if we take into account all doctrinal views based on ECHR’ case law (*Brudnicka and others v. Poland* [№54723/00]⁴ or *Szot-Medyńska and others v. Poland* [№47414/99]⁵), this issue will not be so obvious. There is no clear and simple position in these judgments concerning the duty of the applicant to exhaust the constitutional complaint possibility before applying to ECHR. But the Court formulated conditions necessary for a constitutional complaint to be qualified as a mandatory “domestic remedy” within the meaning of art.35 (1):

a) There must be a circumstance in which the domestic legal provision is allegedly incompatible with not only the Constitution but also with the Convention. Therefore, there may be a situation when the right or freedom is protected by the Constitution but is beyond the limits of the Convention;

b) The violation of the Convention must result from the application of a legal provision that was the legal basis of individual judgment (*Brudnicka and others v. Poland*)⁶. Thus, in such situations when the questioned provision is not a basis for the final judgment (for example, a composition of a court), the exhaustion of constitutional complaint possibility before application to ECHR is not necessary. If the challenged provision was not a basis for the final judgment, but only for a preliminary settlement or an injunction, the constitutional complaint cannot be recognized as an “effective remedy”⁷;

c) There must be a possibility for the resumption of the proceedings, which means that bringing the constitutional complaint before applying to ECHR is not mandatory if there is no possibility for the resumption of the proceedings⁸.

1.2. The examination of the constitutional complaint and the European Convention standards

The problems of an assessment of the proceedings before the Constitutional Court and, inter alia, an examination of the constitutional complaint for the compliance with the standards of the Convention are controversial⁹. ECHR delivered few decisions concerning the compliance of the proceedings before constitutional courts with the standards of the Convention: *Bock v. Germany*, *Kraska v. Switzerland*, *Ruiz-Mateos v. Spain* and *Sussmann v. Germany*¹⁰.

¹ Art 35, *European Convention on Human Rights* (adopted 4 November 1950, enter into force 3 September 1953). <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> (2016, January, 25); Bojańczyk, A. (1999). Skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: przed, czy po wyczerpaniu drogi krajowej skargi konstytucyjnej. *Palestra* 1999/7-8, 79.

² See the position of ECHR in *X v. Germany* (7.10.1980 nr 8499/79), *Castells v. Hiszpania* (23.4.1992 nr 11798/85).

³ Szmulik, Bogumił (2006). *Skarga konstytucyjna na tle porównawczym*. Warszawa, 315.

⁴ *Brudnicka and others v. Poland* (art.6), 3 March 2005, no.54723/00.

⁵ *Szot-Medyńska and others v. Poland*, 9 October 2003, no. 47414/99.

⁶ *Brudnicka and others v. Poland* (art.6), 3 March 2005, no.54723/00.

⁷ Jarosz-Żukowska, Sylwia (2014). *Prawo do skargi konstytucyjnej – stan obecny i postulaty de lege ferenda. Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*. Wrocław, 849.

⁸ Szmulik, Bogumił (2006). *Skarga konstytucyjna na tle porównawczym*. Warszawa, 301.

⁹ Bisztyga, Andrzej (2000). Polska skarga konstytucyjna a skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. *Przegląd Prawa i Administracji*, 2000/44, 225; Wiśniewski, Adam (2004). Polska skarga konstytucyjna a Europejska Konwencja Praw Człowieka. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 2004/12, 311.

¹⁰ *Bock v. Germany*, 29 March 1989, § 37, Series A No. 150; *Kraska v. Switzerland*, 19 April 1993, series A No. 254-B; *Ruiz-Mateos v. Spain*, 23 June 1993, Series A No. 262; *Süssmann v. Germany*, 16 September 1996, § 39 no.

We can see from these decisions that proceedings before the constitutional courts can be assessed by ECHR for the compliance with art.6 of the Convention (right to a fair trial, or more precisely, to receive a judgment within a reasonable time). In the proceedings before a constitutional court, the art.6 (1) guarantees should be secured, if the result of the proceedings is decisive for civil rights and obligations¹. It would be enough even if the decision of a constitutional court will be indirectly relevant for civil rights and obligations. But when we deal with the question of a „reasonable time”, ECHR evaluates if the delivered decision of a constitutional court could influence the result of proceedings before general courts².

Adam Wiśniewski believes that, taking into account the model of Polish constitutional complaint, its, on the one hand, close connection with protected by the Constitution human rights and freedoms and, on the other hand, its connection with a particular judgment delivered in a particular case, we should acknowledge that the result of the proceedings before the Polish Constitutional Court would generally have decisive importance for the rights and freedoms of a plaintiff. The Constitutional Court's judgment is a basis for the resumption of the proceedings both in criminal and civil cases. Thus, the decision of the Constitutional Court has an influence on the result of the proceedings before general courts³.

ECHR recognized that it has the right to control the lawfulness of the proceedings before constitutional courts, despite the objections from some member-state governments (e.g., German and Spanish) that because of its nature, structure, and jurisdiction constitutional courts are not covered by art.6 (1) of the Convention⁴. ECHR acknowledged that it fully realizes the specific role and status of constitutional courts, established to guarantee the supreme and primary power of a constitution, and, in countries where the institute of the constitutional complaint exists, provide additional protection for human rights and freedoms enshrined in a constitution⁵.

Despite the strong position in ECHR's case law, there are still some controversial views in doctrine. R. Bernhardt argues that the problem of the application of art. 6 (1) to the proceedings before the Constitutional Court is not solved because these proceedings concern only the compliance of particular legislation with the Constitution; it is not designed to rule about civil rights and obligations⁶.

Analyzing an existing ECHR's case law, we can make a conclusion that the application of art.6 (1) of the Convention to the proceedings before constitutional courts concerned mainly the issues of excessive length of proceedings. But ECHR has also decided on other legal aspects of the right to fair trial. For instance, in the above-mentioned case, *Ruiz-Mateos v. Spain* plaintiff claimed, besides an excessive length of proceedings, also a lack of possibility to challenge the impartiality of two Constitutional Court judges (this claim was recognized as legitimate by the European Commission of Human Rights) and a violation of the rights for defense. ECHR accepted the plea of the applicants that impossibility to respond to the letter of the State Council containing Council's position on the constitutionality of the contested act constituted a violation of art.6 (1) of the Convention⁷.

Therefore, procedural violations during the examination of the constitutional complaint may constitute a violation of art.6 (1) of the Convention. But this problem should be analyzed with regard to the subject of the particular case and all its other circumstances, in order to maintain the primary goal of both: the constitutional complaint and ECHR application – the protection of human rights and freedoms.

2. The role of the Convention in the examination of constitutional complaints by the Constitutional Court.

2.1. The control benchmark.

To resolve an issue of the role of the Convention in the examination of constitutional complaints an empirical analysis of constitutional complaints accepted by the Constitutional Court is necessary. Such analysis shows that a plaintiff frequently addresses the Convention as the control benchmark that should be

20024/92, RJD 1996

¹ *Süssmann v. Germany*, 16 September 1996, § 41, no. 20024/92, RJD 1996; *Probstmeier v. Germany*, 1 July 1997, §48 no. 20950/92

² *Süssmann v. Germany*, 16 September 1996, §61 i 65, no. 20024/92, RJD 1996

³ Wiśniewski, Adam (2004). Polska skarga konstytucyjna a Europejska Konwencja Praw Człowieka. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 2004/12, 311.

⁴ *Ruiz-Mateos v. Spain*, 23 June 1993, Series A No. 262; *Buchloz v. Germany*, 6 May 1981, A. 42

⁵ *Süssmann v. Germany*, 16 September 1996, § 39 no. 20024/92, RJD 1996

⁶ Nowicki, M.A. (1996). Kamienie milowe, Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. *Ośrodek Informacji i Dokumentacji Rady Europy/Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego*. Warszawa, 201.

⁷ *Ruiz-Mateos v. Spain*, 23 June 1993, §59, 65. Series A No. 262.

taken into account by the Constitutional Court in the examination of the complaint¹.

An issue of the control benchmark was unequivocally resolved by the Constitutional Court. In its reasoning (case Ts 58/99 from 3.02.2000) the Court argued: “The art.14 of the ECHR, which is addressed by the claimant, is identical to the prohibition of discrimination principle established in art.32 (2) of the Constitution. Therefore, we should emphasize that we cannot accept as the control benchmark a treaty ratified by Poland regardless of the rights it can provide for the claimant”². In another decision (case SK 11/2001 from 6.02.2002) the Court stated: “In order to clarify the issue of the control benchmark the Court emphasizes that the violation of the Convention can not constitute a basis for the constitutional complaint”³.

It is clear from the jurisprudence of the Constitutional Court that the constitutional complaint meant to protect only rights and freedoms prescribed by the Constitution. As Z. Czeszejko-Sochacki⁴ mentions, such model preserves the principle of the supremacy of the Constitution established in art.8 (1) of the basic law⁵.

It is worth mentioning that in doctrine there are views opposing to the Constitutional Court’ position. J. Trzeciński tends to believe that the constitutional complaint in which the claimant argues, without addressing the Constitution, that his rights and freedoms guaranteed by the Convention were violated should be accepted and examined by the Constitutional Court. However, such violated right of freedom at the same time should be protected by the Constitution as well, which that claimant without addressing the specific provision of the Constitution, at the same time addressed the essence of protected right or freedom⁶.

However, on an international scale, we can observe the new direction of constitutional control because some states recognize treaties as the control benchmark⁷. The reason of this tendency is the strengthening of the role of the Convention in Europe. It could also be explained by the differences in legal orders of different states. For example, according to the Austrian law, the Constitution does not include a complete list of basic human rights. The protection of human rights is regulated in Federal Constitutional Law from 1920, in ECHR and additional protocols (they have constitutional status in Austria), in other treaties (e.g., the Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women etc.), in the laws with constitutional status (e.g., Personal Data Protection law) and in ordinary legislation⁸.

Turkey is another example. In 2004, the Constitutional Court of Turkey proposed to cover by constitutional complaints the rights protected by the Convention in order to create a domestic filter for the applications to ECHR. In September 2010, this proposal was upheld by national referendum and according to art.148 of the Constitution of Turkey, everyone has rights for a constitutional complaint if his rights protected by the Convention were violated⁹.

In Polish doctrine dominates a position that there are no obstacles for claimants to address ratified treaties besides the Constitution, in order to strengthen his argumentation. Ratified treaties might be appointed alternatively to demonstrate the similar normative content of the rights prescribed in the Constitution and in appointed treaty¹⁰. J. Trzeciński similarly argues that ratified treaties, if they provide

¹ *Sprawy o sygn.* Ts 101/98, Ts. 12/99, Ts 58/99, SK 10/00.

² *Sprawa o sygn.* Ts 58/99.

³ *Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 lutego 2002 r.* SK 11/2001, OTK ZU 2002/1A poz. 2.

⁴ Czeszejko-Sochacki, Z. (1998). Skarga konstytucyjna w prawie polskim. *Przegląd Sejmowy*, 1 (24)/98, 36.

⁵ *The Constitution of the Republic of Poland*, (adopted 2 April 1997, enter into force 17 October 1997) art 8. (Sejm) *Official web-page of the Constitutional Court of Poland*. <<http://trybunal.gov.pl/en/about-the-tribunal/legal-basis/the-constitution-of-the-republic-of-poland/>> (2016, January, 25).

⁶ Trzeciński, J. (2000). Zakres podmiotowy i podstawa skargi konstytucyjnej. *Skarga konstytucyjna*. Warszawa.

⁷ Пацоллай, П. (2010). О европейских подходах к доступу к конституционному правосудию. *Теоретические и практические аспекты, связанные с индивидуальной конституционной жалобой в европейской модели конституционного правосудия*. Сборник материалов межд. конф. 13-14 мая 2010 г. Минск, 29-37.

⁸ Біерляйн, Б. (2011). Конституційно-правовий захист основоположних прав: можливості та межі індивідуального доступу. *Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу*. Київ. Логос, 90-99.

⁹ Гультай, М. (2013). Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя. Харків. Право, 424.

¹⁰ Tuleja, P., Crzybowski, M. (2005). Skarga konstytucyjna jako środek ochrony praw jednostki w polskim systemie prawa. *Sądy i trybunały w Konstytucji i praktyce*. Warszawa, 111.

guarantees for human rights, may additionally constitute a basis for the constitutional complaint¹.

Therefore, there are no doubts that the Convention plays an important role in the proceeding before the Constitutional Court, provisions of the Convention serve to strengthen the arguments of claimants and are used for the interpretation of particular provisions of the Constitution concerning human rights and freedoms. In some states (Austria, Turkey) provisions of the Convention may be used as independent control benchmarks in the examinations of constitutional complaints by constitutional courts.

2.2. The possibility to challenge international agreements by constitutional complaints.

The Polish model of a constitutional complaint, established in art.79 (1) of the Constitution does not allow challenging international agreements². The Constitutional Court in its case-law took the same position. However, there are some disputes in doctrine regarding the possibility to include treaties to the list of legal sources that might be challenged by constitutional complaints³. J. Repel believes that constitutional provisions do not exclude the possibility to challenge ratified treaties by constitutional complaints⁴. Supporters of this opinion argue that in such situation an alleged violation of human rights or freedoms must relate to the treaty directly, not the legislation it was ratified by⁵.

An exclusion of international agreements from the objective scope of constitutional complaint creates a clear gap in the protection of human rights and freedoms from their violations by public administration. J. Repel states that direct application of international agreements (treaties) is possible, inter alia, in the form of using their provisions as a basis for the courts or public administration decisions. He also adds that treaty's provisions could be not completely coherent with Polish constitutional provisions⁶. On the contrary, Z. Czeszejko-Sochacki and S. Jaworski argue that international agreements could not be the matter of the constitutional complaint⁷.

The supporters of the possibility to challenge international agreements with constitutional complaints can theoretically imagine a situation of challenging the Convention before the Constitutional Court, but according to the Polish model of the constitutional complaint, it is impossible.

3. Selected comparative criteria of the constitutional complaint and 'Strasburg' application.

3.1. Subjective and objective scope.

The object of the constitutional complaint can be an only law or other normative act released in foreseen in the Constitution form⁸. Whereas the object of application to ECHR ('Strasburg' application) is wider and includes actions and/or omissions of public administration. Moreover, according to the Convention, while bringing an application concerning a legal act allegedly inconsistent with the Convention it is enough to show that the applicant can become a victim of a violation of the Convention in any moment⁹. It is not necessary to have an individual decision concerning rights or freedoms of an applicant based on the act allegedly inconsistent with the Convention, as it should be in the case of the constitutional complaint.

A comparison of the subjective scopes of both constitutional complaint and individual application is complex. Polish constitutional complaint serves only to the subjects that are under Polish jurisdiction. An application to ECHR is designed to the subject that claims to be a victim of a violation of the Convention by a member-state¹⁰. In both complaints, an issue of citizenship of an applicant is not important and has no influence on the admissibility of a complaint. At the same time, none of the complaints has *actio popularis* character. Both complaints would be rejected as inadmissible if they are brought to a court in the name of

¹ Trzcinski, J. (2000). Zakres podmiotowy i podstawa skargi konstytucyjnej. *Skarga konstytucyjna*. Warszawa.

² Grzybowski, M. (2006). Prawo międzynarodowe i wspólnotowe jako wzorzec i przedmiot kontroli norm. Zubik Księga, M. (red.) (2006). *XX-lecie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*. Warszawa, 340.

³ Jamroz, L. (2011). *Skarga konstytucyjna, wstępne rozpoznanie*. Białystok, 259.

⁴ See also Masternak-Kubiak, M. (1997). *Przestrzeganie prawa międzynarodowego w świetle Konstytucji RP*, Kraków, 316.

⁵ Repel, J. (2000). *Przedmiotowy zakres skargi konstytucyjnej*. Trzcinski, J. (red). *Skarga konstytucyjna*. Warszawa.

⁶ Repel, J. (2000). *Przedmiotowy zakres skargi konstytucyjnej*. Trzcinski, J. (red). *Skarga konstytucyjna*. Warszawa, 94.

⁷ Czeszejko-Sochacki, Z. (1998). Skarga konstytucyjna w prawie polskim. *Przegląd Sejmowy*, nr. 1.

⁸ Czeszejko-Sochacki, Z. (1998). Skarga konstytucyjna w prawie polskim. *Przegląd Sejmowy*, nr. 1. Czeszejko-Sochacki, Z. (1998). Skarga konstytucyjna w prawie polskim. *Przegląd Sejmowy*, nr. 1, 36.

⁹ Nowicki, M.A. (1996). *Kamienie milowe, Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*. Ośrodek Informacji i Dokumentacji Rady Europy. Warszawa, 28.

¹⁰ Bisztyga, Andrzej (2000). Polska skarga konstytucyjna a skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. *Przegląd Prawa i Administracji*, 2000/44, 225.

social interest.

The subjects who have the right to bring an application to ECHR according to art.34 of the Convention are persons, nongovernmental organizations or groups of individuals¹. The term “nongovernmental organization” is capacious and covers all kinds of entities regardless of whether they have legal personality or not unless they belong to public administration². In the case of constitutional complaint art.79 of the Constitution³ uses the term „anybody”, which covers natural persons regardless if they possess Polish citizenship and legal persons. The meaning of the term “anybody” is broad and has been interpreted in the Constitutional Court’s case-law⁴.

The only major difference is that an applicant can bring an application to ECHR if his rights were violated both directly and indirectly. Whereas in the case of a constitutional complaint a claimant should personally have suffered from an alleged violation⁵. Therefore, subjective scopes of both constitutional complaint and application to ECHR are close and cover individuals, groups of individuals and legal persons.

3.2. Admissibility criteria.

The common feature of both complaints is precisely defined admissibility criteria. In the case of an application to ECHR, they are regulated in art.35 of the Convention⁶; while in the case of a constitutional complaint they are regulated in art.64, art.65, art.66 of the Law “On the Constitutional Court” from 25 June 2015⁷.

In this article will be analyzed only two criteria that precisely show the similarity of the legal nature of both remedies. Their common feature is the principle of subsidiarity; therefore, in both situations, the exhaustion of all remedies is demanded. There are also clear terms when these complaints should be brought (6 months from the date on which the final decision was taken – in the case of an application to ECHR⁸; and 3 months – in the case of a constitutional complaint⁹).

It is worth mentioning that the constitutional complaint could be recognized as a domestic remedy within the meaning of art.35 of the Convention¹⁰. As a consequence, the use of the constitutional complaint could be obligatory before bringing an application to ECHR. There is a discussion in Ukraine these days on this issue. There are opposite views on the need to implement the institute of constitutional complaint in Ukrainian legal order. And the duty to exhaust a possibility of a constitutional complaint is understood as an obstruction for the right to apply to ECHR. Therefore, this argument is often used against the implementation of a constitution complaint in Ukrainian legal system.

Conclusions

The constitutional complaint in a broad objective scope (Germany, Spain) is recognized as an effective remedy within the meaning of art.13 of the Convention. Concerning the constitutional complaint in narrow scope (among others in Poland), ECHR has formulated 3 conditions for its recognition as an

¹ Art 34, *European Convention on Human Rights* (adopted 4 November 1950, enter into force 3 September 1953). <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> (2016, January, 25).

² Nowicki, M.A. (2000). *Wokół Konwencji Europejskiej, Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*. Kraków, 32.

³ Art 79, *The Constitution of the Republic of Poland*, (adopted 2 April 1997, enter into force 17 October 1997) (Sejm) *Official web-page of the Constitutional Court of Poland*. <<http://trybunal.gov.pl/en/about-the-tribunal/legal-basis/the-constitution-of-the-republic-of-poland/>> (2016, January, 25).

⁴ Jamroz, L. (2011). *Skarga konstytucyjna, wstępne rozpoznanie*. Białystok, 259.

⁵ Wiśniewski, Adam (2004). Polska skarga konstytucyjna a Europejska Konwencja Praw Człowieka. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 2004/12, 311.

⁶ Art 35, *European Convention on Human Rights* (adopted 4 November 1950, enter into force 3 September 1953). <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> (2016, January, 25).

⁷ *Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym* (adopted 25 June 2015, enter into force 30 August 2015) art. 64-66. (Sejm) *Official web-page of the Constitutional Court of Poland*. <<http://trybunal.gov.pl/o-trybunale/akty-normatywne/ustawa-o-trybunale-konstytucyjnym/>> (2016, January, 25).

⁸ *European Convention on Human Rights* (adopted 4 November 1950, enter into force 3 September 1953). <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> (2016, January, 25).

⁹ Art. 64, *Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym* (adopted 25 June 2015, enter into force 30 August 2015) (Sejm) *Official web-page of the Constitutional Court of Poland*. <<http://trybunal.gov.pl/o-trybunale/akty-normatywne/ustawa-o-trybunale-konstytucyjnym/>>(2016, January, 25).

¹⁰ Art 35, *European Convention on Human Rights* (adopted 4 November 1950, enter into force 3 September 1953). <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> (2016, January, 25).

effective remedy.

Firstly, the domestic legal norm must be allegedly inconsistent with both the Constitution and the Convention at the same time.

Secondly, the violation of a human right protected by the Convention must arise from the use of the domestic legal norm on which the final domestic judgment was based.

Thirdly, there must be a possibility for the resumption of the proceedings if Constitutional Court decides that there is a violation of the Constitution.

According to the ECHR judgments, conventional standards should apply to the proceedings before the Constitutional Court. ECHR judgments cannot be the control benchmark for constitutional complaint proceedings, but invocation of its decisions can be used as an additional argument. The comparison of subjective and objective scopes of both complaints and their admissibility criteria shows the great similarity of their legal natures, but at the same time helps to discover some differences.

References

1. *Adm. Com. Ap. 9324/81, Commission decision of 8 December 1981, unpublished.*
2. Bagińska, Lidia (2010). *Skarga konstytucyjna*. Warszawa.
3. Bijerliajn, B. (2011). *Konstytucyjno-prawowyj zahyst osnovopolozhnych praw: mozhlyvosti ta mezhi dostupu okremoji osoby*. Materialy mizhnar. konf. Zachyst prav ludyny organamy konstytucijnoji justycji: mozhlyvosti i problemy indyvidualnogo dostupu. Kyjv: Logos.
4. Bisztyga, Andrzej (2000). *Polska skarga konstytucyjna a skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Przegląd Prawa i Administracji*, 2000/44.
5. *Bock v. Germany*, 29 March 1989, § 37, Series A No. 150.
6. Bojańczyk, Antoni (1999). *Skarga indywidualna do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka: przed, czy po wyczerpaniu drogi krajowej skargi konstytucyjnej. Palestra* 1999/7-8, 75-85.
7. *Brudnicka and others v. Poland (art.6)*, 3 March 2005, no. 54723/00.
8. *Buchloz v. Germany*, 6 May 1981, A. 42.
9. *Castells v. Hiszpania* (23.4.1992 nr 11798/85).
10. Czeszejko-Sochacki, Z. (1998). *Skarga konstytucyjna w prawie polskim. Przegląd Sejmowy*, nr. 1.
11. *European Convention on Human Rights* (adopted 4 November 1950, enter into force 3 September 1953) <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> (2016, January, 25).
12. Grzybowski, M. (2006). *Prawo międzynarodowe i wspólnotowe jako wzorzec i przedmiot kontroli norm*, (w:) *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*. Warszawa.
13. Hultaj, M. (2013). *Konstytucyjna skarga w mechanizmie dostępu do konstytucyjnego правосуддя*. Kharkiv. Prawo.
14. Jamroz, L. (2011). *Skarga konstytucyjna, wstępne rozpoznanie*. Białystok.
15. Jarosz-Żukowska, Sylwia (2014). *Prawo do skargi konstytucyjnej – stan obecny i postulaty de lege ferenda. Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*. Wrocław.
16. *Klass and others v. Federal Republic of Germany* 6 September 1978, Series A no. 28.
17. *Kraska v. Switzerland*, 19 April 1993, series A No. 254-B.
18. Masternak-Kubiak, M. (1997). *Przestrzeganie prawa międzynarodowego w świetle Konstytucji RP*. Kraków.
19. Nowicki, M.A. (1996). *Kamienie milowe, Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Ośrodek Informacji i Dokumentacji Rady Europy/Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego*, Wyd. Naukowe SCHOLAR. Warszawa.
20. Nowicki, M.A. (2000). *Wokół Konwencji Europejskiej, Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*. Kraków.
21. Nowicki, M.A. (1992). *Wokół Konwencji Europejskiej*. Warszawa.
22. Pacolaj, P. (2010). *O jewropiejskich podhodah k konstitucyonnomu prawosudiju. Teoreticheskije i prakticheskije aspekty, swiazanyje s indyvidualnoj konstitucyonnoj zhaloboj w jewropiejskiej modeli konstitucyonnomu prawosudiju*. Sbornik materialow miezhdunarodnoj konfer. 13-14 maja 2010 g. Minsk, 29-37.
23. *Probstmeier v. Germany*, 1 July 1997, §48 no. 20950/92.
24. Repel, J. (2000). *Przedmiotowy zakres skargi konstytucyjnej* (w:) Trzeciński, J. *Skarga konstytucyjna*. Warszawa.
25. *Ruiz-Mateos v. Spain*, 23 June 1993, Series A No. 262.
26. *Skarga Konstytucyjna 10/00*.
27. *Sprawy o sygn. Ts 101/98*.
28. *Süssmann v. Germany*, 16 September 1996, no. 20024/92, RJD 1996.
29. Szmulik, Bogumił (2006). *Skarga konstytucyjna na tle porównawczym*. Warszawa, 315.
30. *Szot-Medyńska and others v. Poland*, 9 October 2003, no. 47414/99.
31. *The Constitution of the Republic of Poland* (adopted 2 April 1997, enter into force 17 October 1997) (Sejm). *Official web-page of the Constitutional Court of Poland*. <<http://trybunal.gov.pl/en/about-the-tribunal/legal-basis/the-constitution-of-the-republic-of-poland/>> (2016, January, 25).

32. Simpson, J.A., Weiner, E.S.C. (1989). *The Oxford English Dictionary. Second Edition. Volume XIII "Quemadero-Roaver"*. Clarendon Press. Oxford.
33. Trzciński, J. (2000). *Zakres podmiotowy i podstawa skargi konstytucyjnej. Skarga konstytucyjna*. Warszawa.
34. Ts 58/99.
35. Ts. 12/99.
36. Tuleja, P., Crzybowski, M. (2005). Skarga konstytucyjna jako środek ochrony praw jednostki w polskim systemie prawa. W. Skrzydło (red.) *Sądy i trybunały w Konstytucji i praktyce*. Warszawa, 111.
37. *Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym* (adopted 25 June 2015, enter into force 30 August 2015), (Sejm). *Official web-page of the Constitutional Court of Poland*. <<http://trybunal.gov.pl/o-trybunale/akty-normatywne/ustawa-o-trybunale-konstytucyjnym/>>(2016, January, 25).
38. Wiśniewski, Adam (2004). Polska skarga konstytucyjna a Europejska Konwencja Praw Człowieka. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 2004/12, 311.
39. *Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 lutego 2002 r. SK 11/2001, OTK ZU 2002/1A poz. 2*.
40. *X v. Germany* (7.10.1980 nr 8499/79).

Nathalie Guérassimtchouk

de l'Université nationale Taras-Chevtchenko de Kiev, Ukraine

“LES POUVOIRS D’ETENDRE LES POUVOIRS” DANS LES ACTES CONSTITUTIFS DES INSTITUTIONS INTERNATIONALES : LA PRATIQUE CONTEMPORAINE¹

Nataliia Gerasymchuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

“THE POWERS TO EXTEND THE POWERS” IN THE CONSTITUENT AGREEMENTS OF INTERNATIONAL INSTITUTIONS: CONTEMPORARY PRACTICE

Theoretical and practical features of granting the powers to international institutions, especially giving them the possibility to extend powers on their initiative, are discovered in the paper. The author's vision of the distinction between “functions of international institutions”, “powers of international institutions” and “competence of international institutions” is presented with appropriate examples. As practical evidence the decisions taken at the “Arria-Formula meetings” within the UN Security Council are analyzed. The conclusions on the improvement of the efficiency of international institutions through extension of their functions are made.

Key words: constitutive act, extension of powers, implied powers, explicit powers, effectiveness of international institutions.

La communauté internationale contemporaine est précisément sur l'étape quand on peut justifier l'existence d'une nouvelle branche du droit international – *le droit des institutions internationales*. D'après l'auteur, la dernière est une branche complexe parce qu'elle peut être divisée en éléments particuliers du système du droit. Dans notre cas ce sont le droit statuaire des institutions internationales et le droit interne des institutions internationales.

Dans le contexte du droit des institutions internationales le cadre légal du droit statuaire est comprise comme, à proprement parler, les actes constitutifs des institutions internationales (compte non tenu de leur titres factuels), le complexe des actes avec les normes juridiques internationales qui sont adopté par les institutions internationales, et aussi autres résultats d'application des instruments juridiques de leur fonctionnement. Il est important que cette base soit dédiée à la réglementation des relations de la société internationale.

C'est indispensable que pour fonctionner les institutions internationales doivent avoir les pouvoirs. Le problème est que les motifs juridiques pour accorder les pouvoirs aux institutions internationales, dans leur compréhension traditionnelle, se changent. Particulièrement, est-ce qu'on peut se livrer à des manèges pour contourner la loi comme les sources traditionnelles des pouvoirs ? Il faut préciser que les pouvoirs sont la partie structurelle du système des prérogatives autoritaires des institutions internationales. Sauf les pouvoirs, on distingue les fonctions et la compétence. Leur triade et unité déterminent l'efficacité de n'importe quelle institution internationale.

Suivant la tradition, les motifs juridiques pour donner les pouvoirs aux institutions internationales ont été déduits des actes constitutifs des institutions internationales ou autres actes de leur droit statuaire. Auparavant cette vue était presque l'axiome. Surtout selon la conception de *compétence d'attribution* les institutions internationales ne peuvent pas fonder leurs propres pouvoirs et, respectivement, les pouvoirs des institutions internationales sont limités par leurs “*constitutions*”.

Aussi on trouve la justification dans la jurisprudence, par exemple, l'activité de la Cour permanente de Justice internationale. Dans le dossier judiciaire *Compétence de l'OIT pour la réglementation internationale des conditions du travail des personnes employées dans l'agriculture* (Avis consultatif du 12

¹ L'interprétation du texte dans la langue française selon d'auteur.

août 1922) la Cour a dit ce qui suit : “*La réponse à la question de savoir si l’examen de propositions tendant à organiser et à développer les moyens de production agricole et l’examen de toutes autres questions de même nature rentrent dans le domaine de la compétence de cette Organisation, dépend, elle aussi, exclusivement de l’interprétation à donner aux mêmes dispositions conventionnelles [à notre sujet – la Constitution de la Organisation internationale du Travail], qui sont la source unique de l’existence et des attributions de cette Organisation*”¹. Mais ceci : le cas de la Cour internationale de Justice *Compétence de l’Assemblée générale pour l’admission d’un Etat aux Nations Unies* (du 9 avril 1949) et les avis consultatifs de la CIJ *Réparation des dommages subis au service des Nations Unies* (du 11 avril 1949).

Premièrement, la lacune est dans le fondement – dans la doctrine du droit international il n’y a pas de la vision précise concernant la délimitation du sens des notions “*les fonctions*”, “*les pouvoirs*” et “*la compétence*”. Singulièrement on discute entre “*les pouvoirs*” et “*la compétence*”, présentant une des problèmes fondamentales de la théorie et la pratique de réglementation international juridique. Dans la théorie la différence est ce qui suit : D. Akande, conférencier du droit de l’Université de Nottingham, parle de “*la compétence*”, “*la juridiction*” et “*les pouvoirs*” des institutions internationales (en particulier, des institutions judiciaires internationales)², I. Dekker et R. Wessel, représentants de l’Université de Twente, exploitent la notion “*la compétence*”³, D. Sarooshi, professeur du droit de l’Université d’Oxford, préfère “*les pouvoirs*”⁴.

Mais nous ne poursuivrons pas de trouver la vérité dans cette question, qui est totalement dépend de la méthode de chaque individuel. En vertu des événements du XXI siècle les pouvoirs doivent correspondre à la politique réelle de la institution internationale. Quand même les questions fondamentales sont les suivantes:

1. *Comment l’institution internationale doit-elle agir si les pouvoirs inscrits dans l’acte constitutif ne sont pas suffisants pour la réalisation efficace des ses fonctions?*

2. *Qu’est-ce que est prioritaire: observation du principe de la spécialité dans l’activité des institutions internationales ou l’exécution ultime de leurs fonctions?*

3. *En dernier cas, où il y a la limite entre la décision ultra vires (présence et mesure de la responsabilité de l’organisation et / ou ses organes sont contestables) et la décision, nécessaire pour l’exécution des fonctions de l’institution, hors de pouvoirs, mais vitals pour la réalisation de son mandat?*

L’actualité de la question semble évidente. Bien qu’il faille souligner dans l’école du droit international précisément celle cellule dont l’activité se consacre au droit institutionnel international et, spécialement, à l’analyse des actes constitutifs des institutions internationales dans le cadre de leurs pouvoirs. Parmi représentants principaux sont R. A. Wessel, I. F. Dekker, D. W. P. Ruiter (l’école hollandaise), E. Osieke (l’école nigériane), D. Sarooshi, Dr. J. d’Aspremont (l’école anglaise), B. Kingsbury (l’école américaine) etc.

Ainsi, le compte de l’activité de chaque institution internationale commence par la formalisation des volontés de leurs fondateurs. Elle se manifeste dans les actes constitutifs par les fonctions générales et spéciales. *Les fonctions des institutions internationales* sont les complexes statiques et théoriques des directions de l’activité de l’institution internationale, à la différence des pouvoirs et compétence, qui présentent les prérogatives autoritaires, augmentent dynamiquement et leurs extension et plénitude dépendent des proportions des fonctions ci-dessus indiquées.

Les pouvoirs de l’institution internationale sont la mesure du comportement de l’institution internationale, qui est indispensable pour exercer ses fonctions. Autrement dit, ce sont les ressources donnés à l’institution internationale “d’une manière naturelle” avec lesquelles elle confirme les rapports de l’activité tactique et du finalité stratégique de son existence.

On va analyser les notions ci-dessus indiquées en utilisant l’exemple de l’Organisation Mondiale de la Propriété Intellectuelle. La Convention instituant l’Organisation Mondiale de la Propriété Intellectuelle du

¹ Campbell, A.I.L. (1983). The limits of the Powers of International Organisations. *The International and Comparative Law Quarterly*, vol. 32, no. 2, 523.

² Dapo, Akande (1998). The competence of international organizations and the advisory jurisdiction of the International Court of Justice. *European Journal of International Law*, 9, 437-467.

³ Dekker, I.F., Wessel, R.A. (2001). Governance by international organizations: rethinking the normative force of international decisions. *European Commission’s White Paper on European Governance*, 215-236. <<http://www.utwente.nl/bms/pa/research/wessel/wessel23.pdf>>.

⁴ Sarooshi, D. (2003). Some preliminary remarks on the conferral by states of powers on international organizations. *Jean Monnet Working Paper 4/03, NYU School of Law*.

1967 (est entrée en vigueur en 1970 et a été modifiée en 1979) attribuée à l'institution spécialisée des Nations unies celle **fonction** - *"promouvoir la protection de la propriété intellectuelle à travers le monde par la coopération des Etats, en collaboration, s'il y a lieu, avec toute autre organisation internationale"* (para. (i) Art. 3). La mesure du comportement autorisé de l'institution internationale, suffisant pour atteindre la fonction définie à l'Article 3 de la Convention, est, proprement dit, les **pouvoirs** de l'Organisation Mondiale de la Propriété Intellectuelle - *"l'Organisation encourage la conclusion de tout engagement international tendant à promouvoir la protection de la propriété intellectuelle"* (les pouvoirs normatifs, para. (iv) Art. 4), *"l'Organisation offre sa coopération aux Etats qui lui demandent une assistance technico-juridique dans le domaine de la propriété intellectuelle"* (les pouvoirs d'application du droit, para. (iv) Art. 4), *"l'Organisation assure les services facilitant la protection internationale de la propriété intellectuelle et, le cas échéant, procède à des enregistrements en la matière et publie les indications relatives à ces enregistrements"* (les pouvoirs de réalisation du droit, para. (vii) Art. 4¹, etc.

La compétence est l'universalité des droits et des obligations de l'institution internationale concrète au niveau pertinent et dans la sphère spécialisée pertinente avec laquelle on détermine sa place dans le système des relations internationales. Au fait, on réfère ici *"les opérations accomplies"* de l'institution internationale, plutôt, ce dont l'institution se sert dans l'arène internationale et ce que témoigne que l'organisation exerce ses fonctions et réalise ses pouvoirs efficacement². Par exemple, le niveau de la **compétence** de l'Organisation de coopération et de la développement économiques est confirmé par 30 décisions d'une manière obligatoire, 182 recommandations (et beaucoup d'autres actes), dont l'institution, les membres de l'institution et, obliquement, autres sujets du droit international jouir pour maintenir sa fonctionnalité.

Premièrement, dans cette recherche on se consacre à analyser une des prérogatives autoritaires, soit les pouvoirs. Dans le travail *"Some preliminary remarks on the conferral by states of powers on international organizations"* Dan Sarooshi a clairement formulé la position-clef de cette article de la manière suivante : *"Le paysage institutionnel se développe. Plus souvent les organisations internationales interprètent leurs pouvoirs eux-mêmes..."*³.

Par exemple, regardons-nous la Charte de l'Institut International de Droit Spatial de la Fédération astronautique internationale du 1982. En conformité avec ce document l'Institut n'obtienne pas les pouvoirs normatifs, mais parmi les fonctions de cette institution est ce qui suit : *"réaliser les autres buts appropriés pour la contribution aux aspects sociaux et scientifiques de l'aéronautique, des vols spatiaux et des investigations"* (para. 1(c) Art. 2)⁴. Comment prend on la décision ce qu'est *"les autres buts"* et si pouvons-nous invoquer l'activité normative?!

Il faut préciser que les pouvoirs eux-mêmes ne peuvent pas être augmentés. Ils sont donnés aux institutions internationales par leurs fondateurs *a priori* à la suite de la formation de la composition des fonctions dans les actes constitutifs du droit statuaire des institutions internationales. L'institution internationale ne peut pas augmenter son activité arbitrairement, mais seulement endéans ce que est déjà donné.

L'auteur distingue deux manifestations du phénomène traité comme *"les pouvoirs d'étendre les pouvoirs"*:

- les pouvoirs de spécifier les fonctions de l'institution internationale. En fin de compte, c'est la harmonisation des fonctions des institutions internationales avec la politique réelle et en conformité des descriptifs valables;
- les pouvoirs d'étendre les pouvoirs - l'augmentation des moyens pour l'activité de l'institution internationale, indiscutablement, dans les cadres admissibles par ses fonctions.

Du point de vue juridique ci-dessus indiqué peut être fixé dans la législation nationale aussi que dans l'accord entre l'Etat et l'institution internationale. Encore, l'acte constitutif de l'institution internationale est

¹ *Convention instituant l'Organisation Mondiale de la Propriété Intellectuelle* (modifiée le 28 septembre 1979). <http://www.wipo.int/wipolex/fr/treaties/text.jsp?file_id=283835>

² Хонін, В.М., Герасимчук, Н.В. (2011). Динаміка росту компетенції наднаціональних інституцій. Київ, *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць, Вип. 101, Ч. II*, 17.

³ Sarooshi, D. (2003). *Some preliminary remarks on the conferral by states of powers on international organizations*. Jean Monnet Working Paper 4/03, NYU School of Law.

⁴ *Charte de l'Institut International de Droit Spatial de la Fédération astronautique internationale du 1982* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_496>

plus souvent que d'habitude regardé comme l'indicateur de cela¹. Appliquant cette approche c'est difficile de prouver que les actions concrètes ont été commises par l'institution internationale *ultra vires*. Par exemple, les pouvoirs de l'Assemblée générale de fonder les Cours administratifs (*Effet de jugements du Tribunal administratif des Nations Unies accordant indemnité de 1953*). Possible que, au point où nous en étions, il faut évaluer la décision de l'attitude si elle poursuit le but d'exercer les fonctions des affaires communes de l'Humanité – est-ce qu'elle corresponde ou, au contraire, prévient?!

L'une des manifestations "*des pouvoirs d'étendre les pouvoirs*" est la situation quand les actes constitutifs n'indiquent pas les concrètes types des documents que l'institution est autorisée d'adopter. C'est pourquoi c'est à l'institution d'en décider et on le spécifie dans les actes secondaires. Dans ce cas c'est plus difficile de prouver la violation claire des pouvoirs par l'institution internationale. Par exemple, la Constitution du Comité Maritime International de 1897 donne à son organe législatif (l'Assemblée) les pouvoirs de "*prendre les décisions qui ne sont pas en contradiction avec le texte de cette Constitution*" (para.(3) Art.8 de la Constitution)².

Où pratiquement voit-on le processus d'augmentation des pouvoirs par les institutions eux-mêmes?

L'exemple d'actualité est les décisions prises pendant les réunions du Conseil de Sécurité de l'ONU (en "*formule Arria*"). Ces réunions portent le nom d'un ancien représentant permanent du Venezuela auprès de l'ONU, Diego Arria, qui a inauguré cette pratique en 1992³.

Dès lors il est censé que ces réunions constituent la substantielle augmentation des sources d'information pour le Conseil de Sécurité⁴, car les réunions sont des rencontres confidentielles et très informelles qui permettent aux membres du Conseil d'avoir, à huis clos, de francs échanges de vues avec des personnes dont le ou les membres du Conseil qui les ont invitées considèrent que le Conseil aurait intérêt à les entendre. Elles donnent aux membres du Conseil la possibilité d'avoir des échanges directs avec des représentants de gouvernements et d'organisations internationales⁵.

Depuis 1996 les représentants des organisations non gouvernementales prennent part aux telles réunions (c'est important que seulement des questions de leur juridiction et de la juridiction du Conseil de Sécurité de l'ONU) - "*Somavia formula*"⁶, par exemple: *Oxfam*, *Amnesty International* et *Human Rights Watch* – concernant la situation en République démocratique du Congo (recontre du 19 juillet 2001, initiée par France), *International Peace Academy*, *International Crisis Group* – concernant la situation en République démocratique du Timor oriental (recontre du 26 juillet 2001, initiée par Singapour), *Médecins Sans Frontières*, *Save the Children* – concernant la situation en Angola (recontre du 5 mars 2002, initiée par Singapour), *Interpol* – concernant la lutte contre la destruction, la contrebande et le vol des objets d'héritage culturel (recontre du 27 avril 2015, initiée par Jourdanie et France)⁷.

"*Formule Arria*" est la réalisation d'une des idées de "*Razali Reform Paper*" concernant la réforme du Conseil de Sécurité de l'ONU. En particulier, dans le document "*Paper by the Chairman of the Open-Ended Working Group on the Question of Equitable Representation on and Increase in the Membership of the Security Council and Other Matters Related to the Security Council*" du 20 mars 1997 il y a l'appel au Conseil de Sécurité de "promouvoir les consultations entre les membres et non membres du Conseil"⁸.

¹ Dekker, I.F., Wessel, R. A. (2001). Governance by international organizations: rethinking the normative force of international decisions, *European Commission's White Paper on European Governance*, 215-236. <<http://www.utwente.nl/bms/pa/research/wessel/wessel23.pdf>>.

² Устав Международного морского комитета. Офіційний сайт Верховної Ради України. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_917>.

³ Note d'information sur les réunions des membres du Conseil de sécurité en "formule Arria". <<http://www.un.org/fr/sc/about/methods/bgarriaformula.shtml>>

⁴ *Arria-formula meetings of the United Nations Security Council // Reflections one year later and charting a new course for Gaza*, UN Security Council Arria-formula meeting 20 July 2015. <<http://unispal.un.org/unispal.nsf/47d4e277b48d9d3685256ddc00612265/c4a46a8eeaa6d67585257ed90052f486?OpenDocument>>

⁵ Note d'information sur les réunions des membres du Conseil de sécurité en "formule Arria". <<http://www.un.org/fr/sc/about/methods/bgarriaformula.shtml>>

⁶ Paul, J. (2003). The Arria formula. *Global Policy Forum*. <<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/185-general/40088-the-arria-formula.html>>

⁷ Arria-Formula Meetings, 1992-2015, Security Council Report (5, 11). <http://www.securitycouncilreport.org/un-security-council-working-methods/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/working_methods_arria_formula.pdf>

⁸ *Paper by the Chairman of the Open-Ended Working Group on the Question of Equitable Representation on and*

En fait, nous intéressons aux décisions prises par le Conseil de Sécurité en conformité de pouvoirs, qui ne sont pas inscrits ni dans la Charte des Nations unies, ni dans le Règlement intérieur provisoire du Conseil de Sécurité. Est-ce qu'il y a juridiquement les conditions de telle augmentation des pouvoirs de l'institution internationale? Oui, si on analyse le caractère immanent des pouvoirs des membres du Conseil de Sécurité de l'ONU, notamment:

a) Article 30 de la Charte des Nations unies: "*Le Conseil de Sécurité établit son règlement intérieur...*"¹;

b) Article 5 du Règlement intérieur provisoire du Conseil de Sécurité: "*Un membre du Conseil de Sécurité ou le Secrétaire général peut proposer que le Conseil de Sécurité se réunisse en un autre lieu. Si le Conseil de Sécurité accepte cette proposition, il se prononce sur le choix de ce lieu et sur la période pendant laquelle le Conseil de Sécurité s'y réunit*"².

Le sens juridique des réunions en "*formule Arria*" se trouve dans les propositions et recommandations qui sont non obligatoires et forment le cadre du *droit mou*. Par exemple, les résultats de la rencontre du 13 décembre 2007 sous la dénomination "*Enhancing and widening interaction and dialogue between the Security Council and other United Nations Member States, as part of the implementation of the 2005 World Summit Outcome Document*", initiée et dirigée par P. Burian, Représentant permanent de la République slovaque auprès de l'Organisation des Nations Unies. Dans l'annexe à la lettre, adressée au Président du Conseil de Sécurité de l'ONU, il y avaient les propositions suivantes: instituer les groupes d'évaluation l'implémentation des décisions du Conseil de Sécurité de l'ONU ("*lessons learned groups*"), consulter régulièrement les membres et les pays non-membres du Conseil de Sécurité de l'ONU et aussi autres idées et remarques substantielles sur l'amélioration du travail de l'appareil du Conseil de Sécurité de l'ONU, de l'Assemblée générale de l'ONU, du Secrétariat de l'ONU, du Conseil économique et social de l'ONU et tout le système en général³.

Par le système des réunions en "*formule Arria*" les institutions internationales, en particulier non gouvernementales, prennent part au processus d'application du droit international. Par exemple, les recommandations du 22 juin 2004, préparées par D. Caillaux, Secrétaire général de *CARE International*: incorporer le paragraphe concernant la défense et la participation de la société civile dans les résolutions du Conseil de Sécurité de l'ONU et les rapports du Secrétaire général de l'ONU; élaborer la formule "*Arria-Plus*" pour les consultations avec les représentants de la société civile; élaborer la formule "*Arria in the Field*" pour les consultations des experts des sociétés civiles par les missions du Conseil de Sécurité de l'ONU et cætera⁴.

Il est important de déterminer si les situations ci-dessus indiquées confirment l'efficacité des institutions internationales ou, au contraire – incohérence et inconséquence de leurs activités?! L'essentiel est que les auteurs des actes constitutifs des institutions internationales ne peuvent pas prévoir n'importe quel changement dans la politique mondiale, même ceux qui se trouvent à la même coordonnée temporelle. C'est pourquoi il y a les pensées doctrinales que l'organisation doit avoir certains pouvoirs pas *expressément*, mais par voie d'interprétation de l'acte constitutif – les pouvoirs *implicites*⁵.

Pour prévenir "l'arbitraire" des institutions internationales le processus de l'obtention des pouvoirs d'étendre les pouvoirs doit concorder avec les conditions précis (par exemple, le "*Code de conduite des institutions internationales*"), particulièrement:

- si c'est nécessaire pour la réalisation efficace par l'institution internationale de ses buts constitutifs;

Increase in the Membership of the Security Council and Other Matters Related to the Security Council (Razali Reform Paper, 20 March 1997). <<https://www.globalpolicy.org/security-council/security-council-reform/41310-razali-reform-paper.html>>

¹Charte des Nations Unies. <<http://www.un.org/fr/documents/charter/pdf/charter.pdf>>

²Règlement intérieur provisoire du Conseil de Sécurité. <http://www.un.org/fr/documents/view_doc.asp?symbol=S/96/rev.7>

³Letter dated 31 December 2007 from the Permanent Representative of Slovakia to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/2007/784, 4. <https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/Security_Council/1231workmethods.pdf>

⁴Caillaux, D. (2004). *Presentation to the Arria Formula Briefing, Role of Civil Society*. Care International. <<https://www.globalpolicy.org/security-council/ngos-and-the-council/arria-formula-and-other-un-proceedings/40076.html>>

⁵Wangchen Rigzin Bhutia. *The implied powers of the United Nations*. <<http://www.lawyersclubindia.com/articles/Implied-Powers-of-the-United-Nations-2718.asp#.VkTzuM0bUWZ>>

- la présence des pareils pouvoirs de l'institution internationale aux questions considérées;
- si ce ne viole pas les règlements et les principes du droit international;
- si ce ne contrevient pas la distribution des fonctions endéans les organes de l'institution internationale;
- si tels pouvoirs que l'institution obtient *motu proprio*, ne sont pas les pouvoirs évidents de l'autre institution internationale qui fonctionne dans ce bloc fonctionnel et rationnel¹. Proprement, c'est à faire pour éviter les collisions et les tautologies à la réglementation internationale juridique.

L'auteur pense que le processus de délégation des pouvoirs par Etats aux institutions internationales contribue à "la différenciation" du droit international: horizontale et verticale. La première phase s'accompagne de l'élargissement des sphères d'application du droit international et aussi d'augmentation du nombre des dispositions normatifs ayant le caractère constitutif.

Les données statistiques confirment ci-dessus indiqué: en conformité de l'information de l'Annuaire des organisations internationales publié par le Centre des associations internationales (CAI), aujourd'hui il y a presque 68 milles des institutions internationales (en tenant compte de ce que nous considérons comme "l'institution internationale"), parmi lesquelles 38 milles sont actives et 30 milles sont passives. Concernant la dynamique d'augmentation des institutions internationales, annuellement leur nombre passe à 1200 institutions environ². Combien de décisions ces 38 milles institutions internationales actives prennent chaque année ensemble?!

Les détails et l'augmentation du nombre des actes normatifs juridiques de l'institution internationale contribuent à la diffusion qui se manifeste dans la systématisation de ces actes; l'attribution aux décisions de l'organisation non gouvernementale, qui ont été pris sur les pouvoirs délégués (par exemple, par l'organisation intergouvernementale) de la vigueur supérieure; la délégation des pouvoirs du contrôle d'exécution des décisions, programmes, plans aux institutions internationales; l'accroissement de l'importance des précédents pris par les institutions internationales et aussi, en fait, l'union des Etats et des institutions internationales, en particulier dans le cadre d'exécution des fonctions des affaires communes.

"La différenciation" verticale du droit international se trouve dans l'intérêt progressif de la communauté internationale en hiérarchie des normes, des décisions et mêmes des institutions internationales. Cela est l'argument pour l'efficacité des institutions internationales.

En concluant, les actes constitutifs des institutions internationales sont les sources pour les pouvoirs d'étendre les pouvoirs par les institutions eux-mêmes pour l'exécution des fonctions des affaires communes par deux voies: spécification des fonctions des institutions internationales et augmentation de la compétence des institutions internationales. L'analyse du droit statuaire du Conseil de Sécurité de l'ONU nous a le démontré.

En effet, on voit le développement intensif et le remplissage des fondations constitutives et institutionnelle de l'activité des institutions internationales. La confirmation est la suivante: la prolifération des institutions internationales, la participation qualitative des institutions internationales à l'exécution des fonctions des affaires communes, l'augmentation du nombre des procédures internationales juridiques avec des institutions internationales, la formation et le développement dynamique du droit statuaire des institutions internationales. Ainsi, il y a la raison de proposer la création d'une nouvelle branche du droit internationale – *le droit des institutions internationales* – divisé en droit statuaire des institutions internationales et droit interne des institutions internationales.

References

1. Campbell, A.I.L. (1983). The limits of the Powers of International Organisations. *The International and Comparative Law Quarterly*, vol. 32, no. 2, 523.
2. Dapo, Akande (1998). The competence of international organizations and the advisory jurisdiction of the International Court of Justice. *European Journal of International Law*, 9, 437-467.
3. Dekker, I.F., Wessel, R.A. (2001). Governance by international organizations: rethinking the normative force of international decisions. *European Commission's White Paper on European Governance*, 215-236.
<<http://www.utwente.nl/bms/pa/research/wessel/wessel23.pdf>>.
4. Sarooshi, D. (2003). Some preliminary remarks on the conferral by states of powers on international organizations. *Jean Monnet Working Paper 4/03*, NYU School of Law.

¹ Wangchen Rigzin Bhutia. *The implied powers of the United Nations*. <<http://www.lawyersclubindia.com/articles/Implied-Powers-of-the-United-Nations-2718.asp#.VkTzuM0bUWZ>>.

² *The Yearbook of International Organizations*. <<http://www.uia.org/yearbook>>.

5. *Convention instituant l'Organisation Mondiale de la Propriété Intellectuelle* (modifiée le 28 septembre 1979). <http://www.wipo.int/wipolex/fr/treaties/text.jsp?file_id=283835>.
6. Khonin, V.M., Gerasymchuk, N.V. (2011). Dynamika rostu kompetentsii nadnazionalnih instituziy. *Aktualni problemy mizhnarodnih vidnosin*: Zbirnyk naukovykh prats, vyp. 101, ch. II (s. 17). Kyiv.
7. *Charte de l'Institut International de Droit Spatial de la Fédération astronautique internationale du 1982* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_496>.
8. Dekker, I.F., Wessel, R.A. (2001). Governance by international organizations: rethinking the normative force of international decisions. *European Commission's White Paper on European Governance*, 215-236) <<http://www.utwente.nl/bms/pa/research/wessel/wessel23.pdf>>
9. *Ustav Mezhdunarodnoho morskoho komiteta*. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_917>.
10. Note d'information sur les réunions des membres du Conseil de sécurité en "formule Arria". <<http://www.un.org/fr/sc/about/methods/bgarrformula.shtml>>.
11. *Arria-formula meetings of the United Nations Security Council // Reflections one year later and charting a new course for Gaza*, UN Security Council Arria-formula meeting 20 July 2015. <<http://unispal.un.org/unispal.nsf/47d4e277b48d9d3685256ddc00612265/c4a46a8eeaa6d67585257ed90052f486?OpenDocument>>.
12. Paul, James (2003). *The Arria formula*, Global Policy Forum. <<https://www.globalpolicy.org/component/content/article/185-general/40088-the-arria-formula.html>>.
13. Arria-Formula Meetings, 1992-2015, Security Council Report 5, 11. <http://www.securitycouncilreport.org/un-security-council-working-methods/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/working_methods_arria_formula.pdf>.
14. *Paper by the Chairman of the Open-Ended Working Group on the Question of Equitable Representation on and Increase in the Membership of the Security Council and Other Matters Related to the Security Council* (Razali Reform Paper, 20 March 1997). <<https://www.globalpolicy.org/security-council/security-council-reform/41310-razali-reform-paper.html>>.
15. *Charte des Nations Unies*. <<http://www.un.org/fr/documents/charter/pdf/charter.pdf>>.
16. *Règlement intérieur provisoire du Conseil de Sécurité*. <http://www.un.org/fr/documents/view_doc.asp?symbol=S/96/rev.7>.
17. *Letter dated 31 December 2007 from the Permanent Representative of Slovakia to the United Nations addressed to the President of the Security Council*, S/2007/784, 4. <https://www.globalpolicy.org/images/pdfs/Security_Council/1231workmethods.pdf>.
18. Caillaux, D. (2004). *Presentation to the Arria Formula Briefing, Role of Civil Society*, Care International. <<https://www.globalpolicy.org/security-council/ngos-and-the-council/arria-formula-and-other-un-proceedings/40076.html>>.
19. Wangchen Rigzin Bhutia. *The implied powers of the United Nations*. <<http://www.lawyersclubindia.com/articles/Implied-Powers-of-the-United-Nations-2718.asp#.VkTzuM0bUWZ>>.
20. *The Yearbook of International Organizations*. <<http://www.uia.org/yearbook>>.

Андрій Мельник

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ: ДОСВІД МІЖАМЕРИКАНСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Andrii Melnyk

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

FREEDOM OF EXPRESSION: EXPERIENCE OF INTER-AMERICAN HUMAN RIGHTS SYSTEM

This article analyzes the practices of supervisory bodies under the American Convention on Human Rights for freedom of expression. Particular attention is paid to cases of killings / extrajudicial executions and violence against journalists, examples of prior censorship, as well as direct and indirect restrictions on freedom of expression in the space of the Organization of American States (OAS), violating not only Article 13 of the American Convention, but the Declaration of Principles on Freedom of Expression.

Key words: OAS; Inter-American human rights system; freedom of expression; prior censorship; direct and indirect restrictions on freedom of expression; killings of journalists

Гуманізація та демократизація міжнародного права, які особливо помітні після Другої світової війни призвела до створення не тільки універсальної (в межах ООН), але й низки регіональних систем захисту прав людини. Кожна з таких регіональних систем виробила унікальну практику аналізу якої дозволяє більш глибоко зрозуміти проблеми, що виникають з захистом того чи іншого права або свободи. І якщо така правозастосовна практика Європейської системи захисту прав людини є добре відомою українській науці, то практика Міжамериканської Комісії та Суду досить не часто стає об'єктом наукового аналізу вітчизняних науковців. Саме тому видається доцільним аналіз такої практики. При цьому зважаючи на її великий обсяг у даній статті ми обмежимося лише деякими справами, що стосуються захисту права на свободу виразу слова та думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх кількох років питання свободи слова стало досить актуальним об'єктом для вивчення як вітчизняними, так і зарубіжними фахівцями. Серед таких в першу чергу слід відзначити Д. Паскуалічі (J. Pasqualucci), Л. Ліксінські (Lixinski), Т. Макгонагл (McGonagle), Й. Дондерс (Donders) Е. Алисієвич та ряд інших. Серед вітчизняних вчених слід назвати Є. Тітко яка присвятила цьому питанню своє дисертаційне дослідження. Окремі аспекти вказаної проблеми розглядалися С. Шевчука та В. Лутковської. Проте лише окремі з них зверталися до практики Міжамериканського суду з прав людини, вивчення якої видається надзвичайно корисною як з теоретичної та практичної точки зору.

Виклад основного матеріалу. Міжамериканська система захисту прав людини діє в рамках Організації Американських держав (ОАД). ОАД було створено в 1948 р., на конференції в Боготі. На сьогодні її членами є 35 держав Північної та Південної Америки. Створення цієї організації, а також прийняття Декларації прав і обов'язків людини 1948 р. стало підґрунтям для створення дієвої системи міжнародного захисту прав людини на Американському континенті¹. На даний момент, нормативною основою цієї системи є Статут ОАД, Американська декларація прав і обов'язків людини 1948 р.², Міжамериканська конвенція з прав людини 1969 р. і Додатковий протокол до неї щодо економічних, соціальних і культурних прав 1988 р.³, Міжамериканська конвенція по

¹ Christina, M. *Cerna Reflections on the Normative Status of the American Declaration of the Rights and Duties of Man*. <<http://www.corteidh.or.cr/tablas/r31598.pdf>>.

² *OAS Declaration of the Rights and Duties of Man* (adopted by the Ninth International Conference of American States, Bogota, Colombia, 1948). <http://www.hrcr.org/docs/OAS_Declaration/oasrights.html>.

³ Шестакова, Л.Н. (пер. и коммент.) (1993). Дополнительный протокол к Американской конвенции о правах человека в сфере экономических, социальных и культурных прав "Протокол Сан-Сальвадор". *Вестник*

насильницькому зникненню 1994 р.¹, Міжамериканська конвенція про тортури 1985 р.², Конвенція по попередженню жорстокості проти жінок 1994 р.³.

Проблема захисту прав на свободу вираження поглядів знайшла своє втілення в двох із названих документів, а саме:

1) Американській декларації прав і обов'язків людини 1948 р. ст. 4. Право на свободу розслідування, думки, вираження і розповсюдження передбачає «Кожна людина має право на свободу розслідування, думки, виразу та поширення ідей»

2) Міжамериканській Конвенції з прав людини 1969 р. ст. 13 Свобода думки і слова передбачає, що кожна людина має право на свободу думки і виразу. Це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку, або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. Додатково стосовно питання захисту права на свободу виразу думок слід назвати Декларацію принципів про свободу вираження думки, яка була схвалена Міжамериканською Комісією на 108-й черговій сесії у жовтні 2000 року⁴.

Декларація закріплює 13 принципів - базис в галузі забезпечення свободи вираження думки в системі ОАД. У Декларації констатується, що свобода вираження думок в усіх її проявах є невід'ємним правом людини. Кожен має право шукати, одержувати і поширювати інформацію та думки вільно. Таким чином, кожен має право на доступ до інформації, у тому числі тієї, що знаходиться в розпорядженні держави. Особлива увага у Декларації приділено захисту прав журналістів. Журналістська діяльність повинна бути вільна від державного контролю і може регулюватися лише нормами моралі та етики, прийнятими в суспільстві. Держава зобов'язана особливо ретельно ставитися до забезпечення запобігання і розслідуванню будь-яких злочинів, щодо журналістів, зокрема, випадків вбивств, викрадень, залякувань або погроз журналістам, а також заподіяння матеріальної шкоди засобом масової інформації. Крім цього, встановлено обов'язок держави утриматися від можливого тиску на засоби масової інформації шляхом надання або обмеження надання пільг, встановлення мит і податків у зв'язку з висловлюваною ними думкою.

Декларація має рекомендаційний характер, проте її підтримали 22 з 35 американських держав, що надає цьому документу особливу значимість. Саме тому, як справедливо зазначає С. Кантон, Спеціальний доповідач ОАД по свободі вираження поглядів - Декларація отримує зростаюче визнання серед всіх соціальних верств нашої півкулі і стає головним мірилом в області свободи вираження думки⁵.

Саме тому видається можливим виділити одразу два аспекти її призначення. По-перше, Декларація узагальнює позицію органів ОАД щодо захисту свободи вираження поглядів, які були сформульовані у справах про порушення свободи висловлювання поглядів, у тому числі з урахуванням досвіду міжнародних судових та квазісудових органів з прав людини. По-друге, Декларація містить перелік базових норм, які повинні бути імплементовані державами в їх національне законодавство з метою ефективного забезпечення права на свободу вираження поглядів.

Інституційний механізм захисту права на свободу виразу поглядів складається з двох основних органів: Міжамериканська Комісія з прав людини та Міжамериканський Суд з прав людини. Крім того, сюди можна віднести кілька інших органів, але їх роль є дещо меншою. Серед них: Генеральна Асамблея ОАД та спеціальний доповідач із питань свободи вираження поглядів.

Міжамериканська Комісія з прав людини складається з семи членів, котрі є «особами високих моральних якостей і з визнаною компетенцією у сфері прав людини»⁶. Персональний склад комісії

Московского университета, вып. 2, 69-78.

¹ Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons. <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-60.html>>.

² Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture. <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-51.html>>.

³ Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence Against Women "Convention of Belem Do Para". <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-61.html>>.

⁴ Declaration of Principles on Freedom of Expression. OAS. <<http://www.oas.org/en/iachr/expression/showarticle.asp?artID=26>>.

⁵ The annual report of the Inter-American Commission on Human Rights. 1998. *Volume III*. Report Office of the Special Rapporteur on Freedom of Expression, April 16 1999, OEA / Series L / V / II.102. Doc. 6, lane. Chapter III.

⁶ ст. 34, Міжамериканської Конвенції з прав людини від 1969 року.

обирає Генеральна Асамблея ОАД на 4-х річний період. Комісія засідає вісім тижнів на рік і визначає кількість регулярних сесій на протязі цього часу.¹ При потребі голова Комісії або абсолютна більшість членів Комісії можуть ініціювати скликання позачергової сесії.

Комісія має в своєму розпорядженні дві основні процедури, які і відображають її першочергові функції. Перша – це розгляд доповідей державам і друга-розгляд індивідуальних скарг.

Міжамериканський Суд з прав людини є ще одним із органів, які контролюють виконання Конвенції 1969 року. На даний момент Суд виконує основну роль в контрольному механізмі.

Генеральна Асамблея ОАД регулярно приймає резолюції, що стосуються в тому числі і питань захисту свободи вираження поглядів. Основне їх завдання висловлення рекомендацій державам - членам ОАД щодо вдосконалення національного законодавства і правозастосовної практики, пов'язаної з правом на свободу вираження поглядів. Резолюції Генеральної Асамблеї переважно присвячені питанням двом аспектам захисту прав журналістів, а також доступу до інформації². Серед останніх, до прикладу, можна назвати резолюцію № AG/RES. 1932 (XXXIII-O/03) «Доступ до суспільної інформації: посилення демократії» яка була прийнята 10 червня 2003 р.³ Але хоча Генеральна Асамблея є вищим органом ОАД, однак її рішення носять рекомендаційний характер, а відтак вони практично не здійснюють жодного впливу на правозастосовну діяльність.

Що ж стосується *Спеціального доповідача зі свободи вираження поглядів*, то він здійснює загальний моніторинг усіх питань, які стосуються свободи вираження думок в рамках ОАД. Даний орган було створено в 1997 р. Комісією ОАД, з цілю збору інформації щодо стану дотримання державами ст. 13 Міжамериканської конвенції 1969 р. та інформування Комісії про стан справ щодо забезпечення свободи виразу поглядів на американському континенті та надання Комісії допомоги при вирішенні конкретних питань.⁴

Даний орган є досить унікальним. Спеціальні доповідачі із питань свободи висловлення поглядів є лише в чотирьох організаціях: ОАД, Спеціальний доповідач зі свободи слова і думок ООН, Спеціальний доповідач Африканської комісії з прав людини і народів та Спеціальний доповідач ОБСЄ з питання свободи преси⁵.

На відміну від аналогічних органів інших організацій Спеціальний доповідач ОАД наділений рядом повноважень, які дають йому можливість прийняти просуванню стандартів свободи думки і висловлювання, і запобігати порушенню Міжамериканської конвенції в цій частині. Серед таких повноважень: 1) підготовка доповідей про стан дотримання положень що стосуються свободи виразу (такі доповіді можуть бути тематичними, чи стосуватися якоїсь конкретної держави, або якогось аспекту свободи виразу; 2) ініціювання перед Комісією вжиття застережних заходів, спрямованих на запобігання можливому насильству над жертвою порушення свободи думки і висловлювання думки або здійснення дій для запобігання порушення цієї свободи; 3) спільні заяви в яких доповідачі по свободі вираження поглядів висловлюються з окремих проблем, пов'язаних зі свободою виразу поглядів.

З наведених інструментів найчастіше застосовується доповіді. Так, на даний момент Спеціальний спостерігач має робити як мінімум одну доповідь у рік. Аналіз останніх тяти його доповідей свідчить, що зміни в цій сфері відбуваються досить повільно. Так, у доповіді за 2011 рік Спеціальний доповідач назвав чотири держави Латинської Америки, де порушення свободи думки і висловлювання носять системний характер: Венесуела, Колумбія, Куба і Гондурас. Відмінною рисою кожної з перерахованих країн є чинне дискримінаційне законодавство, а також слабкість і підконтрольність судової влади. Особливі претензії у Комісії виникли до Куби, де були відзначені обмеження політичних прав, у тому числі свободи слова та об'єднань, відсутність вільних виборів і незалежної судової влади, обмеження свободи пересування. Аналіз доповідей за 2013 та 2014 роки, на наш погляд, свідчить про те, що ситуація в перерахованих державах не сильно змінилася в кращу сторону.

¹ Regulations of the Inter-American Commission on Human Rights, art. 15

² Задков, А.А. (2006). *Конституционное право на доступ к информации в Российской Федерации*. Дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 12.

³ Resolution AG/RES. 1932 (XXXIII-O/03). *Access to Public Information: Strengthening Democracy* (adopted at the fourth plenary session, held on June 10, 2003). <http://www.oas.org/juridico/english/ga03/agres_1932.htm>.

⁴ Мендел, Т. (2008). *Свобода информации: Сравнительное правовое исследование*. ЮНЕСКО. Париж, 10.

⁵ OAS Special Rapporteur for Freedom of Expression. <<http://www.cidh.oas.org/relatoria/index.asp?IID=1>>.

Що ж стосується практики застосування Комісією та Судом ст. 13 Міжамериканської конвенції 1969 р. то вона є досить обшивною і охоплює досить широку коло питань. Найчастіше вони стосуються питань: вбивств та позасудових страт і насильницьких зникнень; попередньої цензури; обмеження права на свободу думки і вираження поглядів; права на доступ до засобів масової інформації національних чи інших меншин; а також на доступ до інформації.

Спробуємо розглянути її більш докладно, та оскільки ми частково розглядали окремі питання практики цих органів в у розділі 2 дослідження, то тут ми сконцентруємо нашу увагу на двох аспектах, а саме: 1) вбивства, позасудові страти і насильницьких зникнень та свобода слова, 2) попередня цензури -, оскільки практика з даних питань є унікальною для даних органів.

Перша категорія справ є наслідком того, що у Латинській Америці надзвичайно висока кількість злочинів які вчиняються щодо журналістів і пов'язані із їх діяльністю. Звичайно ми не зможемо охопити всі справи, але розглянемо кілька, які на нашу думку найбільш повно характеризують позицію суду і Комісії.

Найбільш показовою в даній категорії справ можна вважати справу про позасудову страту сенатора М. Варгаса в Колумбії (*Manuel Cepeda Vargas v. Colombia*)¹. Рішення у даній справі було прийнято Міжамериканським судом 26 травня 2010 р. У даному рішенні Суд констатував порушення ряду прав, в тому числі право на свободу виразу думок сенатора М. Варгасом, який був лідером комуністичної партії Колумбії і одним з лідерів Патріотичного союзу.

Суд постановив, що у випадках, подібних до цього, може мати місце фактичне незаконне обмеження свободи вираження поглядів, коли особа, яка реалізує таке своє право опиняється в небезпеці. На думку Суду держава «повинна утримуватися від дій, які сприяють або посилюють вразливість людини, і приймати, коли це доречно, необхідні і розумні заходи для запобігання порушення або захисту права тих, хто опиняється в такій ситуації». Суд підкреслив, що опозиційні висловлювання є «необхідними в демократичному суспільстві», і вказав, що «в демократичному суспільстві держави повинні гарантувати ефективну участь опозиційних осіб, груп та політичних партій не тільки за допомогою відповідних законів, правил і практики, щоб дати їм можливість отримати реальний і ефективний доступ до різних дорадчих органах на рівних, але і за допомогою вжиття необхідних заходів щодо забезпечення повного здійснення права, беручи до уваги уразливе становище членів деяких соціальних груп». Також Суд встановив, що хоча сенатор М Варгас міг реалізувати свої політичні права, а саме право на свободу вираження поглядів, те, що він продовжував їх здійснювати, очевидно, і послужило причиною його позасудової страти. Отже, держава не створила умов і не надала гарантій сенатору, щоб він мав реальну можливість здійснювати функції, заради виконання яких він був обраний демократичним шляхом, через оприлюднення своєї позиції під час участі у публічних дебатах в порядку здійснення права на свободу вираження поглядів.

Іншим цікавим прецедентом справа В. Рестрепо і Сім'ї (*Vélez Restrepo and Family v. Colombia*)², рішення по якій виніс Суд 3 вересня 2012. Дана справа стосується нападу солдатів колумбійської національної армії на журналіста, коли той знімав демонстрацію протесту, під час якої солдати побили кількох протестувальників. Справа містить докладний опис загроз і утисків, яким піддався журналіст і члени його сім'ї, опис спроби довільного позбавлення волі журналіста, що послідувала за спробою В. Рестрепо ініціювати судовий розгляд у справі проти осіб які йому погрожували. Міжамериканський Суд визнав порушення права журналіста на особисту недоторканність і свободу вираження поглядів, та констатував, що держава не забезпечила належного захисту враховуючи адресові йому погрози. Крім того Колумбія не провела ефективного розслідування нападу на журналіста, як і інших переслідувань з боку влади, з якими він зіткнувся. На думку Суду журналістика може здійснюватися тільки вільно, коли ті, хто виконує цю роботу, не стають жертвами погроз або фізичної, психологічної або моральної агресії або інших актів переслідування». Держави «зобов'язані забезпечити ефективні заходи щодо захисту життя та фізичної недоторканності журналістів, які стикаються з особливим ризиком внаслідок виконання своїх професійних обов'язків». У рішенні по справу суд зобов'язав Колумбію не лише компенсувати шкоду заподіяну заявникові та його сім'ї, але й зобов'язав державу включити в освітні програми з прав людини для Збройних Сил спеціальний модуль по захисту права на свободу думки і слова, і

¹ *Manuel Cepeda Vargas v Colombia*. <http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_213_ing.pdf>.

² *Vélez Restrepo and Family v. Colombia*. <<https://www1.umn.edu/humanrts/cases/47-08.html>>.

про роботу журналістів і працівників ЗМІ.

Наступний приклад - справа Узкатегуї та ін. проти Венесуели (Uzcátegui et al. V. Venezuela)¹, рішення у якій Міжамериканський Суд виніс 3 вересня 2012 року. Заявники стали жертвами порушення цілого ряду прав людини: Н. Узкатегуї - право на життя; Л. Узкатегуї і К. Узкатегуї, які намагалися захистити першого заявника - право на свободу та особисту недоторканність і Л. Узкатегуї - право на свободу вираження поглядів. Після вбивства Н. Узкатегуї його брат Л. Енріке не тільки звернувся до прокурора, але і почав стверджувати через різні ЗМІ, що Керівник військової поліції штату Фалькон відповідальний за ряд вбивств, які вчинили під його командуванням спеціально створенні ним «групи знищення». Після цих заяв Л. Узкатегуї стали погрожувати і переслідувати, а також порушили стосовно нього кримінальну справу за наклеп. Розглянувши всі обставини справи, Суд постановив, що публічні заяви Л. Узкатегуї можуть і повинні розглядатися як частина більш широкої суспільної дискусії про можливу причетність сил державної безпеки до випадків серйозних порушень прав людини. Беручи до уваги актуальність таких тверджень, Суд постановив, що існування кримінальної справи, тривалість розслідування і те, що справу було порушено за заявою високопоставленої особи, могло мати «сковуючий або гальмівний» вплив на здійснення свободи вираження поглядів, що не відповідає обов'язку держави гарантувати вільне і повне здійснення цього права в демократичному суспільстві. Відносно погроз і залякування, враховуючи, що «свобода вираження думки може бути протиправно обмежена обставинами de facto, які прямо чи опосередковано можуть поставити особу в небезпечну ситуацію або ситуацію підвищеної уразливості, Суд ухвалив, що кожна держава повинна «утримуватися від дій, які сприяють, стимулюють, підтримують або збільшують цю уразливість, і, коли це доречно, зобов'язана вжити необхідних розумні заходи для запобігання порушень та захисту прав тих, хто опинився в подібній ситуації. Суд констатував, що держава не довела, що нею були прийняті достатні та ефективні заходи у зв'язку з погрозами і переслідуваннями щодо Л. Узкатегуї. Отже, держава порушила права заявника на свободу та особисту недоторканність, а також свободу думки і слова за змістом Американської конвенції.

Отже як видно з наведених вище рішень Міжамериканський суд досить часто стикається з порушенням права на свободу виразу поглядів, які супроводжуються порушенням низки інших прав, таких як право на життя, свободу особисту недоторканність тощо. При цьому суд завжди підкреслює, що держава має обов'язок захищати осіб які зазнають переслідування у зв'язку із своїми поглядами.

Іншою категорією справ є справи про *попередню цензуру*. Справи такого роду трапляються не часто в історії суду їх було всього кілька. Як приклад наведемо справу Ольмедо-Бустос та інші проти Чилі, яке ще називають справою про «Останню спокусу Христа» (“The Last Temptation of Christ” (Olmedo-Bustos et al.) v. Chile)². Дана справа без сумніву є найбільш відомою справою яку коли небув розглядав Міжамериканський суд³. Рішення у даній справі було винесено судом 5 лютого 2001 р.

Скаргу було подано громадянами Чилі у зв'язку з порушенням ст. 12 (свобода совісті і релігії) і ст. 13 Міжамериканської конвенції. На думку заявників, Верховний суд Чилі своїм рішенням від 17 червня 1997 року здійснив цензуру відносно демонстрації художнього фільму «Остання спокуса Христа». У фільмі М. Скорсезе, знятому по книзі Н. Казандзакіса, Ісус зображувався не так, як в Євангелії. Окремі епізоди фільму багато християн визнали обурливими, наприклад те, що у фільмі Христос представлений, як звичайна людина, яка бореться з почуттям провини, відчуває спокуси і бажання відмовитися від своєї місії на користь більш комфортного життя простого смертного. Кінематографічна рада Чилі - орган уповноважений контролювати показ фільмів в країні, спочатку відмовила у дозволі на демонстрацію фільму, проте в 1996 р. все ж видав такий дозвіл за умови, що фільм буде демонструватися лише дорослої аудиторії. Однак загалом, це рішення було оскаржено в суд і дозвіл на демонстрацію фільму був скасований Верховним судом Чилі незабаром після того, як група чилійців, діючи «в ім'я Ісуса Христа, католицької церкви і самих себе», отримала рішення Апеляційного суду Сантьяго від 20 січня 1997 р. про анулювання дозволу Кінематографічного ради

¹ Uzcátegui et al. V. Venezuela.<http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_249_ing.pdf>.

² “The Last Temptation of Christ@ Case, Judgment of February 5, 2001, Inter-Am Ct. H.R. (Ser. C) No. 73 (2001).<<https://www1.umn.edu/humanrts/iachr/C/73-ing.html>>.

³ Pasqualucci, Jo M. (2012). *The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights*. Cambridge University Press, 228-230.

на демонстрацію фільму, Верховний суд Чилі підтвердив рішення Апеляційного суду 17 червня 1997 р., зокрема заявивши, що дифамація і нелюдське зображення особистості Ісуса Христа ображає всіх тих, хто, як і заявники, вірять в нього.

Справа була передана на розгляд у Міжамериканську Комісію, яка розглянувши всі обставини справи, дійшла висновку, що заборона на демонстрацію фільму накладене чилійськими судами, несумісний з положеннями Американської конвенції, тому порушує ст. 12 і 13 Конвенції. Здійснивши цензуру, Чилі порушила свої зобов'язання за статтею 2 Конвенції, яка вимагає від держав вжити на національному рівні заходи, спрямовані на забезпечення і захист прав і свобод людини, визнаних у конвенції. Комісія рекомендувала Чилі відмовитися від цензури щодо фільму «Остання спокуса Христа» і вдосконалити національне законодавство таким чином, щоб гарантувати здійснення відповідних прав і свобод людини. Чилі проігнорувало рекомендації Комісії, що і послужило причиною передачі справи до Міжамериканського Суду. Комісія звернулася до Міжамериканського Суду з проханням зобов'язати Чилі: забезпечити нормальну рекламу і демонстрацію фільму; привести національне законодавство у відповідність з нормами Конвенції, щоб виключити попередню цензуру відносно реклами та демонстрації кінематографічної продукції; забезпечити, щоб у процесі здійснення своїх повноважень публічні органи та посадові особи виходили з необхідності забезпечувати свободу слова, совісті і релігії, визнані Американської конвенцією, і утримувалися від введення попередньої цензури на кінематографічні твори; компенсувати втрати, понесені жертвами порушення прав людини, включаючи витрати, пов'язані з веденням справи в Міжамериканській Комісії та Суді.

Суд виніс рішення, де констатувалося порушення ст.13 Конвенції, але заперечив порушення ст. 12 Американської конвенції і зобов'язав Чилі внести зміни в національне законодавство і виключити можливість здійснення попередньої цензури. Суд підкреслив, що свобода вираження думки - один з основоположних принципів демократичного суспільства, порушенням якого є будь-яка цензура ідей і думок, навіть якщо ці ідеї і думки непопулярні викликають шок, можуть вибити з колії або образливі для держави чи частини населення країни. У зв'язку з цим рішенням в Чилі була проведена реформа, а правові позиції, сформульовані у цій справі, незмінно відтворюються Міжамериканським Судом у справах про свободу вираження думки, що особливо стосуються попередньої цензури.

Крім рішень щодо розгляду індивідуальних скарг, як згадувалося раніше Міжамериканський суд має повноваження виносити консультативні рішення. Як мінімум одне із них має відношення до свободи висловлення поглядів, а саме в консультативному висновку, підготовленому за запитом Коста-Ріки у 1985 році.

Суть проблеми полягала в тому, що національне законодавство Коста-Ріки зобов'язувало кожного журналіста вступати в Міжамериканську асоціацію преси як умову здійснення своєї професійної діяльності.

У своєму консультативному висновку Міжамериканський Суд виділив «подвійний аспект» свободи вираження думки, вказавши, що дана свобода принаймні означає, що, по-перше, «ніхто не буде свавільно обмежувати або перешкоджати» висловом думки і, по-друге, що всім буде гарантоване право «отримувати будь-яку інформацію і мати доступ до думок, висловлених іншими». Таким чином, існує тісний зв'язок між правом на свободу вираження поглядів та правом на одержання інформації (право на інформацію), і ці два аспекти повинні бути «гарантовані одночасно». Крім того, Міжамериканський Суд попередив, що суспільство, яке не володіє інформацією, насправді не є вільним: свобода вираження думок є «первинним і основним елементом громадського порядку в демократичному суспільстві» і «наріжним каменем - основою існування демократичного суспільства. Суд зазначив, що свобода слова може також постраждати «без прямого втручання держави», коли, наприклад, поширення інформації утруднено наявністю монополії або олігополії у власності на засоби масової інформації. Міжамериканський Суд вказав, що закон про асоціацію журналістів Коста-Ріки несумісний з правом на свободу думки і висловлювання думки, закріпленому в ст. 13 Американської конвенції, оскільки заперечує «право на доступ будь-якої особи до повного використання засобів масової інформації в якості засобу вираження думки або повідомлення інформації».

Керуючись консультативним висновком Міжамериканського Суду, Верховний суд Коста-Ріки скасував національний закон, що зобов'язує вступати журналістів у Міжамериканську асоціацію преси. Більше того, після винесення консультативного висновку Коста-Ріка внесла зміни в

національне законодавство, що сприяло підвищенню авторитету Міжамериканського Суду на просторі ОАД.

Висновок. Загалом особливістю даної системи є те, що тут набагато ширше застосування отримує положення про свободу вираження і свобода слова. Цензура тут взагалі заборонена, окрім як випадків публічних виступів і захисту меншин. Це також включає в себе право на пошук, отримання та розголошення інформації та ідей будь-якого типу, заборону прямого чи непрямого обмеження, і право відповіді на неточні чи образливі заяви.

References

1. Christina, M. *Cerna Reflections on the Normative Status of the American Declaration of the Rights and Duties of Man*. <<http://www.corteidh.or.cr/tablas/r31598.pdf>>.
2. *OAS Declaration of the Rights and Duties of Man* (Adopted by the Ninth International Conference of American States, Bogota, Colombia, 1948). <http://www.hrcr.org/docs/OAS_Declaration/oasrights.html>.
3. Shestakova, L.N. (1993). *Dopolnitelnyy protokol k Amerikanskoy konventsii o pravah cheloveka v sfere ekonomicheskikh, sotsialnykh i kulturnykh prav "Protokol San-Salvador"*. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, vyip. 2, 69-78.
4. *Inter-American Convention on Forced Disappearance of Persons*. <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-60.html>>.
5. *Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture*. <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-51.html>>.
6. *Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence Against Women "Convention of Belem Do Para"*. <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-61.html>>.
7. Declaration of Principles on Freedom of Expression. *OAS*. <<http://www.oas.org/en/iachr/expression/showarticle.asp?artID=26>>.
8. *The annual report of the Inter-American Commission on Human Rights. 1998. Volume III. Report Office of the Special Rapporteur on Freedom of Expression, April 16 1999, OEA / Series L / V / II.102. Doc. 6, lane. Chapter III.*
9. *Regulations of the Inter-American Commission on Human Rights*, art. 15
10. Zadkov, A.A. (2006). *Konstitutsionnoe pravo na dostup k informatsii v Rossiyskoy Federatsii*. Diss. ... kand. yurid. nauk. Moskva.
11. *Resolution AG/RES. 1932 (XXXIII-O/03)*. Access to Public Information: Strengthening Democracy. (Resolution adopted at the fourth plenary session, held on June 10, 2003). <http://www.oas.org/juridico/english/ga03/agres_1932.htm>.
12. Mendel, T. (2008). *Svoboda informatsii: Sravnitelnoe pravovoe issledovanie*. YuNESKO. Parizh.
13. *OAS Special Rapporteur for Freedom of Expression*. <<http://www.cidh.oas.org/relatoria/index.asp?IID=1>>.
14. *Manuel Cepeda Vargas v Colombia*. <http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_213_ing.pdf>.
15. *Vélez Restrepo and Family v. Colombia*. <<https://www1.umn.edu/humanrts/cases/47-08.html>>.
16. *Uzcátegui et al. V. Venezuela*. <http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_249_ing.pdf>.
17. "The Last Temptation of Christ" Case, Judgment of February 5, 2001, *Inter-Am Ct. H.R. (Ser. C) No. 73 (2001)*. <<https://www1.umn.edu/humanrts/iachr/C/73-ing.html>>.
18. Pasqualucci, Jo M. (2012). *The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights*. Cambridge University Press.

Альбіна Басиста

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В НОРМОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ЄВРОПИ

Albina Basysta

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL REGULATION OF THE PROTECTION OF PEOPLE WITH DISABILITIES WITHIN RULE-MAKING ACTIVITY OF THE COUNCIL OF EUROPE

This article is devoted to the international legal regulation of the rights of people with disabilities within rule-making activity of the Council of Europe. Much attention is paid to analysis of the monitoring mechanisms over implementation of provisions of the Council of Europe's key human rights conventions, containing "European legal standards protecting the rights of people with disabilities". The analysis of acts adopted by both major and structural bodies regarding different aspects of the protection of people with disabilities is also made. The author distinguishes features of international regulation on the protection of the rights of people with disabilities in the practice of the Council of Europe.

Key words: the Council of Europe, human rights, people with disabilities, European standards, European conventions, acts of «soft law», Disability Action Plan.

Міжнародне право досить пізно звернулося до проблеми інвалідності та подолато досить довгий шлях. Проте, покращення становища людей з інвалідністю та захист їх прав залишаються пріоритетними напрямками в діяльності не лише універсальних міжнародних організацій, але і регіональних також. Для європейського регіону такою організацією є Рада Європи, оскільки саме європейські конвенції займають ключове місце серед правозахисних документів, а її нормотворча діяльність сприяє уніфікації європейського законодавства та також правозастосовчої практики 47 держав Європи в даному напрямку.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про те, що останнім часом питання захисту прав людей з інвалідністю все активніше привертають увагу дослідників міжнародного права. Загалом же основна спрямованість публікацій щодо даної тематики у вітчизняній юридичній науці стосується розгляду прав інвалідів у контексті універсального захисту прав людини та аналізу особливостей захисту соціальних прав даної групи людей.

Так, дослідженню міжнародно-правових механізмів захисту прав людей з інвалідністю в контексті універсальних механізмів захисту прав людини присвячені праці В. В. Мицика, зарубіжних – А. Х. Абашидзе, О.С. Алісієвич, К. А. Бекашева, М. Л. Ентіна, В. А. Карташкіна, Т. А. Лихіної, А. М. Овсюка, Т. Дегенер, Г. Квінн, П. Фрідмана. Регіональним механізмам захисту прав людей з інвалідністю, зокрема і механізмам Ради Європи, в своїх працях приділяли увагу Є.Н. Яковлева, Т. Афлербач, М.В. Ліісберг, Л. Лоукаїдес, А. Хендрікс та ін.

Зважаючи на авторитетний доробок згаданих науковців у сфері захисту прав людей з інвалідністю варто зауважити, що у вітчизняній юридичній літературі комплексному дослідженню міжнародного регулювання питань пов'язаних з інвалідністю, в контексті нормотворчої діяльності Ради Європи, не приділялася належна увага.

Мета статті полягає в аналізі міжнародно-правових договорів та міжнародних актів, а також правозастосовчої практики Ради Європи з питань інвалідності та захисту прав людей з інвалідністю в межах нормотворчої діяльності Організації.

Виклад основного матеріалу. Рада Європи вважається однією з найбільш ефективних та активних регіональних організацій, до безспірних досягнень якої належить захист прав людини та основоположних свобод. На міжнародному рівні вона займає ключову позицію в формуванні

прогресивної політики та стандартів в галузі прав людини, а тому, відповідно, володіє потенційно великим впливом і в сфері захисту прав людей з інвалідністю. Варто зважати, що на теренах 47-ми держав-членів Ради Європи проживає, за різними статистичними даними, від 80 до 120 мільйонів осіб з інвалідністю, а це приблизно 10-15 відсотків від загальної кількості населення цих європейських країн¹. Ця чимала кількість людей потребує міжнародно-правових гарантій захисту своїх прав, заснованих на принципах рівності та недискримінації.

Протягом тривалого часу, починаючи з прийняття Часткової угоди у соціальній сфері та у сфері охорони здоров'я, шляхом ухвалення Резолюції (59) 23 Комітету міністрів Ради Європи від 16 листопада 1959 року², політика Ради Європи стосовно людей з інвалідністю здійснювалась на основі медичного та реабілітаційного підходів (або ж "моделей") до розуміння інвалідності. Відповідно до них люди з інвалідністю розцінювалися в якості об'єктів політики соціального забезпечення, а не суб'єктів, здатних мати права та реалізовувати їх на рівні з іншими людьми. Останні десятиліття привнесли значні корективи, а прийняття в 1996 році переглянутої Європейської соціальної хартії³ офіційно засвідчило відмову від медичної та перехід до соціальної моделі інвалідності, заснованій на повазі прав та свобод людини.

Нормотворча діяльність Ради Європи поширюється практично на всі важливі питання, що постають перед європейським суспільством, тому тематика інвалідності не є виключенням. Перелік юридичних інструментів налічує дві категорії, до яких належать, по-перше, міжнародно-правові договори, виходячи з положень ст. 15 Статуту Ради Європи, для досягнення мети Ради укладаються *конвенції або угоди*⁴, та, по-друге, міжнародні документи або *акти "м'якого права" Ради Європи*, які приймають форму рекомендацій або резолюцій головних органів Організації – Комітету міністрів та Парламентської асамблеї Ради Європи. Варто зазначити, що акти інших органів Організації з інвалідозахисної тематики мають суттєве значення та вплив.

Конвенції та угоди є юридично зобов'язуючими для держав, які виразили згоду на їх обов'язковість. Так, на основі ст. 1 Статуту, Комітет міністрів разом із Парламентською асамблеєю повноважні розглядати питання, що становлять суспільний інтерес та «укладати угоди... в галузі захисту та подальшого здійснення прав і основних свобод людини». За майже сімдесятирічну історію функціонування Ради Європи в її межах було прийнято приблизно **219 міжнародних договорів**⁵, що регулюють практично всі сфери міждержавного співробітництва, окрім оборони, та прийняттям яких було покладено початок формуванню спільного для 47 держав-членів Ради правового простору. З-поміж великої кількості міжнародних договорів не знаходиться жодного, який би стосувався суто прав людей з інвалідністю. Проте до переліку тих, що формують «*європейські правові стандарти захисту прав людей з інвалідністю*» слід відносити: Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Європейську культурну конвенцію 1954 року, Європейську Конвенцію про запобігання катувань чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 року, Європейську соціальну хартію 1961 року, Європейську конвенцію про соціальне забезпечення 1972 року, Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) 1990 року, Європейську соціальну хартію (переглянута) 1996 року, Європейську конвенцію про права людини та біомедицину 1997 року та ін. Далі автор зупиняється на аналізі ключових документів із зазначеного переліку.

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі - ЄКПЛ)⁶ гарантує виконання визначених в ній прав і свобод кожній особі, яка знаходиться під

¹ Human Rights and Disability: Equal rights for all. CommDH/IssuePaper(2008). *The Council of Europe website*. <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1355349>> (2015, грудень, 15).

² Resolution (59) 23 of the Committee of Ministers of the Council of Europe (16 November 1959) Extension of the activities of the Council of Europe in the social and cultural fields. *Innovating European Studies website*. <http://www.cvce.eu/en/obj/resolution_59_23_of_the_committee_of_ministers_of_the_council_of_europe_16_november_1959-en-bcb184a5-fb97-471e-aa57-aea9f66490fd.html> (2015, грудень, 15).

³ Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року № ETS № 163. Відомості Верховної Ради України (2007), 51. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062> (2015, грудень, 15).

⁴ Статут Ради Європи від 5 травня 1949 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001> (2015, грудень, 15).

⁵ Complete list of the Council of Europe's treaties. Status as of 15/12/2015. *Official website of the Council of Europe*. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>> (2015, грудень, 15).

⁶ Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року.

справою у даному відношенні є “*G. N. та інші проти Італії*” (*G.N. v. Italy*)¹. У справі заявники направили скаргу до ЄСПЛ щодо дискримінації з боку держави, яка полягала в різному ставленні до родичів померлих заявників та одного з живих, що були хворі на таласемію з приводу отримання компенсації за зараження на ВІЛ та гепатит С під час переливання крові. Річ в тім, що у разі зараження крові, під час її переливання, хворим на гемофілію передбачалося право на отримання компенсації від держави в позасудовому порядку. Але водночас хворі на таласемію отримували таке право лише на підставі судового рішення. В своєму рішенні Суд постановив, що різниця у поводженні на підставі генетичного захворювання є “*іншою ознакою*” в розумінні ст. 14 Конвенції, а процедура отримання компенсації відбувалася з її порушенням. Загалом в своїй діяльності ЄСПЛ достатньо часто зіштовхується з розглядом справ пов’язаних з інвалідністю, а винесені ним рішення по даній категорії справ свідчать про бажання ЄСПЛ розширити захист передбачений ЄКПЛ для цієї уразливої категорії людей.

Європейська соціальна хартія 1961 року (ЄСХ)² є міжнародним договором аналогічним ЄКПЛ та регулює широке коло економічних та соціальних прав у галузі прав людини. Варто зазначити, що ЄСХ стала першим документом з прав людини в межах РЄ, що закріпив спеціальні норми стосовно людей з інвалідністю. Хартія захищає 23 основні права людини у сфері соціальної зайнятості та соціального захисту. Зважаючи на значні протиріччя, викликані розбіжностями у рівнях соціального та економічного розвитку держав Європи, структура ЄСХ має свої особливості, які не є характерними для переважної частини міжнародно-правових актів. Так, документ передбачає для держави можливість приєднатися не до всієї Хартії в цілому, а лише до певної кількості її положень так, щоб загальна кількість статей і пунктів була не менша ніж 10 з 19 статей або ж 45 з 72 пунктів³. Особливе значення для людей з інвалідністю має ст. 15 ЄСХ “Право осіб з фізичними або розумовими вадами на професійне навчання, перекваліфікацію та соціальну реадaptaцію”. Аналізуючи положення даної статті можна зробити висновок, що вона засновується на медичному підході до розуміння інвалідності, оскільки спрямована на забезпечення “*функціонування державних або приватних спеціалізованих учбових закладів*”, та на “*заохочення роботодавців до прийняття на роботу інвалідів*”. А цей підхід сьогодні є застарілим та таким, що не враховує всього діапазону потреб людей з інвалідністю.

Європейська соціальна хартія (Переглянута) 1996 року⁴. Зважаючи на те, що ЄСХ 1961 року “*характеризується не тільки частковим відображенням соціальних, економічних та культурних прав, але і складним механізмом застосування її положень*”⁵, на неофіційній коференції міністрів країн-членів Ради Європи 5 листопада 1990 року було визнано необхідність комплексного перегляду основного тексту ЄСХ. 3 квітня 1996 року Комітет міністрів ухвалив текст переглянутої Європейської соціальної хартії, яка є вичерпним міжнародним договором, котрим внесено поправки до ЄСХ 1961 року та також розширено список гарантованих прав в економічній та соціальній сферах. Значних змін зазнала і ст. 15 Хартії. Так, закріплені в ній положення отримали назву “Право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства”. Зазначена назва є відображенням та свідченням зміни суспільного підходу до розуміння інвалідності від медичного до соціального, за якого прослідковується тенденція до соціальної інклюзії людей з інвалідністю, шляхом вжиття державою-учасницею позитивних дій або спеціальних заходів. Такі дії або заходи передбачають: забезпечення орієнтування, освіти та професійної підготовки (п. 1 ст. 15); сприяння доступові до роботи через заохочення роботодавців, пристосування умов праці до потреб людей з

¹ Case G.N. and others v. Italy. Application no. 43134/05. Dated 1 December 2009. *European Court of Human Rights official website*. <[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"languageisocode\":\"\[\"RUS\"\]\", \"appno\":\"\[\"43134/05\"\]\", \"itemid\":\"\[\"001-117285\"\]\"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)> (2015, грудень, 25).

² Європейська соціальна хартія від 18.10.1961 № ETS N 35. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_300> (2015, грудень, 27).

³ Заблоцька, Л.Г., Федорова, А.Л., Шинкаренко, Т.І. (2007). *Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи. Навчальний посібник*. Київ: “Фенікс”, 122-123.

⁴ Європейська соціальна хартія (Переглянута) від 03.05.1996 № ETS N 163. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062> (2016, січень, 02).

⁵ Абашидзе, А.Х., Ручка, О.А. (2014). Европейская социальная хартия – первоначальная и пересмотренная: состояние и перспективы. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5, Юриспруденция*, 1 (22), 9 <<http://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskaya-sotsialnaya-hartiya-pervonachalnaya-i-peresmotrennaya-sostoyanie-i-perspektivy-chast-pervaya>> (2016, січень, 02).

інвалідністю, облаштування або створення спеціальних робочих місць з урахуванням ступеня інвалідності, чи то використання спеціалізованих служб працевлаштування та надання допомоги (п. 2 ст. 15); сприяння всебічній соціальній інтеграції та участі у житті суспільства, шляхом вжиття заходів, що спрямовані на усунення перешкод для спілкування і пересування і що надають доступ до транспорту, житла, культурної діяльності і відпочинку (п. 3 ст. 15).

Контроль за дотриманням державами-членами положень Європейської соціальної хартії 1961 року та переглянутої Європейської соціальної хартії 1996 року здійснюється незалежною комісією експертів – *Європейським комітетом з соціальних прав (ЄКСП)* за допомогою системи звітності держав та подання колективних скарг. Щороку кожна з держав-учасниць зобов'язана направляти до Комітету доповідь з інформацією щодо законодавчого та практичного впровадження положень ЄСХ. В свою чергу, ЄКСП розглядає доповіді та приймає рішення чи є ситуація з дотриманням Хартії у відповідній країні задовільною чи ні. Якщо ж приймається рішення, що держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за Хартією, то вже Комітет міністрів Ради Європи на ім'я держави спрямовує рекомендацію з проханням змінити ситуацію в законодавстві чи то в практичній площині. Що стосується подання колективних скарг, то така процедура стала можливою з моменту набрання чинності в 1998 році Додаткового протоколу до Європейської соціальної хартії від 9 листопада 1995 року¹. В процесі розгляду колективних скарг ЄКСП формулює стандарти для прав людей з інвалідністю, закріплених у ЄСХ². У цьому відношенні прикладами можуть слугувати справа *International Association Autism-Europe (IAAE) v. France* (скарга № 13/2002)³ щодо обмеження хворих на аутизм в праві на освіту та справа *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) v. Bulgaria* (скарга № 41/2007)⁴ щодо порушення права на інклюзивну освіту інтелектуально хворих дітей, які проживали в спеціалізованих закладах.

Європейська Конвенція про запобігання катувань чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 року⁵ запроваджує несудовий механізм превентивного характеру з метою зникнення позбавлених волі осіб. Дана Конвенція, безумовно, стала ефективним міжнародним договором, котрим було посилено захист осіб, позбавлених волі від катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Задля досягнення мети Конвенції започатковано *Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню* (далі – КЗК чи Комітет) до повноважень якого входить інспектування будь-яких місць під юрисдикцією держав-учасниць, де утримуються особи, позбавлені волі та, коли на це є необхідність, представлення рекомендацій щодо посилення захисту позбавлених волі від катувань або нелюдського чи принизливого поводження чи покарання. Таким чином, моніторинг дотримання положень Конвенції базується на системі відвідувань місць утримання осіб, позбавлених волі якимось державним органом. Важливо зазначити, що робота Комітету засновується на принципах *співпраці*, взаємодіючи з національними органами влади та *конфіденційності*, зважаючи на закритий характер його доповідей. Проте, кожного року Комітет готує Річну загальну доповідь про діяльність для Комітету міністрів РЄ, який містить детальну інформацію щодо діяльності КЗК за вказаний проміжок часу та також нерідко може містити тлумачення положень Конвенції, здійснені Комітетом. Суттєві

¹ Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії, який передбачає систему колективного оскарження від 09.11.1995 № ETS N 158. *Офіційний сайт Верховної Ради України*.

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_807> (2016, січень, 02).

² Hendriks, A., Liisberg, M.V. (2009). Human rights of persons with disabilities at the regional level. *Encyclopedia of Human Rights*. Oxford University Press, 41. <https://books.google.com.ua/books?id=1QbX90fmCVUC&pg=RA1-PA48&lpg=RA1-PA48&dq=council+of+europe+and+disability+Encyclopedia+of+Human+Rights&source=bl&ots=0ukAdB_Am8&sig=OVfZONrP5gq_7JXw1-8afOzY5A&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiNtrf4d3JAhWMEYwKHZmDAJkQ6AEIGjAA#v=onepage&q=council%20of%20europe%20and%20disability%20Encyclopedia%20of%20Human%20Rights&f=false> (2016, січень, 02).

³ International Association Autism-Europe (IAAE) v. France. Complaint No. 13/2002. Dated November 7, 2003.

Website equalrightstrust.org. <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20IAAE%20v%20France%20_2_.pdf> (2016, січень, 03).

⁴ Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) v. Bulgaria. Complaint No. 41/2007. Dated Jun 3, 2008. *Website of ESCR*. <<https://www.escr-net.org/node/366935>> (2016, січень, 03).

⁵ Європейська Конвенція про запобігання катувань чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26.11.1987 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*.

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_068> (2016, січень, 04).

частини загальних доповідей КЗК та тлумачення Конвенції формують Стандарти КЗК. Остання версія Стандартів опублікована в 2015 році та містить дев'ять складових частин¹. Відношення до тематики інвалідності мають дві: частина II. в параграфі 3 «Медичне обслуговування в місцях позбавлення волі» та частина III. в параграфах 1 «Примусове поміщення до психіатричних закладів» та 2 «Заходи упокорення в психіатричних закладах для дорослих». Стандарти за даними напрямками, так само, як і решта інших були вироблені Комітетом в результаті практики візитів впродовж усього періоду його функціонування.

Разом з міжнародними договорами головними органами РЄ продукуються і резолюції та рекомендації, які стосуються різних аспектів інвалідності. Прийняті на ім'я держав-членів РЄ резолюції та рекомендації політично зобов'язують уряди держав наслідувати загальний курс дій Організації і, тим самим, вживати заходів щодо їх виконання. На практиці, держави-члени намагаються виконувати положення резолюцій та рекомендацій так, як ніби вони наділені обов'язковою юридичною силою.

За більш ніж півстолітню історію нормотворчої діяльності РЄ в сфері інвалідності було прийнято чималу кількість відповідних резолюцій та рекомендацій Комітету міністрів та Парламентської асамблеї РЄ і кожна з них є значимою, оскільки стосуються різного роду важливих питань пов'язаних з покращенням положення людей з інвалідністю. Історично важливими є *Рекомендація 818 (1977) ПАРЄ щодо питання про становище психічнохворих*, *Рекомендація R (83) 2 КМ про правовий захист недобровільно госпіталізованих осіб з психічними розладами*, *Рекомендація № R(92) 6 КМ державам-членам про послідовну політику на підтримку людей з обмеженими можливостями*, *Рекомендація 1185 (1992) ПАРЄ про політику реабілітації осіб з обмеженими можливостями*, *Рекомендація 1235 (1994) ПАРЄ з питань психіатрії та прав людини та низка інших*.

Особливої уваги заслуговує **План дій Ради Європи щодо сприяння правам і повній участі людей з обмеженими можливостями у суспільстві: покращення якості життя людей з обмеженими можливостями у Європі в 2006-2015 роках (План дій Ради Європи з інвалідності на 2006-2015 роки)**, затверджений Рекомендацією Rec (2006) 5 Комітету міністрів державам-членам від 5 квітня 2006 року², який є ще одним важливим інструментом захисту наряду з європейськими конвенціями. Зазначений План дій є певним “доповненням”³ до Конвенції ООН про права інвалідів та її Факультативного протоколу від 2006 року тією мірою в якій він містить спеціальні заходи та позитивні дії для держав-учасниць, які сприяли б ратифікації та реалізації положень Конвенції ООН вод 2006 року. Цілі та заходи, що містяться в Плані охоплюють п'ятнадцять основних напрямків діяльності, включаючи: участь людей з обмеженими можливостями в різних сферах (політична, громадська, культурна) життя суспільства, освіту, зайнятість та професійну орієнтацію, соціальну та транспортну доступність, охорону здоров'я та реабілітацію, соціальний та юридичний захист, та підвищення рівня інформованості такої групи людей. Варто наголосити, що основний лейтмотив прийнятого РЄ Плану дій полягає в зміні орієнтирів у відношенні людей з інвалідністю переходячи від проблем, що стосуються стану здоров'я до соціальних та правозахисних. Для відслідковування прогресу, досягнутого державами-членами щодо виконання зазначеного Плану дій, їм пропонується регулярно звітувати про пророблену роботу *Європейському координаційному форуму (САНРАН)*. Останній є органом РЄ, уповноваженим формувати загальні принципи та сприяти обмінові інформацією щодо виконання Плану дій державами-членами РЄ. Разом з тим, протягом останніх років САНРАН було розроблено чималу кількість документів, що містять роз'яснення положень Плану дій. Зі створенням в 2010 році в межах Форуму *Редакційного комітету з охорони й заохочення прав жінок і дівчаток з обмеженими можливостями* почалася розробка даного аспекту тематики інвалідності, робота над яким продовжується і сьогодні. Зважаючи на той факт, що часові

¹ Стандарти ЕКПП СРТ/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2015. *Официальный сайт ЕКПП*. <<http://www.cpt.coe.int/lang/rus/rus-standards.pdf>> (2016, січень, 04).

² Рекомендація Rec (2006) 5 Комітету Міністрів державам-членам о Плане дій Союзу Європи по содействию правам и полному участию людей с ограниченными возможностями в обществе: улучшение качества жизни людей с ограниченными возможностями в Европе, 2006-2015 годы от 5.04.2006. *Официальный сайт Совета Европы*. <[http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc%2Dsp/Rec\(2006\)5%20Russe%20Action%20Plan%20final.pdf](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc%2Dsp/Rec(2006)5%20Russe%20Action%20Plan%20final.pdf)> (2016, січень, 08).

³ Human Rights and Disability: Equal rights for all. CommDH/IssuePaper(2008)2. October 20 2008. *Council of Europe official website*. <<http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1355349>> (2016, січень, 08).

рамки прийнятого Плану дій спливають із закінченням 2015 року, то у листопаді цьогож року в Ірландії під час Конференції з питань підведення підсумків Плану дій Ради Європи з інвалідності на 2006-2015 роки почалося обговорення тексту нового Плану дій з даної тематики, який планується прийняти на чотирирічний проміжок часу – з 2016 і по 2020 рік.

Суттєву роль в процесі створення концепції та стандартів у сфері захисту прав людей з інвалідністю відіграють і документи, які продукуються такими органами в системі Ради Європи як: *Уповноважений з прав людини РЄ, Комітетом з реабілітації та інтеграції людей з обмеженими можливостями (CD-P-RP) та Європейською конференцією міністрів, відповідальних за політику інтеграції людей з обмеженими можливостями, покращення якості життя людей з обмеженими можливостями.*

Отже, в результаті аналізу міжнародно-правових договорів та міжнародних актів, що були прийняті в межах Ради Європи, однієї з найпотужніших та ефективних регіональних організацій, автор дійшов наступних висновків. По-перше, за всю історію своєї нормотворчої діяльності Радою Європи не було вироблено жодної конвенції, яка б окремо регулювала права людей з інвалідністю, в порівнянні з прийнятою в 2006 році Конвенцією ООН з прав інвалідів та Факультативного протоколу до неї. По-друге, європейські конвенції та акти «м'якого права» головних органів Ради Європи формують «європейські правові стандарти захисту прав людини», які поширюються на людей з інвалідністю на рівні з іншими людьми. По-третє, практика Європейського суду з прав людини та Європейського комітету з соціальних прав свідчать про те, що вони є дієвими механізмами контролю за дотриманням положень ЄКПЛ, ЄСХ 1961 та 1996 років по відношенню до людей з інвалідністю. По-четверте, ухвалений План дій Ради Європи з інвалідності на 2006-2015 роки сприяв наближенню держав до виконання вимог та подальшої ратифікації Конвенції ООН з прав інвалідів та Факультативного протоколу до неї. Таким чином, в нормотворчій діяльності Ради Європи тематика інвалідності та людей з інвалідністю займає чільне місце, що сприяє поступовому покращенню положення людей з обмеженими можливостями та їх правової захищеності.

References

1. Human Rights and Disability: Equal rights for all. CommDH/IssuePaper(2008). *The Council of Europe website*. <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1355349>> (2015, sichen, 15).
2. Resolution (59) 23 of the Committee of Ministers of the Council of Europe (16 November 1959) Extension of the activities of the Council of Europe in the social and cultural fields. *Innovating European Studies website*. <http://www.cvce.eu/en/obj/resolution_59_23_of_the_committee_of_ministers_of_the_council_of_europe_16_november_1959-en-bcb184a5-fb97-471e-aa57-aea9f66490fd.html> (2015, sichen, 15).
3. *Evropeyska sicialna hartia (perehlanya) vid 3.05.1996. № ETS № 163. Ofiziynyi sait Verhovnoi Rady Ukrainy*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062> (2015, hryden, 15).
4. *Statut Rady Evropy vid 5.04.1949. Ofiziynyi sait Verhovnoi Rady Ukrainy*. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001> (2015, hryden, 15).
5. Complete list of the Council of Europe's treaties. Status as of 15/12/2015. *Official website of the Council of Europe*. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>> (2015, hryden, 15).
6. *Evropeiska Konventsia pro zahyst prav lydunu b osnovopolojnyh vid 4 lustipada 1950 roky. Ofiziynyi sait Verhovnoi Rady Ukrainy*. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004> (2015, hryden, 15).
7. Tymanov, V.A., Entin, L.M. (2002). *Commentariy k Konventsii o zashchite prav cheloveka i osnovnyh svobod i parctike ee priminenia*. Moskva: Izdatelstvo NORMA.
8. *Protocol № 12 do Konvencii pro zahyst prav lyduny ta osnovopolojnyh svobod (ETS №177) vid 4.11.2000 roky. Ofiziynyi sait Verhovnoi Rady Ukrainy*. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_537> (2015, hryden, 20).
9. Case of Glor v. Switzerland. Application no. 13444/04. Dated 30 April 2009. *European Court of Human Rights official website*. <[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Case%20of%20Glor%20v.%20Switzerland"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-92525"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)> (2015, hryden, 25).
10. Case of I.B. v. Greece. Application no. 552/10. Dated 03.10.13. *European Court of Human Rights official website*. <[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Case%20of%20I.B.%20v.%20Greece"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-127055"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)> (2015, hryden, 25).
11. *Delo Kayutina protiv Rosii. №2700/10. Ot 10 marta 2011 goda. Ofizialniy sayt Evropeyskoho syda po pravam cheloveka*. <http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Kiyutin_v_Russia_10_03_2011> (2015, hryden, 25).
12. Case G.N. and others v. Italy. Application no. 43134/05. Dated 1 December 2009. *European Court of Human Rights official website*.

- <[13. *Evropeyska socialna hartia vid 18.10.1961 № ETS N 35. Ofiziynyi sait Verhovnoi Rady Ukrainy.* <\[http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_300\]\(http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_300\)> \(2015, hryden, 27\).

14. Zablotska, L.H., Fedorova, A.L., Shynkarenko, T.I. \(2007\). *Polityko-pravovi aspekty diyalnosti Rady Evropy. Navchalnyi posibnyk.* Kuiv: Feniks.

15. *Evropeyska socialna hartia \(Perehlanya\) vid 03.05.1996 № ETS N 163. Ofiziynyi sait Verhovnoi Rady Ukrainy.* <\[http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062\]\(http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062\)> \(2016, sichen, 2\).

16. Abashidze, A.H., Rychka, O.A. \(2014\). *Evropeyska socialna hartia – pervonachalnaya i peresmotrennaya: sostoyanie i perspektivy. Vestnik Volhohrads'koho gosydarstvennoho yniversiteta. Seriya 5, Jurisprydenzia, 1 \(22\), 9* <<http://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskaya-sotsialnaya-hartiya-pervonachalnaya-i-peresmotrennaya-sostoyanie-i-perspektivy-chast-pervaya>> \(2016, sichen, 02\).

17. *Dodatkoviy protocol do Evropeyskoi sicialnoi hartii, yakuy peredbachaye sustemy kolektyvnoho oskarjennya vid 09.11.1995 № ETS N 158. Ofiziynyi sait Verhovnoi Rady Ukrainy.* <\[http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_807\]\(http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_807\)> \(2016, sichen, 02\).

18. Hendrik, A., Liisberg, M.V. \(2009\) Human rights of persons with disabilities at the regional level. *Encyclopedia of Human Rights.* Oxford University Press, 41. <\[https://books.google.com.ua/books?id=1QbX90fmCVUC&pg=RA1-PA48&lpg=RA1-PA48&dq=council+of+europe+and+disability+Encyclopedia+of+Human+Rights&source=bl&ots=0ukAdB_Am8&sig=OVpFZONrP5gq_7JXw1-8afOzY5A&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiNntrf4d3JAhWMEywKHZmDAJkQ6AEIGjAA#v=onepage&q=council%20of%20europe%20and%20disability%20Encyclopedia%20of%20Human%20Rights&f=falsehttps://books.google.com.ua/books?id=1QbX90fmCVUC&pg=RA1-PA48&lpg=RA1-PA48&dq=council+of+europe+and+disability+Encyclopedia+of+Human+Rights&source=bl&ots=0ukAdB_Am8&sig=OVpFZONrP5gq_7JXw1-8afOzY5A&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiNntrf4d3JAhWMEywKHZmDAJkQ6AEIGjAA#v=onepage&q=council%20of%20europe%20and%20disability%20Encyclopedia%20of%20Human%20Rights&f=false\]\(https://books.google.com.ua/books?id=1QbX90fmCVUC&pg=RA1-PA48&lpg=RA1-PA48&dq=council+of+europe+and+disability+Encyclopedia+of+Human+Rights&source=bl&ots=0ukAdB_Am8&sig=OVpFZONrP5gq_7JXw1-8afOzY5A&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiNntrf4d3JAhWMEywKHZmDAJkQ6AEIGjAA#v=onepage&q=council%20of%20europe%20and%20disability%20Encyclopedia%20of%20Human%20Rights&f=falsehttps://books.google.com.ua/books?id=1QbX90fmCVUC&pg=RA1-PA48&lpg=RA1-PA48&dq=council+of+europe+and+disability+Encyclopedia+of+Human+Rights&source=bl&ots=0ukAdB_Am8&sig=OVpFZONrP5gq_7JXw1-8afOzY5A&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiNntrf4d3JAhWMEywKHZmDAJkQ6AEIGjAA#v=onepage&q=council%20of%20europe%20and%20disability%20Encyclopedia%20of%20Human%20Rights&f=false\)> \(2016, sichen, 02\).

19. International Association Autism-Europe \(IAAE\) v. France. Complaint No. 13/2002. Dated November 7, 2003. *Website equalrightstrust.org.* <\[http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20IAAE%20v%20France%20_2_.pdf\]\(http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20IAAE%20v%20France%20_2_.pdf\)> \(2016, sichen, 03\).

20. Mental Disability Advocacy Centre \(MDAC\) v. Bulgaria. Complaint No. 41/2007. Dated Jun 3, 2008. *Website of ESCR.* <<https://www.escr-net.org/node/366935>> \(2016, sichen, 03\).

21. *Evropeyska Konvenzia pro zapobihannia katyvan chu nelydskomy abo takomy, wo prunujye hidnist, povodjeniy chu pokaranniy vid 26.11.1987 roky. Ofiziynyi sait Verhovnoi Rady Ukrainy.* <\[http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_068\]\(http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_068\)> \(2016, sichen, 04\).

22. Standarty EKPP CPT/Inf/E \(2002\) 1 – Rev. 2015. *Ofizialniy sait EKPP.* <<http://www.cpt.coe.int/lang/rus/rus-standards.pdf>> \(2016, sichen, 04\).

23. *Recommendaziya Rec \(2006\) 5 Komiteta ministrov hosydarstvam-chlenam o Plane deistviy Soveta Evropy po sodeistviyu pravam I polnomy ychastiyu lydei s ogranichenimi vozmojnostiamy v obschestve: ylytshenie kachestva jizni lydei s ogranichenimi vozmojnostiyamy v Evrope, 2006-2015 hody ot 5.04.2006. Ofizialniy sait Soveta Evropy.* <\[http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc%2Dsp/Rec\\(2006\\)5%20Russe%20Action%20Plan%20final.pdf\]\(http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc%2Dsp/Rec\(2006\)5%20Russe%20Action%20Plan%20final.pdf\)> \(2016, sichen, 08\).

24. Human Rights and Disability: Equal rights for all. CommDH/IssuePaper\(2008\)2. October 20 2008. *Council of Europe official website.* <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1355349>> \(2016, sichen, 08\).](http://hudoc.echr.coe.int/eng#?{\)

Леся Катинська

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Lesia Katynska

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

LEGAL REGULATION OF ELECTRONIC COMMERCE IN INTERNATIONAL LAW

The article is devoted to legal regulation of electronic commerce in the international law, in particular by UNCITRAL and European Union legal acts. The author scopes on the UNCITRAL Draft Model Law on Electronic Commerce, UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures and the Directives of European Union «On electronic commerce» and «On electronic signatures». Furthermore, the new Regulation No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC is considered. The author analyzes the minimalist approach that is adopted in UNCITRAL legal acts and two-leveled approach of European Union directives. Moreover, attention is focused at the new concept of «trust services», that comprises electronic services, which consist of creation, verification and validation of: electronic signatures, electronic seals, electronic time stamps, electronic delivery services, webserver authentication, certificates for all those services and preservation of such services and the certificates.

Key words: electronic commerce, electronic signature, electronic document.

Широкий розвиток технологій та їх інтеграція в суспільне життя призвели до появи так званого інформаційного суспільства на зміну індустріальному суспільству. М. Кастельс і Р. Хімані визначають інформаційне суспільство як тип соціальної організації, в якій основною формою діяльності є обробка даних, створення інформації і знань на основі використання сучасних інструментів, де мережі є основним каналом комунікації та координації діяльності¹.

Можливості електронної комунікації почали використовуватись для здійснення господарської діяльності в мережі та укладення договорів – електронної комерції. Разом з новим явищем виникли складнощі, пов'язані з необхідністю врегулювати його таким чином, щоб сприяти подальшому розвитку та широкій інтеграції в суспільне життя. Особливістю законотворчої діяльності у сфері «нової економіки» є швидка зміна технологій і дуже високий рівень глобалізації економічних відносин.

В 1985 році Комісія ООН по праву міжнародної торгівлі ЮНСІТРАЛ звернулася до урядів світу з наступними рекомендаціями:

(а) «переглянути юридичні норми, що впливають на використання комп'ютерних записів як доказів в судовому процесі, з метою усунення зайвих перешкод в їх визнанні, з тим, щоб ці норми відповідали розвитку технології, та надати суду належні засоби оцінки достовірності даних, що містяться в цих записах;

(б) переглянути юридичні вимоги того, щоб певні торгові транзакції або документи, пов'язані з торгівлею, були в письмовому вигляді, незважаючи на те, чи є письмова форма умовою виконуваності чи дійсності транзакції або документа, з метою дозволити, де доречно, щоб транзакція або документ було записано та передано у формі, що читається комп'ютером;

с) переглянути юридичні вимоги власноручного підпису чи іншого методу автентифікації, ґрунтованого на використанні паперу, стосовно документів, пов'язаних з торгівлею, з тим, щоб

¹ Janowski, J. (2008). *Elektroniczny obrót prawny*. Warszawa: Wolters Kluwer, 26.

дозволити, де доречно, використання електронних засобів автентифікації (...)»¹

12 червня 1996 року було прийнято Типовий закон ЮНСІТРАЛ про електронну комерцію². Зокрема, мета даного Закону – подолання перешкод для розвитку електронної комерції, що виникають у зв'язку із законодавчими положеннями тої чи іншої держави, шляхом встановлення однакового правового режиму для інформації відображеної на папері та в електронній формі. Типовий закон став першим законодавчим актом, у якому були прийняті основоположні принципи недискримінації, технологічної нейтральності та функціональної еквівалентності, які зазвичай розглядаються як основні елементи сучасного права електронної комерції. Так, принцип недискримінації гарантує, що документ не буде позбавлений юридичної сили, дійсності або позовної сили на тій лише підставі, що він складений в електронній формі. Принцип технологічної нейтральності передбачає прийняття законодавчих положень, які є нейтральними стосовно використовуваної технології. З урахуванням швидких темпів технологічного прогресу, нейтральні норми спрямовані на те, щоб дозволити використання будь-яких майбутніх розробок без прийняття додаткових заходів законодавчого порядку. Принцип функціональної еквівалентності встановлює критерії, за якими електронні повідомлення можуть розглядатися як еквівалент повідомлень в паперовій формі

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Типового закону, коли законодавство вимагає, щоб інформація була представлена в письмовій формі, ця вимога вважається дотриманою шляхом надсилання електронного повідомлення, якщо інформація, що міститься в ньому є доступною для подальшого використання. Згідно з ч. 1 ст. 7 Типового закону, якщо законодавство вимагає наявності підпису особи, то ця вимога вважається виконаною відносно повідомлення даних, якщо: а) використаний який-небудь спосіб для ідентифікації цієї особи та є вказівка на те, що ця особа згідна з інформацією, що міститься в електронному повідомленні; б) цей спосіб є як надійним, так і відповідним меті, для якої повідомлення даних було підготовлено або передано з урахуванням усіх обставин, включаючи будь-які попередні домовленості.

Наступним законодавчим актом Комісії ЮНСІТРАЛ став Типовий закон про електронні підписи від 5 липня 2005 року³. В Типовому законі закріплено наступне визначення електронного підпису: «електронний підпис означає дані в електронній формі, які містяться в повідомленні даних, приєднані до нього або логічно асоціюються з ним і які можуть бути використані для ідентифікації особи-підписувача і вказують на те, що підписувач згідний з інформацією, що міститься в повідомленні даних». В Типовому законі про електронні підписи використовується технологічно нейтральний підхід, який дозволяє уникнути надання преференцій яким-небудь конкретним технологіям чи технологічним процесам. На практиці це проявляється в тому, що законодавством, прийнятим на основі Типового закону про електронні підписи, визнаються не лише цифрові підписи на основі криптографічних технологій (напр., інфраструктури публічних ключів), а й електронні підписи з використанням будь-яких інших технологій. Положення Типового закону також сприяють визнанню іноземних сертифікатів та електронних підписів на підставі принципу еквівалентності, згідно з яким країна походження електронного підпису не має значення.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про використання електронних повідомлень в міжнародних договорах була підготовлена Комісією ЮНСІТРАЛ в 2002-2005 роках. Конвенція про електронні повідомлення розроблялася в розвиток більш ранніх документів, підготовлених Комісією, і, зокрема, Типового закону ЮНСІТРАЛ про електронну торгівлю і Типового закону ЮНСІТРАЛ про електронні підписи.

Типові закони ЮНСІТРАЛ започаткували так-званий мінімалістичний підхід до врегулювання електронного підпису⁴. Саме даний підхід використовується у правовому регулюванні США, Канади та більшості держав світу, окрім Європейських держав, законодавство яких орієнтоване на

¹ Recommendations to Governments and international organizations concerning the legal value of computer records (1985). <<http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/computerrecords-e.pdf>>.

² UNCITRAL Draft Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998 (1999). New York: United Nations publication.

³ UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures with Guide to Enactment (2002). New York: United Nations publication.

⁴ Содействие укреплению доверия к электронной торговле: правовые вопросы международного использования электронных методов удостоверения подлинности и подписания (2009). Вена: Организация Объединенных Наций, 38.

законодавство Європейського Союзу. Відповідно до мінімалістичного підходу, електронні підписи вважаються функціональним еквівалентом власноручних підписів, за умови використання нейтральних та надійних для ідентифікації підписувача технологій. Принцип нейтральності технологій дозволяє враховувати майбутні технічні досягнення. Крім того, при даному підході наголос робиться на праві сторін вільно вибирати технологію відповідно до їх потреб. Далі все залежить від здатності сторін визначити ступінь захисту, якої потребує передана ними один одному інформація. Таким чином, можна обійтися без надмірно складних технічних рішень та уникнути пов'язаних з ними затрат. При даному підході жоден вид електронного підпису не має переваг перед іншим, і питання дійсності документу вирішується в кожному конкретному випадку судом.

В Європейському Союзі для врегулювання електронного підпису застосовується так званий дворівневий підхід. При цьому підході законом встановлюються низькі порогові вимоги, яким засоби електронного посвідчення достовірності повинні відповідати для отримання певного мінімального юридичного статусу, тоді як деякі засоби електронного посвідчення достовірності (які можуть іменуватися захищеними, вдосконаленими або особливо надійними цифровими підписами) наділяються більшою юридичною силою.

Так, Директива 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства» від 13 грудня 1999 року розрізняє електронний підпис і удосконалений електронний підпис¹. У Директиві ЄС, європейський законодавець не окреслює яка технологія має бути основою творення удосконаленого електронного підпису. На практиці удосконаленим підписом є лише цифровий підпис, що утворений за допомогою асиметричної криптографії. У статті 5 Директиви вказано, що удосконалені електронні підписи, засновані на кваліфікованому сертифікаті й створені за допомогою безпечного механізму еквівалентні власноручним підписам. Проте надалі у статті зазначено, що електронний підпис не може бути позбавлений юридичної сили і прийнятності в якості доказу у судочинстві виключно на тій підставі, якщо він не заснований на чинному сертифікаті, виданому акредитованим постачальником послуг по сертифікації, чи не створений за допомогою безпечного механізму створення підпису.

8 червня 2000 року була прийнята Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку» («Директива про електронну комерцію»)². Метою прийняття Директиви було забезпечення вільного руху інформаційних послуг на внутрішньому ринку Європейського Союзу (інформаційні послуги в розмінні Директиви – будь-які послуги, що надаються за індивідуальним запитом одержувача послуг, як правило, за винагороду, на відстані за допомогою електронного обладнання, яке використовується для переробки і збереження інформації). Директивою про електронну комерцію було прийнято врегулювати вимоги щодо організації діяльності постачальника інформаційних послуг, надання інформації щодо інформаційних послуг одержувачу інформаційних послуг та відповідальності посередників надання інформаційних послуг, а також загальні питання укладення договорів за допомогою засобів електронної комунікації, окреслено вимоги до повідомлення комерційного характеру та небажаних електронних комерційних повідомлень («спаму»).

Директиви 1999 та 2000 років були імplementовані державами-членами Європейського Союзу шляхом прийняття спеціальних законів, актів чи Президентських указів про електронний підпис (в окремих випадках поєднано із актами про електронні документи).

Незважаючи на прийняття Європейським Парламентом та Радою законодавства у сфері електронної комерції, залишалося ряд не вирішених питань у правовому врегулюванні даної сфери, що зумовили недовіру споживачів, підприємців та органів державної влади до електронних транзакцій. Зокрема нецілісність електронного ринку, відсутність взаємної інтероперабельності (визнання) цифрових підписів, у зв'язку із різними стандартами, прийнятими в державах Європейського Союзу, та щораз вищий рівень кіберзлочинності становлять головні перешкоди для

¹ Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on a Community Framework for Electronic Signatures (Electronic Signatures Directive).

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999L0093:en:HTML>>.

² Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce). <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32000L0031>>.

позитивного розвитку електронної комерції. Зважаючи на вищевказані передумови, 23 липня 2014 р було прийнято Розпорядження Європейського Парламенту та Ради № 910/2014 щодо електронної ідентифікації та довірчих послуг для цілей електронних трансакцій на внутрішньому ринку (далі – Розпорядження), що з 1 липня 2016 року скасовує Директиву 1999/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства». від 13 грудня 1999 року¹. Розпорядження спрямоване на підвищення рівня довіри до електронних трансакцій на внутрішньому ринку шляхом встановлення правового підґрунтя для безпечної і цілісної електронної взаємодії між підприємствами, громадянами і державними органами, тим самим підвищуючи ефективність державних і приватних он-лайн послуг, електронного бізнесу та електронної торгівлі в Європейському Союзі. Метою удосконалення законодавства є забезпечення взаємного визнання і прийняття на рівні Європейського Союзу заявлених електронних схем ідентифікації, електронної автентифікації та інших довірчих послуг. Відповідно до ст. 1 Розпорядження, його положення: передбачають умови визнання однією державою-членом Європейського Союзу засобів електронної ідентифікації фізичних та юридичних осіб, що нотифіковані іншою державою-членом Європейського Союзу, закріплюють норми, що регулюють довірчі послуги, встановлюють правові рамки для електронних підписів, електронної печатки, електронної позначки часу, електронного документу, послуг електронної доставки та автентифікації сайту.

Розпорядження закріплює принцип взаємного визнання засобів електронної ідентифікації, що видані в межах системи електронної ідентифікації, у разі якщо така система електронної ідентифікації нотифікована (оголошена) в порядку, передбаченому Розпорядженням. Повідомлення про нотифікацію публікується в Офіційному журналі Європейського Союзу. Відповідно до Розпорядження, зобов'язання визнавати засоби електронної ідентифікації встановлюється тільки щодо тих засобів, що видані в межах систем, рівень гарантії яких відповідає рівню або вище рівня, необхідного для обслуговування в он-лайн режимі. Хоча механізми електронної ідентифікації та аутентифікації широко використовуються в банківському секторах (наприклад, для онлайн-банкінгу), їх використання в інших галузях економіки все ще перебуває в зародковому стані. Загальноєвропейські механізми електронної ідентифікації можуть значно підвищити рівень довіри до електронної комерції.

Розпорядження вперше закріплює поняття довірчих послуг. Довірчі послуги – це електронні послуги, що полягають у створенні, перевірці і підтвердженні електронних підписів, електронних печаток або електронних позначок часу, послуг електронної доставки та сертифікатів, пов'язаних з цими послугами, та створенні, перевірці та підтвердженні сертифікатів для автентифікації Веб-сайту, а також збереженні електронних підписів, електронних печаток чи сертифікатів, пов'язаних з цими послугами. Постачальники довірчих послуг відповідають за шкоду, завдану умисно чи з необережності, юридичній чи фізичній особі за невиконання своїх обов'язків передбачених Розпорядженням.

У ст. 3 Розпорядження визначаються поняття електронного підпису, удосконаленого електронного підпису, кваліфікованого електронного підпису. Кваліфікований електронний підпис, заснований на кваліфікованому сертифікаті, що видається в одній з держав-членів Європейського Союзу, визнається як кваліфікований електронний підпис у всіх інших державах-членах Європейського Союзу. Для юридичних осіб передбачено використання електронної печатки. Кваліфікована електронна печатка, заснована на кваліфікованому сертифікаті, що видається в одній з держав-членів Європейського Союзу, визнається як кваліфікована електронна печатка у всіх інших державах-членах Європейського Союзу.

Стаття 45 Розпорядження накладає на власників Веб-сайтів обов'язок розміщувати на Інтернет-сторінках інформацію, що надає можливість ідентифікувати власника та перевірити справжність Веб-сайту. В Додатку 4 до Розпорядження встановлено вимоги до кваліфікованого сертифікату автентифікації Веб-сайтів. Кваліфіковані сертифікати Веб-сайтів які відповідають вимогам Розпорядження, визнаються усіма державами-членами Європейського Союзу, таким чином користувачі можуть бути впевнені в сайтах, що використовуються в Європейському Союзі.

Окрім того, Розпорядженням вперше у праві Європейського Союзу регулюються послуги

¹ Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.257.01.0073.01.ENG>.

реєстрованої електронної доставки. Реєстрована електронна доставка – послуга, яка дає змогу передавати дані між сторонами за допомогою електронних засобів та засвідчувати обробку переданих даних, у тому числі підтверджувати відправлення та отримання даних, та захистити відправлені дані від втрати, крадіжки, пошкодження або несанкціонованих змін. До даних, що надіслані та отримані з використанням кваліфікованої послуги реєстрованої електронної доставки, діє презумпція цілісності, надсилання ідентифікованим відправником та отримання ідентифікованим адресатом, а також незмінності дати та часу надсилання. Проте, згідно з положенням ч. 1 ст. 43 Розпорядження, не може бути відмовлено в доказовій силі даним, надісланим за допомогою послуги реєстрованого електронної доставки, лише на тій підставі, що послуга реєстрованої електронної доставки не є кваліфікованою.

Таким чином, на відміну від законодавства решти держав світу, що базується на ліберальному підході, запропонованому ЮНСІТРАЛ, у законодавстві Європейського Союзу намагається застосовуватися так-званий дворівневий підхід та принцип правової визначеності. Директиви 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку» («Директива про електронну комерцію») та Директива 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства» від 13 грудня 1999 року заклали основу правового регулювання електронної комерції в Європейському Союзі. Проте таке регулювання виявилось неповним та не змогло забезпечити довіру до електронних трансакцій, зокрема у зв'язку з відсутністю положень про визнання електронної ідентифікації та електронних підписів у межах Європейського Союзу, неможливістю здійснити перевірку (автентифікацію) Веб-сайтів, тощо. Прийняте Європейським Парламентом та Радою Розпорядження № 910/2014 щодо електронної ідентифікації та довірчих послуг для цілей електронних трансакцій на внутрішньому ринку вперше в історії правового регулювання електронної комерції закріплює положення про взаємне визнання засобів електронної ідентифікації, кваліфікованих електронних підписів, кваліфікованих електронних печаток, кваліфікованих сертифікатів автентифікації Веб-сайтів та послуг кваліфікованої електронної доставки. Реалізація Розпорядження призведе до значного підвищення безпеки та рівня довіри до транскордонних операцій у держах-членах Європейського Союзу, а отже дасть можливість побудувати єдиний електронний ринок товарів та послуг.

References

1. Janowski J. (2008). *Elektroniczny obrót prawny*. Warszawa: Wolters Kluwer.
2. *Recommendations to Governments and international organizations concerning the legal value of computer records* (1985). <<http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/computerrecords-e.pdf>>.
3. *UNCITRAL Draft Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998* (1999). New York: United Nations publication.
4. *UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures with Guide to Enactment* (2002). New York: United Nations publication.
5. *Sodeystviye ukrepleniyu doveriya k elektronnoy torgovle: pravovyye voprosy mezhdunarodnogo ispol'zovaniya elektronnykh metodov udostovereniya podlinnosti i podpisaniya* (2009). Vena: Organizatsiya Obyedinennykh Natsiy.
6. Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on a Community Framework for Electronic Signatures (Electronic Signatures Directive). <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999L0093:en:HTML>> (2000, sichen, 01).
7. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce). <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32000L0031>> (2000, lypen, 17).
8. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.257.01.0073.01.ENG> (2014, serpent, 28).

Oleksandr Chelak

*South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskyi,
Ukraine*

EVOLUTION OF THE REGIONAL POLICY AND ITS INSTRUMENTS IN THE EUROPEAN UNION

The evolution of regional policy concepts in the EU is studied by examining conditions and circumstances that led to changes in priorities of regional policy in compliance with the requirements of time and evolution of the main instruments for its implementation, which are EU structural funds. It is grounded that reforms of Structural Funds radically revised EU regional policy, introducing new principles that allowed to move from random, uncoordinated actions to comprehensive structural activities, which purpose was to increase effectiveness and efficiency of regional aid in order to increase the cohesion of member countries. However, experience of regional policy in the EU shows that by itself it is not capable to ensure accelerated economic growth and increase revenues in depressive regions.

Key words: regional policy, European Union, cohesion policy, structural funds

The documents of the EU interpret the term «regional policy» as a system of measures aimed at strengthening the unity of the national economies of the Member States and ensure their harmonious development and leveling of differences between the regions and the elimination of backwardness of the least developed of them. Thus, often instead of the term «regional policy» the notion of «cohesion policy», which involves simultaneous proceedings horizontally (between regions - Regional Policy) and vertically (between sectors of society - social policy), so there is a change in the conceptual apparatus about connection of regional and social policies, when they are no longer considered separately.

The aim of this article is to study evolution of regional policy in the EU through its instruments and priorities' development.

Regional policy as a part of national policy in the field of economic and social development in Western Europe began to emerge during the Great Depression of 1929-1933. The longest history of regional policy - over 70 years - has the UK. In most Western European countries, this policy began to be implemented after the Second World War. Emergence of regional policy in Italy started in 1950, when «South cashier» was created; in Germany - in 1951, in the Netherlands - 1951-1952, in Ireland - in 1952, in France - mid 50's XX century, in Belgium - 1959.

Regional policy in Western Europe was aimed at creating new jobs in regions with surplus labor in 50-60-es of XX century. This primarily concerned agricultural and old industrial regions.

Treaty of Rome (1957) declared desire of member states to ensure the full development of their economies by reducing the gap between different regions. The main purpose of the Treaty of Rome was the provision of socio-economic conditions that contributed most to the development of competition. To achieve this goal it was decided to ban any assistance from the central and regional authorities. The only common institution aimed at regional development and defined in the Treaty of Rome, was the European Investment Bank, which for nearly 20 years was the only source of investment financing regional development.

The 60-es of the XX century were associated with a report, submitted by the European Parliament and the European Commission, which pointed the need for joint action towards strengthening and harmonization of regional development. Including:

- The Mott report (May 9, 1960) - proposed establishment of a consultation committee for regional issues and started a program of European regional policy.

- The Birkelbah report (December 17, 1963) - insisted on the transfer to the European Commission's special disposition of funds intended for financing of regional policy and a central office documentation and dissemination of European contacts with local authorities.

- The Rossi report (October 9, 1964) - pointed to the need to rethink the role and place of regional

policy in the Community and emphasized the need to prepare the European Regional Development Plan¹.

Proposals have been made in the above reports, as well as initiated by the European Commission at this time coincided with a deep political crisis within the Community on the statements in favor of expanding the powers of the European Parliament and the European Commission. And as national political issues forming the EU dominated the regional, offered proposals for reform of European regional policy postponed indefinitely.

Despite the slow and contradictory political decision-making process regarding regional policy Community in 1968 was created Directorate General for Regional Policy, making it possible to start setting up coordinating national activities in the field of regional policy in particular as regards the provision of national regional aid.

In terms of accumulation of structural problems, including low productivity, low level of professional education and training of manpower, poor infrastructure, lack of basic capital and so it became clear that the policy of stimulating competition is not capable of ensuring uniform development of the Community and necessary regional aid that least distort be free market. Therefore, in the early 70-es of the XX century the purpose of European regional policy was the elimination of the backlog and leveling the chances of regional development.

In 1973 Thomson first time in reports published results of a comparative analysis of the nine regions of the Member States, under which was defined two types of regions in need of regional support - problems with agricultural regions and regions with industrial problems.

For the purpose of comparison and harmonization of different national systems of regional aid was necessary to introduce a common statistical nomenclature of European Regions (NUTS). In the beginning was separated three levels of statistical units in each country - members of the community, and in 1996, this nomenclature has been expanded by two new lower levels.

In 70-es of the XX century EU determined the three main areas of European regional policy:

- 1) regional focus of other Community policies agricultural, energy, industrial, etc.;
- 2) coordination of regional policies of the Member States;
- 3) financial support to troubled regions².

Activity in the first two areas started earlier, the third trend began in the late 70's, and led to the creation in 1975 European Regional Development Fund (ERDF). This event launched an active regional policy in the EU. Financing of this institution was carried out in the mode of quotas for each of the member states.

Evaluating this period, we note that despite the modifications, European regional policy is not consistent with its principles, as in many European countries costs ERDF considered only as compensation payments to the EU budget. This led to a series of reforms ERDF and its reorientation to attract investment to less developed regions to increase endogenous potential of regions and mobilizing local resources.

Since then focus on the use of endogenous potential, encouraging local entrepreneurship and stimulating innovation became the dominant philosophy of European regional policy.

Despite some success of integration potential of a common regional policy in the 80's and early, in the 90-es of the XX century gradual progress and regional development failed. It needed a stimulus, which could only provide a major change or historic agreement. This incentive was the simultaneous enlargement of the EU through the accession of Greece, Spain and Portugal and further deepening of European integration through the adoption of the Single European Act (reform of the structural funds) and the Delors Package I³.

The reform of the structural funds in 1988 had both political and economic consequences for the principles of partnership and concentration gave the European Commission the opportunity to work closely with regional authorities, often bypassing national governments. Commission this right to act as lifting lever in traditionally lesser-known regions and contribute to the euro region beyond national boundaries. Thus, the formation and implementation of cohesion policy increasingly strengthen regionalism in Europe and ensure the creation of multi-level governance in the EU. This also contributed to the inclusion of the Maastricht Treaty provisions on the establishment of the Committee of the Regions, an advisory body of the EU which started in 1994.

¹ Reports and Policy. *Official site of European Union*. <http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/l60014_en.htm#AMENDINGACT>.

² Шамборовський, Г.О. (2011). *Регіональна політика Європейського Союзу*. Київ: Знання.

³ Шамборовський, Г.О. (2011). *Регіональна політика Європейського Союзу*. Київ: Знання.

The foundation of all regional policy at 90-es of the XX century was founded back in 1988, when the Council adopted three regulatory order:

- A framework that establishes new challenges for the Structural Funds;
- Horizontal containing the coordination of the funds between themselves and their relations with the European Investment Bank;
- Implementation framework order concerning ERDF, describing the mechanism of implementation toolkit¹.

In the Maastricht Treaty (1992) to national regional management initiatives were added to special initiatives in the area of cohesion. One of the goals of the EU was found to promote economic and social progress, which would be balanced and sustainable, in particular through the establishment of domestic without borders by strengthening economic and social cohesion and the creation of economic and monetary union.

In the period from 1994 to 1999 the Structural Funds priorities included:

1. Promoting and updating the structure of backward regions.
2. Conversion of regions, border regions or parts of regions affected by industrial decline.
3. Combating long-term unemployment and improve youth employment and people eliminated from the labor market, equal employment opportunities for men and women.
4. Creating favorable conditions for the adaptation of workers to industrial changes and changes in production systems.
5. Promotion of rural development.
6. The development and restructuring of regions with extremely low population density².

The first goal was dominant, as more than two thirds of the total appropriation allocated through the Structural Funds, managed through the various types of assistance to backward regions. Thanks to such measures in the period from 1986 to 1996 GDP per capita in purchasing power parity ten poorest regions in the EU grew from 41% to 50% of the average in the EU.

In 1997 the European Commission prepared an information document «Agenda 2000», which was presented draft program of action to strengthen the European Union, offers a series of reforms to modernize regional policy. In 1999, at the Berlin summit was reached political agreement on the whole package of issues, according to which the main priorities of regional policy for 2000-2006. Determined:

1. Promoting and altered patterns of backward regions.
2. Support for economic and social transformation (conversion) areas that are faced with problems of a structural nature.
3. Promoting adaptation and modernization of policies and systems of education, training, employment³.

Overall support for all three new priorities in 2000-2006 covered 40% of the EU population.

At all stages of programming, monitoring, and control the execution of programs and projects was expanded partnership between EU institutions, national, regional and local governments, non-governmental organizations, especially those working in the field of environmental protection, equal rights for men and women.

Assessing the whole entire package of changes adopted by the EU Council and the European Commission during this period, we can conclude that most of them were aimed at further improving the efficiency of the Structural Funds, simplifying management, ensuring greater transparency and flexibility in the financial instruments EU, improving cost control and decentralization in the implementation of programs.

For effective development of the regions of the EU in the future, the European Commission has identified new priorities of regional policy for the period 2007-2013.

First of all, the new policy significantly narrowed the scope of its goals, which will be directed major efforts:

1. Convergence - smoothing inequalities between countries and regions.

¹ Котова, Н.В., Павлова, П.Н. (2014). Структурные фонды ЕС как инструмент региональной политики. *ЭГО: Экономика. Государство. Общество*, 2(17). <<http://ego.uapa.ru/ru/issue/2014/02/07/>>.

² Reports and Policy. *Official site of European Union* <http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/l60014_en.htm#AMENDINGACT>.

³ Reports and Policy. *Official site of European Union* <http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/l60014_en.htm#AMENDINGACT>.

2. Increasing employment and competitiveness regions.
3. European territorial boundaries of cooperation (cross-border, transnational)¹.

These changes in regional politics led to differences in principles of EU structural funds, which are the main financial instruments of policy implementation. Instead of the five that were previously there were only three - the European Regional Development Fund, European Social Fund and the Cohesion Fund.

All available funds and programs now had to unite into one financial instrument in a certain direction and serve to achievement and realization of one of the three priorities set by regional policy development for the period.

Reforms of Structural Funds in 1988-2013 radically revised EU regional policy, introducing new principles that allowed to move from random, uncoordinated action to comprehensive structural activities, whose purpose was to increase the effectiveness and efficiency of regional aid in order to increase the cohesion of member countries².

The third wave of reform the EU structural funds was also closely associated with the new priorities of EU regional policy for 2014-2020 biennium, which was formulated in line with the development of the European Union «Europe 2020».

EU Regional Policy for the next period from 2014 to 2020 undergoes adaptive changes, caused mainly by the need of structural transformation of economically weaker EU countries and the global financial crisis. In order to receive the money the EU structural funds, future regions will have to prove not conservatism, and the ability to contribute to implementation of the strategy «Europe 2020». This is the essence of adaptive approach to regional policy imperatives of global development.

Such incentives should lead to more effective allocation of funds, despite the reduction in funding programs. This approach, in case of failure of government's administrations of specific regions in the coming years could further aggravate the problem of inequality regions, but the EU is trying to remedy this situation through a new system of division regions and accordingly changing the proportions of their funding.

Investment under the ESF covering all regions of the EU was over 80 billion. Euros are intended for investments in human capital additionally 3.2 billion in the period 2014-2020. Euros were allocated for youth employment initiatives.

In the period of 2014-2020 ESF activities will focus on four thematic objectives:

- promote employment and support labor mobility;
- promoting social inclusion and combating poverty;
- investment in education, skills and lifelong learning;
- increasing institutional capacity and efficient public administration.

For the period 2014-2020 this Fund allocated 74 billions euro³.

According to the budget for 2014-2020 cohesion policy will take 325 mlrd. euro in the prices of 2011 (366.8 billion at current prices). This Cohesion Fund budget received about 75 billion euros. They will be aimed at increasing economic growth and job creation, climate change, energy dependence and social problems. Investments will be directed to all regions of the EU, but with the level of development. In contrast to the previous programming period (2007-2013), countries recipients under this program were all countries where GDP per capita was less than 75% of the average in the EU-27 in the new period, the country is divided into three groups:

- the least developed (GDP less than 75% of the average)
- Transition (GDP between 75% and 90% of the average for the Union)
- developed (90% of GDP)⁴.

In general, the least developed countries in 2014-2020 will receive about 185.37 billion EUR, transitional countries about 36.16 billion EUR, developed - 55.52 billion EUR. In addition sparsely populated and remote areas allocated 1.56 billion EUR, interregional development - 10.23 billion EUR. All amounts are expressed in current prices and do not include internal division of the Cohesion Fund.

¹ Reports and Policy. *Official site of European Union*. <http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/160014_en.htm#AMENDINGACT>.

² Шамборовський, Г.О. (2011). *Регіональна політика Європейського Союзу*. Київ: Знання.

³ Котова, Н.В., Павлова, П.Н. (2014). Структурные фонды ЕС как инструмент региональной политики. *ЭГО: Экономика. Государство. Общество*, 2(17). <<http://ego.uapa.ru/ru/issue/2014/02/07/>>.

⁴ Котова, Н.В., Павлова, П.Н. (2014). Структурные фонды ЕС как инструмент региональной политики. *ЭГО: Экономика. Государство. Общество*, 2(17). <<http://ego.uapa.ru/ru/issue/2014/02/07/>>.

Reforms of Structural Funds radically revised EU regional policy, introducing new principles that allowed to move from random, uncoordinated action to comprehensive structural activities, which purpose was to increase effectiveness and efficiency of regional aid in order to increase the cohesion of member countries.

However, experience of regional policy in the EU shows that by itself it is not capable to ensure accelerated economic growth and increase revenues in depressive regions. To transfer the Structural Funds should be treated with caution, as independent experts suggest that we should not pay too much attention to internal regional disparities, and better focus on sustainable economic growth across countries.

References

1. Kotova, N.V., Pavlova, P.N. (2014). Strukturnue fondu ES kak ynstrument rehyonalnoi polytyky. *EHO: Ekonomyka. Hosudarstvo. Obshchestvo*, 2(17). <<http://ego.uapa.ru/ru/issue/2014/02/07/>>.
2. Reports and Policy. *Official site of European Union*
<[http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/160014_en.htm#AMENDINGA CT](http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/160014_en.htm#AMENDINGA_CT)>.
3. Shamborovskyi, H.O. (2011). *Rehionalna polityka Yevropeiskoho Soiuzu*. Kyiv: Znannia.

Alla Trach

Odesa I.I.Mechnikov National University, Ukraine

UKRAINE'S POLITICAL DEVELOPMENT AND ITS MOVE TOWARDS EU

Article examines and explains political development of Ukraine throughout recent years, and reasons behind former Ukrainian President Viktor Yanukovich's rejection of an Association Agreement with the European Union, more than four years in the making. Yanukovich was pressured by Russia both politically and economically to turn away from Europe and instead grow closer to the Kremlin. Ukraine's desperate economy on the verge of bankruptcy, and Yanukovich's political ties to Russia made him more vulnerable to blackmail. To help explain why Yanukovich spurned the deal, which ultimately led to mass protests and his ousting in 2013, this article involves problems of political development, but also the internal divisions of Ukraine connected with identities. The EU's structural and institutional weakness in its foreign policy towards its Eastern neighbors also hindered its ability to gain a geopolitical edge in incentivizing Ukraine to modernize and reform, and ultimately get on an on-ramp to closer ties with the Western world.

Key words: identity, European Union, Association Agreement, transition, reform, political development.

Ukraine has a complex history. Its political changes and upheaval over the last several decades, especially since the collapse of the Soviet Union, has shaped its economy and its domestic political system and its place in the European geopolitical map today. Understanding the past and the political and ethnic complexities that have shaped Ukraine is crucial to understanding Ukraine-Russian-European Union relations today, and Ukraine's journey towards and away from an Association Agreement with the EU.

Ukraine became formally independent in 1990 with the Declaration of State Sovereignty of Ukraine. Scholars describe its separation from the Soviet Union in 1991, as a more evolutionary course than a watershed revolutionary moment¹.

An overwhelming majority of Ukrainians, even ethnic Russians voted to declare independence².

The state has historically been tolerant and open to its many minorities. First Ukrainian president Leonid Kravchuk won praise for striving for a civic concept of citizenship instead of an ethnic one. Ukraine's first Soviet constitution remained in effect until 1996, until a new one was created. The new constitution still had a Soviet framework and was developed with Soviet methods, bringing its neutrality into question. The country's institutions and practices were also modeled on the Soviet style, which affected which actors could be involved in its creation, a contrast to other post-Communist countries who used a roundtable approach to open up the political process and start anew.

Members of the Verkhovna Rada (or Supreme Council) also stayed in office during this transition until 1994, shaping the transition process and obstructing reform. The elite were never ejected from power, and the absence of strong competition in the political system contributed to the low quality of democracy in Ukraine today³.

Kravchuk aimed to recreate a smaller version of the Soviet economy instead of a free market and instead of a true market. During his time in office, as a result of USSR dissolution and economic mismanagement gross domestic product (GDP) fell by almost 50 percent. The Soviet form of government that the Ukrainian one was based from concentrates power in the Communist Party, creating a monopoly without a system of checks and balances. There were judicial, legislative and executive branches on paper, but no real separation of powers.

In 1994 Leonid Kuchma was elected democratically, but further entrenched authoritarian practices in

¹ D'Anieri, P. (2006). *Understanding ukrainian politics: Power, politics, and institutional design*. London: M.E. Sharpe, 74-75

² Pond, E. (1999). *The rebirth of europe*. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 143.

³ Vachudova, M. (2005). *Europe undivided: Democracy, leverage and integration after communism*. Oxford: Oxford University Press, 37-38.

government. As one scholar put it, “the puzzle is not just that Ukraine became authoritarian, but that it did so after democratic elections of 1994”¹.

The puzzle being that democratic processes do not necessarily beget democracy. A few factors remain consistent in Ukrainian politics in the two plus decades since independence. Turnover of political elites is rare, and there is substantial institutional continuity from Soviet times despite alternation in the posts of prime minister and president. Kuchma passed the Law of Power in 1995 and in 1996 through threatening parliament by holding a referendum he fundamentally changed the way the country functioned. He redistributed power in the government, and gave the president more power, subordinating the cabinet to the executive branch. Ukraine’s inefficient and rough transition out of Sovietization and a state controlled economy, led to an opaque privatization process, which resulted in oligarchs taking control of the economy and all of its major industries in the 1990’s and early 2000s. Substantive economic reform was stagnant and GDP per capita dropped below \$650 from 1997-1999².

In his early years in office, Kuchma made some modest economic reforms to stabilize the economy, but resisted to follow the same path to reform and economic prosperity as Poland.

Ukraine also struggled to produce a new generation of young leaders and political elites to push forward with change. Kuchma won reelection in 1999, and in 2002 appointed Viktor Yanukovich as prime minister, tasking him to reform an economy, which continued to struggle. Most of Kuchma’s senior political appointees came from Dnipropetrovsk, an Eastern regional political clan with historically closer allegiances to Russia. Yanukovich’s reforms worked to some degree, but also further enriched the oligarchs. Political elites in a position to cash in on the new commerce that the reforms allowed focused their attention on short-term personal enrichment, at the expense of investing in domestic infrastructure, and doing the necessary state building that was necessary³.

The Constitution was amended after the Orange Revolution in 2004, which was spurred by a rigged presidential election. Hundreds of thousands of people marched in Kiev for two months, and Kuchma’s former head of the central bank-turned-opposition leader Viktor Yushchenko was elected to spearhead reform. Constitutional reforms stemming from the Orange Revolution shifted power from the president to the parliament. But the Orange Revolution did not fundamentally change the country’s political infrastructure; it just switched elites at the top.

When Yushchenko was voted in by the more nationalist West, it allowed his opponent, Yanukovich to undermine and criticize the election’s legitimacy to his pro-Russian constituents in the East.

Lack of support and financial help from the West and the international community also hampered the scope and impact of the Orange Revolution’s reforms, allowing Russia an opening to push its own agenda for the region. The changes that were made in 2004 were reversed in 2010 when Yanukovich ran again for the presidency and won in the elections that were mostly deemed reasonably free and fair.

A free, robust press is inextricably linked to democratic prosperity, and Ukraine lacks both. The absence of a free press along with a limited impact of the alternation of political elites further hampers the quality of domestic political competition in Ukraine. Media companies are controlled by political oligarchs and journalists still face bullying and bribery. Yanukovich’s hastily passed EuroMaidan laws that were swiftly repealed in early 2014 initially cracked down hard on journalists who question or criticize the government at all through their work. Natural gas in Ukraine is a critical, yet mostly untapped resource for the economically troubled country. Despite its own gas reserves, the country’s poor economic infrastructure, largely corrupt governance and lack of industrial development and structural reform has kept Ukraine highly dependence on Russia for its gas, making it even more vulnerable to external economic shocks⁴.

Identity plays a central role in shaping Ukraine’s political history and its current national cleavages. Identity is important to consider when examining Yanukovich’s background, his supporters, and his

¹ D’Anieri, P. (2006). *Understanding ukrainian politics: Power, politics, and institutional design*. London: M.E. Sharpe, 81.

² Wilson, A. (2013). Pathways to freedom chapter review: Ukraine political and economic lessons from democratic transitions. Council on Foreign Relations, Civil Society, Markets and Democracy Initiative, 2-6. Retrieved from <http://i.cfr.org/content/publications/images/csmid_ebook/PathwaystoFreedom/ChapterPreviews/PathwaystoFreedomUkrainePreview.pdf>.

³ Pond, E. (1999). *The rebirth of europe*. Washington D.C.: Brookings Institution Press, 148.

⁴ Central Intelligence Agency (2014). The world factbook: Ukraine. Retrieved from website: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>>.

relationship with Russia. The differences between Eastern and Western Ukraine highlight the discrepancy between the values of the EU and those of Russia that help to explain why Yanukovych rejected EU ties like he did.

Identity, and all that constitutes it, is a key factor in the fundamental differences between Ukraine's regions. It is important in this thesis because identity influences and contributes to the schism between ethnic Russians and non-Russian Ukrainians and the politics they practice.

Yanukovych's Russian allegiance draws from his Eastern Ukrainian identity and support base. There are a variety of identities, many with a geopolitical dimension, competing for power in Ukraine. Though there are many political cleavages that align with these identities, the divide between East and West is often most prominent. This divide includes a more exclusivist Ukrainian nationalist identity dominant in the West and growing stronger in the capital, especially among the youth, and a post-Soviet Ukrainian identity shared by many in the East and South, an identity that feels closer to Russia¹.

Identity could be a core driver of the absence of a common historical sense among Ukrainians, because the territory that is now Ukraine has changed hands so many times. The country brings together people with different backgrounds and different historical experiences. The degree of memory repression, or how large a role the past experiences play in current affairs and the public consciousness, each side feels seems to most greatly influence their views. The West was annexed by Russia much later and thus its experience was tinted with brutalization of conquest, while the East became the part of the Russian state much earlier and its early experience of annexation was largely one of settle mental colonization. However, students from either side went to schools that taught a completely different and one-sided pro-Soviet curriculum.

As Riabchuk explains, the cleavages in Ukraine run along religious, cultural, historical, remembrance, linguistic and ethnic lines. "Western Ukrainians have never internalized communism, never perceived the Soviet Union as "their own" country, and never believed that the Soviet Army had come to liberate them as it claimed but rather as the replacement of some other occupants"².

Political differences between the East and West are striking as well as they both fight for exactly opposite things. Western Ukrainians are mostly anti-Communist and anti-Soviet and believe Russia is their biggest threat, while America is their greatest ally and advocate a revival in the Ukrainian language and culture and eventual EU membership. Many in the East, especially ethnic Russians born in Ukraine do not want that.

One systemic issue that has led to these vast differences that has plagued post-Soviet rulers since Ukrainian independence is the lack of a founding national ideology or mantra. A neo-functionalist theorist would have predicted that, like a row of dominos, each region would assimilate into each other, further integrating one aspect of society, then another, and another, until a unified singular Ukrainian state was produced. Clearly, this has not been the case. Instead, virtually two Ukraines, one "Soviet" and one "European", have been created, overlapped and fused. "They permeate each other so deeply that even in Lviv [in the West] one may find many remnants of sovietism, while in Donetsk [in the East] some signs of "Ukrainianness" and "Europeanness" may equally be discerned"³.

There is a tension between a pro-independence approach and a pragmatist approach in Ukrainian politics that can help shed light on why Yanukovych got so close to signing a deep trade agreement with the EU and then walked away after years of negotiations and statements in support of closer cooperation. The pro-independence agenda advocates independence over everything, to end Ukrainian dependency on Russia and distance itself from Russia's eastern European sphere of influence⁴.

The pragmatists focus on economic growth and prosperity for Ukraine, and argue that much of this hinges on closer cooperation and collaboration with Russia. The short- and long-term benefits of these approaches also play into the discrepancies between them. Ukrainian politics since its beginnings in 1991 typically swing back and forth between these two polarities.

¹ Dietsch, Johan (2006). *Making Sense of Suffering: Holocaust and Holodomor in Ukrainian Historical Culture*. Lund: Media Tryck, Lund University.

² Riabchuk, Mykola. Ukraine: One State, Two Countries? *Eurozine* (2002 September 16). <<http://www.eurozine.com/articles/2002-09-16-riabchuk-en.html>>.

³ Riabchuk, Mykola. Ukraine: One State, Two Countries? *Eurozine* (2002 September 16). <<http://www.eurozine.com/articles/2002-09-16-riabchuk-en.html>>.

⁴ Samokhvalov, V. (2007). Relations in the eu-russia-ukraine triangle: Zero-sum game or not? *European Institute for Security Studies-Occasional Paper*, 10, 11 <<http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ68.pdf>>.

The country has long been characterized as a borderland between the East and West and the latest spat between the two powers show that this is clearly still the case.

The literature argues that the ENP largely failed on two critical fronts: converting Russia into a believer of the EU's signature normative democratic values through actual policy implementation and offering former Soviet states like Ukraine tangible incentives to move towards EU accession. Ukraine's political cleavages make sustainable democratic system reform challenging, but regional alliances and parliamentary-type government could be established there, just as it's been done in other multi-ethnic countries.

Energy in the form of natural gas has been a key point of contestation between Moscow, Brussels and Kiev. Russia holds a great deal of the continent's gas reserves. Ukraine is a transit country to veteran EU members like Germany and depends on the Russians and their prices as well. Ukraine has had gas-related and transit disputes with Russia nearly every decade since 1990 when it became independent from the Soviet Union. After a two-week dispute that saw gas supplies cutoff to Europe, Ukraine agreed to 10-year gas supply and transit contracts with Russia in January 2009 that brought gas prices to "world" levels. The strict terms of the contracts have further hobbled Ukraine's cash-strapped state gas company, Naftogaz.

The limited collaboration between Russian and the EU points to the fact that some geopolitical tensions remain, with competing European visions. These policies include visa regimes, illegal immigration, and drug trafficking, all of which affect broad interests like border security, fighting organized crime and counter-terrorism. The two have signed several security agreements, including several conventions on terrorism prevention.

When it comes to economic and governance models, the EU and Russia continue to work at odds with each other in separate, parallel spheres. Collaboration on these other security goals is crucial for the stability of the broader region. If cooperation stagnates, international crime could flourish, Olga Potemkina argues in her essay on EU-Russia security goals¹.

But for the two powers to be successful in achieving their shared goals on these issues, a fundamental shift in mindset and approach will have to take place. We argue for a more symmetrical relationship, built upon responsibility and mutual trust. There has been significant progress in this direction, she argues, but it is still not enough.

After years of negotiations, meetings, and speeches to Ukrainian citizens back home and EU officials in Brussels, Yanukovich's decision to walk away from an Association Agreement with the EU spurred a near revolution in a standoff between political opponents and the Yanukovich government with highly organized government protests in Kiev and cities throughout the country demanding the resignation of the government and immediate elections. There are three competing explanations for why Yanukovich walked away from the agreement that was years in the making with the EU. The first is a combination of economic and political blackmail by Putin. The second competing theory is a lack of support from Yanukovich supporters in Eastern Ukraine. The third is that Yanukovich never intended to commit to further cooperation with Europe and only cared to advance his own political authority in Ukraine.

The primary argument is that Yanukovich ultimately rejected the Association Agreement with the EU because of political pressure from Russia and economic desperation for quick money to keep the country afloat. This argument and the events that support it in late 2013 show that Ukraine is an example of a failure of the EU's ENP and highlights the EU's limitations in inducing movements towards democracy without an enlargement incentive.

As Ukraine continues to find its way towards a new government and a new path forward, it is clear the Russian Federation will still try to exert its influence. Their major ally may be ousted but the pressure will be on the next president and the economic realities of an economy on the brink of bankruptcy has the potential to leave Ukraine vulnerable once again, if the EU cannot remedy the time discrepancy in their reactions and plans and find a more effective way to influence and incentivize Eastern countries towards their normative democratic policies. This thesis argues that there are structural and institutional obstacles that face the EU in incentivizing Eastern European countries to conform to its democratic policies and reform domestic institutions. Yanukovich ultimately rejected the Association Agreement with the EU because of political pressure from Russia and economic desperation for quick money to avoid bankruptcy. Research and analysis from political observers of Russia's geopolitical agenda, along with statements,

¹ Potemkina, O. (2010). EU–Russia cooperation on the common space of freedom, security and justice – a challenge or an opportunity? *European Security*, 19:4, 551-568.

government and news reports provide evidence to support this combination of factors that ultimately led to Yanukovych's rejection. The evidence, most notably, the duration of time Yanukovych took in negotiating the AA with Brussels, does not suggest he never intended to sign it, nor that he was swayed by public opinion and/or is constituent support base in Eastern Ukraine. Ukraine has another chance for a new start.

For its new government to be successful it must succeed in many large endeavors, most notably keeping the Russians from further annexing its territory, protecting and reestablishing the rights all Ukrainians, regardless of their ethnicity, what language they speak, or what their political preferences.

References

1. Samokhvalov, V. (2007). Relations in the eu-russia-ukraine triangle: Zero-sum game or not? *European Institute for Security Studies-Occasional Paper*. <<http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ68.pdf>>.
2. Vachudova, M. (2005). *Europe undivided: Democracy, leverage and integration after communism*. Oxford: Oxford University Press.
3. D'Anieri, P. (2006). *Understanding ukrainian politics: Power, politics, and institutional design*. London: M.E. Sharpe.
4. Pond, E. (1999). *The rebirth of europe*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
5. Wilson, A. (2013). Pathways to freedom chapter review: Ukraine political and economic lessons from democratic transitions. *Council on Foreign Relations, Civil Society, Markets and Democracy Initiative*. <http://i.cfr.org/content/publications/images/csmd_ebook/PathwaystoFreedom/ChapterPreviews/PathwaystoFreedomUkrainePreview.pdf>.
6. Central Intelligence Agency, (2014). *The world factbook: Ukraine*. <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>>.
7. Dietsch, Johan (2006). *Making Sense of Suffering: Holocaust and Holodomor in Ukrainian Historical Culture*. Lund: Media Tryck, Lund University.
8. Potemkina, O. (2010). EU–Russia cooperation on the common space of freedom, security and justice – a challenge or an opportunity? *European Security*, 19:4, 551-568.
9. Riabchuk, Mykola. Ukraine: One State, Two Countries? *Eurozine*. (2002 September 16). <<http://www.eurozine.com/articles/2002-09-16-riabchuk-en.html>>.

Iryna Korobko

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THE GENESIS OF INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS OF ANIMAL WELFARE

In the second half of the XX century the fundamental shift has happened in the animal protection field. Animals were recognized as «sentient beings». Moreover, this recognition was stated in the fundamental agreement on the establishment of the EU. That is the key for determining future development of international legal standards of animal welfare. This article analyzes the genesis of animal welfare standards. The author notes that animals have always been a subject of concern of the mankind. Being treated as property, people concentrated mostly on preserving wild animals, especially endangered species. The author considers the evolution of animal treatment starting from the ancient times and ending with the modern approach. The author browses through the most important international instruments in the field.

Key words: animal welfare, convention, animal protection, international law.

Problem statement. Prior to the formation of modern international legal normative concept of «animal welfare» in the second half of the twentieth century, the humanity had a long and a difficult way to go in shaping the «legal treatment» of animals. These difficulties are respectfully reflected in the dynamics of regulatory recognition of the status of animals and legal regime of their treatment, which is rapidly developing nowadays. The article dwells on the formation and evolution of international legal animal welfare standards.

The **relevance of the study** is enhanced by the growing interest in animal welfare issues and securing welfare standards in international law. The recent International Court of Justice decision of 31 March 2014 on whaling in the Antarctic also evidences the need for the research¹.

The **research subject** of this study is the rules of international law on animal welfare; animal welfare standards are the **research question** of the present study.

International legal scholars have focused a lot of attention on the issues related to animals in past years. O.V.Butkevych, T.R.Korotkyi, M.O.Medvedyeva, D.Bouman, S.Brells, M.Gibson, J.P.Davis, B.Isakat, C.Ridgewell have considered a number of international law rules governing the international legal standards of animal treatment. However, the issues of the development of normative content of standards and their evolution have been relatively outside the scope of researchers' attention. The **objective of this article** is to fill this gap.

Basic presentation of the material. There are several reasons for the growing interest of both international civil society and states - principal and universal subjects of international law - in the issues of treatment of animals, their place in life. Some publicists explain this trend in contemporary law approaches by the shift from the anthropocentric to biocentric perspective (e.g. O.V.Butkevych², M.O. Medvedyeva³). Others emphasize the growing humanist sentiment of the mankind (e.g. T.R.Korotkyi⁴). At the same time, the treatment of animals and methods of securing their legal status in international and national law have always been a subject of philosophical, ethical, legal theory and international law debate: starting from paganism, when animals were sacred and inviolable for primitive people who personified as gods and, ending with consolidated anthropocentric philosophical concepts of the Renaissance and the Enlightenment,

¹ *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening) (Judgment) [2014] ICJ Rep 226* <<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=1&case=148&p3=4>> (2016, January, 21).

² Буткевич, О.В. (2015). Сучасні правові тенденції та міжнародні зобов'язання України в сфері зоозахисту : Наукова доповідь. Наукова конференція УАМП «Законодавство та міжнародно-правові зобов'язання України у сфері зоозахисту: проблеми відповідності», 24.

³ Медведєва, М.О. (2015). Місце еко- та біоетичних стандартів у механізмі міжнародно-правового захисту прав людини: Наукова доповідь, Київ: ІМВ КНУТШ, 31.

⁴ Короткий, Т.Р. (2013). Организационно-правовые вопросы защиты животных в Украине: роль юристов в институционализации движения по защите животных. *Український часопис міжнародного права. Спецвипуск «Міжнародно-правові стандарти поводження з тваринами та їх захисту і практика України-2013»*, 33-39.

and lastly developing in modern ecological and biocentric approaches of sustainable development.

The researchers note three areas of animal protection: animal cruelty prevention, animal welfare, and animal rights movement¹. These are areas of recent academic enquiries that dominate the international law agenda of animal treatment by humans:

- prevention of animal cruelty (nineteenth - early twentieth century) - national law of some developed states provide for specific prohibition of some examples of maltreatment of animals;

- animal rights (starting from 1900s of the twentieth century – till the present time) - a number of philosophers, animal advocates (Lawrence – the author of the «Declaration of the Rights of Animals» of the late nineteenth century, Tom Regan, Peter Singer, Andrew Linzey etc.) have proposed a new legal model associated with granting special status to animals and «animal liberation from slavery» and the protection of fundamental animal rights - the right to life, liberty, protection from unnecessary suffering. This approach is mostly declarative and has only been reflected in a number of international projects presented by NGOs and in the decisions of several international NGOs. Overall, this approach has not evolved to positive international law;

- animal welfare (from the second quarter of the twentieth century - till the present time) – stipulating in the norms of national and international law of individual components and a legal principle of «animal welfare» as a whole. The principle aims to legally prohibit animal cruelty and set the requirement to ensure a certain level of welfare that would meet physiological and biological needs of animals at the level of national and international law.

The development of other moral and ethical concepts of animal treatment² does not undermine the fact that the major debate in the theory and practice of international law continues between supporters of the concepts of «animal welfare» and «animal rights». International regulatory framework of «animal rights» advocates consider animal **exploitation** the key problem and try to abolish the current animals' property status and ensure their «fundamental rights», which should be under the absolute protection and cannot be sacrificed for greater «human» need.

In contrast, supporters of «animal welfare» strive for actual improving of animal treatment by people in the existing legal framework, where an animal (excluding wild animals) is a property and, accordingly, humans possess animals. This legal approach has been incorporated in a number of legal systems of the developed states and mostly in the conventions of the Council of Europe, and the founding documents of the EU. It does not prohibit the exploitation of animals, but pays full regard to the welfare requirements of animals and their needs, prohibits cruelty and inflicting of unnecessary pain and suffering.

1. The origins of international legal regulation of issues related to animals. The first examples of anti-cruelty national regulation are known from ancient times. For example, the Emperor of the largest in the history of ancient India Maurya Dynasty - Ashoka (III BCE) left to posterity inscriptions on stone pillars, known as Edicts of Ashoka³. They established a ban on the killing of many species of animals and hunting for pleasure and branding⁴. However, the first laws prohibiting certain types of cruelty in respect of certain types of farm animals became the turning point in the internal regulation of the treatment of animals in the nineteenth century. In particular, in 1822 both houses of the British Parliament passed the Act to Prevent the Cruel and Improper Treatment of Cattle⁵, which was also given royal assent. It is also known as «Martin's Act» (in honor of its author - Colonel Richard Martin). The Act became the first legislative piece aimed to not only ban wanton animal cruelty but also to protect animal welfare. It stated: «if any person or persons shall wantonly and cruelly beat, abuse, or ill-treat any Horse, Mare, Gelding, Mule, Ass, Ox, Cow, Heifer, Steer, Sheep, or other Cattle, ... it shall be lawful ... to bring the party or parties so complained of before ... Justice of the Peace or other Magistrate ...; and if the party or parties accused shall be convicted of any such Offence ... they so convicted shall forfeit and pay any Sum not exceeding Five Pounds, not less than Ten Shillings ...; and if the person or persons so convicted shall refuse or not be able forthwith to pay

¹ Борейко, В.Е., Левина, Г.Н. (2011). *Настольная книга зоозащитника*. Киев: Киевский эколого-культурный центр, Ассоциация зоозащитных организаций Украины, Экоправо, 30.

² Isacat, B. (2014). *How to Do Animal Rights ...legally, with confidence*. Lulu, 48-53.

³ Potter, K.H. (1996). Abhidharma Buddhism to 150 A.D. *Encyclopedia of Indian Philosophies. VII*. India: Motilal Banarsidass Publ, 28-29.

⁴ Dhammika, Ven.S. (1994). The Edicts of King Asoka. *Access to Insight (Legacy Edition)*.

<<http://www.accesstosight.org/lib/authors/dhammika/wheel386.html#minor>> (2016, January, 21).

⁵ The Text of Martin's Act. In Shevelov, K. (2009). *For the Love of Animals: The Rise of the Animal Protection Movement*. Holt Paperbacks, 285-289.

the Sum forfeited, every such Offender shall ... be committed to the House of Correction or some other Prison within the Jurisdiction within which the Offence shall have been committed, there to be kept without Bail or Mainprize for any Time not exceeding Three Months»¹.

The main consequence of the adoption of this law was the change of the dominant public opinion on this issue, and accordingly - the attitude of state authorities. The state itself began to express concern for animals.

Two years after the adoption of the «Martin's act» the Society for the Prevention of Cruelty to Animals (SPCA) was organized in England, one of its founders was Richard Martin himself; in 1840 it became «Royal», i.e. royal patronage followed (the respective letter «R» was added to the name upon permission of the Queen). Since 1849 RSPCA has been looking out for all animals, including domestic cats and dogs; since 1876 - laboratory animals, and since 1900 - zoos and circuses. The RSPCA has become the world's first public animal welfare organization. It inspired the creation of similar organizations in other states².

Following the example of Great Britain animal welfare legislation was adopted in other European countries; in 1833-1840 respective laws were adopted by Germanic countries; in the 1850s there were similar laws in Scandinavia. Under the influence of the parent state animal protection laws appeared in the Dominions - Canada, Australia and the Union of South Africa³.

International law focused on treatment of animals by humans for the first time in the late nineteenth century. However, if national laws primarily prohibited animal cruelty, international instruments contained rules governing commercial exploitation of water resources and some species of fish and marine mammals. As the researchers note, the first animal, which became the subject of international agreement, was fish. A treaty between France and Great Britain in 1867 was the first, followed by similar agreements on fishing in the river Rhine and the North Sea⁴.

In late nineteenth - early twentieth century in matters related to animals international law mainly focused on the protection of endangered species, mostly marine mammals. Thus, the 1891 Agreement between the Government of the United States and the Government of Her Britannic Majesty for a Modus Vivendi in Relation to Fur Seal Fisheries in the Bering Sea was signed. In 1892 the Convention between the Government of the United States of America and the Government of Her Britannic Majesty for the Renewal of the Existing Modus Vivendi in the Bering Sea was signed⁵.

In 1900, states that at the time controlled the African continent, signed the first regional framework agreement - the Convention for the Preservation of Wild Animals, Birds and Fish in Africa, which sought to regulate the exploitation of wildlife and encouraged the creation of nature reserves. The convention never formally entered into force, though some parties took steps to implement its provisions within their own jurisdictions⁶.

In 1902, European countries signed the Convention for the Protection of Birds Useful to Agriculture, which is considered the first international convention in the field of environmental protection⁷. Because of the destruction of birds which were valued as predators upon insects and other pest species farmer suffered from diminishing of the crop yields⁸. The attempts of the Parties to the Convention to preserve some bird species were important for the welfare of these species (Articles 2-3 prohibited, in particular, the destruction of nests; some barbaric methods of capture were prohibited⁹). Animal welfare is maintaining

¹ The Text of Martin's Act. In Shevelov, K. (2009). *For the Love of Animals: The Rise of the Animal Protection Movement*. Holt Paperbacks, 285-286.

² Our history. *RSPCA official site*. <<https://www.rspca.org.uk/utilities/aboutus/history>> (2016, January, 21).
The History of the RSPCA. *Animal Legal and Historical Center*. <<https://www.animallaw.info/article/history-rspca>> (2016, January, 21).

³ Павлова, Т. (1997). *Биоэтика в высшей школе: учеб. пособие для вузов*. Москва: Моск. гос. академия ветеринар. медицины и биотехнологий, 19.

⁴ Haas, M. (2008). *International Human Rights: A Comprehensive Introduction*. Routledge, 331.

⁵ Haas, M. (2008). *International Human Rights: A Comprehensive Introduction*. Routledge, 331.

⁶ Bowman, M., Davies, P., Redgwell, C. (2010). *Lyster's International Wildlife Law*. Kindle version. New York: Cambridge University Press, 100.

⁷ Лукашук, И.И. (2008). *Международное право. Особенная часть*. Москва: Волтерс Клувер, 181.

⁸ Bowman, M., Davies, P., Redgwell, C. (2010). *Lyster's International Wildlife Law*. Kindle version. New York: Cambridge University Press, 100-101.

⁹ Международная конвенция по охране птиц, полезных в сельском хозяйстве (19 марта 1902 г.). *Общественный экологический Internet-проект EcoLife*. <<http://www.eclife.ru/laws/inter/1902/01.php>> (2016, January, 21).

safely habitat conditions, without fear, pain and suffering for animals under the control or in interaction with a person. Birds useful to agriculture respectively interact with humans. Therefore, this convention was not only the first one in international environmental law. It became the first example of international legal obligations of states to establish rules for treatment of animals, which people use for their needs.

These conventions did not bring about serious consequences for the protection of animals, however they became a basis for the historical formation of modern international legal standards for treatment of animals¹.

After the League of Nations was founded, several universal conventions to preserve some species of marine mammals, including the Convention for the Regulation of Whaling of 14 September 1931², the Convention for the Protection of Fauna and Flora in Their Natural Environment of 8 November 1933 (with the Protocol and Annexes)³, International Agreement on the Regulation of Whaling of June 8, 1937 (the Declaration) and Protocol from June 29, 1938⁴ were opened for signature. These documents deemed to preserve certain species of wild animals without touching upon the issue of their welfare.

The first examples of international legal regulation of farm animals' treatment also appeared in the practice of the League of Nations.

2. Shaping of international legal welfare standards in the universal conventions (the first quarter of the twentieth century - 60s of the twentieth century). The attempts to create universal conventions and substantially expand the scope of international law are chronologically linked to the creation of the first universal organization - the League of Nations. The shift in national and international law from bioethics (philosophical views and beliefs) to legal regulation of the welfare of the animals, which are under human control, was prepared by prominent members of the animal protection movement. Thanks to popularization of animal protection views and their respective «legalization» in special works, media, the creation and spread of the necessary views by influential members of society, experts and lawyers, ethical norms were gradually transferred to the national laws and universal conventions. The studies of the British scholars had a significant impact on the formation of general legal (i.e. not only at the level of ethics but at the level of law) attitude to the necessary prohibition of animal cruelty in national and international legislation. For example, the work of a well-known animal advocate Henry S. Salt (1851-1939) «Animals' Rights»⁵, in which he outlined the «natural rights of animals». John Lawrence in «On the Rights of Beasts» wrote about the need for a legal (legislative) regulation of humane treatment of animals, advocating a distinct branch of law - *jus animalium*. He proposed that «the Rights of Beasts be formally acknowledged by the state, and that a law be framed upon that principle, to guard and protect them from acts of flagrant and wanton cruelty, whether committed by their owners or others»⁶.

The researchers believe that the «Animals' Charter» by Stephen Coleridge (1854-1936), Chairman of the British National Society against vivisection, to be the first draft of a universal convention on the protection of animals presented to the League of Nations⁷. The «Animals' Charter» has been subsequently

¹ Bowman, M., Davies, P., Redgwell, C. (2010). *Lyster's International Wildlife Law*. Kindle version. New York: Cambridge University Press, 101.

² *Convention for the Regulation of Whaling* (signed at Geneva, September 24th, 1931) 155 LNTS 349. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20155/v155.pdf>>.

³ *Convention relative to the Preservation of Fauna and Flora in their Natural State*, Annex and Protocol (signed at London, November 8th, 1933) 172 LNTS 241. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20172/v172.pdf>> (2016, January, 21).

⁴ *International Agreement for the Regulation of Whaling* (signed at London, June 8th, 1937), and *Declaration by the Principal Secretary of State for Foreign Affairs of His Majesty the King of Great Britain, Ireland and the British Dominions beyond the Seas, Emperor of India, relating to the Prolongation of the said Agreement* (signed at London, June 29th, 1938) 190 LNTS 79 <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20190/v190.pdf>> (2016, January, 21);

Protocol amending the International Agreement of June 8th, 1937, for the Regulation of Whaling (signed at London, June 24th, 1938) 196 LNTS 131. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20196/v196.pdf>> (2016, January, 21).

⁵ Salt, H.S. (1894). *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress*. New York: Macmillan & Co, 177.

⁶ Lawrence, J. (1802). *On the Rights of Beasts. A Philosophical and Practical Treatise on the Horse, and on the Moral Duties of Man Towards the Brute Creation* (vol. 1). 2nd Edition. Symonds, 123.

⁷ Haas, M. (2008). *International Human Rights: A Comprehensive Introduction*. Routledge, 331.

Compromise & the Universal Declaration on Animal Welfare. (July/August 2005). *The Animal Law and History Web Center Michigan State University College of Law*. <<https://www.animallaw.info/article/compromise-universal->

expanded into «An Animals' Bill of Rights» by Jeffrey Godson (1886-1983). Hoping for approval of the document by the League of Nations in 1924, Andre Geraud (1882-1974) introduced the «A Declaration of Animal Rights» that inspired Florence Barkers to publish «International Animals Charter» in 1926¹.

Animal advocates failed to convince the League of Nations to support any of the presented documents, but a wide discussion in the media influenced the public opinion and the governments of member states of the League of Nations; they realized the need to stipulate advocated animal protection norms and principles in universal legal conventions. Moreover, the urgent need of combating epizootics that accompanied the globalization of trade in animals for agricultural purposes largely contributed to taking practical steps and following the requirements.

The League of Nations prepared and opened for signature a few conventions which became the basis for the further consolidation of international legal standards, not so much on the prohibition of abuse, but also on animal welfare. Their relevance was determined by the epizootic threat at the international level. In 1920, rinderpest occurred unexpectedly in Belgium, as a result of zebus, originating from India and destined for Brazil, transiting via the port of Antwerp. Epizootic demonstrated the necessity of enhancing new forms of multilateral cooperation of states in its prevention and control. As a result of lengthy diplomatic procedures, on 25 January 1924, 28 member states of the League of Nations concluded the *International Agreement for the Creation at Paris of an International Office for dealing with Contagious Diseases of Animals* in Paris № 1360² (in effect as of 9 November 1926), establishing intergovernmental organization Office International des Epizooties (since 2003 – the World Organization for Animal Health)³. Today the OIE (the Organization preserved its acronym) is the main standard-setting body of the international animal welfare standards. It cooperates with international non-governmental organizations in preparing the text of the Universal Declaration of Animal Welfare and its final version is proposed to be adopted by the UN General Assembly.

The *International Convention for the Campaign against Contagious Diseases of Animals № 4310* signed at February 20, 1935 (in effect as of March 23, 1938)⁴, established veterinary rules and regulations to prevent epizootic among livestock. The High Contracting Parties undertook to enact the necessary legislation (Art. 1); establish an official veterinary health organization to ensure the execution of the measures (Art. 2); determine qualifications required for veterinary specialists (Art. 3); undertake to publish regularly a veterinary health bulletin on the basis of the OIE recommendations (Art. 5); communicate and cooperate with one another (Arts. 7, 8); it was formulated a list of measures for the central veterinary authorities in the event of epizootic outbreaks (Art. 6) etc.

The regulatory requirement of the Convention to guarantee the satisfactory level of veterinary services was an important step towards the development and adoption of the document that recorded the humane treatment of animals and the criteria / markers of ensuring their welfare.

The *International Convention Concerning the Transit of Animals, Meat, and Other Products of Animal Origin № 4486* signed at February 20, 1935 (in effect as of December 6, 1938)⁵ is first document with requirements for the proper treatment of animals during transit. Art. 5, para. 2 stipulates: «With a view to meeting the various difficulties arising in the course of transit, the exporting countries shall take steps to see that the animals are **properly loaded and suitably fed** and that they **receive all necessary attention**, in order to **avoid unnecessary suffering**» (emphasis added). Later the secured regulatory requirement for the subjects of international law to deprive animals of «unnecessary suffering» becomes legal basis in the movement for the adoption of international legal standards for animal welfare.

declaration-animal-welfare-0> (2016, January, 21); Coleridge, S., Buchanan, W. *A Cambridge Alumni Database*. <<http://venn.lib.cam.ac.uk/cgi-bin/search.pl?sur=&suro=c&fir=&firo=c&cit=&cito=c&c=all&tex=%22CLRG873SW%22&sye=&eye=&col=all&maxcount=50>> (2016, January, 21).

¹ Haas, M. (2014). *International Human Rights: A Comprehensive Introduction*. 2nd edition. Routledge, 507.

² *International Agreement for the Creation at Paris of an International Office for dealing with Contagious Diseases of Animals* (signed at Paris, January 25, 1924) 57 LNTS 135. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2057/v57.pdf>> (2016, January, 21).

³ About us. *World Organization for Animal Health (OIE)*. <<http://www.oie.int/about-us/>> (2016, January, 21).

⁴ *International Convention for the Campaign against Contagious Diseases of Animals, and Declaration attached* (signed at Geneva, February 20th, 1935) 186 LNTS 173. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20186/v186.pdf>> (2016, January, 21).

⁵ *International Convention Concerning the Transit of Animals, Meat, and Other Products of Animal Origin, with Annex* (signed at Geneva, February 20th, 1935) 193 LNTS 37. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20193/v193.pdf>> (2016, January, 21).

Annex to Art. 5 contained an important expansion of the content of the regulatory requirements to ensure comfortable conditions for transported animals. Thus, para. 2 of the Annex to Art. 5 set the requirements for the preparation of the container to transport animals, namely, «in the loading of ruminants and pigs, the floors of the transporting vehicles shall be covered with proper litter».

Para. 3 of the Annex to Art. 5 stipulates the requirement to provide appropriate oversight of transported animals by a person in charge: «consignments of live animals which are not transported in properly closed portable containers (baskets, boxes, cages, etc.) must be accompanied by a person in charge on long journeys. The latter must not be in charge of a greater number of animals than he can look after».

The last paragraph of the Annex to Art. 5 stated the need for choosing the shortest route of transportation, which is an important factor in ensuring the welfare of transported animals: «Transports of live animals must be sent by the quickest route and, as far as possible, by specially accelerated goods trains»¹.

Therefore, thanks to the international rule-making activities and the transformation of many bioethical ideas and requirements of animal advocates in international legal instruments, the League of Nations initiated the formation of international legal standards for animal welfare. So far, a universal instrument defining the concept of «animal welfare» and determining the obligations of international law subjects regarding its implementation in the rule-making activities of the League has not been prepared.

3. The current international legal regulation of animal welfare (twentieth-twenty first centuries). After the creation of the United Nations, states address the problems of preservation of flora and fauna more often in their international rule-making activities. A number of international instruments for the protection of various wildlife species have been adopted: the International Convention for the Regulation of Whaling (1946), the Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas (1958), North-East Atlantic Fisheries Convention (1959), the Agreement Concerning Protection of the Salmon in the Baltic Sea (1962), the Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat (1972), the Convention for the Conservation of Antarctic Seals (1972), the Agreement on the Conservation of Polar Bears (1973), the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (1973), the Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (1979), the Convention on Biological Diversity (1992) and others. Basically, these conventions are based on the normative requirement of the conservation of living conditions of wildlife. Humane treatment of animals was considered necessary in «soft law» acts. On October 28, 1982 the World Charter for Nature was adopted by the UN General Assembly Resolution 37/7². This document of «soft law» states in its Preamble: «**Every form of life is unique, warranting respect regardless of its worth to man**, and, to accord other organisms such recognition, man must be guided by a moral code of action», [emphasis added]. The Declaration was an important step to consolidate the international legal principle of equal respect for any form of life and respect for animal life in particular. However, so far no document that would contain normative definition and duties of providing «welfare» at the UN level has been approved. At various times, several similar projects have been brought up in the Organization³.

An attempt to lobby for a universal document to protect «animal rights» was the submission of the Universal Declaration of Animal Rights in 1990⁴ to UNESCO, prepared by several animal protection organizations. It was neither considered nor approved, since, according to most representatives of states, «rules of the draft declaration contradicted the existing international law»⁵. However, animal advocates have not stopped. The campaign to collect petition for the adoption of the «Universal Declaration on

¹ *International Convention Concerning the Transit of Animals, Meat, and Other Products of Animal Origin, with Annex* (signed at Geneva, February 20th, 1935) 193 LNTS 37. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20193/v193.pdf>> (2016, January, 21).

² UNGA Res 37/7. World Charter for Nature (28 October 1982) <<http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm>> (2016, January, 21).

³ Haas, M. (2008). *International Human Rights: A Comprehensive Introduction*. Routledge, 333-334.; Neumann, J.-M. (2012). *La Déclaration Universelle des Droits de l'Animal ou l'égalité des espèces face à la vie*. In *Animal law: developments and perspectives in the 21st century = Tier und Recht: Entwicklungen und Perspektiven im 21. Jahrhundert*. Switzerland, Germany: BWV Berliner Wissenschafts-Verlag, 368, 371-372, 374-378.

⁴ Universal Declaration of Animal Rights. *Action Against Poisoning*. <http://jose.kersten.free.fr/aap/pages/uk/UDAR_uk.html> (2016, January, 21).

⁵ Compromise & the Universal Declaration on Animal Welfare.

Animal Welfare» was launched in 2000¹: it is a compromise on the way to adoption of a universal document. The replacement of «animal rights» with «welfare» in the text of the declaration does not satisfy radical animal rights advocates who pursue the change of the legal status of animals and treating them as bearers of independent rights, not as objects of human ownership. The mechanical replacement of terms in the text did not receive support from representatives of states that are strongly convinced in the necessity to observe certain regulatory standards of animal welfare².

The legal concept of animal welfare articulated in the second half of the twentieth century originally related only to farm animals. Subsequently, both states and international civil society started to apply the normative concept developed by the British government called «Five Freedoms» in the texts of conventions as *minimum minimorum* to outline the welfare of all the animals under human control: farm animals, pets, wildlife in captivity (kept in circuses and zoos), and (partly) laboratory animals.

The origins of the «Five Freedoms». In 1964, the British animal activist Ruth Harrison published the book «Animal Machines»³ describing intensive poultry and livestock farming. The book gained publicity and at the end of June 1964 the British government created the Technical Committee «to enquire into the welfare of animals kept under intensive livestock husbandry systems and to recommend on the improving of standards of their welfare»⁴.

The Committee consisted of nine experts in zoology, ethology, animal husbandry, agriculture, led by Rogers Brambell. The Committee members visited 54 intensive livestock farms in England, Wales and Scotland and also Denmark, Holland and Northern Ireland⁵.

In December 1965, the Committee prepared Brambell's report which: a) defined the concept of «welfare»; b) outlined the basic markers / criteria for animal welfare; c) scientifically proved animals' ability to suffer due to their biological similarity to a human, particularly in the structure of the nervous system. The report suggested measures and methods to ensure a minimum level of welfare in intensive livestock production. An animal should at least have sufficient freedom of movement to be able without difficulty, to turn round, groom itself, get up, lie down and stretch its limbs; adequate food and drink to prevent it suffering from hunger and thirst; veterinary treatment; animals need to be able to communicate with their own kind; there should be adequate technical equipment of buildings with adequate lighting and ventilation, safe design to prevent panic attacks and other inadequate behavior. Physical deformity of animals was condemned in the report as «unnecessary suffering» (unnecessary (wanton) cruelty)⁶.

The main recommendations of the Committee covered: 1) amendments to legislation to remedy the conditions in intensive livestock and ensure their welfare; to establish a clearer definition of «suffering»: (a) discomfort (such as may be characterized by such negative signs as poor condition, torpor, diminished appetite); (b) stress (i.e. a condition of tension or anxiety predictable or readily explicable from environmental causes whether distinct from or including physical causes); (c) pain (recognizable by more positive signs such as struggling, screaming or squealing, convulsions, severe palpitation); 2) to improve the legislation and monitoring the current state of animal welfare the Committee recommended the establishment of a Farm Animal Welfare Standing Advisory 61 Committee to advise the Minister on all these matters. It should not be representative of the interests concerned, but the persons appointed should serve because of their knowledge and experience in various fields and their personal qualities. The Committee should not be more than ten in number, and should include within its membership a veterinarian, an expert on animal behavior or comparative psychology, a zoologist or physiologist, persons knowledgeable in animal husbandry and farm buildings and a legal expert⁷.

¹ UDAW Universal Declaration for Animal Welfare. *IFAW official site*. <<http://www.ifaw.org/united-states/our-work/political-advocacy/udaw-universal-declaration-animal-welfare>> (2016, January, 21).

² UDAW Universal Declaration for Animal Welfare. *IFAW official site*. <<http://www.ifaw.org/united-states/our-work/political-advocacy/udaw-universal-declaration-animal-welfare>> (2016, January, 21).

³ Harrison, R. (2013). *Animal Machines: The New Factory Farming Industry*. CABI.

⁴ Brambell, F.W.R. (1965). *Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems*. London: Her Majesty's Stationery Office, 1.

⁵ Brambell, F.W.R. (1965). *Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems*. London: Her Majesty's Stationery Office, 1.

⁶ Brambell, F.W.R. (1965). *Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems*. London: Her Majesty's Stationery Office, 9-15.

⁷ Brambell, F.W.R. (1965). *Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems*. London: Her Majesty's Stationery Office, 60-62.

On the basis of the Brambell's report the British government set up the Farm Animal Welfare Advisory Committee in 1967 (FAWAC - Farm Animal Welfare Advisory Committee), which in 1979 was transformed into the Council (FAWC - Farm Animal Welfare Council). The FAWC finalized Brambell's report and elaborated the «Five Freedoms», which became the main guidelines of animal welfare. It is not known which of these bodies - FAWAC or FAWC - developed the concept of «Five freedoms». Records from FAWAC are not readily available so the exact origin is not clear, and the earliest written reference we can find is the enclosed press notice released by FAWC in December 1979, with five key aspect for the welfare of animals under human control: (1) *freedom from thirst, hunger and malnutrition*, (2) *the appropriate comfort and shelter*, (3) *prevention or rapid diagnosis and treatment of injuries or illnesses*, (4) *freedom of natural behavior*, (5) *freedom from fear*¹.

According to Dr. John Webster, today «Five Freedoms» are developed and formulated as follows²:

- *Freedom from hunger or thirst*, by ready access to fresh water and a diet to maintain full health and vigor;
- *Freedom from discomfort*, by providing an appropriate environment including shelter and a comfortable resting area;
- *Freedom from pain, injury or disease*, by prevention or rapid diagnosis and treatment;
- *Freedom to express (most) normal behavior*, by providing sufficient space, proper facilities and company of the animal's own kind;
- *Freedom from fear and distress*, by ensuring conditions and treatment which avoid mental suffering³.

The Brambell's report led to or inspired: strong legislation to protect farm animals; Codes of Recommendations for the Welfare of Livestock; significant advances in the science of animal welfare; greater emphasis on welfare in the curricula of agricultural and veterinary students and in training programs for farmers and stockmen; development of farm assurance schemes; regular surveillance of farm animal welfare by Animal Health and other agencies; independent advice about farm animal welfare to the Government; general improvements in farming systems and animal husbandry; and raised awareness and expectations of some consumers about farm animal welfare⁴. Today, the «Five Freedoms» express the clear welfare markers system that meets the general level of justice in the global society, and therefore is the basis of regulatory animal welfare standards consolidation enshrined in most international legal instruments and standards of animal welfare.

The «Five Freedoms» are laid down in the Council of Europe conventions and are implemented in the national law of most developed countries. The key point in the legal status of animals has not changed. Today, animals are the property with the special status, which obliges owners to ensure the internationally determined legal standards of their welfare.

The Council of Europe conventions and EU law as the basis of international legal regulation of animal welfare today. The «Five Freedoms» are reflected in the existing conventions of the Council of Europe, aimed at regulation of the animals' treatment:

- *European Convention for the Protection of Animals during International Transport* No. 065 (signed in Paris on 13 December 1968, entered into force on 20 February 1971)⁵, revised in 2003 (the *European Convention for the Protection of Animals during International Transport (Revised)* No. 193, signed in Chişinău on 06 November 2003, entered into force 14 March 2006)⁶;
- *European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes* No. 087 (signed in

¹ Five Freedoms. *Farm Animal Welfare Council*. <<http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm>> (2016, January, 21).

² Борејко, В.Е. (2013). *Прорыв в экологическую этику*. Киев: Логос, 96.

³ Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future (2009). *Farm Animal Welfare Council*. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319292/Farm_Animal_Welfare_in_Great_Britain_-_Past_Present_and_Future.pdf> (2016, January, 21).

⁴ Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future (2009). *Farm Animal Welfare Council*. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319292/Farm_Animal_Welfare_in_Great_Britain_-_Past_Present_and_Future.pdf> (2016, January, 21).

⁵ *European Convention for the Protection of Animals during International Transport CETS No.: 065*. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/065>> (2016, January, 21).

⁶ *European Convention for the Protection of Animals during International Transport (Revised) CETS No.: 193*. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/193>> (2016, January, 21).

Strasbourg on 03 October 1976, entered into force on 10 September 1978)¹;

- *European Convention for the Protection of Animals for Slaughter* No. 102 (signed in Strasbourg on 10 May 1979, entered into force on 11 June 1982)²;

- *European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes* No. 123 (signed in Strasbourg on 18 March 1986, entered into force on 01 January 1991)³;

- *European Convention for the Protection of Pet Animals* No. 125 (signed in Strasbourg on 13 November 1987, entered into force on 05 January 1992)⁴.

The Treaty on European Union is considered a breakthrough in further development of international legal standards of animal welfare. As European international law together with EU law can be considered part of general international law⁵, it is important to trace the evolution of the general rules on the protection of animals defining them as sentient beings, whose welfare must be ensured in the basic documents of the EU.

The Treaty of Rome establishing the European Economic Community (1957) did not contain rules on animal welfare, but stipulated restrictions «on imports, exports or goods in transit justified on grounds of ... the **protection of health and life of humans, animals or plants**» [emphasis added] (Art. 36)⁶.

The text of the revised Maastricht Treaty on European Union of 1992 contained the «Declaration on the Protection of Animals», which called upon «European Parliament, the Council and the Commission, as well as the Member States, when drafting and implementing Community legislation on the common agricultural policy, transport, the internal market and research, to pay full regard to the **welfare requirements of animals**» [emphasis added]⁷.

The *Protocol on protection and welfare* of animals became part of the 1997 Treaty of Amsterdam and replicated the provisions of the Declaration on the Protection of Animals of the Maastricht Treaty⁸. In 2007, the Protocol became Article 13 of the Lisbon Treaty that amended the Treaty on the Functioning of the European Union: «In formulating and implementing the Union's agriculture, fisheries, transport, internal market, research and technological development and space policies, the Union and the Member States shall, **since animals are sentient beings**, pay full regard to the welfare requirements of animals, while respecting the legislative or administrative provisions and customs of the Member States relating in particular to religious rites, cultural traditions and regional heritage» [emphasis added]⁹. This article recognizes that animals are able to feel (animals are sentient beings) and urge Member States to concern welfare conditions of farm animals.

¹ *European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes* CETS No.: 087. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/087>> (2016, January, 21).

² *European Convention for the Protection of Animals for Slaughter* CETS No.: 102. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/102>> (2016, January, 21).

³ *European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes* CETS No.: 123. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/123>> (2016, January, 21).

⁴ *European Convention for the Protection of Pet Animals* CETS No.: 125. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/125>> (2016, January, 21).

⁵ Колосов, Ю.М. (2006). О понятии европейского международного права. *Российский ежегодник международного права*. Санкт-Петербург: Социально-коммерческая фирма «Россия-Нева», 195.

⁶ *Traité instituant la Communauté économique européenne* (avec annexes et Protocoles) (fait à Rome, le 25 mars 1957) 294 UNTS 3. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20294/v294.pdf>> (2016, January, 21).

⁷ Declaration on the Protection of Animals. In *Treaty on European Union* (done in Maastricht on 7 February 1992) C 191 Official Journal of the European Communities, 103. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=EN>> (2016, January, 21).

⁸ The Protocol on protection and welfare. In *Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts* (done in Amsterdam on 2 October 1997) C 340 Official Journal of the European Communities, 110. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT&from=EN>> (2016, January, 21).

⁹ *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union* (done at Lisbon on 13 December 2007) C 115 Official Journal of the European Union, 47. <http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:88f94461-564b-4b75-ae7f-c957de8e339d.0006.01/DOC_3&format=PDF> (2016, January, 21).

In 2014 Ukraine signed¹ and ratified² the Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part (hereinafter – AAEEU or Association Agreement). Ukraine's participation in international treaties implies fulfillment of international obligations³. The Association Agreement mentions «animal welfare standards» (Section 4, Chapter 4, Art. 59, para. 2)⁴, which means standards for the protection of animals as developed and applied by the Parties and, as appropriate, in line with the OIE standards and falling within the scope of this Agreement (Art. 62 para. 13). Since 11 July 1994, Ukraine is a member of the OIE – an organization that authored Terrestrial Animal Health Code⁵ and Aquatic Animal Health Code⁶ to which the EU-Ukraine Association Agreement refers (particularly, Art. 62, para. 2).

Conclusions. The twentieth century saw a fundamentally new nature of legal systems for the history of law – the transition from general to specific, i.e. securing universal legal norms in international law and its impact on national legal systems. The researchers embraced this legal trend of globalized world in the second half of the twentieth century. As a universal tendency in regulation, it was formed in the League of Nations conventions. International law set standards for national legal systems to follow. This practice was confirmed after the creation of the United Nations against the background of the active codification of the UN and its organs, especially the International Law Commission and other international institutions involved in international law-making including regional ones. The Council of Europe together with some other regional organizations played a significant role in the process of elaborating legal regulation standards and measures. In less than half a century the Council of Europe prepared and opened for signature more than 200 international conventions in various fields. Most of instruments became substantial international legal (statutory) standard to transpose in domestic law not only for Member States but also for the third states.

In the second half of the twentieth century, there were a number of conventions that focused particularly on the protection, preservation and conservation of endangered wildlife. Since the late 60s of the twentieth century, the Council of Europe adopted five conventions, which articulated the basic principles and standards of animal welfare: farm, laboratory, pet animals and wild animals kept as pets.

The main international legal developments in the second half of the twentieth century were the recognition of animals as sentient beings in the fundamental treaty establishing the EU. This rule of international law is the key to the further development of international legal standards aimed at the protection and welfare of animals.

References

1. *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening) (Judgment)* [2014] ICJ Rep 226 <<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=1&case=148&p3=4>> (2016, January, 21).
2. Butkevych, O.V. (2015). *Suchasni pravovi tendencii ta mizhnarodni zobov'jazannja Ukraini v sferi zoozahistu: Naukova dopovid'*. Naukova konferencija UAMP «Zakonodavstvo ta mizhnarodno-pravovi zobov'jazannja Ukraini u sferi zoozahistu: problemi vidpovidnosti», 24.
3. Medvedyeva, M.O. (2015). *Misce eko- ta bioetichnih standartiv u mehanizmi mizhnarodno-pravovogo zahistu prav ljudini: Naukova dopovid'*. Kyiv: IMV KNUTSh.

¹ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014. (Кабінет Міністрів України). Урядовий портал. <[http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf)> (2016, January, 21).

² Закон про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>> (2016, January, 21).

³ Цірат, Г.В. (2012). Якість перекладу міжнародних договорів українською мовою. *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 11 (133), 84.

⁴ *Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part* (done at Brussels on 21 March 2014). L 161 *Official Journal of the European Union*. <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&qid=1453497660708&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&qid=1453497660708&from=EN)> (2016, January, 21).

⁵ Terrestrial Animal Health Code (2015). *The World Organisation for Animal Health (OIE)*. <<http://www.oie.int/en/international-standard-setting/terrestrial-code/access-online/>> (2016, January, 21).

⁶ Aquatic Animal Health Code (2015). *The World Organisation for Animal Health (OIE)*. <<http://www.oie.int/en/international-standard-setting/aquatic-code/access-online/>> (2016, January, 21).

4. Korotkij, T.R. (2013). Organizacionno-pravovye voprosy zashhity zhivotnyh v Ukraine: rol' juristov v institucionalizacii dvizhenija po zashhite zhivotnyh. *Ukrains'kij chasopis mizhnarodnogo prava. Specvipusk «Mizhnarodno-pravovi standarti povodzhennja z tvarinami ta jih zahistu i praktika Ukraini-2013»*, 33-39.
5. Borejko, V.E., Levina G.N. (2011). *Nastol'naja kniga zoozashhitnika*. Kiev: Kievskij jekologo-kul'turnyj centr, Asociacija zoozashhitnyh organizacij Ukrainy, Ekopravo.
6. Isacat, B. (2014). *How to Do Animal Rights ...legally, with confidence*. Lulu.
7. Potter, K.H. (1996). *Abhidharma Buddhism to 150 A.D. Encyclopedia of Indian Philosophies*, VII, 28-29. India: Motilal Banarsidass Publ.
8. Dhammika, Ven.S. (1994). The Edicts of King Asoka. *Access to Insight (Legacy Edition)*. <<http://www.accesstosight.org/lib/authors/dhammika/wheel386.html#minor>> (2016, January, 21).
9. The Text of Martin's Act. In Shevelow, K. (2009). *For the Love of Animals: The Rise of the Animal Protection Movement*. Holt Paperbacks, 285-289.
10. Our history. *RSPCA official site*. <<https://www.rspca.org.uk/utilities/aboutus/history>> (2016, January, 21).
11. The History of the RSPCA. *Animal Legal and Historical Center*. <<https://www.animallaw.info/article/history-rspca>> (2016, January, 21).
12. Pavlova, T. (1997). *Biojetika v vysshej shkole: ucheb. posobie dlja vuzov*. Moskva: Mosk. gos. akademija veterinarn. mediciny i biotekhnologii.
13. Haas, M. (2008). *International Human Rights: A Comprehensive Introduction*. Routledge, 331.
14. Bowman, M., Davies, P., Redgwell, C. (2010). *Lyster's International Wildlife Law*. Kindle version. New York : Cambridge University Press.
15. Lukashuk, I.I. (2008). *Mezhdunarodnoe pravo. Osobennaja chast': Uchebnik dlja studentov jurid. fak. i vuzov*. Moskva: Wolters Kluwer.
16. Mezhdunarodnaja konvencija po ohrane ptic, poleznyh v sel'skom hozjajstve (19 marta 1902). *Obschestvennyi ekologicheskij Internet-proekt EcoLife*. <<http://www.eclife.ru/laws/inter/1902/01.php>> (2016, January, 21).
17. *Convention for the Regulation of Whaling* (signed at Geneva, September 24th, 1931) 155 LNTS 349. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20155/v155.pdf>>.
18. *Convention relative to the Preservation of Fauna and Flora in their Natural State, Annex and Protocol* (signed at London, November 8th, 1933) 172 LNTS 241. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20172/v172.pdf>> (2016, January, 21).
19. *International Agreement for the Regulation of Whaling* (signed at London, June 8th, 1937), and *Declaration by the Principal Secretary of State for Foreign Affairs of His Majesty the King of Great Britain, Ireland and the British Dominions beyond the Seas, Emperor of India, relating to the Prolongation of the said Agreement* (signed at London, June 29th, 1938) 190 LNTS 79 <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20190/v190.pdf>> (2016, January, 21).
20. *Protocol amending the International Agreement of June 8th, 1937, for the Regulation of Whaling* (signed at London, June 24th, 1938) 196 LNTS 131. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20196/v196.pdf>> (2016, January, 21).
21. Salt, H. S. (1894). *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress*. New York: Macmillan & Co.
22. Lawrence, J. (1802). *On the Rights of Beasts*. In J. Lawrence, *A Philosophical and Practical Treatise on the Horse, and on the Moral Duties of Man Towards the Brute Creation* (vol. 1). 2nd Edition. Symonds.
23. Compromise & the Universal Declaration on Animal Welfare. (July/August 2005). *The Animal Law and History Web Center Michigan State University College of Law*. <<https://www.animallaw.info/article/compromise-universal-declaration-animal-welfare-0>> (2016, January, 21).
24. Coleridge, S., Buchanan, W. *A Cambridge Alumni Database*. <<http://venn.lib.cam.ac.uk/cgi-bin/search.pl?sur=&suro=c&fir=&firo=c&cit=&cito=c&c=all&tex=%22CLRG873SW%22&sye=&eye=&col=all&maxcount=50>> (2016, January, 21).
25. Haas, M. (2014). *International Human Rights: A Comprehensive Introduction*. 2nd edition. Routledge.
26. *International Agreement for the Creation at Paris of an International Office for dealing with Contagious Diseases of Animals* (signed at Paris, January 25, 1924) 57 LNTS 135. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2057/v57.pdf>> (2016, January, 21).
27. About us (2016). *World Organization for Animal Health (OIE)*. <<http://www.oie.int/about-us/>> (2016, January, 21).
28. *International Convention for the Campaign against Contagious Diseases of Animals, and Declaration attached* (signed at Geneva, February 20th, 1935) 186 LNTS 173. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20186/v186.pdf>> (2016, January, 21).
29. *International Convention Concerning the Transit of Animals, Meat, and Other Products of Animal Origin, with Annex* (signed at Geneva, February 20th, 1935) 193 LNTS 37. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20193/v193.pdf>> (2016, January, 21).
30. UNGA Res 37/7. World Charter for Nature (28 October 1982) <<http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm>> (2016, January, 21).
31. Neumann, J.-M. (2012). *La Déclaration Universelle des Droits de l'Animal ou l'égalité des espèces face à la vie*.

In *Animal law: developments and perspectives in the 21st century = Tier und Recht: Entwicklungen und Perspektiven im 21. Jahrhundert*. Switzerland, Germany: BWV Berliner Wissenschafts-Verlag.

32. Universal Declaration of Animal Rights. *Action Against Poisoning*. <http://jose.kersten.free.fr/aap/pages/uk/UDAR_uk.html> (2016, January, 21).
33. UDAW Universal Declaration for Animal Welfare. *IFAW official site*. <<http://www.ifaw.org/united-states/our-work/political-advocacy/udaw-universal-declaration-animal-welfare>> (2016, January, 21).
34. Harrison, R. (2013). *Animal Machines: The New Factory Farming Industry*. CABI.
35. Brambell, F.W.R. (1965). *Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems*. London: Her Majesty's Stationery Office.
36. Five Freedoms. *Farm Animal Welfare Council*. <<http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm>> (2016, January, 21).
37. Borejko, V.E. (2013). *Proryv v jekologicheskiju jetiku*. Kiev: Logos.
38. Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future (2009). *Farm Animal Welfare Council*. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319292/Farm_Animal_Welfare_in_Great_Britain_-_Past_Present_and_Future.pdf> (2016, January, 21).
39. *European Convention for the Protection of Animals during International Transport CETS No.: 065*. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/065>> (2016, January, 21).
40. *European Convention for the Protection of Animals during International Transport (Revised) CETS No.: 193*. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/193>> (2016, January, 21).
41. *European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes CETS No.: 087*. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/087>> (2016, January, 21).
42. *European Convention for the Protection of Animals for Slaughter CETS No.: 102*. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/102>> (2016, January, 21).
43. *European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes CETS No.: 123*. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/123>> (2016, January, 21).
44. *European Convention for the Protection of Pet Animals CETS No.: 125*. Council of Europe, Treaty Office. <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/125>> (2016, January, 21).
45. Kolosov, Ju.M. (2006). O ponjatii evropejskogo mezhdunarodnogo prava. *Rossijskij ezhegodnik mezhdunarodnogo prava*. Sankt-Peterburg: Social'no-kommercheskaja firma «Rossija-Neva».
46. *Traité instituant la Communauté économique européenne (avec annexes et Protocoles)* (fait à Rome, le 25 mars 1957) 294 UNTS 3. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20294/v294.pdf>> (2016, January, 21).
47. *Declaration on the Protection of Animals*. In *Treaty on European Union* (done in Maasticht on 7 February 1992) C 191 Official Journal of the European Communities, 103. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=EN>> (2016, January, 21).
48. *The Protocol on protection and welfare*. In *Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts* (done in Amsterdam on 2 October 1997) C 340 Official Journal of the European Communities, 110. <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT&from=EN>> (2016, January, 21).
49. *Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union* (done at Lisbon on 13 December 2007) C 115 Official Journal of the European Union, 47. <http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:88f94461-564b-4b75-ae77-c957de8e339d.0006.01/DOC_3&format=PDF> (2016, January, 21).
50. *Ugoda pro Asociaciju mizh Ukrayinoju, z odnijeji storoni, ta Yevropejs'kim Sojuzom, Yevropejs'kim spivtovaristvom z atomnoi energiji i jihnimi derzhavami-chlenami, z inshoji storoni* 2014. (Kabinet Ministriv Ukrayini). *Urjadovij portal*. <[http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf)> (2016, January, 21).
51. *Zakon pro ratifikaciju Ugodi pro asociaciju mizh Ukraïnoju, z odnijeji storoni, ta Yevropejs'kim Sojuzom, Yevropejs'kim spivtovaristvom z atomnoji energiji i jihnimi derzhavami-chlenami, z inshoi storonji* 2014. (Verhovna Rada Ukraïni). Oficijnij sajt Verhovnoji Radi Ukraïni. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>> (2016, January, 21).
52. Cirat, G. V. (2012). Jakist' perekladu mizhnarodnih dogovoriv Ukraïns'koju movoju. *Bjuleten' Ministerstva justicii Ukraïni*, 11 (133), 84.
53. *Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part* (done at Brussels on 21 March 2014) L 161 Official Journal of the European Union. <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&qid=1453497660708&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&qid=1453497660708&from=EN)> (2016, January, 21).
54. Terrestrial Animal Health Code (2015). *The World Organisation for Animal Health (OIE)*. <<http://www.oie.int/en/international-standard-setting/terrestrial-code/access-online/>> (2016, January, 21).
55. Aquatic Animal Health Code (2015). *The World Organisation for Animal Health (OIE)*. <<http://www.oie.int/en/international-standard-setting/aquatic-code/access-online/>> (2016, January, 21).

Iryna Krupenia

Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine

BLACK FLAG RISING ISIL IN SOUTHEAST ASIA

The article deals with unconventional security threats in Southeast Asia. The object of the research is to determine the scope and dimensions of ISIL's penetration into Southeast Asia and assess the effectiveness of some of the main policies that have been put into place to address the group's activities in this part of the world. The conclusion of the research is that ISIL has established a foothold in Malaysia, Indonesia and, to a lesser extent, the southern Philippines. Not only nationals of those three countries are known to have travelled to fight with ISIL in the Middle East, but many prominent Islamist groups and leaders in the region have pledged their allegiance to the group. Numerous jihadist suspected of plotting bombings and other acts of violence have been arrested, some of whom have subsequently been connected to the official state apparatus.

Key words: the Abu Sayyaf Group (ASG), Australian Federal Police (AFP), the Bangsamoro Islamic Freedom Fighters (BIFF), Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL), caliphate, the Global Movement of Moderates (GMM), the Middle East, Southeast Asia, the Moro Islamic Liberation Front (MILF), the Southeast Asia Regional Centre for Counter-Terrorism (SEARCCT).

Although the prime focus of Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL) has been on establishing a state - a caliphate - in the Middle East, it has also sought to gain a presence beyond that area. Southeast Asia is one region that's now receiving increased attention as a potential beachhead for the group. Most concern has focused on Malaysia, Indonesia, the southern Philippines and the Malay Muslim provinces of Thailand.

Estimates of the number of Malaysians who have travelled to Syria and Iraq, to participate in the group's jihadist struggle, range from 30 to 150. A number of them have already returned home and are now playing an active role in encouraging heightened domestic militancy. Since 2013, 122 people have been detained for having some type of connection to ISIL.

Estimates of the number of Indonesians who have travelled to fight with ISIL vary, although the total could be more than 500. Especially prisons have proven to be an effective conduit for ISIL recruitment, both for disseminating the group's propaganda and for fostering support for the militant missives that it espouses. Within the country, a number of Islamist entities have also openly campaigned for ISIL, organising mass gatherings at which more than 2,000 Indonesians have expressed support for the group.

ISIL's influence in the Philippines isn't thought to be as extensive as it is in either Malaysia or Indonesia. However, there are signs that the group has sought to extend its reach there, particularly in Mindanao, where at least two rebel groups have sworn allegiance to the organisation. Arguably more relevant in terms of ISIL's threat to the Philippines is the potential for the estimated 2.5 million expatriates who live and work in the Middle East to be co-opted as a vehicle for jihadi recruitment or targeted for direct attacks.

ISIL's influence in Thailand has been marginal. Although intelligence sources believe it has tried to establish links among the separatist groups fighting in the kingdom's so-called «deep south», there's so far been no sign that those attempts have yielded results¹.

After September 11, 2001, Southeast Asia came into focus of USA antiterrorism strategy. Catching their attention was the Islamic revival in the region which began in the 1980s and gained momentum in the 1990s, the region's complex geography and porous borders, weak states, Islamic rebellions and ethnic strife. Some observers went so far as to liken Indonesia to another Afghanistan and Abu Sayyaf to the Taliban. After U.S. military action against the Taliban, reports circulated that al-Qaeda operatives and Arabs fighting for the Taliban were fleeing to the Southeast Asia and getting involved in the ethnic conflict in the Moluccas and Central Sulawesi. Other analysts feared that Southeast Asia with its weak and unregulated banking system would become a financial hub for international terrorists. In short, Southeast

¹ Chalk, P. (2015). *Black flag rising ISIL in Southeast Asia and Australia*. Australia: the Australian Strategic Policy Institute, 5.

Asia was proclaimed as the «second front» in the war against international terrorism¹.

Malaysia is generally regarded as the main focal point for ISIL support and influence in Southeast Asia. Estimates of the number of its citizens, who have travelled to Syria and Iraq to participate in the group's jihadist struggle, range from 30 to 150. In May 2014, a former factory worker, Ahmad Tarmini Maliki, earned the dubious honour of being the first Malaysian linked to ISIL to die as a suicide bomber, after he drove a sports utility vehicle packed with explosives into the local headquarters of an Iraqi SWAT unit near Ramadi in Anbar Province. Since then, there's been at least one more «martyr» attack, and the overall number of nationals from this particular Southeast Asian state killed while fighting for ISIL is now in the range of between 10 and 15.

While most of those who left for Syria and Iraq are thought to still be fighting in the Middle East alongside Indonesian volunteers, a few are known to have returned to Malaysia and are thought to be playing an increasingly active role in encouraging Islamist militancy in the country. According to informed commentators, at least 122 people have been arrested for having some sort of tie to ISIL since 2013. The main zones of militancy appear to include the states of Kedah and Perak as well as the capital, Kuala Lumpur, where a nascent ISIL network under the command of Murad Halimudin (aka Murad Sudin) - an ex-leader of the now defunct Kumpulan Militan Malaysia - is believed to have taken root².

One highly publicised dragnet against Sudin's cell occurred in August 2014, when he and 19 other «seasoned» jihadists were taken into custody for planning to bomb bars, discos and the prominent Carlsberg brewery in the federal administrative centre of Putrajaya. Although the alleged plot had apparently not proceeded beyond the discussion stage, law enforcement sources claimed that the people involved had bought aluminium powder (a potential explosives ingredient), had been inspired by ISIL and intended to travel to Syria and Iraq for further training³.

More recently, on 5 April 2015, authorities detained a further 17 people in Kedah and Kuala Lumpur for conspiring to kidnap the Prime Minister, the Defence Minister, the Home Minister and other high-profile figures as leverage to force the release of all ISIL prisoners and suspects held under counterterrorist laws. Later that month, another dozen alleged jihadists were intercepted on Mount Nuang in Central Selangor state with 40 kilograms of explosive material that was apparently being prepared for attacks against undisclosed government buildings, police stations and other «strategic» targets in and around the Malaysian capital⁴.

Two of those held in the April 2015 arrests were later found to be members of the Royal Malaysian Air Force who were purportedly facilitating the travel of Malaysians to the Middle East. The earlier raid in August 2014 also resulted in the arrest of uniformed personnel - two commandos, who were charged with encouraging membership in al-Baghdadi's group. These cases have generated considerable concern among security officials that ISIL's ideology is now resonating with some elements of the armed forces. Indeed, authorities in Kuala Lumpur concede that at least 71 soldiers are known to have some sort connection to the group, although what that involvement entails and whether it goes beyond passive sympathy remain unclear⁵.

Indonesia is the world's largest Muslim state, and because of the past activities of Jemaah Islamiyah (JI) it's the one Southeast Asia country with the most extensive experience of dealing with transborder jihadist-inspired terrorism. The nation has received considerable attention as a potential beachhead for regional ISIL extremism and, as in Malaysia, there are definite signs that the group is making decisive inroads into the polity.

The Indonesian pro-ISIL groups, prompted by the need to be united under one umbrella, have established the Jamaah Ansharut Daulat (JAD), in March 2015. JAD comprises students of Aman Abdurrahman who previously joined various groups. Indeed the key leaders of KN (Katibah Nusantara)

¹ Rüländ, Jürgen (2004). *The Nature of the Southeast Asia Security Challenges*. <http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/projekt_papiere/R_länd_Southeast_Asian_Security_Challenges_ks.pdf>.

² Gunaratna, R. (2015). *The rise of the Islamic State: terrorism's new face in Asia*. Singapore: Konrad Adenauer Stiftung.

³ Brandon, J. (2014). *Syrian and Iraqi jihadis prompt increased recruitment and activism in Southeast Asia*. Sentinel: CTC.

⁴ Gunaratna, R. (2015). *The rise of the Islamic State: terrorism's new face in Asia*. Singapore: Konrad Adenauer Stiftung, 17.

⁵ Chalk, P. (2015). *Black flag rising ISIL in Southeast Asia and Australia*. Australia: the Australian Strategic Policy Institute, 11.

such as Bahrum Syah and Abu Jandal are former students of Aman. JAD considers its main mission to be the facilitation of a more coordinated communication between Indonesian fighters in Syria and ISIS supporters in Indonesia¹.

Disturbingly, a leaked report from the Australian Federal Police (AFP) in March 2015 profiled two Indonesian commercial airline pilots who had possibly joined ISIL in the Middle East. The first was named as Ridwan Agustin, who had flown for the Malaysian-based discount airline AirAsia and was now thought to be living in Raqqa. The second, identified as Tommy Hendratno, a former employee of the charter company Premiair as well as the national carrier Garuda, started posting extremist Islamist-related material on a Facebook account at the end of 2014. Although at the time of writing there's no firm evidence that either had been inducted into ISIL's ranks, that this may have occurred remains a matter of concern for intelligence and counterterrorism officials in several countries. Certainly, the AFP is taking the issue seriously, warning authorities in the US, the UK, Singapore, Indonesia, Malaysia, Switzerland, Germany and France that the men's access to and knowledge of aviation security and safety regimes could facilitate attacks similar to past global events involving aircraft.

Prisons have proven to be an especially effective conduit for ISIL recruitment by both disseminating the group's propaganda and fostering support for it. A strong sense of jihadist solidarity and affinity has been allowed to develop among inmates, making the penal system a hub for terrorist indoctrination. Several factors have contributed to this dysfunctional state of affairs, including corruption, overcrowding, organised violence, protection rackets, the limited available intelligence on detainees and their activities, and poorly managed, trained and paid. Even in maximum-security penitentiaries, prisoners have had a remarkable degree of latitude to not only access ISIL literature and translations but also to issue proclamations of allegiance that have found an audience among other detainees as well as the public.

A number of Indonesian Islamist entities have openly campaigned for ISIL. The largest and most vocal is the Forum of Islamic Law Activists (FAKSI), which was set up in early 2013 under the combined leadership of Tuah Febriwansyah (aka Muhammad Fachry) and Bahrum Syah, with Aman Abdurrahman acting as the spiritual mentor. The group's ostensible aim is to impress on the public the theological criticality of the current struggle in Syria, presenting it as the fulfilment of an ancient Islamic prophecy that the final battle at the end of the world will begin and end in the Levant.

Another entity that has been influential in generating grassroots support for ISIL is the Forum Pendukung Daulah Islamiyah (FPDI). Dr Amir Mahmud (a veteran of the Afghan mujahideen) founded the group on 15 July 2014 and, like FAKSI, it has staged a series of public gatherings to promote al-Baghdadi and his cause. More than 500 men attended FPDI's inaugural meeting outside the Baitu Makmur Mosque in Solo, during which they openly backed the establishment of a dedicated Islamist caliphate in the Middle East.

The country's most active terrorist group, Mujahideen Indonesia Timor (MIT), has also pledged allegiance to ISIL. Santoso (aka Abu Mus'ab al-Zarqawi al-Indonesi), a former field commander in JAT, leads the group. It acts as an umbrella movement for militants based in the simmering conflict zones of Poso, Palu and Bima and has been linked to numerous attacks on the police. Despite an intense crackdown on its activities, MIT continues to threaten domestic security and according to intelligence officials has a high potential to commit terrorist acts and accept fighters from the international Islamist network into its membership.

Overall, more than 2,000 Indonesians are thought to have declared support for ISIL. While many of these individuals will probably neither seek to go to Syria or Iraq nor propagate violence, the figure is indicative of the residual appeal that the idea of a caliphate can have in a devout public. As with Malaysia, there are fears that at least some of these individuals will seek to carry out attacks in the group's name. Those concerns received a significant fillip in March 2015, when a homemade chlorine bomb consisting of several bottles and a timer was discovered at the ITC Depok shopping mall in Jakarta. Although no explosion occurred, the device involved was very similar to one used by ISIL against Kurdish forces in Iraq three months earlier, and the attack itself was the first time that such a strike had been attempted in Indonesia. Another potential target that has received attention is the Borobudur Temple in Java, a major tourist attraction and the world's largest Buddhist monument. An ISIL-linked Facebook page in August 2014 called for the site to be demolished by Islamic caliphate mujahideen, in the same manner as Taliban fighters destroyed the statues at Bamiyan in Afghanistan in March 2001.

¹ Arianti,V and Jasminder, S. ISIS' Southeast Asia Unit: Raising the Security Threat. <<https://www.rsis.edu.sg/rsis-publication/icpvtr/col15220-isis-southeast-asia-unit-raising-the-security-threat/#.Vng4vbaLSt8>>.

While ISIL's influence in the **Philippines** isn't thought to be as extensive as in Malaysia or Indonesia, there are definite indications that the group has sought to extend its reach to the country, particularly the Muslim majority islands of the south. In July 2014, an Australian-born Christian convert to Islam and regular attendee of the al-Risalah salafi centre in Sydney, Musa Ceratino, was arrested in Cebu City for inciting terrorism on the internet and urging Filipinos to join the jihad in Syria and Iraq. More disturbing have been several reported incidents of ISIL elements seeking to recruit sympathisers and followers from schools and universities in Mindanao, purportedly promising to pay 7,000 Philippine pesos (A\$209) as a joining bonus.

The dominant rebel group in the area, the Moro Islamic Liberation Front (MILF), has vociferously denounced al-Baghdadi and his movement. Despite MILF's firm rejection of al-Baghdadi, at least some Filipinos are thought to have left for the Middle East to fight for his cause. In August 2014, leaked government documents claimed that as many as 200 nationals had infiltrated Iraq to undergo military training with ISIL, warning that many of these individuals intended to return to the Philippines to wage jihad as hardened and experienced Islamists.

Perhaps a somewhat more concrete indicator of ISIL's impact in the Philippines is pledges of support that have been made by at least two rebel entities: the Abu Sayyaf Group (ASG) and the Bangsamoro Islamic Freedom Fighters (BIFF).

Of the four main countries of concern in Southeast Asia, **Thailand** is the one where ISIL's influence is the least prominent. Although intelligence sources believe the group has tried to establish links in the loosely organized milieu of separatist groups fighting in Yala, Pattani and Narithiwat but no sign that these attempts have yielded any concrete results in either operational or logistical terms¹.

Indeed, the US State Department's Country reports on terrorism 2014 specifically stated: «There was no direct evidence of ... linkages between ethno-nationalist Malay Muslim insurgent groups in southern Thailand and ISIL or other international terrorist networks ... While Thai officials have long expressed concern that transnational terrorist groups could establish links with southern Thailand-based groups, there have been no indications that transnational terrorist groups were directly involved in the violence in the south, and there was no evidence of direct operational links between southern Thai insurgent groups and regional terrorist networks².

Responding to ISIL

Malaysia has introduced various measures to counter ISIL activities. On 1 July 2003 was officially launched the Southeast Asia Regional Centre for Counter-Terrorism (SEARCCT) which serves as a leading centre in the Southeast Asia region to train and enhance the capacity of enforcement, security and government officials on counter-terrorism issues in collaboration with established think-tank institutions and international organisations³.

On 7 April 2015 the Malaysian government was passed an anti-terrorism law The Prevention of Terrorism Act 2015 (Malay: Akta Pencegahan Keganasan 2015, abbreviated POTA). It enables the Malaysian authorities to detain terror suspects without trial for a period of two years. POTA also does not allow any judicial reviews of detentions. Instead, detentions will be reviewed by a special Prevention of Terrorism Board. The POTA bill has been criticised by opposition elements as a reincarnation of the former Internal Security Act, which was revoked in 2012⁴.

Another organisation that's been highly active in the war of ideas is the Global Movement of Moderates (GMM) which was established as an initiative of Prime Minister Dato' Sri Mohd Najib in April 2012. The group has spearheaded a number of events aimed at building a network of non-traditional civil-society stakeholders to hone and disseminate credible counter-narratives to ISIL's ideology, including roundtables, workshops, university and college outreach programs and at least one information technology conference⁵.

¹ Chalk, P. (2015). *Black flag rising ISIL in Southeast Asia and Australia*. Australia: the Australian Strategic Policy Institute, 12-14.

² *State Department 2015. Country reports on terrorism 2014*, Bureau of Counterterrorism, Department of State, Washington DC, June. <<http://www.state.gov/documents/organization/239631.pdf>>.

³ The Southeast Asia Regional Centre for Counter-Terrorism (SEARCCT)/ The Ministry of foreign affair of Malaysia. <<http://www.searcct.gov.my/about-searcct/introduction>>.

⁴ The Prevention of Terrorism Act 2015 (Act 769 Laws of Malaysia). <[http://www.federalgazette.agc.gov.my/outputaktap/aktaBI_20150604_Act769\(BI\).pdf](http://www.federalgazette.agc.gov.my/outputaktap/aktaBI_20150604_Act769(BI).pdf)>.

⁵ The Global Movement of Moderates. The Ministry of foreign affair of Malaysia. <<http://malaysiaunsc.kln.gov.my/>>

In order to minimise the potential for Malaysia becoming a finance hub for ISIL (and other militant groups), the parliament passed an amendment to the country's 2001 Anti-Money Laundering, Anti-Terrorism Financing and Proceeds of Unlawful Activities Act, with effect from 1 September 2015¹. The modification significantly widens the government's investigation and enforcement authority to track and freeze monies that directly or indirectly support extremist militant activity, in line with standards specified by the Financial Action Task Force on Money Laundering.

At the forefront of the battle against terrorism are specialised military, law enforcement, and civil defence units, namely: 11th Uniform Squadron Rejimen Gerak Khas, Alpha Platoon of PASKAL, Flight Hostage Rescue Team PASKAU, Counter-Revolutionary Warfare 69 Commando of PGK, Special Actions Unit of PGK, Marine Combat Unit, Rapid Actions Troop, Special Task And Rescue, Special Tactical Group².

The government has also moved to promote anti-ISIL messaging. In October 2014, the Malaysian Islamic Development Authority, which oversees most of the country's mosques and Muslim clerics, issued a fatwa against al-Baghdadi's self-styled caliphate, labelling it illegal under sharia law and denying the status of «martyr» to those who die fighting for it. The authority has since sought to ensure that Friday sermons have dedicated sessions that educate Muslims on the peaceful meaning of jihad and explaining why those who seek to subvert it for their own deviant causes can't be trusted as «true» representatives of the Islamic faith³.

Indonesia has reacted more forcefully to the appearance of ISIL than it has to any other militant entity in its history. Then President Susilio Bambang Yudhoyono officially banned the group in August 2014, making it a crime for any person to belong to it or directly support its operations. The current administration of Joko «Jokowi» Widodo has stepped up efforts to prevent nationals going abroad to join ISIL and in January 2015, Tedjo Edhy Purdjanto, the Minister for Political, Legal and Security Affairs, announced that he would seek to revoke the passport of anyone who had fought for the movement in the Middle East or had attempted to do so. The government has complemented these moves by instituting closer and stricter surveillance of Indonesians already known to be in Syria, Iraq and Turkey, particularly those who may be seeking to return home⁴.

On 30 June 2003 Indonesia was launched Special Detachment 88. It's an Indonesian Special Forces counter-terrorism squad, and part of the Indonesian National Police which is funded, equipped, and trained by the United States and Australia. The unit has worked with considerable success against the jihadi terrorist cells linked to Central Java - based Islamist movement Jemaah Islamiyah to be home to radical networks, such as Poso, Palu, Bima, Ambon and East and Central Java⁵.

In June 2015 Indonesia created a new joint special operations command, within the Tentara Nasional Indonesia (TNI - the armed forces). The squad, which is based in Sentul, West Java, has a complement of 81 highly trained and experienced personnel drawn from the army, the navy's Special Operations Unit and the air force's Bravo 90 Team. The force has been designed to be small and «lean» to facilitate swift deployment and can be mobilized at short notice, either at the direct request of Special Detachment-88 or by presidential order⁶.

Indonesia also launched an Interdepartmental National Anti-terrorism Agency (BNPT), which has made significant progress in countering terrorism in the country and the region. The Indonesian government also developed a framework on combating terrorism based on six principals, which outline the supremacy of the law, indiscrimination, independence, democracy and participation⁷.

index.php/malaysia-at-the-unsc/malaysia-s-commitment/global-movement-of-moderates-gmm>.

¹ Anti-Money Laundering, Anti-Terrorism Financing and Proceeds of Unlawful Activities Act 2001 (Act 613 Laws of Malaysia). <http://www.bnm.gov.my/index.php?ch=en_legislation&pg=en_legislation_act&ac=879>.

² Counter-terrorism in Malaysia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Counter-terrorism_in_Malaysia>.

³ Chalk, P. (2015). *Black flag rising ISIL in Southeast Asia and Australia*. Australia: the Australian Strategic Policy Institute, 19.

⁴ Chalk, P. (2015). *Black flag rising ISIL in Southeast Asia and Australia*. Australia: the Australian Strategic Policy Institute, 17.

⁵ Special Detachment 88. <https://en.wikipedia.org/wiki/Detachment_88>.

⁶ Chalk, P. (2015). *Black flag rising ISIL in Southeast Asia and Australia*. Australia: the Australian Strategic Policy Institute, 17.

⁷ Van den Heric, L., Schrijver, N. (2013). *Counter-Terrorism Strategies in a Fragmented International Legal Orders*. United Kingdom: Cambridge University Press, 60.

Jakarta has also emphasized hearts-and-minds endeavors to counter ISIL. The government has consistently stressed that ISIL's agenda is contrary to the unitary state ideology of Pancasila, asserting that it represents a direct threat to the country's underlying cultural and religious diversity. Indonesia has also increasingly exhorted community leaders, Muslim elders and Islamic clerics to speak out against the extremist missives of al-Baghdadi.

Efforts have also been made to track Islamic websites and social media chat rooms and shut down those considered to contain radical material. On 30 March 2015, the National Anti-terrorism Agency drew up a list of 22 electronic media outlets that were deemed to be detrimental to national security and were subsequently blocked by the Ministry of Information and Communication Technology.

Conclusion. One of the biggest unconventional security issues for Southeast Asia nowadays is ISIL's penetration into the region. The three countries most seriously affected by ISIL's influence - Malaysia, Indonesia and the Philippines - have all taken rigorous steps to address the group's activities. Despite the authorities of Malaysia and Indonesia have introduced various measures to combat ISIL activities, such as the creation of a special center for counter terrorism, joint special operations command, passed special antiterrorism law, promoted anti-ISIL messaging, monitored the web sites, the problem of terrorism still exists and requires joint efforts of Southeast Asian's countries to deal with this problem. However both Malaysia and Indonesia are still concerned whether their approach as outlined above is effective against this unconventional terrorism.

– In Malaysia, there's been huge criticism towards the «Prevention of Terrorism Act 2015» as a significant and unjustified departure from the present legal process. Some have interpreted this as an attempt to silence legitimate opponents of the government and some kind of instrument to guaranty the political «status quo» for the ruling coalition and concern remains over the possible implications of the government's deliberate politicization of Islam.

– In Indonesia, problems with radicalization and recruitment in prisons as well as the largely unchecked and unregulated proliferation of Islamist literature loom so does the potential remilitarization of domestic terrorism.

References

1. Anti-Money Laundering, Anti-Terrorism Financing and Proceeds of Unlawful Activities Act 2001 (Act 613 Laws of Malaysia). <http://www.bnm.gov.my/index.php?ch=en_legislation&pg=en_legislation_act&ac=879>.
2. Arianti, V. Jasminder, S. (2015). *ISIS' Southeast Asia Unit: Raising the Security Threat*. <<https://www.rsis.edu.sg/rsis-publication/icpvtr/co15220-isis-southeast-asia-unit-raising-the-security-threat/#.Vng4vbaLSt8>>.
3. Brandon, J. (2014). *Syrian and Iraqi jihadis prompt increased recruitment and activism in Southeast Asia*. Sentinel: CTC.
4. Chalk, P. (2015). *Black flag rising ISIL in Southeast Asia and Australia*. Australia: the Australian Strategic Policy Institute.
5. Counter-terrorism in Malaysia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Counter_terrorism_in_Malaysia>.
6. Gunaratna, R (2015). *The rise of the Islamic State: terrorism's new face in Asia*. Singapore: Konrad Adenauer Stiftung.
7. The Global Movement of Moderates. *The Ministry of foreign affair of Malaysia*. <<http://malaysiaunsc.kln.gov.my/index.php/malaysia-at-the-unsc/malaysia-s-commitment/global-movement-of-moderates-gmm>>.
8. The Prevention of Terrorism Act 2015 (Act 769 Laws of Malaysia) <[http://www.federalgazette.agc.gov.my/outputaktap/aktaBI_20150604_Act769\(BI\).pf](http://www.federalgazette.agc.gov.my/outputaktap/aktaBI_20150604_Act769(BI).pf)>.
9. Rüländ, Jürgen (2004). *The Nature of the Southeast Asia Security Challenges*. <http://www.swpberlin.org/fileadmin/contents/products/projekt_papiere/R_länd_Southeast_Asian_Security_Challenges_ks.pdf>.
10. Special Detachment 88. <https://en.wikipedia.org/wiki/Detachment_88>.
11. State Department 2015. *Country reports on terrorism 2014, Bureau of Counterterrorism, Department of State*. Washington DC, June, <<http://www.state.gov/documents/organization/239631.pdf>>
12. The Southeast Asia Regional Centre for Counter-Terrorism (SEARCCT). *The Ministry of foreign affair of Malaysia*. <<http://www.searctt.gov.my/about-searctt/introduction>>.
13. Van den Heric, L., Schrijver, N. (2013). *Counter-Terrorism Strategies in a Fragmented International Legal Orders. United Kingdom*: Cambridge University Press.

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Ольга Маруховська-Картунова, к. філос. н.

Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна

СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА СУТНОСТІ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ КОНФЛІКТОЛОГІЇ

Olha Marukhovska-Kartunova, PhD in Philosophy

University of economic and law «KROK», Kyiv, Ukraine

MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE ON DEFINITION AND ESSENCE OF ETHNOPOLITICAL CONFLICT STUDIES

The article aims to analyze evolution of the science about conflicts in multiethnic societies and scientific discourse on its definition and essence. It is shown that at the beginning this science was developed as the part of social conflict studies, but later as a separate science under the name «Ethnic conflict studies». Revealed that since the beginning of the 90's a considerable part of the researches, whose number is gradually increasing, began to call and interpret it as «Ethnopolitical conflict studies». The article proposes author's definition and interpretation of this branch of studies. It is affirmed that it can act in three roles: as special science, as an educational discipline and as an art of conflict transformation and resolution. The author argues that such a name and such an interpretation of the essence of this science is more correct, adequate, constructive, creative and promising.

Key words: scientific discourse, ethnic conflicts, ethnic conflict studies, ethnopolitical conflicts, ethnopolitical conflict studies.

Актуальність теми даної статті обумовлена цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх чинників. Основними серед них, на наш погляд, можна вважати такі. По-перше, це різка ескалація етнополітичних конфліктів у другій половині XX – на початку XXI ст. та зростання масштабів їх катастрофічних наслідків. За підрахунками американського політолога З. Бжезінського, на початок 90-х років XX ст. в конфліктах, які він назвав «політично вмотивованою кривавою різаниною» (politically motivated carnage) загинуло вже 87,5 млн., причому 33,5 млн. з них – зі зброєю в руках та 54 млн. цивільного населення¹. Розміри матеріальних збитків від цих конфліктів взагалі сягають астрономічних цифр і не піддаються точним підрахункам. За даними американського Центру Системного Миру (CSP) в період з 1946 по 2014 рік включно у світі відбулося 324 збройних конфлікти (35 з них тривають і досі), в кожному з яких гинуло понад 500 осіб щороку. Показово, що 275 з цих конфліктів, тобто майже 85%, по суті справи були етнополітичними. До того ж, 156 з них, тобто більше половини, потрапили до категорій «етнічні війни» (ethnic wars), «етнічні громадянські війни» (ethnic civil wars), «етнічні бойові дії» (ethnic warfares) та «сепаратистські повстання» (separatist rebellions)².

По-друге, загострення такого типу конфлікту в східному регіоні України, що сталося 2014 р. До речі, фахівці вже згадуваного Центру Системного Миру охарактеризували цей конфлікт як «етнічна війна» та «сепаратистський рух». Таким чином, Україна стала восьмою пострадянською

¹ Brzezinski, Z. (1993). *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century*. New York: Charles Scribner's Sons.

² Marshall, M. (2015). *Major Episodes of Political Violence 1946-2014*. <<http://www.systemicpeace.org/warlist.htm>> (2016, січень, 15).

країною, на теренах якої вибухнув жажливий етнополітичний конфлікт. За даними 12-тої Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні на 09.12.2015 р. в ньому загинули 9 098 чоловік і ще 20 732 були поранені. «Ця кількість включає в себе цивільне населення, українські збройні сили та озброєні групи»¹. Отже, і в Україні дослідження проблем етнополітичних конфліктів, особливо їх врегулювання, трансформації та розв'язання перейшли із суто теоретичних міркувань в практичну площину.

По-третє, вкрай *повільний процес становлення, розвитку та інституціоналізації і легітимації* етнополітичної конфліктології як окремої, спеціальної науки чи наукового напрямку та навчальної дисципліни, покликаної вчасно і адекватно досліджувати, вивчати та висвітлювати конфлікти, що перманентно нуртують в поліетнічних країнах, а головне – готувати практичні рекомендації щодо запобігання ескалації нових конфліктів та розв'язання т.зв. «заморожених конфліктів».

По-четверте, *не досить високий рівень наукової розробки* даної проблематики у зарубіжній науковій літературі, не говорячи вже про вітчизняну. Заради наукової справедливості, слід зазначити, що хоча ця проблематика почала привертати увагу деяких зовсім небагатьох західних дослідників лише в другій половині ХХ ст., їх внесок, тим не менш, є досить помітним і вагомим. Це, перш за все, праці Н. Глейзера, Д. Горовця, Т. Гурра, Г. Елмера, М. Есмана, Дж. Ротшильда та ін. Серед російських дослідників на згадку заслуговують праці Р. Абдулатіпова, В. Авксент'єва, А. Аклаєва, Е. Паїна, В. Тишкова та ін. Щодо українських дослідників цієї проблематики, то тут можна назвати І. Варзаря, О. Картунова, І. Кресіну, В. Котигоренка, О. Майбороду, Г. Перепелицю, Ю. Римаренка та ін.

Мета та завдання статті полягають у спробах дослідження процесу еволюції етнополітичної конфліктології як окремої, спеціальної, конче потрібної і перспективної науки, навчальної дисципліни та мистецтва управління конфліктами в етнополітичній та інших сферах суспільного життя поліетнічних країн, а також аналізу наукового дискурсу щодо її визначення, сутності та функцій тощо.

Виклад матеріалу. Етнополітичні конфлікти, що з другої половини ХХ ст. набули глобального характеру, стали провісником, основною причиною і водночас наслідком настання нової епохи, яку, на наш погляд, можна назвати «епохою етнополітичної турбулентності». Світова наукова спільнота виявилася заскоченою таким несподіваним для неї перебігом подій, зокрема т.зв. «етнічним ренесансом». У цій ситуації вона не одразу побачила всю масштабність та величезну небезпеку нового глобального Виклику та не відчула необхідності пошуку термінової й адекватної Відповіді на нього (тут «Виклик» та «Відповідь» тлумачаться в розумінні А. Тойнбі). Наукова спільнота, зокрема, продемонструвала неготовність відмовитися від пануючої тоді парадигми – поступового, але неодмінного і невідворотного занепаду ролі етнічності й етнічного в суспільно-політичному житті – та швидко перейти до розробки нових підходів і концепцій.

Показово, що навіть на Заході новий, неочікуваний і багато в чому незрозумілий тип конфліктів спочатку не мав навіть власної назви, і досліджувався у рамках соціальної конфліктології, основним об'єктом вивчення якої були класові, релігійні та міждержавні конфлікти. І лише пізніше, десь у середині 60-х років ХХ ст., з'являється нова їх назва – «етнічні конфлікти» (*Ethnic Conflicts*). Тоді ж починається процес виокремлення цього типу конфліктів та народження нової науки, яка відповідно отримала назву «етнічна конфліктологія» (*Ethnic Conflict Studies*).

До розробки цієї нової науки прилучилися такі відомі західні соціологи і етнологи, як: К. Гіртц, Н. Глейзер, Г. Елмер, П. Мойніхен та ін. Є підстави вважати, що одним з перших, ще 1968 р., поняття «етнічні конфлікти» у широкий науковий обіг увів американський дослідник Г. Елмер, включивши його до назви своєї праці і одразу надавши йому певного політичного звучання та геополітичного виміру².

У середині 70-х років під тиском потужних процесів не лише етнічного ренесансу, а й *політизації етнічності, етнізації політики* та вибуху викликаних ними конфліктів останні отримали вже дещо іншу назву, а саме – «етнічні політичні конфлікти» (*Ethnic Political Conflicts*) або просто «етнополітичні конфлікти» (*Ethnopolitical Conflicts*). У науковий обіг цю назву 1977 р. увів професор Корнельського університету, президент Американської асоціації політичних наук

¹ Назвали кількість загиблих від початку АТО на Сході, дані ООН. <<http://gigamir.net/news/kyiv/regions/pub2279699>> (2016, січень, 15).

² Elmer, G. (1968). *Ethnic Conflicts Abroad: Clues to America's Future?* Monterey: VA.

(AAPS) Пітер Катценштайн¹.

Дещо пізніше на Заході починає народжуватися і новий науковий напрям під назвою «етнополітична конфліктологія» (*Ethnopolitical Conflict Studies*). Помітний внесок у становлення цього напрямку зробили, щоправда опосередковано, західні дослідники, зокрема: П. Брасс, М. Есман, Дж. Ротшильд² та ін.

У першій половині 90-х років, особливо після вибуху жаклих і трагічних за своїми наслідками конфліктів на теренах колишніх СРСР та СФРЮ, за ними в західному науковому дискурсі міцно закріпилася назва – «етнополітичні конфлікти» (*Ethnopolitical Conflicts*). Це, за нашим переконанням, найбільш коректні й адекватні на сьогоднішній день термін і поняття, (запропоноване, як вже зазначалося, П. Катценштайном) у *широкий науковий обіг* увів видатний американський вчений *Тед Роберт Гурр*³. Доречі, є достатньо підстав саме його вважати «батьком-засновником» етнополітичної конфліктології на Заході.

Однак, нова наука, яка займається дослідженнями і вивченням етнополітичних конфліктів, на Заході й досі часто називається просто «етноконфліктологія», а конфлікти – «етнічними». Пояснити цю розбіжність у назвах можна трьома обставинами: 1) консервативністю академічної науки; 2) більшою зручністю використання термінів «етноконфліктологія» та «етнічні конфлікти», ніж термінів «етнополітична конфліктологія» та «етнополітичні конфлікти»; 3) неготовністю чи небажанням визнати, що справжніми причинами ескалації цих конфліктів є не «втаємничена природа» чи «ірраціональна сутність» етнічності й етнічного, а недемократична державна політика, зокрема етнонаціональна, культурна, мовна, освітня, економічна, соціальна, демографічна тощо.

Втім, впродовж останнього десятиліття терміни «етнополітичні конфлікти» та «етнополітична конфліктологія» набувають все більшого поширення серед західних дослідників. Обумовлено це, на нашу думку, зростаючим розумінням справжньої природи та величезного деструктивно-конструктивного потенціалу такого типу конфліктів, відчуттям їх потужної ескалації в майбутньому та визнанням необхідності їх спеціального і всебічного дослідження. Підтвердженням цього є висновки фахівців Центру досліджень етнополітичних конфліктів Соломона Аша (The Solomon Asch Center for the Study of Ethnopolitical Conflict) про те, що сьогодні «жодна країна не має імунітету від наслідків етнічних, політичних та релігійних конфліктів». При цьому, за їх твердженням, «етнополітичні конфлікти, ймовірно, є *головною політичною проблемою 21 століття* (виділено дослідниками Центру – О. М.-К.)⁴. Погоджуючись у цілому з цим висновком і твердженням, автор статті, тим не менш, вимушений зробити два суттєвих уточнення. Перше: сучасні етнополітичні конфлікти, *не ймовірно, а вже точно стали головною політичною проблемою 21 століття*. Друге: цей тип конфліктів є дійсно *головною проблемою 21 століття*, але не лише політичною, а, щонайменше, і *соціальною, і економічною, і правовою, і безпековою* та й багатьма іншими, причому *на всіх рівнях, зокрема, локальному, національному, регіональному та міжнародному*.

Виходячи з сучасної ситуації, пропонується умовно поділити західних дослідників на три великі групи: 1) ті, хто користується термінами «етнічні конфлікти» і «етноконфліктологія» і яких більшість, 2) ті, хто віддає перевагу термінам «етнополітичні конфлікти» і «етнополітична конфліктологія» і яких поки що меншість, але стає все більше та 3) ті, хто застосовує всі ці терміни як синоніми. На жаль, в їхньому дискурсі щодо зазначених термінів і понять майже відсутні спроби дати їм власні розгорнуті визначення. Як правило, все зводиться до розлогої дескрипції згаданих феноменів. Такі підходи представників трьох груп, з одного боку, «знижують градус» цього дискурсу, але, з іншого, на жаль, зменшують його конструктивність та креативність.

Підводячи проміжний підсумок, зазначимо, що навіть сучасна назва нової науки – «етнополітична конфліктологія» – народжувалася впродовж тривалого часу і досить важко. Як вже зазначалося, не кращі справи і з її визначенням. Однак, з праць західних дослідників видно, що і під

¹ Katzenstein, P. (1977). Ethnic Political Conflict in South Tyrol. In M. Esman (ed.) *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca: Cornell University Press, 287-323.

² Brass, P. (ed.) (1985). *Ethnic Groups and the State*. London: Croom Helm; Esman, M. (ed.) (1977). *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca: Cornell University Press; Rothschild J. (1981). *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*. New York: Columbia University Press.

³ Gurr, T. (1993). *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington: United States Institute of Peace.

⁴ *About the Solomon Asch Center for the Study of Ethnopolitical Conflict*. <<https://aschcenter.brynmawr.edu/about/>>. (2016, січень, 16).

етноконфліктологією, і під етнополітичною конфліктологією, вони мають на увазі науку, яка досліджує етнополітичні конфлікти, тобто конфлікти, по-перше, між самими етносами, а, по-друге, між ними та державою за владу, статус, природні та інші ресурси, рідну мову й культуру і т. ін.

У колишньому СРСР конфліктологічна термінологія почала з'являтися лише на початку 80-х років ХХ ст. і зводилася до терміну «соціальні конфлікти». Наприкінці 80-х років у науковий дискурс вводяться терміни і поняття «національні конфлікти» та «міжнаціональні конфлікти»¹.

На початку 90-х років почали з'являтися і такі поняття, як «етнічні конфлікти» та «етноконфліктологія»². Ініціаторами цього тренду стали відомі російські вчені В. Авксент'єв, М. Йордан та Е. Паїн, В. Тишков та ін. При цьому В. Авксент'єв наголошував: «Визначимо етнічну конфліктологію як крос-дисциплінарну галузь суспільствознавства, предметом якої є конфліктні відносини етнічних груп та яка заснована на поєднанні принципів і методів етнологічного та конфліктологічного аналізу суспільних процесів»³. Зрозуміло, що дане визначення, як і будь-яке інше, має право на існування. Однак, тут слід зробити два зауваження. По-перше, його визначення «етнічної конфліктології» як науки, «предметом якої є конфліктні відносини етнічних груп» добре корелюється з її назвою, але видається дещо вузьким з точки зору врахування реальних процесів, що точаться в поліетнічних країнах. Адже тут конфлікти відбуваються не тільки і не стільки між етнічними спільнотами, скільки між ними і державою та її інститутами. По-друге, при дослідженні таких конфліктів, на наш погляд, не варто обмежуватися лише «принципами і методами етнологічного та конфліктологічного аналізу», про що йдеться у визначенні В. Авксент'єва, а й активно використовувати принципи і методи політологічного та етнополітологічного аналізу, без чого дослідження такого типу конфліктів не можуть вважатися всебічними і ґрунтовними. Все це є ще одним аргументом на користь того, щоб конфлікти, які нуртують в поліетнічних суспільствах, називати не «етнічними», а «етнополітичними», а науку і навчальну дисципліну, які займаються їх дослідженням і вивченням – не «етноконфліктологією», а «етнополітичною конфліктологією». На користь цієї точки зору говорить і той факт, що в Росії була введена і тривалий час існувала спеціальність «Політичні інститути, етнополітична конфліктологія, національні та політичні процеси і технології» (код спеціальності 23.00.02) для здобуття наукового ступеня кандидата та доктора політичних наук. Та і про унікальну роль етнополітичної конфліктології як *навчальної дисципліни та мистецтва управління, трансформації й розв'язання етнополітичних конфліктів* теж не варто забувати при розробці її визначення.

Втім, з середини 90-х рр. у російському науковому дискурсі з'являються й поняття «етнополітичні конфлікти» та «етнополітична конфліктологія». Окрім Е. Паїна ними почали активно користуватися Р. Абдулатипов, А. Аклаєв та ін. Зокрема, відомий російський вчений Р. Абдулатипов назвав нову науку «етнополітконфліктологія» і дав їй у цілому прийнятне визначення: «це науковий напрям, який вивчає природу, тенденції виникнення й розвитку етнополітичних конфліктів, засоби їх регулювання, а також зміст та етапи постконфліктного будівництва»⁴. Щоправда, сама назва нової науки – «етнополітконфліктологія» – видається дещо складною і не зовсім зручною для використання в усних промовах та вербальному дискурсі.

Значний внесок у науковий дискурс, а головне у розвиток даної науки і навчальної дисципліни зробив вже згадуваний А. Аклаєв у своєму навчальному посібнику «Етнополітична конфліктологія: Аналіз і менеджмент». Найбільш важливим тут можна вважати назву нової науки – «етнополітична конфліктологія». Однак, він чомусь так і не дав їй розгорнутого визначення, обмежившись лише тлумаченням цього поняття. Зокрема, він зазначав: «Етнополітична конфліктологія є систематизоване, внутрішньо розподілене наукове знання про етнополітичні конфлікти». Уточнюючи свою думку, він наголошував: «Етнополітична конфліктологія вивчає не всю багатоманітність міжетнічних відносин і навіть не будь-який етнічний конфлікт, а лише ті з них, які проявляються в сфері політики на міжгруповому та інституціональному рівнях» (Курсив – О. М.-К.)⁵.

¹ Паин, Э.А., Попов, А.А. (1990). Межнациональные конфликты в СССР. Советская этнография, 1, 3-15.

² Йордан, М.В. (1992). Наука национального примирения. Общественные науки и современность, 4, 110.

³ Авксентьев, В.А. (2001). Этническая конфликтология в поисках научной парадигмы. Ставрополь: Изд-во Ставропольского гос. университета, 17.

⁴ Абдулатипов, Р.Г. (2004). Этнополитология: Учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 235.

⁵ Аклаев, А.Р. (2005). Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент. Учебное пособие. Москва: Дело, 33, 19.

При всіх позитивах такого тлумачення етнополітичної конфліктології воно має кілька вад чи вразливих місць. По-перше, воно суттєво звужене, адже латентні етнічні конфлікти точаться і чимало з них вибухають не лише в сфері політики, а й в економічній, соціальній, демографічній, культурній, мовній та інших сферах поліетнічного суспільства. І майже кожен такий конфлікт може перетворитися на політичний, а точніше на етнополітичний конфлікт, який, потрібно розв'язувати виключно політичними методами. Дослідженням усіх цих конфліктів та розробкою саме політичних методів їх розв'язання якраз і має займатися *етнополітична конфліктологія*. По-друге, у тлумаченні А. Аклаєва не має згадки про те, що етнополітична конфліктологія є не лише наукою, а й навчальною дисципліною, попри той факт, що він сам ідентифікує свою працю як *навчальний посібник*.

В Україні, зокрема в часи її перебування у складі колишнього СРСР, науковий дискурс щодо конфліктів в етнополітичній сфері та науки, яка мала б їх вивчати, точився приблизно так само як і в Росії. Однак, з набуттям нею незалежності цей дискурс значно активізувався і загострився. У ньому взяли і беруть активну участь такі відомі вітчизняні вчені, як: І. Варзар, В. Євтух, О. Картунов, А. Кіссе, В. Котигоренко, І. Кресіна, Л. Лойко, О. Майборода, І. Оніщенко, Ю. Римаренко, Л. Шкляр, автор даної статті та ін.

Найбільш помітний внесок у започаткування дискурсу щодо науки про конфлікти з етнічною складовою зробив видатний вчений Ю. Римаренко. Саме він одним з перших довів необхідність розробки нової на той час науки – *«конфліктології міжнаціональних відносин»*, запропонував її визначення та окреслив цілі й завдання. Проте, невдовзі він заявив про доцільність заміни цієї назви на нову, а саме – *«етноконфліктологія»* – та запропонував деякі уточнення щодо її дослідницького поля, об'єкту та предмету досліджень.

Приблизно тоді ж, а саме 1993 р., автором даної статті вперше в Україні у *широкий науковий обіг* було введено нові для того часу терміни і поняття, зокрема *«етнополітичні конфлікти»*, а відповідну науку, було названо *«політичною етноконфліктологією»*¹. Сьогодні вже можна говорити, з одного боку, про адекватність та коректність першого терміну і поняття (*«етнополітичні конфлікти»*), а, з іншого, про неповну адекватність і недостатню коректність тодішньої назви нової науки – *«політична етноконфліктологія»*. Для науки, що має досліджувати конфлікти такого типу, більш адекватною, коректною і зручною для застосування була б назва *«етнополітична конфліктологія»*, яка була запропонована автором статті дещо пізніше (1998 р.)² і якою він продовжує користуватися³.

Тут слід зізнатися, що термін *«етнополітичні конфлікти»* було обрано внаслідок двох основних причин. По-перше, це було зроблено під впливом відповідних концепцій західної науки, зокрема Т. Гурра. А, по-друге, на той час вже стало зрозумілим, що чисто етнічних конфліктів сьогодні практично не існує, що майже всі вони так, чи інакше, більшою або меншою мірою, пов'язані з типом пануючого політичного режиму та його політикою, отже, є етнополітичними, тобто одночасно і етнічними, і політичними. Більше того, як вже зазначалося, у поліетнічному суспільстві майже будь-який політичний конфлікт, так само як і будь-який етнічний, може перерости або може буде перетворений на етнополітичний конфлікт.

Виходячи з вищенаведеного, автором даної статті було запропоноване таке визначення: ***етнополітична конфліктологія*** – це нова наука і навчальна дисципліна про закономірності зародження й динаміки розвитку етнополітичних конфліктів, їх сутність, характер, причини виникнення, місце і роль у суспільному розвитку, шляхи, методи та засоби їх прогнозування, вчасного виявлення й конструктивного управління, запобігання ескалації та цивілізованого врегулювання, трансформації і розв'язання, а також забезпечення етнополітичної стабільності, безпеки і миру. Якщо більш стисло, то: *етнополітична конфліктологія* – це наука і навчальна дисципліна про закономірності зародження і розвитку етнополітичних конфліктів, шляхи і методи їх врегулювання, трансформації і розв'язання та забезпечення етнополітичної стабільності й

¹ Маруховська, О.О. (1993). Проблеми становлення політичної етноконфліктології. *Політологічний вісник*. Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції *«Політична думка в Україні: минуле і сучасність»*. Київ: НМКВО, 3, 178-181.

² Маруховська, О.О. (1998). Етнополітична конфліктологія: зародження, визначення, та основні закономірності нової дисципліни. *Генеа: Філософія. Історія. Політологія*, 1-2.

³ Маруховська, О.О. (2007). *Етнополітична конфліктологія: Навчально-методичний комплекс дисципліни*. Київ: Ун-т економіки та права «КРОК».

безпеки. Водночас, етнополітична конфліктологія це ще й мистецтво управління, трансформації та розв'язання етнополітичних конфліктів¹.

Висновки: 1) У західній, російській та українській відповідній науковій літературі поки що не має загальноприйнятої назви, загальновизнаного визначення і тлумачення сутності науки, покликаної досліджувати та сприяти врегулюванню, трансформації й розв'язанню етнополітичних конфліктів, які перманентно нуртують в поліетнічних країнах. 2) У науковому дискурсі поки що превалюють термін і поняття «етноконфліктологія», але поряд з ними чи навіть замість них все частіше і активніше використовуються термін і поняття «етнополітична конфліктологія». 3) З огляду на це, даний дискурс має тривати...

References

1. Abdulatypov, R.Gh. (2004). *Etnopolytologhyja: Uchebnoe posobyje*. Sankt-Peterburgh.
2. *About the Solomon Asch Center for the Study of Ethnopolitical Conflict*.
<<https://aschcenter.brynmawr.edu/about/>> (2016, sichen, 16).
3. Aklaev, A.R. (2005). *Etnopolytycheskaja konflyktologhyja: Analyz y menedzhment*. Uchebnoe posobyje. Moskva: Delo.
4. Avksentij'ev, V.A. (2001). *Etnycheskaja konflyktologhyja v poyskakh nauchnoj paradyghmy*. Stavropolj: Yzd-vo Stavropoljskogho ghos. unyversyteta.
5. Brass, P. (ed.) (1985). *Ethnic Groups and the State*. London: Croom Helm.
6. Brzezinski, Z. (1993). *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century*. New York: Charles Scribner's Sons.
7. Elmer, G. (1968). *Ethnic Conflicts Abroad: Clues to America's Future?* Monterey: VA.
8. Esman, M. (ed.) (1977). *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca: Cornell University Press.
9. Iordan, M.V. (1992). Nauka nacyonaljnogho prymyrenyja. *Obshhestvennye nauky y sovremennostj*, 4, 110.
10. Gurr, T. (1993). *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington: United States Institute of Peace.
11. Katzenstein, P. (1977). Ethnic Political Conflict in South Tyrol. In M. Esman (ed.) *Ethnic Conflict in the Western World*. Ithaca: Cornell University Press, 287-323.
12. Marshall, M. (2015). *Major Episodes of Political Violence 1946-2014*.
<<http://www.systemicpeace.org/warlist.htm>> (2016, sichen, 15).
13. Marukhovsjka, O.O. (1993). Problemy stanovlennja politychnoji etnokonfliktologhiji. *Politologhichnyj visnyk. Materialy Vseukrajinskoji naukovo-metodychnoji konferenciji «Politychna dumka v Ukrajinі: mynule i suchasnistj»*. Kyjiv: NMKVO, 3, 178-181.
14. Marukhovsjka, O.O. (1998). Etnopolitychna konfliktologhija: zarodzhennja, vyznachennja ta osnovni zakonirnosti novoji dyscypliny. *Geneza: Filosofija. Istorija. Politologhija*, 1-2, 188-193.
15. Marukhovsjka, O.O. (2007). *Etnopolitychna konfliktologhija: Navchaljno-metodychnyj kompleks dyscypliny*. Kyiv: Un-t ekonomiky ta prava «KROK».
16. Marukhovsjka-Kartunova, O.O. (2014). *Aktualizacija funkcij etnopolitychnoji konfliktologhiji ta docilnistj jiji leghitymaciji jak nauky i navchaljnoji dyscypliny*. Materialy naukovo-praktychnoji konferenciji molodykh uchenykh «Aktualjni problemy suchasnoji naukovoji dumky» Kyiv: Un-t ekonomiky ta prava «KROK», 386-387.
17. Payn, E.A., Popov A.A. (1990). Mezhnacyonalnye konflykty v SSSR. *Sovetskaja etnoghrafyja*, 1, 3-15.
18. Rothchild J. (1981). *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*. New York: Columbia University Press.
19. Nazvaly kiljkistj zaghyblykh vid pochatku ATO na Skhodi, dani OON.
<<http://gigamir.net/news/kyiv/regions/pub2279699>>. (2016, sichen, 15).

¹Маруховська-Картунова, О.О. (2014). Актуалізація функцій етнополітичної конфліктології та доцільність її легітимації як науки і навчальної дисципліни. Матеріали науково-практичної конференції молодих учених «Актуальні проблеми сучасної наукової думки». Київ: Ун-т економіки та права «КРОК», 386-387.

Оксана Миронець

Навчально-науковий Юридичний інститут Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Oksana Myronets

Educational and Scientific Institute of Law of National Aviation University, Kyiv, Ukraine

THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS TO IMPLEMENT FUNCTIONS OF ADMINISTRATIVE LAW

The article analyzes theoretical and legal aspects of implementation of functions of administrative law. The author investigates implementation of: regulative, protective, informative, estimative and orientational, educational functions of administrative law according to examples from national regulations in the sphere of administrative legal relations. The notions: "implementation of functions of law", "implementation of legal norms", "legal influence", "legal regulation" are analyzed. In the author's opinion, there is no need to oppose implementation of functions and norms of law, because implementation of legal norms is an integral part of implementation of its functions. It was concluded that implementation of functions of law is conducted through legal influence and legal regulation. In the article the author formulates her own definition of "implementation of functions of administrative law".

Key words: implementation, functions of law, functions of administrative law, implementation of functions of administrative law, implementation of legal norms, implementation of functions of law.

Постановка проблеми. Поняття „реалізація норм права” залишається предметом уваги у вітчизняній і зарубіжній правовій науці. Такі дослідження здійснюються як теоретиками, так і представниками галузей права. Сучасне розуміння „реалізації норм адміністративного права” представлено у працях вчених-адміністративістів, таких як: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, С.В. Ківалов, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.М. Миколенко, а також зарубіжних: Ю.М. Козлов, Л.Л. Попов, Ю.М. Старилов, С.В. Тихомиров та інших. Проте на сьогодні не є достатньо дослідженим на науковому рівні визначення терміну „реалізація функцій адміністративного права”, а також напрями її здійснення, що, безумовно, заслуговує на увагу у зв'язку з відсутністю ґрунтовних наукових праць з цього питання. В умовах реформи адміністративного права, зміни розуміння предмету цієї галузі права вказане поняття потребує наукового осмислення.

Актуальність дослідження „реалізації функцій адміністративного права” полягає у вирішенні такого наукового завдання, як збагачення і поглиблення наукових уявлень про реалізацію функцій адміністративного права та шляхи їх реалізації на сучасному етапі розвитку України.

Метою статті є визначення реалізації функцій адміністративного права.

Виклад основних положень. У першу чергу, варто звернути увагу на те, що походить термін „реалізація” від латинського „realis” – речовий, доказовий; юр. дійсний (реальний). Академічний тлумачний словник української мови під вказаним поняттям розуміє – дію за значенням реалізувати, тобто здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя¹. У юридичній літературі, говорячи про дію права в житті суспільства, втілення його функцій в суспільних відносинах, використовується поняття „функціонування права”².

„Функція”: 1) явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; 2) робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; 3) призначення, роль чого-небудь³.

¹ Білодід, І.К. та ін. (1977). Словник української мови: в 11 томах. Том 8. Київ: Наукова думка, 466.

² Скаун, О.Ф. (2001). *Теорія держави і права*: підруч. Харків: Консум, 225.

³ Білодід, І.К. та ін. (1979). Словник української мови: в 11 томах. Том 10. Київ: Наукова думка, 653.

Розв'язання проблеми „реалізації функцій адміністративного права” можливе за обов'язкового дослідження таких категорій як: „правовий вплив”, „правове регулювання”, „реалізація функцій права”, „реалізація норм права”. Вказані поняття надають можливість розкрити процес реалізації функцій адміністративного права.

Під „впливом” розуміються дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета¹, а під „регулюванням” – дія за значенням регулювати, тобто впорядковувати щонебудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі². Практично тотожним щодо останньої дефініції є поняття „урегулювання або врегулювання” як дія у значенні урегулювати, тобто робити певний порядок в чому-небудь, налагоджувати щось³.

На основі наведеного вище робимо висновок, що „правовим впливом” є дія права на суспільні відносини та їх учасників. „Правовим регулюванням” є впорядкування суспільних відносин і поведінки їх учасників відповідно до встановлених правових приписів, тобто фактично „налагоджування” у значенні приведення до належного функціонування як відносин у суспільстві, так і поведінки його суб'єктів, які регулюються, тобто впорядковуються таким чином, який має відповідати рівню та формі, які цими ж приписами права і встановлені.

Так, О.Ф. Скакун чітко вказує, що смислове навантаження вказаних двох категорій є близьким, частково збігається, проте не є однозначним, а також подає відмінності між ними: за обсягом (вказуючи, що предмета правового впливу ширше предмета правового регулювання); за змістом (заходи правового впливу включають більше варіацій порівняно з заходами правового регулювання, тоді як останнє – лише норми права); за механізмом реалізації права (складові механізму правового регулювання – система правових засобів, а складові механізму правового впливу – система неюридичних засобів)⁴. Тобто, „правове регулювання” є більш вужчим поняттям ніж „правовий вплив”, що ніяким чином не применшує його значимості, крім того воно передбачає приведення існуючого стану суспільних відносин та поведінки їх учасників до певної встановленої законом норми, тобто виписаної у юридичній формі належної та бажаної з боку законодавця моделі. „Правовий вплив” же не містить у визначенні обов'язковості приведення стану існуючого до належного, а є фактично процесом дії норм права на суспільство без акцентування уваги на кінцевому результаті у формі якогось бажаного виду чи форми упорядкованості суспільних відносин чи поведінки їх суб'єктів, хоча не виключає останній.

На основі вказаного вище дійшли до висновку, що реалізація функцій права знаходить своє відображення у формі правового впливу та правового регулювання суспільних відносин та поведінки їх учасників. У зв'язку з цим виявляється необхідним з'ясувати механізми правового впливу та регулювання, так як теоретичне осмислення інструментів, засобів впливу та регулювання права розкриває реалізацію його функцій у повній мірі.

„Правове регулювання” має механізм, який являє собою систему правових засобів, форм та способів, за допомогою яких право регулює суспільні відносини у розумінні їх впорядкування, тобто приведення до встановленого волею законодавця порядку. Фактично, правове регулювання діючи через елементи свого механізму здійснює взаємозалежну подвійну функцію – „втління” в реальні суспільні відносини та поведінку їх учасників правових приписів, а також „перетворення” реального стану суспільних відносин та поведінки їх учасників на бажаний, належний та необхідний в даний час та в даних умовах, на думку законодавця, стан як відносин у суспільстві, так і поведінки суб'єктів.

Правове регулювання, використовуючи в своєму арсеналі всі елементи власного механізму, фактично втілює в об'єктивну реальність, тобто реалізує функції права. Наприклад, одним із засобів вказаного механізму є норма права. Класифікація норм права відбувається за різними критеріями. Зважаючи на те, що предмет нашого наукового інтересу зорієнтований на реалізацію функції права, то, на разі, до уваги варто взяти види норм права за функціональною спрямованістю. Відповідно до вказаного критерію норми права поділяються на: а) регулятивні та б) охоронні.

Регулятивні норми права за характером розпоряджень прийнято поділяти на: дозвольні, заборонні та зобов'язуючі. Право визначаючи у формі нормативного припису відповідно: права учасників правовідносин, заборони, а також обов'язки, уже починає виконувати свою регулятивну

¹ Білодід, І.К. та ін. (1970). Словник української мови: в 11 томах. *Том 1*. Київ: Наукова думка, 751.

² Білодід, І.К. та ін. (1977). Словник української мови: в 11 томах. *Том 8*. Київ: Наукова думка, 480.

³ Білодід, І.К. та ін. (1979). Словник української мови: в 11 томах. *Том 10*. Київ: Наукова думка, 475.

⁴ Скакун, О.Ф. (2001). *Теорія держави і права*: підруч. Харків: Консум, 489-490.

функцію, так як весь обсяг дії права спрямований у даному випадку на врегулювання поведінки суб'єктів та правовідносин як таких відповідно до нормативів. Коли мова йде про реалізацію дозволів, заборон та обов'язків у діях учасників правовідносин, то відбувається безпосередньо реалізація норм права. Отже, як можна зробити висновок, реалізація функцій права є поняттям ширшим за реалізацію його норм та включає реалізацію останніх у свій механізм. Вказане вище можна прослідкувати на прикладі галузей права, адміністративного права у тому числі. Відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону України „Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення” від 22 вересня 2005 року № 2899-IV (далі по тексту – Закон) заборонено куріння тютюнових виробів, а також електронних сигарет і кальянів: 1) у ліфтах і таксофонах; 2) у приміщеннях та на території закладів охорони здоров'я; 3) у приміщеннях та на території навчальних закладів; 4) на дитячих майданчиках; 5) у приміщеннях та на території спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд та закладів фізичної культури і спорту; 6) у під'їздах житлових будинків; 7) у підземних переходах; 8) у транспорті загального користування, що використовується для перевезення пасажирів; 9) у приміщеннях закладів ресторанного господарства; 10) у приміщеннях об'єктів культурного призначення; 11) у приміщеннях органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших державних установ; 12) на стаціонарно обладнаних зупинках маршрутних транспортних засобів¹. Встановлення на рівні вказаного нормативно-правового акту вказаної заборони є початком реалізації адміністративним правом регулятивної функції, так як спрямоване на врегулювання правовідносин щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення, які регулюються в Україні нормами адміністративного права. Як тільки суб'єкт вказаних правовідносин починає дотримуватися вказаної заборони, тобто дотримується заборони паління тютюнових виробів, а також електронних сигарет і кальянів у вказаних вище громадських місцях, то відбувається подальша реалізація регулятивної функції адміністративного права щодо вказаних правовідносин, переходячи в реалізацію норми адміністративного права. Тобто, у даному випадку реалізація норми адміністративного права щодо заборони палити у громадських місцях здійснюється у формі дотримання вказаної заборони суб'єктом вказаних правовідносин.

Охоронні норми права ж встановлюють способи юридичної відповідальності за порушення регулятивних норм. Тобто охоронна функція права реалізується тоді, коли законодавець визначає конкретні способи відповідальності за порушення норм регулятивного характеру, а також визначається і безпосередньо здійснюється процедура притягнення до відповідальності. На цій підставі реалізація охоронних норм права є складовою частиною реалізації охоронної функції права. На основі вказаного, реалізація охоронної функції адміністративного права включає в себе й реалізацію охоронних адміністративно-правових норм. Наприклад, встановлення відповідальності у формі попередження або накладення штрафу від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за порушення регулятивної норми щодо заборони куріння тютюнових виробів у місцях, де це заборонено законом, а також в інших місцях, визначених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради згідно з ч. 1 ст. 175-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року 8073-X (далі по тексту – КУпАП)², є першою частиною реалізації охоронної функції адміністративного права щодо охорони вказаної регулятивної норми від порушення з метою забезпечення прав та свобод громадян у вказаній сфері. Крім того, процедура притягнення до відповідальності за вказане вище правопорушення, яка відбувається відповідно до вказаного Кодексу, є продовженням реалізації охоронної функції адміністративного права щодо вказаних правовідносин. Якщо у діях правопорушника є елементи складу правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 175-1 КУпАП, і органи (посадові особи), яким підвідомча справа про вказане адміністративне правопорушення (у даному випадку відповідні адміністративні комісії при виконавчих органах міських, сільських, селищних радах згідно зі ст. 218 КУпАП, виконавчі комітети сільських, селищних міських рад відповідно до ст. 219 КУпАП, а також органи Національної поліції згідно з ч. 1 ст. 222 КУпАП), вчиняють дії щодо притягнення порушника до відповідальності, то відбувається подальша реалізація охоронної функції. У цьому випадку реалізація охоронної функції адміністративного права здійснюється у формі застосування

¹ Закон про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення 2005 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 52, 565.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення 1984 (Верховна Рада УРСР). *Відомості Верховної Ради УРСР*, додаток до 51, 1122.

встановленими законом державними органами заходів для притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності.

Таким чином, право через правове регулювання реалізує, на нашу думку, регулятивну та охоронну функції.

Як тільки дія права за допомогою правового регулювання досягає належного результату – встановленої характеру, моделі, стану та виду суспільних відносин і поведінки їх учасників, вказані відносини виникають, змінюються, припиняються відповідно до нормативних приписів, а поведінка учасників веде їх до вибору виключно правомірної поведінки. У цьому і проявляється результативність правового регулювання як проявлення функціональної ролі права.

Остаточною метою правового впливу, правового регулювання, як і права в цілому, є встановлення правопорядку. Проте питання полягає у тім як саме функціонують форми правового впливу і який результат має бути досягнуто саме цими формами перед тим як у своїй сукупній дії з правовим регулюванням вони приведуть до правопорядку.

Інформаційна форма правового впливу полягає у повідомленні учасників правовідносин про дозволені, заборонені, а також необхідні варіанти поведінки особи. Фактично право, надаючи всю необхідну інформацію його учасникам щодо їх прав, свобод та обов'язків, а також належної поведінки у різного роду відносинах, які врегульовані правом, тобто правовідносинах, здійснює інформаційну функцію. Наприклад, встановивши перелік громадських місць, де заборонено куріння на рівні Закону адміністративне право здійснило інформаційний вплив на учасників правовідносин щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення.

Стан поінформованості суб'єкта правовідносин про обсяг його прав, а також обов'язків є інформаційною складовою правомірної поведінки цього суб'єкта. Вказаний елемент є передумовою виникнення поведінкового елементу зазначеного типу правової поведінки. У даному випадку, крім факту суто отримання правової інформації, ми маємо справу з уявленням суб'єкта про те як реалізувати свої права та обов'язки юридично допустимими способами. Тобто, на разі, мова йде про наявність правомірного орієнтира у суб'єкта правовідносин.

На нашу думку, сформованість правової установки на правомірну поведінку в результаті усвідомлення права як цінності, внутрішнього свідомого вибору в бік правомірної поведінки після оцінки як нормативних приписів, так і життєвої ситуації є результатом реалізації орієнтаційної або ж ціннісно-орієнтаційної функції права. Вказаний процес, що має результатом правомірні дії учасників правовідносин, веде до правопорядку та є дуже важливим для реальної дії права у суспільстві. Щодо вказаної тези, то справедливо О.Ф. Скакун зазначає, що через правомірну поведінку право діє, саме правомірна поведінка становить сутність правопорядку¹. Фактично, реалізація оціночно-орієнтаційної функції права відбувається тоді, коли суб'єкт правовідносин, які становлять предмет регулювання тієї чи іншої галузі права, приходить до свідомого вибору правомірної поведінки. Наприклад, з моменту одержання інформації щодо заборони куріння тютюнових виробів, а також електронних сигарет і кальянів згідно з вказаним Законом, а також міри відповідальності відповідно до ч. 1 ст. 175-1 КУпАП суб'єкти адміністративних правовідносин, обираючи для себе правомірний тип правової поведінки, реалізують оціночно-орієнтаційну функцію адміністративного права.

Для більш глибокого розуміння вказаного вище необхідно з'ясувати як саме здійснюється правовий вплив на правосвідомість. У даному випадку йде мова про свого роду „виховання” суспільної свідомості у межах права, вплив на формування у свідомості членів суспільства правових настанов на правомірний тип поведінки. Досліджуючи вказане питання, не можна обійти мовчанням правове виховання, роль якого, безперечно, є значущою, так як має результат у вигляді правової вихованості, правової культури особи, її націленість у власних думках, а також діях на правомірний вибір власної поведінки, що веде до правопорядку. Правова освіта (правовий всеобуч), правова пропаганда, юридична практика державних органів та інших організацій, правомірна поведінка громадян, їх особиста участь у здійсненні (реалізації) та охороні правових норм, самовиховання є способами правового виховання². Саме вказані способи у повній мірі можуть бути застосовані для реалізації виховної функції адміністративного права. Наприклад, правова освіченість громадян,

¹ Скакун, О.Ф. (2001). *Теорія держави і права: підруч.* Харків: Консум, 416.

² Скакун, О.Ф. (2001). *Теорія держави і права: підруч.* Харків: Консум, 482.

зокрема щодо заборони куріння у громадських місцях, пропаганда дотримання вказаної заборони, а також особистий приклад правомірної поведінки щодо вказаного питання учасниками адміністративних правовідносин, оприлюднення юридичних прецедентів щодо покарання за вказане правопорушення є реалізацією виховної функції адміністративного права щодо правовідносин з попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення.

З вказаного вище реалізацію функцій права, на нашу думку, варто розуміти як:

а) процес дії права через правовий вплив, результатом якого є формування правової установки, що веде до правомірної поведінки учасників правовідносин, яка є обов'язковим елементом реалізації функцій права, свого роду першим етапом, що є складовою невід'ємною частиною всього процесу реалізації правових функцій, та

б) продовжується у процесі дії права через правове регулювання, яке має результатом реалізацію норм права, а в кінцевому результаті які ведуть до правопорядку.

Отже, реалізуючись кожна із функцій права, а також усі функції права у сукупності, що здійснюється через правовий вплив та правове регулювання, мають загальний кінцевий результат у вигляді правопорядку. Ми вважаємо, що у цьому і полягає справжнє призначення як реалізації функцій права, так і функціонування права як регулятора суспільних відносин. Вказана теза співпадає з точкою зору Т.М. Радько, який зазначає, що термін „реалізація функцій права” означає досягнення цілей тієї чи іншої функції, втілення її в життя, виконання правом своєї соціальної ролі¹. Тобто, Т.М. Радько розглядає реалізацію функцій права як реалізацію кожної окремої функцій права, а також реалізацію ролі права у соціумі, яку, на нашу думку, неможливо розглядати від'ємно від здійснення функцій права.

На наш погляд, право функціонує, виконує свою соціальну роль, досягає цілей та виконує власні завдання через функції права, реалізація яких власне і є реалізацією права як соціального явища. Цікавим з теоретичної точки зору для розуміння вказаного є дослідити співвідношення реалізації функцій та норм права, прослідкувати їх тотожність чи відмінність.

Наприклад, А.І. Абрамов, звертаючи увагу у своїх дослідженнях проблем реалізації регулятивної функції права вказує, що поняття „реалізація регулятивної функції права” та „реалізація права” співвідносяться наступним чином. З одного боку, реалізація регулятивної функції ширша реалізації права, його норм – крім реалізації у правовідносинах, регулятивна функція права здійснюється шляхом встановлення, формування правових норм – правил поведінки. З іншого боку, при реалізації права відбувається реалізація всіх інших його функцій – охоронної, виховної та ін. Тому з цієї точки зору поняття „реалізація права”, безумовно, ширше поняття „реалізація регулятивної функції права”². Вказане твердження в контексті співвідношення реалізації саме регулятивної функції права з реалізацією норм права заслуговує на погодження, проте ми вважаємо, що розуміти співвідношення реалізації права та його функцій можна наступним чином.

На нашу думку, досліджуючи реалізацію функцій права, не варто протиставляти цей процес з реалізацією його норм. Ми вважаємо, що реалізація норм права є невід'ємним елементом реалізації його функцій. Дослідження цього питання надає можливість прийти до висновку про хибність розуміння реалізації норм права як повністю відокремленого елемента, який стосується виключно права проте не його функцій. Процес реалізації функцій права відбувається через правовий вплив та правове регулювання. Здійснюючись через правовий вплив та правове регулювання, вказаний процес на етапі реального використання прав, виконання обов'язків, дотримання заборон, а також процесу правозастосування логічно переходить у форми реалізації норм права.

Якщо форми реалізації норм права відповідають способам правового регулювання, а останнім – норми права за характером розпоряджень, а саме: дозвольні, зобов'язуючі, заборонні, що власне і є регулятивними, а регулятивні норми крім охоронних є видом норм права за функціональною направленістю, тобто за тими функціями які ці норми здійснюють, то можна прийти до висновку, що регулятивні норми реалізуються у формах реалізації норм права. Звідси приходимо до висновку, що регулятивна функція права здійснюється у формах реалізації норм права. Проте вказане зовсім не означає, що реалізацію функцій права потрібно розуміти виключно як реалізацію його норм.

¹ Радько, Т.Н. (1974). *Методологические вопросы познания функций права*. Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 93.

² Абрамов, А.И. (2005). *Проблемы реализации регулятивной функции права*: автореф. дис. канд. юр. наук: 12.00.01. Нижний Новгород, 9.

Факт недостатнього дослідження на науковому рівні „реалізації функцій права” представниками як загальної теорії права, так і галузевих юридичних наук говорить лише про актуальність теми нашого дослідження, відсутність належного інтересу з боку науковців до даної теми, проте аж ніяк не про ототожнення вченими реалізації норм права з реалізацією його функцій.

Так, наприклад вчені-адміністративісти: Н.В. Александрова¹, Ю.М. Козлов², В.К. Колпаков³, М.Б. Смоленський⁴ звертають увагу у своїх дослідженнях саме на форми реалізації норм адміністративного права, проте не на реалізацію функцій адміністративного права. Звичайно, що вказана прогалина потребує свого заповнення відповідними дослідженнями, що нами планується здійснювати у подальших наукових пошуках. На разі, можливо сформулювати дефініцію реалізації функцій адміністративного права. Дане визначення, не претендуючи на вичерпну повноту, усе ж дозволяє розкрити досліджуване поняття.

Висновки. Отже, під реалізацією функцій адміністративного права варто розуміти процес реалізації його норм у об’єктивній реальності через:

а) правовий вплив, результатом якого є формування правових установок на правомірну поведінку у правосвідомості учасників адміністративних правовідносин, та

б) правове регулювання, результатом якого є реалізація функцій адміністративного права через форми реалізації його норм, які разом мають кінцевим результатом правопорядок у сфері, яка регулюється нормами адміністративного права.

References

1. Bilodid, I.K. ta in. (1970-1980). *Slovník ukraïnskoyi movy: v 11 tomakh*. Kyiv: Naukova dumka.
2. Skakun, O.F. (2001). *Teoriya derzhavy i prava: pidruch*. Kharkiv: Konsum.
3. *Zakon pro zakhody shchodo poperedzhennya ta zmenshennya vzhyvannya tyutyunovykh vyrobiv i yikh shkidlyvogo vplyvu na zdorov'ya naselenniya 2005* (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 52, 565.
4. *Kodeks Ukrayiny pro administrativni pravoporushenniya 1984* (Verkhovna Rada USSR). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady USSR*, dodatok do 51, 1122.
5. Rad'ko, T.N. (1974). *Metodologicheskiye voprosy poznaniya funktsiy prava*. Volgograd: NI i RIO VSSH MVD SSSR.
6. Abramov, A.I. (2005). *Problemy realizatsii regulativnoy funktsii prava*: Avtoref. dis.. ... kand. yur. nauk: 12.00.01. Nizhniy Novgorod.
7. Aver'yanov, V.B. (2004). *Administrativne pravo Ukrayiny: pidruch.: v 2 t. T.1: Zagal'na chastyna*. Kyiv: Yurydychna dumka.
8. Kozlov, Y.M. (1999). *Administrativnoye pravo: ucheb*. Moskva: Yurist'.
9. Kolpakov, V.K. (1999). *Administrativne pravo Ukrayiny: pidruch*. Kyiv: Yurinkom Inter.
10. Smolenskiy, M.B. (2005). *Administrativnoye pravo*. Rostov-na-Donu: "Feniks".

¹ Авер'янов, В.Б. (2004). Адміністративне право України: підруч.: в 2 т. Т.1: Загальна частина. Київ: Юридична думка, 85.

² Козлов, Ю.М. (1999). *Административное право: учеб*. Москва: Юрист, 20.

³ Колпаков, В.К. (1999). *Адміністративне право України: підруч*. Київ: Юрінком Інтер, 76-77.

⁴ Смоленский, М.Б. (2005). *Административное право*. Ростов-на-Дону: „Феникс”, 30.

Христина Юркевич, к. ю. н.

Ужгородський національний університет, Україна

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРЕДСТАВНИЦЬКОГО МАНДАТА: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Khrystyna Yurkevych, PhD in Law

Uzhhorod National University, Ukraine

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF THE REPRESENTATIVE MANDATE: DOMESTIC AND EUROPEAN EXPERIENCE

The article studies problems of implementation of representative mandate. Views and discussions of leading scientists are considered in relation to this problem. Ukrainian and foreign scientific sources, devoted to implementation of the representative mandate are investigated. The author noted complexity of implementation of the representative mandate in modern terms, caused by a number of historical, legal, political and socio-cultural factors. The expedience and effectiveness of proposals for solving these problems are grounded. Analysis of the current legislation and its implementation shows that constitutional and legal representative mandate regulation in Ukraine requires considerable improvement, especially in the context of strengthening the responsibility of state power and development of Ukrainian democracy in general.

Key words: representation, representative mandate, responsibility of the authority, democracy, constitutional reform.

Всебічне наукове дослідження реалізації представницького мандата об'єктивно неможливе без окреслення його основних проблем. З огляду на складність ефективної реалізації вітчизняного інституту представницького мандата, в світлі теперішньої популярності заходів конституційної реформи задля забезпечення процесу утвердження демократичних цінностей в Україні, осмислення та вирішення зазначених питань є особливо актуальним.

Існування проблем реалізації представницького мандата в Україні зумовлена низкою чинників, серед яких найбільш суттєвими вважаються: наявність атаків радянської правової системи у нормах українського законодавства як наслідок тривалого перебування у складі Радянського Союзу; історично тривалі та дискусійні пошуки оптимальної моделі представництва та представницького мандата в Україні; численні прогалини та суперечності в українському законодавстві, що регулює питання представництва народу в органах влади та статусу народних представників; відсутність чіткої регламентації питання представницького мандата в нормах чинного законодавства; нерозвиненість системи політичних партій в Україні, слабкість їх зв'язку з виборцями, а також недостатність усвідомлення суспільством їх місця та ролі у представницькому органі влади і в державно-правовому механізмі в цілому; низький рівень правової культури та правової свідомості як представників, так і виборців; нестабільність державної політики у сфері забезпечення представництва народу в органах влади.

Причини наявності проблем реалізації представницького мандата мають різний характер: історичний, економічний, юридичний, політичний, соціальний, етичний (відповідно до названих чинників можна класифікувати і зумовлені ними проблеми).

Проблеми реалізації представницького мандата в Україні можна умовно поділити на теоретичні та практичні. Теоретичні проблеми лежать в площині удосконалення загальної теорії представництва. До них можна віднести проблеми визначення поняття «представницький мандат»; розуміння правової природи, змісту та сутності представницького мандата; належності представницького мандата певному суб'єктові; пошуку «ідеальної» моделі представницького мандата тощо. Практичні проблеми тісно пов'язані з теоретичними, оскільки виникають зазвичай як

наслідок неусвідомлення чи невіршення теоретичних. Щоправда, вони можуть мати і самостійне значення. До них відносяться проблеми забезпечення зв'язків представника з народом; реалізації права народу на формування представницьких органів; адекватності відображення волі народу обраними представниками та партіями; внутрішньопартійної дисципліни; представницької та партійної етики; мотивації приходу до влади тощо. Водночас, існують проблеми, які перебувають на межі теоретичних та практичних. Такою проблемою є проблема конституційно-правового регулювання представницького мандата.

Аналіз чинного законодавства та практики його реалізації свідчить, що конституційно-правове регулювання представницького мандата в Україні потребує суттєвого вдосконалення, особливо в контексті відповідальності влади та розвитку української демократії загалом.

Згідно статті 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування¹. Офіційне тлумачення відповідних положень Основного Закону міститься в Рішенні Конституційного Суду України у справі від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом). Виходячи з правових позицій Конституційний Суд України, вся повнота влади в Україні належить народові, влада котрого є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу². Отже, саме народовладдя становить сутність української демократичної держави. Влада народу як носія суверенітету є верховною щодо будь-якої іншої суспільної влади, у тому числі державної або партійної. Подібно до того, як народ є джерелом державної влади, народний суверенітет є джерелом суверенітету демократичної держави. У разі здійснення народом влади через державу формуються органи народного представництва (держава в цьому аспекті виступає як високоорганізований народ)³. Таким чином, суверенітет як політико-правова властивість державної влади, виявляючись в її верховенстві, незалежності, неподільності (єдності), повноті та рівноправності в зовнішніх відносинах⁴, лежить в основі реалізації прямого та представницького народовладдя в демократичній державі.

Незважаючи на нормативне закріплення в Україні принципу народовладдя, питання взаємозв'язків представника із безпосереднім джерелом влади – народом, на сучасному етапі є достатньо проблемним, в першу чергу, через складність реалізації цього права народу. На думку науковців, діяльність представників напряду впливає на розуміння та оцінку демократичних інститутів влади і представницької демократії в цілому. Відтак, порушення формули «здійснення влади народом безпосередньо або через обраних представників» може призвести до негативних наслідків якості врядування⁵. Тому, експертами наголошується на необхідності створення дієвих механізмів зв'язку представника з народом, адже сьогодні наявна ситуація, за якої не представник є слугою народу, а народ є слугою представника⁶.

Із проблемою взаємозв'язків представника з народом тісно пов'язане питання конституційно-правової природи представницького мандата в Україні, дискусії навколо якого зумовлені, насамперед, неоднозначним розумінням суб'єктної належності представницького мандата - виборцям, народу чи партії. На нашу думку, в умовах соціальної, демократичної, правової держави представницький мандат повинен належати народові як єдиному джерелу влади. Дотримуючись позиції, що народний суверенітет як невід'ємний атрибут держави не може бути делегований ні

¹ Конституція України 1996 (Верховна Рада України). Відомості Верховної Ради, 141.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука В.С., Подгорної В.В., Кислої Т.В. про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом, № 6-рп/2005. КСУ 2005 (Конституційний суд України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>>(2016, січень, 21).

³ Тацій, В.Я., Петришин, О.В., Барабаш, Ю.Г. (2011). Конституція України. Науково-практичний коментар. Харків: Право, 33-35.

⁴ Тимченко, С.М., Бостан, С.К., Легуша, С.М., Пархоменко, Н.М., Пікуля, Т.О., Пронюк, Н.В. (2007). Актуальні проблеми теорії держави та права. Київ: КНТ, 98.

⁵ Кваккестад, А. Природа представницького мандату: українська практика та зарубіжний досвід. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/PaperFebruary.pdf>> (2016, січень, 21).

⁶ Євграфов, П. Природа представницького мандату: українська практика та зарубіжний досвід. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/PaperFebruary.pdf>> (2016, січень, 21).

партіям, ні окремим народним представникам, ані будь-яким іншим суб'єктам, оскільки єдиним його носієм є народ, первинним і повноправним «господарем» представницького мандата повинен бути саме народ. Власне народові, відповідно до Конституції та Законів України, і належить невід'ємне право формування представницьких органів влади і наділення таких органів в цілому та їх представників мандатом на представництво його інтересів.

Важливими є питання визначення статусу та ролі народного представника, його мотивація приходу до влади і подальшої представницької діяльності, рівень його політичної та правової культури. Саме в цьому контексті, на думку дослідників, постає питання відповідальності представника не лише на основі регламентованих правил, а також з урахуванням морально-етичних засад¹. Більше того, здійснюючи комплексну оцінку представницького мандата в Україні, необхідним є врахування характерних особливостей політичної та правової культури українського суспільства. Відповідно, реформування існуючих відносин представництва та представницького мандата виключно на рівні законодавства не може повністю забезпечити вирішення наявних проблем. Тому в умовах демократизації відносин народовладдя існує потреба у залученні альтернативних механізмів забезпечення організації влади в державі.

У зв'язку з наведеними твердженнями, у літературі досить часто звертається увага на присягу народного представника як правовий акт, який, на думку науковців, фактично закладає основні принципи його діяльності і може вважатися певною базою «кодексу честі» представника². На думку експертів, у перспективі вони могли б відігравати вагомий роль у впорядкуванні взаємин народних представників як між собою, так і з фракціями, виборцями і державою в цілому³. Зазначимо, однак, що створення відповідних кодифікацій в принципі і в українських державно-правових реаліях зокрема, не слід вважати панацеєю, оскільки значна частина питань діяльності представника належить до сфери етики, моралі і тактики його поведінки, а відтак, не може бути ні наперед прогнозована, ні, тим більше, формально врегульована. Тому, поряд із дотриманням законодавчих та морально-етичних норм, важливе значення у прийнятті рішень в процесі реалізації представницького мандата все ж відводиться, визначеному Е. Берком, «зрілому судженню про суспільні та державні справи» представника⁴.

У контексті визначення характеру взаємовідносин та взаємозв'язків представника з різними суб'єктами значної ваги набувають питання впливу способу обрання представника на реалізацію його представницького мандата та правовий статус в цілому. Розглядаючись в розрізі питання виборчих систем як визначників систем представництва народу в органах влади, актуальними є проблеми прийнятності та ефективності тієї чи іншої виборчої системи, а також доцільності персоніфікації виборчих систем⁵. Водночас, науковці зазначають, що більш оптимальним є запровадження змішаних виборчих систем із формуванням мажоритарних округів та висуненням мажоритарних депутатів. Така система, на його думку, дозволяє і відобразити спектр політичних партій (тобто ідеологій), і надати депутату реальний представницький мандат (тобто захистити інтереси конкретних виборців)⁶.

Вітчизняними науковцями звертається увага також на відсутність визначеної відповідальності представника перед народом і, відповідно, потребу у створенні дієвих механізмів контролю Українського народу за діяльністю представника⁷. Носієм авторитету і єдиним джерелом влади при демократичному режимі є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування. Проте, справжня демократія може бути життєздатною лише в тому

¹ Валентайн, Е. *Природа представницького мандату: українська практика та зарубіжний досвід*. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/PaperFebruary.pdf>> (2016, січень, 21).

² Селіванов, А. *Природа представницького мандату: українська практика та зарубіжний досвід*. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/PaperFebruary.pdf>> (2016, січень, 21).

³ Ковриженко, Д., Синьоокій, О. *Природа представницького мандата українська практика та зарубіжний досвід*. <http://www.kas.de/wf/doc/kas_17371-1522-13-30.pdf?090825164713> (2016, січень, 21).

⁴ Берк, Э. (1992). *Размышление о революции во Франции*. Лондон: ОРІ.

⁵ Ковтунець, В. *Природа представницького мандату: українська практика та зарубіжний досвід*. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/PaperFebruary.pdf>> (2016, січень, 21).

⁶ Селіванов, А. *Природа представницького мандату: українська практика та зарубіжний досвід*. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/PaperFebruary.pdf>> (2016, січень, 21).

⁷ Григорук, Н.Г. (2002). *Конституційно-правовий статус народного депутата України*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького.

випадку, якщо дотримується принцип контролю над владою. Тому єдиний для суверенного народу засіб зберегти той рівень влади, якої він потребує, та яку сам може здійснювати, полягає в тому, щоб не давати своїм правителям необмежену владу¹. За переконанням А. Есмена, перш за все існує відповідальність, котру ніхто не може заперечувати: це – відповідальність представника в тих випадках, коли він свідомо і зі злочинними намірами перевищує свої повноваження, визначені конституцією і законом. В цьому випадку – не дивлячись на важкість відняти належну юрисдикцію для винесення караючого вироку, здатного повести за собою втрату депутатських повноважень, принцип повної відповідальності стає обов'язковим в такій же мірі в ім'я моральності, як і в ім'я суспільної користі². У зв'язку з цим, проблема відповідальності народного представника набуває важливого значення, а рівень її невирішеності ставить Україну в один ряд із країнами - візирями збитковості демократії.

Станом на сьогодні у системі народного представництва невирішеність проблеми закріплення механізму відповідальності народного представника створює умови для посадових зловживань та неправомірного використання високого становища представника народу у владі. Тому вихідною точкою для вирішення цієї проблеми повинно стати розуміння того, що статус народного представника є не розкішшю, а необхідною умовою професійної роботи³.

Як бачимо, надзвичайно актуальною в українському суспільстві залишається проблема доцільності та ефективності імперативного мандата, яка має дві змістовні складові. Перша складова стосується відносин представника з політичною партією та передбачає позбавлення його мандата цією партією, друга складова лежить у площині відносин представника з виборцями та передбачає існування елементів наказів виборців, звітування перед ними та відкликання представника виборцями.

Висловлюючи позицію з приводу доцільності зазначених положень Конституції, науковці свого часу наголошували на неприпустимості масових та ідеологічно необґрунтованих міжфракційних переходів, позаяк це спотворює владу народу, і вибори не досягають однієї зі своїх основних функцій - бути «політичним волевиявленням барометром» у суспільстві. На думку науковця, в умовах вільного мандата така ситуація має стати однією з підстав для розпуску парламенту⁴. Як стверджують експерти, запровадження жорсткого представницького мандата може призвести до партійної диктатури в Україні - диктатури партійних лідерів. Тому слушною є позиція, відповідно до якої імперативний мандат як у парламенті, так і в органах місцевого самоврядування здатен перешкодити руху України шляхом демократії і завершити процес олігархізації політичної системи, коли лідери партій будуть домовлятися між собою, а інші члени партій – виконувати роль виключно їх рекрутів⁵.

У зв'язку з вищенаведеним, важливим питанням є визначення можливості та доцільності регулювання державою внутрішньопартійних відносин. Зокрема, зважаючи на наявність у представницького мандата, поряд з правовою, також політичної складової, вважаємо за необхідне звернутися до інституту політичних партій в Україні. Значна частина експертів наполягає на необхідності створення в Україні істинних політичних партій, сформованих на ідеологічних засадах, натомість, сучасний стан більшості існуючих політичних об'єднань не відповідає встановленим стандартам і, як наслідок, перешкоджає повноцінному розвитку відповідального представництва. За твердженнями дослідників, незважаючи на істотний вплив на публічні відносини партійної дисципліни, ці питання все ж повинні належати до внутрішньопартійної компетенції. У зв'язку з цим, основними моментами, на які в літературі рекомендується звернути увагу при реформуванні представницького мандата, є: по-перше, розширення та унормування внутрішньопартійної демократії; по-друге, незалежність членів парламенту, яка починається з вибору кандидатур до виборчого списку; по-третє, відповідальність партійних лідерів, мотивація яких повинна прямо корелюватися із задоволенням національних інтересів; по-четверте, скасування можливості створення блоків політичних партій у виборчому законодавстві, що є важливим з точки зору

¹ Бостан, С.К., Тимченко, С.М. (2005). *Державне право зарубіжних країн*. Київ: Центр навчальної літератури, 251.

² Эсмен, А. (1898). *Основные начала государственного права*. Москва: типо-литография В. Рихтер, 264-265.

³ Гаврилюк, В. (2003). Статус – не розкіш, а умова професійної роботи. Київ: *Юридичний вісник України*, 9.

⁴ Козюбра, М. *Природа представницького мандату: українська практика та зарубіжний досвід*. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/PaperFebruary.pdf>> (2016, січень, 21).

⁵ Журавський, В. (2007). *Що принесе українській демократії імперативний мандат*. Київ: Право України, 123.

структурування парламенту¹.

Висвітлюючи проблему доцільності імперативного мандата виборних представників в Україні, варто навести Позиції Європейської комісії за демократію через право (Венеційська комісія). Загальна позиція Комісії полягає у тому, що статус члена парламенту повинен визначатися принципами плюралістичної демократії, зокрема принципом представництва членом парламенту всього народу або нації, а не лише частини народу, виділеної за певними ознаками, у тому числі, ознакою територіальної приналежності, а також принципом свободи волі та вираження позиції. Тоді як запровадження імперативного мандата саме по собі не передбачає втілення цих двох принципів у життя. Окрім загальних зауважень, у Висновках Комісії вказується і на суперечності між положеннями Конституції України та нормами, які запровадили імперативний мандат. Зокрема, стаття 81 Основного Закону в частині положень, які стосуються імперативного мандата, не узгоджується з тими статтями Конституції, які фактично зберігають вільний характер мандата народного депутата, зокрема, з частиною першою статті 79 Конституції України (передбачає складання народним депутатом України присяги на вірність Україні, виконання обов'язків в інтересах усіх співвітчизників), а також частиною першою статті 80 Конституції України (забороняє притягати депутата до юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання в парламенті та його органах). У Висновках Комісії також вказується на ряд негативних наслідків запровадження імперативного мандата, зокрема: можливість скасування результатів виборів партіями і виборчими блоками (шляхом прийняття рішень про дострокове припинення повноважень окремих народних депутатів); обмеження здійснення депутатської діяльності відповідно до власних переконань членів парламенту; послаблення внутрішньої демократії у фракціях партій та блоків; послаблення самої Верховної Ради України як органу². У цьому сенсі необхідним є чітке визначення місця та ролі парламенту як первинного представницького органу влади в апараті та механізмі держави. Необхідним є розуміння парламенту як виразника загальнонаціональних інтересів суспільства та функціонування останнього на засадах пріоритетності прав і свобод людини; демократизму, який включає принципи народовладдя, поділу влади, взаємної відповідальності та взаємодопомоги особи та держави; законності; професіоналізму та компетентності; ненасильства; гласності та врахування громадської думки; поєднання колегіальності та єдиноначальності³.

У світлі відносної невизначеності представницького мандата в Україні актуальною є проблема пошуку найоптимальнішої моделі представницького мандата. У зв'язку з цим, у науковій літературі констатується важливість пошуку доктрини змішаного представницького мандата, яка б увібрала в себе позитивні риси вільного та імперативного мандата і не суперечила б основоположним засадам народного суверенітету, оскільки реальна модель депутатського мандата, як правило, має характеристики вільного та імперативного мандата у тому чи іншому співвідношенні⁴. З цього приводу зазначимо, що на практиці в принципі не існує «ідеальної» моделі представницького мандата, яка була б прийнятною і застосовною абсолютно до всіх соціально організованих суспільств. Справа в тому, що кожна форма правління, державного режиму, устрою, виборча система, а також історичні та соціально-культурні традиції зумовлюють необхідність запровадження власної, оптимально застосовної до власних потреб та особливостей, моделі представницького мандата, звичайно, з урахуванням ознак класичних теорій та концепцій представництва.

У підсумку зазначимо, що до найбільш актуальних проблем регулювання діяльності народних представників, які можуть бути вирішені правовими засобами – шляхом прийняття змін до чинних або прийняття нових законодавчих актів, експертами Лабораторії законодавчих ініціатив в рамках проекту «Підвищення ефективності українського парламентаризму» віднесено проблему імперативного мандата (крізь призму взаємодії депутатів з суб'єктами їх висування на виборах, а також виборцями), депутатських гарантій, матеріально-фінансового забезпечення діяльності депутатів, корупції (одним із механізмів запобігання якій є запровадження механізмів управління

¹ Коліушко, І. *Природа представницького мандату: українська практика та зарубіжний досвід*. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/PaperFebruary.pdf>> (2016, січень, 21).

² Ковриженко, Д., Синьокий, О. *Природа представницького мандата українська практика та зарубіжний досвід*. <http://www.kas.de/wf/doc/kas_17371-1522-13-30.pdf?090825164713> (2016, січень, 21).

³ Тимченко, С.М., Бостан, С.К., Легуша, С.М., Пархоменко, Н.М., Пікуля, Т.О., Пронюк, Н.В. (2007). *Актуальні проблеми теорії держави та права*. Київ: КНТ, 151-153.

⁴ Григорук, Н.Г. (2002). *Конституційно-правовий статус народного депутата України*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького.

конфліктом інтересів у депутатській діяльності), відповідальності за дотримання морально-етичних норм і правил поведінки¹.

Як бачимо, проблемність реалізації представницького мандата у сучасних умовах є очевидною. Проте, з огляду на те, що вітчизняна конституційна модель представництва з її історичними коренями загалом відповідає європейській, ключ до вирішення проблем реалізації представницького мандата полягає у відтворенні українських європейських традицій державотворення з урахуванням реалій сьогодення.

Відтак, вирішення зазначених проблем потребує вдосконалення практики представництва народу в органах влади в цілому шляхом запровадження механізмів забезпечення ефективної діяльності народних представників, взаємодії з виборцями, партіями, представницьким органом та його структурами в межах правового регулювання порядку обрання, статусу та діяльності представників і політичних партій, порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів влади, взаємної відповідальності держави та особи.

References

1. *Konstytucija Ukrainy 1996* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoji Rady*, 141.
2. *Rishennya Konstytucijnogo Sudu Ukrainy u spravi za konstytucijnym podannjam 60 narodnykh deputativ Ukrainy pro oficijne tlumachennja polozhenj chastynty pershoji statti 103 Konstytuciji Ukrainy v konteksti polozhenj jiji statej 5, 156 ta za konstytucijnym zvernennjam gromadyan Galajchuka V.S., Podgornoji V.V., Kysloji T.V. pro oficijne tlumachennja polozhenj chastynty drugoji, tretjoji, chetvertoji statti 5 Konstytuciji Ukrainy (sprava pro zdijsnennja vladny narodom)*, № 6-пп/2005. KSU 2005. <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>> (2016, January, 20)
3. Tacij, V.J., Petryshyn, O.V., Barabash, U.G. (2011). *Konstytucija Ukrainy. Naukovo-praktychnyj komentar*. Kharkiv: Pravo.
4. Tymchenko, S.M., Bostan, S.K., Legusha, S.M., Parkhomenko, N.M., Pikulya, T.O., Pronyuk, N.V. (2007). *Aktualjni problemy teorii derzhavy ta prava*. Kyiv: KNT.
5. *Pryroda predstavnytskogo mandatu: ukrajinsjka praktuka ta zarubizhnyj dosvid*. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/PaperFebruary.pdf>> (2016, sichen, 21).
6. Kovryzhenko, D., Synjookyj, O. *Pryroda predstavnytskogo mandatu: ukrajinsjka praktuka ta zarubizhnyj dosvid*. <http://www.kas.de/wf/doc/kas_17371-1522-13-30.pdf?090825164713> (2016, sichen, 21).
7. Berk, E. (1992). *Razмышlenije o revoljuciji vo Franciji*. London: OPI.
8. Grygoruk, N.G. (2002). *Konstytucijno-pravovyj status narodnogo deputata Ukrainy*. Kyiv: Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskogo.
9. Bostan, S.K., Tymchenko, S.M. (2005). *Derzhavne pravo zarubizhnykh krajin*. Kyiv: Centr navchalnoji literatury, 251.
10. Esmen, A. (1898). *Osnovnyje nachala gosudarstvennogo prava*. Moskva: typo-litografija V. Rikhter.
11. Gavrylyuk, V. (2003). *Status – ne rozkish, a umova profesijnoji roboty*. Kyiv: *Jurydychnyj visnyk Ukrainy*, 9.
12. Zhuravskyj, V. (2007). *Shcho prynese ukrajinskij demokratiji imperatyvnyj mandat*. Kyiv: Pravo Ukrainy.
13. *Status narodnogo deputata Ukrainy: problemy ta shlyakhy udoskonalennja*. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/TheStatusofMP.pdf>> (2016, sichen, 21).

¹ *Статус народного депутата України: проблеми та шляхи удосконалення*. <<http://parlament.org.ua/upload/docs/TheStatusofMP.pdf>> (2016, січень 21).

Vitalii Koltsov, PhD in Political Science

*Odesa regional department of fund for social protection of disabled people,
Ukraine*

RESEARCH OF POLITICAL INSTITUTIONS WITHIN NEOINSTITUTIONAL THEORIES

The article discovers basic interpretations of the concept “political institutions”, its narrow and broad understanding within the frames of political and sociological sciences since the 70's years of the last century. Paper analyzed typical features and basic approaches of the known researchers of the world, mainly the Ukrainian. It also analyzed the concepts of “institutionalism” and “neoinstitutionalism” in the given context. It is grounded, that historical institutionalists overestimate the role of institutions and underestimate the breadth of alternatives actors’ relative behavior choice. The good point is that this trend highlights the importance of the institutional legacy of the past for the present context.

Key words: institution, political institution, institutionalism, neoinstitutionalism, political behavior, political science, behavioral approach, functional changes.

Till the end of 1970s political institution as a researchable topic was outside political science mainstream. For it there were characteristic such things as the contextualism (the impact of the classes, geography, climate, ethnicity, culture, economics, demography and so on policy), reductionism (politics is the aggregation of the individual actions), utilitarianism (political events are determined by the rational decisions), functionalism (every political decision serves a function of achieving equilibrium in a particular situation), instrumentalism (the political actions are just a tool for the political actors selfish interests)¹.

In political science an institution is understood as: 1) installation, norm, generally accepted rule of conduct; 2) organization, association, people union.

Today understanding of an institution as a norm prevails. According to the definition of D. North, “the institutions are the rules for playing in society or, to put it more formally, they are the limits made by people which organize the relationships between people”. Similar to that is the understanding of an institution in the interpretation of T. Parsons: “institutions are the universal models of norms, which outline the behavior categories in the social relations and in the interaction with each other”².

The famous explorer of democratic transits O. Motyl briefly describes the meaning of an institution, using the definition of “valued patterns of behavior”³.

The vast majority of scientists distinguish such traits of institution as repeatability and resistance patterns of behavior. In particular, G. O'Donnell defines institutions as “regularly recurring patterns of interactions, those are known, acceptable (though not necessarily endorse) and practice by the actors who hope to continue the cooperation under the rules sanctioned and supported by these samples, in the future”⁴.

Thus, the process of institutionalization, which is extremely important in the context of democratic transit, can be understood as transformation of certain norms, practices, structures into the known and acceptable. The political actors are developing their own strategies and behavior models based on the fact that a particular norm, practice, structure will legitimately exist in the foreseeable future. Thus, in the process of institutionalization may appear stable expectations of some actors about the behavior of the other, their interaction becomes predictable. According to E. Ostroma, institutions act as a “set of acting rules which are used to determine who can make decisions, which actors are allowed or limited, which

¹ March, J., Olsen, J. (1984). The New Institutionalism: Organizational Factors in Political life. *American Political Science Review*, vol. 78, 3, 735-742.

² Норт, Д. (1997). *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики*. Москва: Фонд экономической книги «Начала».

³ Motyl, A. (2006). Ukraine and Russia : divergent political paths / analysis & commentary. *Open Democracy Online*, London. <<http://www.opendemocracy.net/home/index.jsp>>.

⁴ Moser, Robert G. (1999). Electoral Systems and the Number of Parties in Postcommunist States. *World Politics*, vol. 51, 349-361.

procedures are should be followed”¹. Thus, a characteristic feature of the institution is exactly the typical nature, repeatability, and even daily routine norms of behavior.

In science, a narrow and a broad interpretations of an institution are used. The first says institutions are the rules which exist in the form of normes, mostly of a legal nature. The second interpretation of the concept of “institution” contains not only the legal, but also the moral norms and procedures, strategies, beliefs, customs and so on. D. North says: “I am interested as in the formal constraints: such as rules fictioned by people, as in the informal restrictions: such as the generally accepted conventions. The institutions can be the product of deliberate human design, such as the US Constitution, for example, or be just established in a process of historical development”². A. Leyphart defines institutions as “formal and informal rules of practices which are used to turn the people intentions into the social policy”³.

The new institutionalism begins to assert conceptually in the West political science in the 1980s. The researchers J. March and J. Olson were among those who were involved to the rethink of the institutional approach, and their article “The New Institutionalism: The Organizational Factors InThe Political Life” has become a kind of manifesto of the reduced research approach⁴. The importance of the institutions were justified by B. Rotstajn, P. Evans, D. Rushem'yer and T. Skokpol

The recycled interest to the institutions has been accompanied by the rethinking of this content, mentioned above, as well as by the involving of the various scientific disciplines achievements, in the result of what neoinstitutionalism acquired distinct interdisciplinary features.

For the new approach was not typical neither the simplified attention exclusively to the constitutionally enshrined power structures, nor the ignoring of the contextual features, typical for the behavioral approach. In the relation to the “old” institutionalism, the behavioral approach, the theory of rational choice and the other popular concepts of Western political science neoinstitutionalism held a clearly critical stance, along with those not rejecting their achievements and tenets, but trying to find a rational seed in them and incorporate it into its own thesaurus. This happened with several key ideas, particularly, with the perception of the individual not only as that which had been pinched by the institutional constraints, but also as one that is able to make a significant impact on the institutions itself, their proper or improper functioning, creation, destruction and so on. Neoinstitutionalists believe that the institutions can be improved for better functioning by accepting relevant decisions within existing institutions. At the same time the exaggeration of the rational choice about the existence supposedly fully informed and fully rational individual is rejected. From the neoinstitutionalism point of view, the individual tries to be rational, but at the same time he never has the complete information, and sometimes he can act altruistically or has certain restrictions on selfish or opportunistic behavior. But, in any case, the individual does not predict, but only tries to predict the consequences of his actions; the link between his actions and the expected results sometimes exists only in his imagination. It's fully applies not only the individual but also the collective political behavior.

Other words, there are rejected behavioral ideas about that the individual behavior is focused on the obtaining of real and the objective benefits and advantages which summarize on the political market, and at the same time, the institutions function only as a kind of equilibrium generator without affecting the summation of results themselves and choice, and the political process is reduced to simplified mechanical evaluation of prospects of individual preferences and the selection of appropriate behavior. In contrast to it, within the neoinstitutionalism's frames the benefits are not actually on the outside of the political process factor, but included in it, change directly in its course under the different institutional and procedural influences. In its turn, political institutions are not neutral mechanisms of interests aggregation, they influence on political process, depending on the method of their creation, the relative strength or other.

The theoretical assumptions make neoinstitutionalism approach suitable to rethink the post-Soviet transformations, because in fact they coincide with a dedicated in the previous section area of the classic tenets transitology revision or, namely with a finding of a balance between structural and procedural

¹ Цит. за: Макеев, С. (2009). Соціальні інститути: класичні тлумачення й сучасні підходи до вивчення. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 4, 5-20.

² Норт, Д. (1997). *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики*. Москва: Фонд экономической книги «Начала».

³ Макеев, С. (2009). Соціальні інститути: класичні тлумачення й сучасні підходи до вивчення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 6.

⁴ March, J., Olsen, J. (1984). The New Institutionalism: Organizational Factors in Political life. *American Political Science Review*, vol. 78, № 3, 735-742.

factors.

Since in the neoinstitutional theory the institutions are treated as rules of behavior and ways to support such rules, the essential feature of the institution becomes the usage of sanctions for violations. For sustainable existence of the institutions their securing in the formal or informal norms is not enough. It is important that in the real life, the compliance of these standards would result to the rewards for individuals and its violation would result appropriate sanctions¹.

Denying understanding of an institution as an organization, D. North makes an analogy with a sport game that goes between players according to the rules: "as institutions, organizations structure the relationship between people, but it is important to separate the rules from the players"². In this sense, the organizations are the teams of players, their goal is to win the game using fair (and if possible and deceptive tactics). Institutions are the game rules.

Thus, within neoinstitutional approach and its varieties, an institution is interpreted solely in the sense, which was mentioned higher as "broad" and the formal-law "narrow" understanding, typical for the old institutionalism, is dismissed as simplistic. At the same time the new institutionalism became a connection of the elements of the old institutionalism and the non-institutional style of modern political theories³.

To the special features of the neo institutionalism belongs the emphasis on the importance of not only institutions themselves, but also on the phenomenon of formal and informal institutionalization, correlations, interconnection and the opportunity of mutual substitutability of formal and informal institutions.

Talking about key scientific issues, specific for neoinstitutionalism, they can be divided into two groups. The first one embraces the full range of the issues related to the methods, degree, influence factor of the institutions on the political behavior of actors and the course of the political process in general. The second one relates to the matters pertaining to the variability of the most institutions, their ability to emerge, evolve, faint and so on. Given this division, D. Dermeyer and K. Krebel offered to divide the neoinstitutional approach into two distinct areas, namely the "theories of the institutions" and "the institutional theories"⁴.

In terms of institutionalism, political behavior of actors and the ways of achievements of collective decisions largely depend on used institutions. Hence the problem of meaningful assessment of political processes and their results, a critical attitude to aggregation of interests and the elimination out of the moral evaluations related to the question of justice satisfaction of various social interests. Neoinstitutionalists tend to view sustainable balance of interests as a fair by definition, rejecting the very concept of the objective public interest.

Different theoretical areas united under a common "roof" of the neoinstitutionalism, do not try to be comprehensive, but focus on specific subject areas: institutions that structure interaction between a state and a group of interest, influence of formal institutions on political structure, the constitutional design, the electoral and parliamentary systems, etc.

At the same time, the designing of political institutions, their focus on achievement of certain results depends on the will of political actors. Thus regulatory standards are not something external to political process, but they are put it by different ways.

How J. March and J. Olson summarize, "the human actions, the social context and institutions interact with each other by a very complex way and this complex of interactions affects on the political life"⁵.

Neoinstitutionalism explains why the inefficient "rules of game" can exist for a long time. Summing, there can be defined several reasons for the "survival" of the inefficient political institutions.

¹ Іваненко, О. (2003). Новий інституціоналізм в економічній соціології : теоретичні підвалини дослідницьких можливостей. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 60-70.

² Норт, Д. (1997). *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики*. Москва: Фонд экономической книги «Начала».

³ Steinmo, S., Thelen, K., Longstrech, F. (1992). *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*. Cambridge Univ. Press.

⁴ Diermeier, D., Krehbiel, K. (2003). Institutionalism as a Methodology. *Journal of Theoretical Politics*, vol. 15, № 2, 123-127.

⁵ March, J., Olsen, J. (1984). The New Institutionalism: Organizational Factors in Political life. *American Political Science Review*, vol. 78, 3, 735-742.

1. The authoritarian leader can be interested in them, if it contributes to the maintaining of his dominant position.

2. They can be supported by the powerful elite groups.

3. The society develops in the direction once chosen institutional trajectory.

4. The new, more efficient "rules of game" may remain idle since their introduction requires significant initial investment, from which free institutions have been entrenched for a long time.

5. The introduction of the new rules of the game can prevent the institutional frictions with the informal institutions, deeply rooted in the society.

As a result, the society develops within the defined institutions those represent a mix of effective and ineffective rules¹. The old informal institutions can sterilize and replace the new effective political institutions. Therefore, even the deep transformations of the political system cannot displace the political practices and norms which existed in the past. Thus, some positive changes can turn instead demodernization of political life.

This way, neoinstitutionalism tries to restore the connection between the theoretical propositions and the reality, which they are trying to represent; recognizes the crucial and intermediary role of institutions in the design of political behavior; recognizes the severity and unpredictability of political systems research.

In summary, it should be noted that assumptions of neoinstitutional approach can be represented by the following statements:

- 1) political institutions cannot be separated from political actors, political institutions are the part of politics as such;

- 2) the institutions determine in affective way on the actors' behavior, establishing for them frameworks of choice through formation and expression of interest;

- 3) the institutions involved in determining of policy outcomes; the ability of the actors to realize their goals is determined (at least partially) as the institutional context in which they operate.

Within neoinstitutionalism we may distinguish its directions:

Normative institutionalism cares norms role in the formation and functioning of the institutions and in the determining of individual behavior when the institutions determine the frameworks of an individual choice through formation and expression of the interest.

The focus of social institutionalism is the system of relations between society and the state, including neocorporatism institutions. The institutions within this area are seen as a reference framework that helps actors to determine what variants of behavior are the best or the relevant to the situation, and to understand better and predict the behavior of others. Therefore, the institutions are the key intermediaries between the individuals and their environment in general, and between individuals themselves. With their help the individuals understand the meaning and consequences of their actions. The social institutionalism lets reveal the overall picture of the impact of institutions on behavior and identity.

Institutionalism, from the perspective of rational choice, treats political behavior as a function of the rules and incentives rather than norms and values. Institutes are understood as systems of rules and incentives, following which, a persons try to maximize their own benefit. Accordingly, institutions themselves are considered as formal educations, and the angle of their consideration has an instrumental nature, other words institutions are the actors' tools to achieve their own goals, which they determine for themselves under the influence of external factors. The actors can create the new institutions or use existing ones. It assumes the existence of restrictions of goal-setting options on the actors from the institutions, but the actors agree with such restrictions as to determine the rules for them is more productive and profitable than the unilateral actions. Thus, institutions exist as long as the actors perceive them as such, that providing them an advantage rather than create obstacles.

Historical institutionalism is trying to understand the logic of the policy development through the initial decisions that affect the future political course. Institutions are defined as formal and informal procedures, routines, norms and consents those exist in the organizational structure of the political system. The key provision of the historical institutionalism: primary choice affects on all the subsequent political decisions, determining the future path of institutions' development. Institutions become important factors those form the behavior of the actors, when the actor is in a situation of choice of alternative behavior he chooses through the usage of available funds and accepted notions of legitimate behavior. "The trajectory

¹ Норт, Д. (1997). *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики*. Москва: Фонд экономической книги «Начала».

of the future development” of the institutions does not mean that the actors do not have freedom of maneuver. Maybe they deliberately refuse from the trajectory path chosen by their predecessors.

Historical neoinstitutionalism explains the problem of balance continuity and change well: why, for example, it is that the introduction of a certain type of official institutions in some cases gives a good result, while others it fails; why do the institutional constraints in some countries (regions) have a decisive influence on the behavior of political actors, and others or a minimum or do not make any at all; why, despite their introduction, life often turns to the old lowed track.

Robert Putnam, an author of meaningful empirical study of the problem, explained, using this concept, the differences in outcomes of the politico-administrative reform in the North and the South of Italy, outlining the “path of dependence” in societal, economical and political development of these regions. The cliental type of relationship over a long period in the South history led here to a poor healing of the new democratic institutions. Instead the civic tradition of the North provided their rapid approval and positive impact on the values of the people¹.

About the limited impact of official institutions on the processes of democratization and the need to consider the impact of cultural factors (which in the works of neoinstitutionalists often treated as informal institutions) Francis Fukuyama writes also. Zigzags and pathology of this process, according to his words, “it seems, are outside the influence of institutional decisions, and therefore outside of the state policy”. But on the other hand, he notes that culture “is rather malleable and can be affected by developments in the three higher levels” the civil society, political institutions and ideology².

However, historical institutionalists overestimate the role of institutions and underestimate the breadth of alternatives actors’ relative behavior choice. The good point is that this trend highlights the importance of the institutional legacy of the past for the present context.

References

1. Ivanenko, O. (2003). Novij institucionalizm v ekonomichnij sociologii: teoretichni pidvalini doslidnic'kikh mozhlivostej. *Sociologija: teorija, metodi, marketing*, 1, 60-70.
2. Makeev, S. (2009). Social'ni instituti: klasichni tлумachennja j suchasni pidkhodi do vivchennja. *Sociologija: teorija, metodi, marketing*, 4, 5-20.
3. Nort, D. (1997). *Instituty, institucional'nye izmenenija i funkcionirovanie ehkonomiki*. Moskva: Fond ehkonomicheskoy knigi «Nachala».
4. Patnam, R.D. (2001). *Tvorennja demokratii. Tradicii gromads'koi aktivnosti v suchasnij Italii*. Kiiv.
5. Fukujama, F. (2002). *Social'nyj kapital. Kul'tura imeet znachenie. Kakim obrazom cennosti sposobstvujut obshchestvennomu progressu*. Moskva.
6. Diermeier, D., Krehbiel, K. (2003). Institutionalism as a Methodology. *Journal of Theoretical Politics*, vol. 15, № 2, 123-127.
7. March, J., Olsen, J. (1984). The New Institutionalism: Organizational Factors in Political life. *American Political Science Review*, vol. 78, 3, 735-742.
8. Moser, Robert G. (1999). Electoral Systems and the Number of Parties in Postcommunist States. *World Politics*, vol. 51, 349-361.
9. Motyl, A. (2006). Ukraine and Russia : divergent political paths / analysis & commentary. *Open Democracy Online, London*. <<http://www.opendemocracy.net/home/index.jsp>>.
10. Steinmo, S., Thelen, K., Longstreth, F. (1992). *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*. Cambridge Univ. Press.

¹ Патнам, Р.Д. (2001). *Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії*. Київ.

² Фукуяма, Ф. (2002). *Социальный капитал. Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу*. Москва.

Valentyn Sandul

Odesa I.I.Mechnikov National University, Ukraine

STRUCTURING THE FIELD OF POLITICS: POLITICAL ACTIVITIES, ETHICS, COMMUNICATION

The article explores the process of structuring the field of politics and identifies its basic theoretical visions. Based on studies of P. Bourdieu and Y. Kachanov structuring of field of politics is defined as the process of practical implementation of political intentions. Attention was focused on such components of this process as political activity, political ethics and political communication. It is stressed that political activity, as a part of policy field ensures reproduction of traditional political relations and creation of new interactions with usage of available resources. It aims to achieve a certain political goal, which is associated with reception and retention of political power. Political activity reveals the fundamental principles of democratic process, exactly the interaction between professional political agents and the citizens. The citizens political activity is also an important process in the structuring of the field of politics, which promotes expression of the interests of social groups and individuals, public presentation of the relevant requirements, ensure their participation in the political decision-making.

Key words: field of politics, structuring the field of politics, political activities, political process, political ethics, political communication.

The research of structuring of political field allows to select and justify specific features of the political activity, creates conditions for realization of ambiguity, complexity of the policy field, which is impossible to imagine without ethical principles and effective communication. In the process of the policy field structuring, the coordinates of political agents (the political topology) are determinate, i.e. the directions of their activity, its purpose, the meaning and features. At the same time, it is aware that the process of structuring the field of politics includes both legitimate and illegitimate actions of the professional political agents, systemic and non-systemic forms of political activity of politicians, officials and citizens.

The actuality of the article dues to the high theoretical and practical significance in studying of political activity, ethic and communication, as the important components of the policy field structuring process. This point of view contributes to a better understanding of the dynamic measurement of the political reality, its transformations and changes.

The purpose of the article is to explore the process of structuring the field of politics and its components such as political activism, political ethics and political communication.

The modern interpretations of the policy field structuring, presented in the works of P. Bourdieu, Y. Kachanov, P. Champagne, M. Afanasyeva, S. Naumkina, V. Kovalevsky, D. Yakovlev, etc. They are largely based on the fact that this process is not always characterized by linearity, consistency and instrumental activities of the agents.

The concept of “political field” refers to the concept of P. Bourdieu and discloses through the process of political activity of agents (“practice”). In the theory of P. Bourdieu the conceptualization of politics as a “political topology” is proposed. Y. Kachanov believes that the policy field is structured by the political agents’ activity, and its reality is determined by the influence of which field has influence on the agents’ practice. “The policy field is not a set of agents (acting individuals), engaged in politics, and even not the system interactions itself (or formal, only “comparable”), but a mode of the social reality. The policy field exists substantively as an autonomous ensemble of political relations, ruled by its own laws...”¹

In the process of structuring of the policy field the distribution and redistribution of force between agents, the search of new means of implementing them in their political activities, the political mobilization of citizens and the development of civil society institutions are constantly going on. It combines the professional activities of political agents and the functioning of the public authorities, the activity of individuals and groups and the position of social and political structures aimed at the achieving of the

¹ Качанов, Ю.Л. (1995). *Политическая топология: структурирование политической действительности*. Москва: Ad Marginem, 9.

certain political objectives and implementation of relevant political interests. One of the main characteristics of the process of the policy field structuring appears that it reflects the performance of the respective roles of political agents.

According to Y. Kachanov, “the political field is a relatively closed sphere of political relations and events, which is inherent to the ensemble of political relations between specific (individual and collective) agents and institutions currently in certain places”¹

At the same time, the process of the structuring of the policy field can be interpreted as “re-structuring” and “structuration” (A. Giddens and other) of the political relations and “construction” (A. Schyuts, P. Berger and T. Lukman, and other) of the political reality.

According to this interpretation, the activities of individuals (including those in the field of politics) favor the interpretation result of actions of other individuals and a source of further structuring of the field of politics in the process of their interaction. That means, “...the purpose of the study of the political interaction becomes not a search of the cause-effect relationships, but the interpretation of the human action, which takes into account the point of view of the current position and multiplicity of the political space.”²

That means, the process of the policy field structuring is a dynamic model of the political interaction where the political activities of agents, the political ethics and the political communication are one of the basic elements.

The structuring involves the implementation by the agent of the political field of the sequential operations to streamline the operational procedures (the determination of objectives, formulation of alternatives, the choice of one of the alternatives, its implementation, the response of other agents and public opinion and modification of the follow actions in accordance with this reaction). However, unlike the other social fields, the activity of the policy field agents should be designed to serve the public good rather than private interest. There is a direct link between the policy and ethic.

The democratic political process requires from the political agents the effective solutions aimed at the public good. Such decisions cannot be imagined without the tolerance, ethics and pluralism.

«The political ethics defines the place of morality in the system of political relations, analyzes its nature and the internal structure. As for the political morality, it reflects a kind of a specific type of regulation of the political relations, aimed at their humanization. The concept of political morality fixes the norms of behavior, communication and relationships which coordinate the interaction of subject of political life, weaken the contradictions of alternative goals of political parties, groups and social movements...”³

The political ethics forms the special (normative) approach to the analysis and evaluation of the professional political activity. It “... is considered as a part of the moral consciousness, its highest rational manifestation, i.e., ethics emerges as a self-consciousnesses of moral, as a moral (“practical”) philosophy. Or morality is considered as the “subject” / “object” of ethical searches and constructions (i.e., ethics is interpreted as “philosophy of morality”, “the theory of morality”, “the science about the morality”).⁴

The political ethics acquires the particular importance in the process of determining of the fundamental values of the individual, group, society as a whole. Exactly the values have the defining influence on the political cooperation between agents, the relationships between the individual and the group, the social and political topology.

I.e., the political ethics must include the ethics of professional political activity, it is considered in the broad context of political culture, rationality, various scientific theories, ideologies and religious doctrines.

Thanks to its characteristic such as “impartiality”, the political ethics refers to the standards those have been emerged historically and are enshrined in the traditions of social interaction between individuals. That is exactly why it serves as the ground, on which the agreement can be reached between the political agents. Especially if they are the supporters of various ideologies, take radically different positions in the social and political spaces, and are the part of political conflict. The political ethics emphasizes on the tantamount attitude to all political agents with taking into consideration their individual interests and social

¹ Качанов, Ю.Л. (1995). *Политическая топология: структурирование политической действительности*. Москва: Ad Marginem, 10.

² Яковлев, Д.В. (2009). *Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація*. Одеса: Астропринт, 44.

³ Рубан, А. (2010). *Основні підґрунтя дослідження сучасних концепцій політичної етики*. Київ: Український центр політичного менеджмент, 57-64.

⁴ *Этическая мысль: Науч.-публицист. чтения* (1991). Москва: Республика, 7.

positions.

In this sense, the political ethic becomes an “impartial” institution of a democratic society, which regulates the professional political activity and helps to solve the political conflicts. “Impartiality can take many different forms... As the personal motives and justice can lead to a conflict, the theories of ethic have got something to say about how to deal with such conflicts. It can resolve it by declaring the full victory of the impartiality, but it is only one of the possible options”¹

The principles of political ethics unite the individuals, and conflicts, on the contrary, interfere to form a public space of dialogue. The political ethics creates a foundation for the forming of ideas about the justice society and its discourse covers many issues related to the professional political activity (from the theory of natural rights to the theory of public choice). Additionally, exactly the exercise of the choice in favor of one of the alternatives and the decision-making become the point of the professional political activity that in most needs the treatment to the political ethics.

The role of ethics in the process of professional activity is in the creation of the conditions for the emergence of the trust-space between the main political agents.

In the conditions of political pluralism, the professional political activity is characterized by competitiveness, which requires an appropriate normative and justice regulation. The concurrence of the political agents, for the implementation of the private and group interests, should take place in particular procedural conditions, by means of the political ethics. They, in their turn, become the basis for the establishment of the common rules of political activity.

In this context it is also necessary to agree with Y. Kachanov, who directly connects the birth of the policy field with the state spirit. He writes: “The state exists, firstly, as the reality of the first order, manifested through the distribution of material resources, as well as the means and mechanisms of their assignment, and, secondly, as the reality of the second order, given with the help of social representations, the complex structures perception, the evaluation, the classification, and thinking (the real state... is in the identity of its citizens; it is not above them, but inside of them)”².

To the components of the political activity as a process, aimed at the structuring of the policy field there should be included the following steps.

Firstly, the stage of formulation and public presentation in the sphere of policy the different interests of social groups, layers, classes and communities.

Secondly, the set and support, in the process of political activities, of the agents of constant and effective communication with the social groups and society as a whole. The political activity, according to the theory and practice of the political representation, involves the necessary presence of the feedback “loop” between the agents of the political activity of state institutions and local authorities and the public. At this stage of the political field structuring, the level of political activity and political participation, both individual citizens and social groups, play as an important factor. The define elements of political cooperation should include the electoral process (the fight for the electoral votes) and the process of public administration.

Thirdly, there is the stage of development, adoption and implementation of the political solution as a key component of the process of political activity. The political solution in the circumstances of democracy serves as the result of an effective cooperation between all the stakeholders (both political and neo-political), it reflects the political will of the whole society or of its part.

Fourthly, in the process of political action, it is necessary to carry out the monitoring of the impacts of a political solution in order to the further modification of the policy and the search of the optimal model for further development.

That means, the political activity as a part of the policy field structuring process provides the communicative interaction of agents both within the field of politics as the representatives of other social fields.

According to D. Yakovlev, “the preconditions of the political action can be understood as an orientation to the alleged meaning of the actions of another person. In such case, the reality, including the political one is the common definition of the situation, which achieves through the communication and

¹ Негел, Т. (1998). *Моральний конфлікт і політична законність – Сучасна політична філософія: Антологія*. Київ: Основи, 368.

² Качанов, Ю.Л. (1995). *Политическая топология: структурирование политической действительности*. Москва: Ad Marginem, 66.

adopts by the majority of participants of the political interaction”¹.

The modern political process is characterized by the growing of the influence of information and communication which define the configuration of the political space, the temp and direction of reforms, the progress and results of the political activity.

The process of political activity in the context of the information age requires the establishment and maintenance of a permanent communicative interaction between the institutions of the public authorities, political parties, public organizations, associations, lobby groups, mass media and individual citizens. The communication allows to overcome such negative phenomena in the post-Soviet political cooperation between government and society, as a lack of trust o citizens to the authorities, the lack of consensus on the main directions of domestic and foreign policy, the lack of coordination between the separate branches of government, the failure to create an effective parliamentary coalition, the lack of coordination between the actions of central and local power, etc.

It should also be taken into consideration that in the current conditions there is the informational overload of separate agents and of the political institutions. The so-called “information shock” (i.e., the inability to perceive rationally and process timely the information, the noun of which is growing continuously) prevents the effective functioning of the political agents.

The attention to the communicative dimension of structuring of the policy field provides an appropriate understanding of the political activity. The emphasis is made on the communicative process of the interaction between the government and the citizens in process of political decision-making and the need of the horizontal and vertical communication requires a response of society on the activity of political agents.

Particularly, in the election campaigns there are mainly used the communication technologies and the strategies of image formation. Regarding to the field of public administration, the “closeness” of government institutions and the reluctance of the officials to listen to the public opinion in the political decision-making remained an insurmountable legacy of the Soviet system.

In the article “The Political communication: to the problem of theoretical identification” A. Soloviev says: “...only the concept of political communication is able to “catch” the historical meaning of the post-industrial era and help in the understanding of the transition to a new type of organization of the power and the political community”².

Indeed, the technological development offers the new opportunities to improve the communicative component of the policy field structuring, as a dynamic, continuous coordination between actions and decisions of the government and society.

There we can say not just about an evaluation of the political agents activity by the citizens (on a referendum or during the election), but also about a constant exposure of the institutions of civil society in the political activity process: from the formulation of the social problem being addressed, and identification of alternatives to the political solution and to the modifications of policy in accordance with the given results.

One of the main components of political actors’ activity is the communication with the citizens, the social groups and the civil society institutes, which is reflected in the usage of the communication technologies such as advertising, promotion and public relations.

The willingness of citizens not only to obtain information about the actions of political agents, but their desire and ability to evaluate the actions of politicians on the basis of available information serve an important factors for the democratic political process. In the process of political communication the ongoing feedback of citizens with the government is being built, what promotes the accountability and legitimacy of government. Without the active position of the citizens it is impossible to provide the political communication as a two-way process of informational exchange in the process of structuring of the policy field.

In the modern conditions the political action begins from the process of interpretation of information, and the information messages of mass media significantly influence on the formation of the public opinion, on the structure and on the rules of the political game. The communicative dimension of the structuring of the policy field includes the harmonization the “picture of the world” and “the agenda”.

¹ Яковлев, Д.В. (2009). *Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація*. Одеса: Астропринт, 22.

² Соловьев, А.И. (2002). *Политическая коммуникация: к проблеме теоретической идентификации*. *Политические исследования*, 3, 5.

In the modern conditions the aim of the application of communication technologies is a creation of permanent links the information channels between public authority and civil society institutes in order to improve the administrative efficiency.

That means, that the advanced political communications are not only the vertical communication (for example, the relationship between state and society), but also the horizontal relationship between the various power agencies and between social groups.

K. Cross and R. Jacket in their work "The political communications and the newest media in the democratic countries: the competing approaches" offer their own definition of the political communication. It is "... a process of social interaction through messages relating to the public administration and the exercise of power in society"¹.

Thus, the studying of the political activity, the political ethic and the political communication in the process of structuring of the field of policy involves the consideration of movement, development and transformation, when the tradition (routine, repeatability) oppose to the innovations (modernization, reform, change).

During the structuring there is a combination of conscious (rational) modeling of the field of politics and political relations and the natural construction of the political field in the process of communicative interactions between agents.

In the process of the policy field structuring the political activity employs the tasks of ensure the consistency between the political decisions (which suggests their efficacy) and the transformation of the multidimensional social space (in particular the values, informational, cultural and other spheres).

The political activity, as a part of policy field structuring ensures the reproduction of the traditional political relations and the creation of the new interactions with the usage of the available resources. It aimed to achieve a certain political goal, which is associated with the reception and retention of the political power. The field of policies plays a role of the various activities of agents that cover all stages from the formulation of the problem to the monitoring of the consequences of political decisions for the representatives of different social spaces.

The political activity reveals the fundamental principles of the democratic process, exactly the interaction between the professional political agents and the citizens. The citizens political activity also is an important process in the structuring of the policy field, which promotes the expression of the interests of social groups and individuals, the public presentation of the relevant requirements, ensure their participation in the political decision-making.

References

1. Kachanov, Iu.L. (1995). *Polytycheskaia topolohyia: strukturyrovanye polytycheskoi deistvytel'nosti*. Moskva: Ad Marginem.
2. Kros, K., Haket R. A. *Politychni komunikatsii ta novynni mas-media u demokratychnykh krainakh: konkuruiuchi pidkhody*. Kyiv. <http://soc-gw.univ.kiev.ua/DEM_EDU/LIBRARY>.
3. Nehel, T. (1998). *Moralnyi konflikt i politychna zakonnist. Suchasna politychna filosofii: Antolohiia*. Kyiv: Osnovy.
4. Ruban, A. (2010). *Osnovni pidgruntia doslidzhennia suchasnykh kontseptsii politychnoi etyky*. Kyiv: Ukrainskyi tsentr politychnoho menedzhment.
5. Solovev, A.Y. (2002). *Polytycheskaia kommunykatsiia: k probleme teoretycheskoi ydentyfikatsii*. *Polytycheskye yssledovaniia*, 3.
6. *Этыческаиа мусл: Науч.-публист. Чтениа* (1991). Moskva: Respublyka.
7. Iakovlev, D.V. (2009). *Politychna vzaiemodiia yak komunikativnyi protses: mediatyzatsiia, demokratyzatsiia, ratsionalizatsiia*. Odesa: Astropynt.

¹ Крос, К., Гакет, Р.А. (2013). *Політичні комунікації та новинні мас-медіа у демократичних країнах: конкуруючі підходи*. <http://soc-gw.univ.kiev.ua/DEM_EDU/LIBRARY>.

Вадим Пелішенко

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
Україна*

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ КЛІЄНТЕЛІЗМУ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Vadym Pelishenko

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

PROBLEMATIC FIELD OF CLIENTELISM IN MODERN POLITICAL DISCOURSE

The article considers basic directions and strategy of studying problematic field of clientelism in modern political discourse. The author analyzes results of researching patron–client relations, starting with specification of a concept «clientelism» and its heuristic potential for political researches and finishing with application of certain methodological positions (statements of theories «clientelism» and «clanization», paternal conception of M. Weber) for analysis of this element of a political reality.

The accent is made on determination of perspective methodological principles concerning further researches of a problem field of clientelism. It is offered to consider conceptual constructions from the newest theories of development of a society (from «risk society» of U. Beck to «network society» of M. Castells) which interpret all set of social relations, inherent to modern society, as the most potential concerning this social and political phenomenon.

Key words: corruption, kleptocracy, clientelism, patron, client, patron–client relations.

Постановка проблеми. У контексті розбудови української державності та формування громадянського суспільства в Україні особливої актуальності набувають питання розробки реальних механізмів запобігання виникненню та розповсюдженню деструктивних процесів, що спроможні стримувати демократичні зміни в українському соціумі. Насамперед, до таких процесів відносять розповсюдження корупційних дій на всіх рівнях функціонування українського суспільства.

Серед останніх особливе місце посідає процес клептократії (ствердження у суспільстві специфічної форми організації влади, базованої на корупції, яка допомагає представникам певної соціально-політичної групи активно використовувати свої владні (державно-політичні) повноваження для швидкого самозбагачення і отримання провідних позицій у суспільній ієрархії), що проявляється у таких формах як: клієнтізм, патерналізм, лобізм, непотизм, фаворитизм, кронізм.

Загрозливим для суспільства є саме зміщення орієнтації у діяльності державних службовців з виконання своїх обов'язків на особистісне збагачення. Панування політико-економічних груп клієнтарного типу свідчить, насамперед, про обмеження громадянської сфери суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. Наукові розвідки клієнтелізму започаткували західні антропологи наприкінці 1950 – початку 1960 – х років, його розглядали як процес, який заважає модернізації суспільства. Згодом поняття «клієнтелізму» («патрон – клієнтських відносин») набуло політичного значення, увійшло у науковий обіг політичних наук та стало активно застосовуватися у політологічному дискурсі.

Ті або інші аспекти проблемного поля клієнтелізму виступають предметом досліджень у публікаціях таких представників системи соціально-політичних знань як: Ш. Айзенштадт, М. Афанасьєв, С. Бірюков, Т. Греєм, Б. Зажигаєв, К. Легг, А. Матвєєв, Л. Ронігер, О. Поліщук, Ж. Удел, М. Шмідт та інш..

Мета статті: визначити найбільш адекватні теоретико-методологічні засади аналізу патрон – клієнтських відносин в українському суспільстві у контексті розгляду основних напрямків і стратегій вивчення проблемного поля клієнтелізму у сучасному політологічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасних публікацій, присвячених вивченню тих або інших аспектів проблемного поля клієнтелізму дозволяють стверджувати таке.

У сучасній соціально-політичній літературі не існує загальновизнаної інтерпретації природи та змісту цього елемента політичної реальності.

Так, американський вчений К. Легг пропонує вважати клієнтські відносини ознакою індустріальних суспільств, яка продукується бюрократією та є однією з провідних рис функціонування соціальних інститутів.

Інший західний дослідник – М. Дж. Шмідт під клієнтелізмом розуміє визначені форми відносин захисту взаємної вигоди між акторами, один з яких займає високе місце у соціальній ієрархії (патрон), а інший заінтересований у захисті та отриманні привілеїв (клієнт)¹.

Слід зазначити, що першим на пострадянському просторі ввів у науковий обіг концепт «клієнтарності» («клієнтелізму») російський вчений М. Афанасьєв². Його науковим наробком також є реконструювання генези та аналіз головних історико-цивілізаційних варіантів клієнтських відносин. Він розкриває трансформацію клієнтських відносин у пострадянських умовах та досліджує вплив клієнтських відносин на діяльність правлячої еліти, розглядає політико-культурні аспекти клієнтелізму та інституціональне середовище влади.

Для вітчизняного політолога О. Поліщука клієнтелізм є суспільним явищем, у якому поєднується дія різних за соціально-політичним та економічним статусом суб'єктів, що утворюють колективну дію у досягненні поставленої мети, кожен окремо взятий індивід розглядає іншого як засіб досягнення мети та задоволення своїх потреб. Тобто запроваджуються відносини обміну: конкретні блага, з боку начальника – відданість і постійна готовність зробити конкретну послугу з боку підлеглого. Начальник стає патроном, а підлеглий клієнтом³.

Інші представники пострадянської політичної науки М. Додлова та М. Юдкевич під клієнтелізмом розуміють «відносини домінування, панування та підкорення ... за принципом патрон – клієнтських відносин. Особливість таких відносин полягає у взаємній залежності патрона та клієнта»⁴.

Автори статті «Обмін дарами у відносинах державних службовців» підкреслюють, що клієнтелізм є формою обміну дарами між патроном та клієнтом. В сучасних умовах розвитку суспільства службовий патронат над своїми людьми та їх родичами є предметом дару підлеглим у відповідь за їх відданість, покірність та дисциплінованість.

Подібну думку висловлює С. Бірюков, який під політичною клієнтелою розуміє специфічну форму мережі вертикального типу, в рамках якої позиції привілейованих акторів (патронів) займають офіційні владні інститути та їх керівники (лідери), які монополізують доступ до політичних ресурсів.

У той же час позиції залежних акторів (клієнтів) отримують інші актори регіональної політичної системи, які змушені вступати з владними інститутами різного рівня у відносини «нерівноцінного обміну» з ціллю домогтися впливу на рішення влади з урахуванням своїх інтересів у політиці, яка формується владою⁵.

Дослідник В. Римський під клієнтелізмом розуміє соціальне явище, яке характеризується формуванням відносин домінування, панування, залежності та незалежності за принципом патрон – клієнтських. Статус цих відносин ситуативний та схильний до змін: патрон та клієнт взаємозалежні, та в деяких випадках клієнти мають можливість змусити патрона діяти в їх інтересах, всупереч своїм особистим⁶.

¹ Матвеев, А.А. (2011). Соотношение неформальных институтов и практик, *Власть*, 8, 21.

² Афанасьев, М.И. (2000). *Клиентелизм и российская государственность: исследование клиентарных отношений, их роли в эволюции и упадке прошлых форм российской государственности, их влияние на политические институты и деятельность властвующих групп в современной России*. <http://www.pravo.yuzllib.su/book_zl216_page_4.html>.

³ Поліщук О.С. (2014). Вплив клієнтелізму на колективну дію (соціально – філософський аспект). *Гілея*, 80, 280.

⁴ Додлова, М.Ч., Юдкевич, М.М. (2007). «Обмен дарами» в отношениях государственных служащих. *Экономический журнал ВШЭ*, 3, 339.

⁵ Бірюков, С. *Всепроникающая клиентелла*. <<http://www.intelros.ru/pdf/snob>>.

⁶ Римский, В.Л. (2004). Бюрократия, клиентелизм и коррупция в России. *ОНС*, 6, 74.

В. Харитоновна уточнює поняття клієнтелізму в частині розуміння його як організаційно-управлінського явища, яке характеризується домінуванням неофіційних, скритих вертикальних відносин особистої відданості з боку керівника – патрона, а також порушення норм і процедур службової етики та організаційної поведінки¹.

Сучасні дослідники пропонують для розгляду проблем виникнення, розвитку та розповсюдження патрон – клієнтських відносин у суспільстві застосовувати три групи теорій – «клієнтелізму», «кланізації» та веберівську концепцію патримоніального панування.

Представники так званої концепції «клієнтелізму» (серед яких американські та ізраїльські дослідники Ш. Айзенштадт та Л. Ронігер) пропонують розглядати клієнтські відносини як необхідні ресурси для процесу обміну у соціальному просторі, що базуються на довірі, яка є дефіцитом у модерному суспільстві. За думкою цих дослідників патрон – клієнтські відносини є головним каналом отримання соціальних ресурсів. При цьому важливою є різниця патрон – клієнтських відносин у інституціональних контекстах: вони можуть грати вирішальну роль або підкорятися інституціональному порядку. Для систематичного аналізу різних форм патрон – клієнтських відносин автори пропонують наступні засади:

- 1) конкретна організація зв'язків та їх виходу на більш широкую інституціональну сферу;
- 2) ступінь відкритого доступу до патрон – клієнтських ролей, присутність або відсутність при цьому нормативних бар'єрів;
- 3) закріплення ролей за акторами – неформальне за взаємною згодою або санкціоновану договором;
- 4) зміст обміну: які ресурси обмінюються, акцентуються при цьому влада або солідарність, визначення ступеню обов'язковості відносин, моральних обмежень;
- 5) стабільність патрон – клієнтських відносин².

Головним доробком західних теорій клієнтелізму є фіксація великої ролі клієнтарних відносин у діяльності владних та провладних груп та зростання ролі персоніфікованих неофіційних «закулісних» зв'язків на пострадянському просторі. Теорія клієнтелізму стверджує, що існування формальних інститутів не заперечує розвиток неформальних, тіньових структур, які не запозичені ззовні, а вириваються в середині формальних інститутів, таких наприклад, як бюрократія.

Аналогом теорії клієнтелізму виступає теорія «кланізації» Т. Грехема та Ж. Уедел, які вперше у концептуальному вимірі намагалися пояснити процеси кланізації на пострадянському просторі. Американська дослідниця Ж. Уедел пов'язала рекрутування еліт з існуванням кланових структур на пострадянському просторі, обумовлених унікальною соціальною структурою пострадянських суспільств та нерозвинутим громадянським суспільством. При цьому формальні інститути замінюються на неформальні, а політичні лідери отримують інституційний статус навіть не завдяки інституційному положенню, а завдяки можливості володіння та розподілу адміністративних та економічних ресурсів між членами клану, тобто політичні відносини отримали риси клановості. Ключовим фактором розвитку пострадянських країн за думкою Ж. Уедел є тіньовий неформальний тип розвитку громадянського суспільства. Визначаючи сутність судової системи держави – клану, Ж. Уедел говорить про те, що в «державі – клані, клан і держава розділені слабо. З одних і тих же людей складається і клан, і державна влада. Члени клану одночасно і судді, і присяжні, і законодавці. Держава – клан має обмежену відповідальність перед тими, хто в неї не входить, вона непрозора для них; можливості представництва в ній для тих, кого вона контролює, також лімітовані. Як правило, вплив одного клану може бути стриманим або урізаним тільки конкуруючим кланом, тому що судові органи часто керуються політичними мотивами. Клан розставляє своїх людей на різні формальні або неформальні посади, де вони отримують доступ до ресурсів, необхідний для досягнення цілей клану, він змінює позиції своїх членів так, як це вигідно самому клану»³.

¹ Харитоновна, В.Н. (2013). *Клиентелизм в государственной службе*. Автореферат диссертации. 22 00 08. Москва. <<http://www.disscat.com/content/klientelizm-v-gosudarstvennoj-sluzhbe>>.

² Афанасьев, М.И. (2000). *Клиентелизм и российская государственность: исследование клиентарных отношений, их роли в эволюции и упадке прошлых форм российской государственности, их влияние на политические институты и деятельность властвующих групп в современной России*. <http://www.pravo.vuzlib.ru/book_z1216_page_4.html>.

³ Зажигов, Б.В. (2012). Украина: уровень соответствия критериям для кандидатов на вступление в ЕС (куда идет Украина?). *Проблеми міжнародних відносин*, 5, 30-31.

Автори концепції «кланізації» стверджують, що мережі персоніфікованих патрон – клієнтських горизонтальних зв'язків глибоко просочились у радянську бюрократію та економіку отримали неофіційний неінституціоналізований (не інституційний) характер, тому не можуть бути структуровані у конкретні моделі.

Веберівську концепцію патримоніального панування у 70 – х роках ХХ ст. ціла низка дослідників запропонувала застосовувати до аналізу політичних структур в окремих країнах та регіонах третього світу (для визначення змін у країнах, що розвиваються). Першим у цьому контексті до її евристичного потенціалу звернувся англійський вчений Г. Рот.

З початку 80 – х років західні дослідники активно застосовують веберівську теорію для осмислення різних проявів радянської бюрократичної системи (зокрема, клієнтелізму). Витоки патрон – клієнтських відносин, за думкою західних соведологів, знаходяться у особливостях політичного устрою СРСР, де існували вертикальні мережі клієнтського типу. Формування місцевих еліт відбувалось завдяки «партійним мережам, які формувала «партійну вертикаль» або клієнтелізм моноцентричного типу. Советолог Т.Х. Рігбі свою увагу сконцентрував на особливій ролі персоніфікованих зв'язків у кар'єрному зростанні радянської номенклатури. На його думку, створення персональних клік обумовлено наступними рисами радянської системи:

- відсутність альтернативних шляхів доступу у політичну верхівку;
- тіньові методи рекрутування радянської еліти;
- конкуренція на верху піраміди владної верхівки;
- висока залежність професійного просування від керівництва, а не від професійного виконання обов'язків.

Рішуче слово у визначенні системного характеру патрон – клієнтських відносин пострадянського періоду належить З. Бауману, який сфокусував свою увагу на впливових важелях селянського походження більшої частини радянського керівництва та на факторі невизначеності, який є домінуючою рисою доіндустріальних суспільств.

Сучасні дослідники проблемного поля патрон – клієнтських відносин також акцентують увагу на аналізі його окремих аспектах, які не виступають відправним моментом в його дослідженні, але здатні певним чином наблизитися до його визначення.

Так низка дослідників проблем клієнтелізму пропонують звернути уваги на визначення видів / типів патрон – клієнтських відносин, що існують у сучасному суспільстві.

Наприклад, Х.-Дж. Лаутх запропонував диференціацію клієнтелізму за двома критеріями, які визначають роль акторів політичній діяльності:

1. Розташування центру патрон – клієнтських відносин у політичній системі або за її межами;
2. Пряма або непряма участь у політичному житті країни. На основі цих критеріїв. А. Матвеев визначає наступні типи клієнтелізму:
 - родинні стосунки;
 - мафія;
 - деспотичні кліки та клієнтелістські партії¹.

У контексті аналізу результатів модернізації клієнтських відносин у сучасному світі останні пропонується розділяти на клієнтелізм виборчий та бюрократичний клієнтелізм, де політична партія є патроном зі своїми клієнтськими мережами, завдяки яким отримує владу.

Вважається, що досягнувши своєї мети, політична партія головним своїм завданням вважає розподіл державних посад для політичних клієнтів, а не ефективну політичну діяльність на користь держави. Участь у роздуванні державного апарату відбувається шляхом надання можливості своїм політичним клієнтам зайняти ключові посади у бюрократичній структурі влади, та приймає систематичний характер; надає нові можливості політичним партіям у контролі влади в країні, створює широкий потенціал для розкрадання державного майна, для впровадження корупційних схем, «кришування» нелегального бізнесу. Виборчий клієнтелізм проявляється у зв'язку між патроном (депутатом) та клієнтом (виборцем). Цей зв'язок може служити інструментом тиску виборця на депутата, він також може бути способом просування локальних інтересів на загальнонаціональний рівень².

¹ Матвеев, А.А. (2011). Соотношение неформальных институтов и практик, *Власть*, 8, 21.

² Поліщук, О.С. (2014). Вплив клієнтелізму на колективну дію (соціально – філософський аспект). *Гілея*, 80, 281.

Виходячи із тверджень цілої низки дослідників, що клієнтелізм має різнорівневий характер, його пропонується розглядати як макрорівневий (на всіх рівнях політичного та соціального життя) та мікрорівневий (на рівні пріоритетного просунення по службових сходинах державної служби родичів, друзів, знайомих).

Доволі нестандартним підходом до проблеми класифікації клієнтелізму є підхід дослідника С. Бірюкова, який пов'язує соціальний тип клієнтських відносин з типологією регіональних режимів керування, серед яких С. Бірюков виділяє наступні:

1. Тип клієнтських відносин, заснований на інтеграції регіональної еліти за принципом особистої відданості (як правило, політико-ідеологічної), неформально-бюрократичному варіанті політичного панування (лідерства) з низьким рівнем ефективності та популярності влади.

2. Тип клієнтських відносин, заснований на симбіозі елітних груп різної політико-ідеологічної орієнтації і соціального походження, який склався в умовах достатньо високого рівня ефективності та популярності влади.

3. Тип клієнтських відносин, основою яких є консолідація головних соціально-політичних акторів навколо патрона – голови регіону, який не пережив масштабних трансформацій на базі зв'язків, які склалися у попередній системі управління (централізована авторитарна корпорація патримоналістичного типу).

4. Модель, яка поєднала риси моноцентричної та поліцентричної клієнтел, в рамках якої виділяється засноване на старих «номенклатурних зв'язках» ядро правлячої еліти з одночасним дорученням до управління нових людей, які забезпечують високий рівень ефективності та популярності влади.

5. Тип моноцентричних клієнтських (патримоналістичних) відносин, сформований високо популярним та ефективним лідером харизматичного типу, який прийшов до влади у регіоні в результаті політичного банкрутства як еліти радянського періоду, так і демократів нової хвилі.

6. Ситуація, за якої регіональному лідеру не вдалося вибудувати клієнтелу ні моноцентристського, ні полі центристського характеру, що лишило його реальної підтримки регіональних еліт¹.

Наведена типологія регіонального клієнтелізму демонструє його головні специфічні причини як на державному так і на регіональному рівнях:

- протекціонізм як цілеспрямовану діяльність керівництва країни або регіону;
- підбір кадрів на умовах особистої відданості або за рахунок родинних зв'язків;
- відсутність фіксації клієнтарних моделей у трудовому кодексі України, егоїстична спрямованість чиновників на особисте збагачення, поблажливість у відношенні свого найближчого оточення; заміщення державних інтересів чиновників на особистісні;
- відсутність правових запобіжників клієнтелізму на державному рівні та небажання вищого політичного керівництва України боротися з цими проявами; відсутність жорсткого контролю з боку держави за родинними зв'язками високопосадовців;
- слабка регуляція службової відповідальності за порушення посадових норм та правил; прогалини державного контролю у розподіленні матеріальних благ високопосадовцям;
- неповага чиновників до чинного законодавства України.

Відносини обміну, на яких базується клієнтелізм, сприймаються акторами як форми політичної діяльності, які асиметрично структуровані, де патрон виконує домінуючу керівну роль, а клієнт сприймає владу патрона.

Останнім часом у політологічному дискурсі спостерігається уточнення евристичного потенціалу поняття «клієнтелізму», систематизуються головні політичні, адміністративно-правові, соціокультурні причини клієнтелізму в країнах пострадянського простору (зокрема, в Україні) й, відповідно, визначаються можливі стратегії протистояння розповсюдженню цього явища на всіх рівнях функціонування соціуму.

У цьому контексті підґрунтям масового прояву клієнтелізму в Україні пропонується розглядати її слабку економіку (як суспільства перехідного типу або суспільства у стані модернізації). Сучасний клієнтелізм живить суспільства з нестабільною економікою, де життєво необхідною є політика виживання, яка спрямовує амбітних індивідів у неформальні об'єднання на кшталт кланів. Патрон-клієнтський тип соціальних зв'язків закладає основу залежності і контролю з

¹ Бірюков, С. *Всепроникающая клиентелла*. <[http:// www.intelros.ru/pdf/snob](http://www.intelros.ru/pdf/snob)>.

боку патрона або «бігме на», тобто транслює патріархальний тип соціальних відносин. Різниця соціальних статусів патрона та клієнта дозволяє першим домінувати. Це домінування обумовлене існуванням фінансовими, політичними, владними ресурсами. Важливою характеристикою патрон – клієнтських відносин є надання послуг з боку різних сторін, причому звичайно послуг не диференційованих за типами та видами, а комплексних, які відбуваються як за символічним примусом, так і добровільно. Як правило, патрони захищають своїх клієнтів на основі формальних та неформальних домовленостей. А клієнти тією чи іншою мірою забезпечують діяльність своїх патронів. Патрон – клієнтські відносини можуть бути як офіційними, так і неофіційними, навіть полу легальними¹.

Феномен клієнтелізму також розглядається як важлива складова клептократичного адміністрування в Україні. В нестабільних умовах між окремими чиновниками та корпораціями виникають довготривалі відносини корпоративного типу, де влада та бізнес об'єднуються у реалізації загальних інтересів, за умови домінування влади над бізнесом. Трансформація клієнтелізму приймає нові форми – патрон відіграє роль брокера, у якого є зв'язки з центральною владою. Крім того, сучасний патрон, контролюючи і будучи лідером політичних організацій, користується публічними ресурсами (робочі місця, пенсії, спеціальні пільги), а клієнти, якими можуть бути не лише окремі індивіди, а й організації (етнічні меншини, профспілки, незахищені соціальні групи), надають патронові електоральну підтримку².

Висновки: У сучасному політологічному дискурсі пропонується клієнтелізм розглядати як багатоаспектне політико-соціальне явище, що проявляється як дисфункція системи державного управління, демонструє кризу суспільної та індивідуальної політичної свідомості та базується на історико-культурній традиції певного суспільства.

Представники як західної, так й вітчизняної політичної науки розглядають проблемне поле патрон–клієнтські відносини сучасного суспільства, що трансформуються, у різних напрямках. Основними з яких є:

- уточнення змісту концепту «клієнтелізм» та його евристичного потенціалу для політологічних досліджень;
- визначення основних видів / типів проявів цього соціально-політичного явища;
- обґрунтування головних причин щодо виникнення та поширення патрон – клієнтських відносин у сучасному суспільстві, що знаходиться на етапі демократичних перетворень;
- здійснення історико-культурної реконструкції генези та динаміки моделі клієнтських відносин у країнах пострадянського простору;
- застосування певних методологічних положень (тверджень теорій «клієнтелізму» та «кланізації», концепції патерналістського панування М. Вебера) для аналізу цього елементу політичної реальності.

Слід зазначити, що останній напрямок у дослідженнях найменше представлений у сучасних публікаціях. Це можна пояснити:

- по-перше, відсутністю явних переваг пізнавального потенціалу у кожній теоретичній конструкції;
- по-друге, відкритою конкуренцією, що спостерігається у науковому співтоваристві, між прибічниками кожної із вищезазначених теорій;
- по-третє, орієнтацією великої кількості дослідників цього явища на методологічні засади, що базуються на твердженнях інших теоретиків західної соціально-політичної системи знань (від А. Бентлі до Р. Мертона) та ще не отримали свого концептуального оформлення.

У якості перспективних методологічних засад щодо подальших досліджень проблемного поля клієнтелізму пропонується розглядати положення із новітніх теорій розвитку суспільства (від «суспільства ризику» У. Бека до «мережевого суспільства» М. Кастельса), які прагнуть інтерпретувати всю сукупність соціальних відносин, яка притаманна сучасному соціуму – від макрорівня до макрорівня, як у площині конструктивності, так й деструктивності.

¹ Римский, В.Л. (2004). Бюрократия, клиентелизм и коррупция в России. *ОНС*, 6, 75.

² Поліщук, О.С. (2014). Вплив клієнтелізму на колективну дію (соціально-філософський аспект). *Гілея*, 80, 280.

References

1. Afanas'ev, M. I. *Klientelizm i rossiiskaya gosudarstvennost': issledovanie klientarnykh otnoshenii, ikh roli v evolyutsii i upadke proshlykh form rossiiskoi gosudarstvennosti, ikh vliyanie na politicheskie instituty i deyatel'nost' vlastvuyushchikh grupp v sovremennoi Rossii*. <http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1216_page_4.html>.
2. Biryukov, S. *Vsepronikayushchaya klientella*. <<http://www.intelros.ru/pdf/snob>>.
3. Dodlova, M.Ch., Yudkevich, M.M. (2007). «Obmen darami» v otnosheniyakh gosudarstvennykh sluzhashchikh. *Ekonomicheskii zhurnal VShE*, 3, 337-364.
4. Zazhigaev, B.V. (2012) Ukraina: uroven' sootvetstviya kriteriyam dlya kandidatov na vstuplenie v ES (kuda idet Ukraina?). *Problemi mizhnarodnikh vidnosin*, 5, 5-38.
5. Matveev, A.A. (2011). Sootnoshenie neformal'nikh institutov i praktik. *Vlast'*, 8, 18-21.
6. Rimskii, V.L. (2004). Byurokratiya, klientelizm i korruptsiya v Rossii. *ONS*, 6, 68-79.
7. Polishchuk, O.S. (2014). Vpliv klientelizmu na kolektivnu diyu (sotsial'no – filosofskii aspekt). *Gileya*, 80, 279-284.
8. Kharitonova, V.N. (2013). *Klientelizm v gosudarstvennoi sluzhbe*. Avtoreferat dissertatsii. Moskva. <<http://www.dissercat.com/content/klientelizm-v-gosudarstvennoj-sluzhbe>>.

Оксана Докаш, к. політ. н.

Чернівецький торговельний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна

ЗМІСТ ТА ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ (ЖОВТЕНЬ 1944-СІЧЕНЬ 1945 РР.)

Oksana Dokash, PhD in Political Science

Chernivtsi Institute of Trade of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

CONTENT AND POLITICO-CULTURAL FORMS TO IMPLEMENT INTERESTS OF ENTITIES OF POLITICAL LIFE IN TRANSCARPATHIAN UKRAINE (OCTOBER 1944 – JANUARY 1945)

The author argues that implementation of political interests may occur through struggle of political forces as a form of interaction and a means to resolve contradictions of interests between political entities. Specific content and forms to realize interests of different political entities in Transcarpathian Ukraine since the release of the Hungarian occupation until the final breakup with the Czechoslovak government are analyzed in the article. Since the very beginning of creation of Transcarpathian Ukraine its authorities and bodies made decisions and implemented them in order to attain the objectives of USSR in the area, particularly through leveling influence of the Czechoslovak Republic and reunification of Transcarpathian Ukraine with the Soviet Ukraine under the Manifesto of the 1st Peoples' Committees of Transcarpathian Ukraine from November 26, 1944, which has led to the sharp aggravation of political struggle in the region in the late 1944 – early 1954.

Key words: political life, political interests, political struggle, Transcarpathian Ukraine, World War II.

Аналіз теоретико-методологічних засад дослідження варто розпочинати з розуміння того, що термін «політичне життя» є ширшим за поняття «політична система», який охоплює всі політичні зв'язки, явища і процеси, що мають місце в суспільстві на всіх його рівнях¹. Політична система складає лише частку політичного життя. Вона має достатню кількість механізмів, за допомогою яких вона пристосовується до соціального оточення, регулює свою поведінку і перетворює власну внутрішню структуру.

Нормальне функціонування зазначених типів механізму перетворює політичну систему на саморегулюючий організм, не тільки спроможний активно реагувати на впливи навколишнього середовища, але й такий, що має можливість у зворотному порядку вливати на це середовище, змінюючи його в той або інший бік і забезпечуючи тим самим виживання і самозбереження системи².

Політичний режим можна розглядати як зміст політичної системи, в зв'язку з чим політичний режим є характеристикою не стільки держави, скільки всієї політичної системи: саме в рамках політичної системи й існують змістоутворюючі відношення між громадянами з приводу державної влади і відношення громадян із державною владою. Політична система, в свою чергу, виступає одним із рівнів громадянського суспільства, тому глибинні соціально-економічні й культурні основи суспільства визначають характер держави не безпосередньо, а проявляючись через особливості

¹ Польовий, М.А. (2011). *Політичні процеси: теорія та практика моделювання*. Одеса: Фенікс, 9.

² Боровський, О.О. (2004). Політичний режим як об'єкт соціологічного дослідження: *автореф. дис... канд. соціолог. н.; спец.: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології»*. Київ, 8.

політичного режиму як змісту політичної системи¹.

Головним індикатором існування політичного режиму є політична інтеракція (взаємодія) між людьми, організаціями, яка набуває такого значення (політичності) у випадку:

а) взаємодії в процесі реалізації публічної влади;

б) взаємодії з метою отримання доступу до реалізації публічної влади або можливості впливати на неї для здійснення своїх цілей та інтересів².

За визначення інтересу виходять із його загального розуміння як відношення, регулятора та детермінатора діяльності певного суб'єкту із розв'язання протиріч двоякого змісту: по-перше, протиріч між атрибутивними властивостями (потребами, ідеалами, цілями і цінностями) суб'єкта та субстанційними, тобто природними, суспільними та духовними умовами його життєдіяльності; по-друге, протиріч між народом як суб'єктом та іншими історичними суб'єктами щодо природи, суспільства та духовності, керуючись своїми атрибутивними властивостями й користуючись раціональними та ірраціональними шляхами, принципами, формами, методами та засобами³.

Політичні інтереси також визначають як відношення суб'єктів політики до суспільно-політичних явищ, процесів, подій; як реальну причину активності соціальних суб'єктів; як внутрішнє усвідомлене джерело політичної поведінки, яке стимулює суб'єктів політики до постановки певних політичних цілей і здійснення конкретних політичних дій для їх досягнення; як відображення потреб і способів їх задоволення в свідомості людей⁴.

Суперечливість політичних інтересів проявляється в суперечливості соціальних потреб, що мають спільний предмет і задовольняються в існуючій системі політичної діяльності таким чином, що задоволення однієї з них блокує задоволення іншої і навпаки, їх суб'єкти-носії стають суб'єктами політичної боротьби, а спільний для них предмет - предметом боротьби⁵.

Реалізація політичних інтересів може вилитися в боротьбу політичних сил та соціальних суб'єктів. Політична боротьба є однією з можливих форм політичної взаємодії, яка є засобом розв'язання суперечностей політичних інтересів. Лише держава покликана врегульовувати політичну боротьбу та забезпечувати такі результати, які в найбільшій мірі узгоджуються з інтересами підтримки та розвитку наявної соціальної цілісності⁶.

Намагаючись врахувати як соціально-політичні, так і психологічні форми прояву політичної активності, українські дослідники визначають її як: позитивну або негативну реакцію на імпульси, які виходять від політичної системи, її інститутів; участь у діях, пов'язаних з делегуванням повноважень; участь у діяльності політичних і громадсько-політичних організацій; виконання політичних функцій у межах інститутів, які входять до політичної системи або діють проти неї; пряму дію; активну діяльність у позаінституціональних політичних рухах, спрямованих проти існуючої політичної системи, які домагаються її докорінної перебудови⁷.

Звертаючись до дослідження В. Дубініна, можемо в контексті даної роботи вказати на необхідність виділення інтересів народу щодо форми правління, самоврядування, мовних інтересів, інтересів щодо свободи та менталітету⁸.

Основними формами політичної активності визначають: голосування на виборах; контакти з політиками на різних управлінських рівнях; демонстрації, мітинги; участь у політичних дискусіях або інших формах вираження власної думки; грошові внески та їх збирання; підписання петицій;

¹ Боровський, О.О. (2004). Політичний режим як об'єкт соціологічного дослідження: автореф. дис... канд. соціолог. н.; спец.: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». Київ, 8.

² Шипунов, Г. (2006). Категорія «політичний режим»: суть та основні підходи щодо визначення. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, 18, 238.

³ Дубінін, В.В. (2011). *Інтереси народу як предмет соціально-філософського аналізу*: автореф. дис... д-ра філос. н.; спец.: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 9-10.

⁴ Радченко, Л.М. (2009). *Політичні інтереси: об'єктивно-суб'єктивна детермінація і механізми реалізації*: автореф. дис... канд. політ. н.; спец.: 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки». Київ, 8.

⁵ Побочий, І.А. (2008). *Політична боротьба як форма взаємовідносин соціальних сил в умовах утвердження державності сучасної України*: автореф. дис... д-ра політ. н.; спец.: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Київ, 11.

⁶ Радченко, Л.М. (2009). *Політичні інтереси: об'єктивно-суб'єктивна детермінація і механізми реалізації*: автореф. дис... канд. політ. н.; спец.: 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки». Київ, 10-11.

⁷ Вільчинська, І.Ю. (2010). *Політична мотивація: основні наукові підходи і теорії*. Київ: НАКККіМ, 100.

⁸ Дубінін, В.В. (2011). *Інтереси народу як предмет соціально-філософського аналізу*: автореф. дис... д-ра філос. н.; спец.: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 16.

членство у громадських організаціях; участь в акціях громадянської непокори тощо¹.

У цьому контексті особливої ваги набуває проблема забезпечення політичної стабільності як сукупності зв'язків між різними політичними суб'єктами, які здатні цілісно й конструктивно співпрацювати між собою, але й володіє можливістю збалансувати конфліктну ситуацію в соціумі, а також містить у політичній системі механізми, які здатні коригувати досягнення елементів самої системи та виступати їх гарантом².

Докорінна зміна у воєнно-політичному становищі краю поставила на порядок денний питання його територіальної належності та організації системи політичного керівництва й державного управління Підкарпатської Русі як автономної частини довоєнної Чехословаччини. Почати аналіз даної політико-правової проблеми варто із екскурсу в попередні роки Другої світової війни, коли саме СРСР першим визнав чехословацький уряд в еміграції та уклав з ним ряд угод і договорів. В угоді від 18 липня 1941 р. йшлося про об'єднання сил у боротьбі проти нацизму і формування на території СРСР чехословацьких військових частин, до яких дозволили вступити закарпатцям, які в 1939-1941 рр., будучи невдоволеними угорським пануванням, утекли до Радянського Союзу й опинилися в ГУЛАГу. Згідно з договором про дружбу, взаємодопомогу і післявоєнне співробітництво від 12 грудня 1943 р., СРСР визнав кордони Чехословаччини на 1 січня 1938 р. Договір від 8 травня 1944 р. передбачив поступову передачу визволеної території чехословацькій адміністрації³.

8 травня 1944 р. в Лондоні було укладено угоду про співпрацю між СРСР та еміграційним чехословацьким урядом. Вона передбачала перебрання всієї влади на час військових операцій радянським командуванням, а коли території будуть звільнені, чехословацький уряд мав повністю взяти в свої руки управління громадськими справами, надаючи при цьому допомогу радянському командуванню та в липні 1944 р. Уповноваженим Чехословацького уряду на визволеній території Підкарпатської Русі був призначений міністр економіки та реконструкції чех Ф. Немец, який повинен був забезпечити якнайшвидше відновлення діяльності чехословацької державної адміністрації⁴.

Тому зі вступом Червоної армії у Закарпаття – на де-юре чехословацьку територію, СРСР порушив двосторонні угоди від 18 липня 1941 р. та 8 травня 1944 р., а також договір від 12 грудня 1943 р. За цими документами визнавалися довоєнні кордони Чехословацької Республіки. Вони передбачали невідкладну передачу визволеної території чехословацькій цивільній адміністрації⁵.

20 жовтня 1944 р. чехословацький уряд прийняв рішення про від'їзд в Закарпатську Україну урядової делегації на чолі з міністром економіки та реконструкції Ф. Немецом, до складу, якої, до речі, не входило жодного закарпатського українця та не було жодної особи, яка володіла русинською (українською) мовою⁶.

28 жовтня 1944 р., коли чехословацька делегація прибула в Закарпаття, відповідно до радянсько-чехословацького договору від 8 травня 1944 р., командування Червоної армії передало в її управління південно-східну частину краю, де в м. Хусті було створено канцелярію урядового уповноваженого з президією та 13 відділами, а центральна та північно-західна частини з містами Ужгород, Мукачеве, Берегове були оголошені прифронтовою зоною під управлінням радянської військової адміністрації за участі народних комітетів⁷.

Після того, як штаб 4-го Українського фронту розмістився в Мукачеві, адміністрація Ф. Немеца розташувалася в м. Хусті, колишній столиці Карпатської України, що, на нашу думку, мало певне символічне значення та повинно було показати місцевим українцям-русинам, що вони знову повертаються до Чехословацької державами.

¹ Вільчинська, І.Ю. (2010). *Політична мотивація: основні наукові підходи і теорії*. Київ: НАКККиМ, 97.

² Кіянка, І.Б. (2003). *Політична стабільність: сутність і основні засоби її досягнення в Україні: автореф. дис... канд. політ. наук; спец.: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»*. Львів, 12.

³ Вегеш, М., Фединець, Ч. (2010). *Закарпаття 1919 - 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 281.

⁴ Балага, В.І. (2000). *Возз'єднання: Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944 - січень 1946)*. Ужгород: Закарпаття, 7.

⁵ Вегеш, М., Фединець, Ч. (2010). *Закарпаття 1919 - 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 280.

⁶ Поп, І.І. (1990). *Чехословаччина – Советский Союз. 1941-1947 гг.* Москва: Наука, 143.

⁷ Поп, І.І. (1990). *Чехословаччина – Советский Союз. 1941-1947 гг.* Москва: Наука, 143.

Скориставшись успішним оволодінням військами 4-го Українського фронту Закарпатської України та відсутністю повноцінної адміністрації, вже 28 жовтня 1944 р. Ф. Немец заявив про заснування Адміністрації визволеної території на чолі з урядовим делегатом. Відтоді з'явилися тимчасові місцеві органи державної влади Чехословаччини – військові комендатури і народні ради (комітети). Адміністрації Ф. Немеца вдалось створити народні комітети в тій частині Закарпатської України, яка не входила безпосередньо в зону дії 4-го Українського фронту (Рахівському, Тячівському, Хустському, Севлюшському та Волівському округах), розпочати підготовку до проведення 22 листопада в Хусті з'їзду народних комітетів чехословацької орієнтації, де мало бути вирішене лише одне питання – обрання для автономної республіки Підкарпатська Русь тимчасового органу самоуправління під назвою Народна Рада Підкарпатської Русі¹, який, в кінцевому результаті, через недостатню кількість делегатів був позбавлений легітимності. Так, у Хустському окрузі на 7 листопада 1944 р. народні комітети були обрані в 11 селах із 21. Пройшли вибори у містах і селах Рахівського, Тячівського, Мукачівського та інших округів, а 12 листопада 1944 р. – збори мешканців Ужгорода, де був обраний народний комітет у складі 55 осіб і того ж самого дня – народний комітет міста Мукачеве у складі 43 осіб².

Саме їм адресувалася інструкція урядового делегата Ф. Немеца від 7 листопада 1944 р. про затримання й арешти осіб, які після Мюнхенської конференції (29 вересня 1938 р.) відзначилися в антидержавній діяльності. Йшлося про членів і симпатиків українських, угорських, угорських і німецьких ультрарадикальних об'єднань громадян (т.зв. «фашистських»), співробітників правоохоронних органів та їх агентури. Так, окремий наголос робився на членах «Карпатської Січі» (легальна напіввійськова організація періоду Карпатської України) та партій, очолюваних у чехословацьку пору А. Броді та С. Фенциком³.

Чехословацька урядова місія спробувала перебрати всі віжки державного управління регіоном. Зокрема за її розпорядженням у грудні 1944 р. на марках Королівства Угорщина (а їх налічувало 27 видів) ручним штемпелем зробили надпечатку абревіатури «ČSP» («Чехословацька пошта»). Ці марки використовували у «чехословацькій зоні» впродовж декількох місяців⁴.

Майже відразу чехословацька урядова адміністрації в Закарпатській Україні вступила в гострий конфлікт із командуванням 4-го Українського фронту (особливо із членом військової ради – одіозним навіть за сталінськими мірками політкомісаром Л. Мехлісом) в питанні набору добровольців до Червоної армії. Наприкінці грудня 1944 р. командування 4-го українського фронту надало вказівку чехословацькому генералові А. Гасалу розпустити створені ним у Закарпатській Україні частини т.зв. тилової армії, а її вояків скерувати до 1-го Чехословацького армійського корпусу, розміщеного у Східній Словаччині⁵.

Створювалися розгалуження народних комітетів як органи місцевого самоврядування, проте їх формування лише частково було з народної ініціативи. Головну роль виконували представники військового командування Червоної армії, котрі призначали керівництво населених пунктів⁶. Одночасно з цим було організовано масову кампанію звернень мешканців Закарпатської України з листами-проханнями на адресу керівників СРСР та УРСР Й. Сталіна та М. Хрущова про возз'єднання із Радянською Україною⁷.

Якщо на першій стадії кампанії за возз'єднання (складання петицій, листів, телеграм, ухвалення резолюцій мітингів, зборів, з'їздів, конференцій) представники Чехословаччини на території Закарпатської України «вели себе спокійно, не надаючи серйозного значення цьому руху»,

¹ Гольдмаш, П., Гольдмаш, С. (2008). *Історія республіки Підкарпатська Русь*. Ужгород: ВАТ «Патент», 372-373.

² Кульчицький, В.С., Настюк, М.І., Тищик, Б.Й. (1996). *Історія держави і права України*. Львів: Світ, 254.

³ Офіцинський, Р. (2010). Превентивна радянська Закарпатської України (осінь 1944 р. – весна 1945 р.). *Закарпатська Україна: перспективи та реалії розвитку: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 6-й річниці возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною*. Ужгород, 111.

⁴ Вегеш, М., Фединець, Ч. (2010). *Закарпаття 1919 - 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 273.

⁵ Поп, І.І. (1990). *Чехословаччина – Советский Союз. 1941-1947 гг.* Москва: Наука, 148.

⁶ Круглашов, А., Токар, М. (2014). *Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 59.

⁷ ЦДАГО України, ф. П-1, оп. 23, спр. 786. (1944). *Телеграммы и письма на имя тов. Сталина И. В. и Хрущева Н. С., обращения граждан Закарпатской Украины о воссоединении с Советской Украиной*. 15 листопада – 30 грудня.

то після прийняття Маніфесту возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною, «чехи перейшли до активних форм боротьби проти возз'єднання і насамперед підписання Маніфесту», аж до залякування та побиття чеськими офіцерами в багатьох селах членів народних комітетів та окремих активних мешканців з проукраїнською позицією¹.

Як вірно зауважує Я. Верменич, ситуацію в краї ускладнювала й окрема позиція частини світської й церковної еліти, яка прагнула використати у власних цілях реанімовану проблему «русинства». Мріючи про відродження автономного статусу Закарпаття, вона намагалася донести до свідомості вищого радянського керівництва ідею про «одвічно руське плем'я». Під час перебування в Москві делегації краю на чолі із заступником єпископа ігуменом Феофаном (Сабовим) у грудні 1944 р. Й. Сталіну було передано листа з проханням «включити Закарпатську Україну (Карпатську Русь) до складу СРСР у формі Карпаторуської Радянської Республіки»².

Чеські кола, занепокоєні рухом закарпатців за возз'єднання з Україною, розповсюджували чутки, що прийнятий Першим з'їздом народних комітетів Маніфест про возз'єднання Закарпатської України з Україною не є виразом справжньої волі населення Закарпаття, оскільки прийняття Маніфесту проходило у прифронтовій смузі під тиском радянських військових сил³.

До тактики, не тільки т.зв. «нейтралітету» або фактично пасивного опору, але й нерідко до активного спротиву процесу возз'єднання та саботування нових органів влади та управління, також вдавалися греко-католицькі священики⁴.

Попри наявність достатньо потужного активного й ще масштабнішого пасивного спротиву політичній легітимації возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною шляхом підписання мешканцями краю Маніфесту 26 листопада 1944 р., його підписало близько 300 тис. осіб⁵.

З'їзд народних комітетів, який створив Народну раду, не визначив її повноважень, а лише сформулював основну мету її створення – «возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною»⁶. 27 листопада 1944 р. вона сформувала свій уряд у складі Президії Народної Ради⁷. В цілому серед 17 членів Народної Ради тільки п'ятеро були комуністами, четверо – їхніми симпатиками, а позапартійними – восьмеро, котрі раніше входили до різних партій. За етнокультурною орієнтацією вони розподілилися наступним чином: 7 українців, 7 «русских» (русофілів), 1 нейтральний, 2 євреї⁸.

Реальна ж влада за такої радянської форми правління належала політичній структурі – Комуністичній партії Закарпатської України, котра виступала інструментом здійснення політики СРСР⁹. Згідно з Декретом НРЗУ (9 січня 1945 р.) вся повнота влади в краї належала народу і здійснювалася через вільнообрані ним представницькі органи, тобто народні комітети на місцях і Народну Раду – в центрі¹⁰.

¹ Довганич, О. (1995). Питання возз'єднання у доповіді політуправління 4-го Українського фронту Головному політичному управлінню Червоної армії. *1945 рік. Закарпатська Україна. Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги над фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною*. Ужгород: Виробничо-видавничий комбінат «Патент», 54-55.

² Верменич, Я.В. (2009). Адміністративно-територіальний устрій України: еволюція, сучасний стан, проблеми реформування. У 2- ч. Ч. 2. Київ: Інститут історії України НАН України, 98.

³ Кульчицький, В.С., Настюк, М.І., Тищик, Б.Й. (1996). *Історія держави і права України*. Львів: Світ, 256.

⁴ Довганич, О. (1995). Питання возз'єднання у доповіді політуправління 4-го Українського фронту Головному політичному управлінню Червоної армії. *1945 рік. Закарпатська Україна. Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги над фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною*. Ужгород: Виробничо-видавничий комбінат «Патент», 55.

⁵ Довганич, О. (1995). Питання возз'єднання у доповіді політуправління 4-го Українського фронту Головному політичному управлінню Червоної армії. *1945 рік. Закарпатська Україна. Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги над фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною*. Ужгород: Виробничо-видавничий комбінат «Патент», 56.

⁶ Пеца, Д.Д. (2010). Закарпатська Україна 1944-1945 років: історико-правова оцінка. *Форум права*, 2, 376.

⁷ Кульчицький, В.С., Настюк, М.І., Тищик, Б.Й. (1996). *Історія держави і права України*. Львів: Світ, 255.

⁸ Вегеш, М., Фединець, Ч. (2010). *Закарпаття 1919 - 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 276.

⁹ Пеца, Д.Д. (2010). Закарпатська Україна 1944-1945 років: історико-правова оцінка. *Форум права*, 2, 376.

¹⁰ Круглашов, А., Токар, М. (2014). *Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 61.

Зміна в складі народних комітетів на місцях, керівників політорганів Червоної армії здебільшого здійснювалась за допомогою місцевих активістів, як правило «партизанів», яким в краї було надано особливого статусу. Вони активно втручалися в суспільно-політичне життя краю, в наведення порядку в населених пунктах, у виявлення та затримання «ворогів народу», тих, хто співпрацював з іноземними окупантами тощо. Так, за допомогою місцевих «партизанів» було проведено перевибори народних комітетів у с. Вільхівці Тячівського округу; в с. Тячів, в м. Севлюш, в с. Теково Севлюшського округу і т.д.¹.

Так «непрацездатним» виявився народний комітет м. Ужгорода, частина його не заслуговувала на «політичну довіру». До нового складу народного комітету були обрані 22 комуністи².

Одним із своїх декретів Народна Рада Закарпатської України зобов'язала «сільські, міські та окружні Народні Комітети вжити заходів для призупинення мобілізації в чехословацьку армію громадян Закарпатської України і організувати вступ до Червоної армії»³, хоча ще в інструкції для військового коменданта на визволених територіях Чехословаччини від 21 жовтня 1944 р. зазначалося, що радянські війська повинні «не втручатися в адміністративні функції місцевої адміністрації і справи громадського управління, підтримувати тісні контакти з місцевою адміністрацією, створеною чехословацьким урядовим уповноваженням». Окремо відзначалося, що «правом мобілізації військовозобов'язаних на визволених територіях Чехословаччини користується тільки чехословацький урядовий уповноважений як представник Чехословацької суверенної держави»⁴.

5 грудня 1944 р. Народна Рада прийняла декрет про припинення зв'язків Народних комітетів Закарпаття із Уповноваженим уряду Чехословацької республіки Ф. Немецом та поставила до відома президента Е. Бенеша, що вона, Рада, є «єдиною центральною владою на території Закарпатської України», а делегат ЧСР повинен бути відкликаний⁵. Ф. Немец змушений був залишити разом зі своїм апаратом Закарпаття і на початку січня 1945 р. виїхав до Словаччини.

Після невдалої спроби організувати 22 листопада паралельний з'їзд делегатів окружних Народних комітетів, 29 грудня у телеграмі на ім'я Е. Бенеша Ф. Немец зазначав, що рух за відокремлення від Чехословаччини «треба вважати рухом народним і стихійним»⁶, що, на нашу думку, свідчить про відповідну якість політичної участі та прагнення, нехай здебільшого неусвідомлене, переважної більшості українського населення краю впливати на формування нової політичної системи.

28 лютого 1945 р. головний комуністичний представник Словацької національної ради Г. Гусак на конференції Компартії Словаччини визнав, що: «Карпатські українці після нашого повстання прийняли рішення вступити до СРСР, приєднатися до свого материнського народу. Їх рішення повністю приймаємо і бажаємо їм дійсно братського здійснення усіх їх національних ідеалів»⁷, що, на нашу думку, може слугувати опосередкованим підтвердженням визнання поразки політичних сил, що орієнтували за повернення Закарпатської України до складу відродженої в ході завершального етапу Другої світової війни Чехословаччини.

Отже, в умовах військово-політичної невизначеності та політичної нестабільності в

¹ Болдижар, М. (2005). Про деякі аспекти возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. *Возз'єднання Закарпаття з Україною (Матеріали наукової конференції, присвяченої 60-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною)*. Ужгород, 103-104.

² Болдижар, М. (2005). Про деякі аспекти возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. *Возз'єднання Закарпаття з Україною (Матеріали наукової конференції, присвяченої 60-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною)*. Ужгород 104.

³ Евсеев, И.Ф. (1954). *Народные Комитеты Закарпатской Украины - органы государственной власти (1944-1945)*. Москва: Госюриздат, 78.

⁴ Балоба, В.І. (2000). *Возз'єднання: Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944 - січень 1946)*. Ужгород: Закарпаття, 34-35.

⁵ Барановська, Н.М., Макачук, О.Г. Карпато-українське питання в радянсько-чехословацьких відносинах періоду Другої світової війни. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. nbuv.gov.ua* <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Armia/2009_652/28.pdf> (2016, січень, 09).

⁶ Балоба, В.І. (2000). *Возз'єднання: Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944 - січень 1946)*. Ужгород: Закарпаття, 15.

⁷ Болдижар, М., Мосні, П. (2001). *Державно-правовий статус Закарпаття (Підкарпатської Русі) в складі Чехословаччини*. Ужгород: УжНУ, 173.

Підкарпатській Русі, не без сприяння чи в багатьох випадках активної допомоги партійних та військових структур СРСР, розгортається масовий рух за вихід краю з Чехословацької республіки та входження її до складу єдиної Української держави. Реалізація планів радянського керівництва з розширення сфери впливу в Центральній-Східній Європі на завершальному етапі Другої світової війни, зокрема, здійснювалась через постанови та всебічний контроль над квазідержавним утворенням – Закарпатською Україною. Хоча остання й не стала у формально-юридичному та політичному аспектах повноцінною державою та все ж сформувала специфічну форму державного правління, державно-територіального устрою та політичного режиму, що визначило зміст політичного життя краю на завершальному етапі Другої світової війни, яке вирізнялось загостренням політичної боротьби.

References

1. Baloha, V.I. (2000). *Vozzjednannja: Zbirnyk arxivnyx dokumentiv i materialiv (traven' 1944 - sičen' 1946)*. Užhorod: Zakarpattja.
2. Baranovs'ka, N.M., Makarčuk, O.H. Karpato-ukrajins'ke pytan'ja v radjans'ko-čexoslovac'kych vidnosynax periodu Druhoji svitovoji vijny. *Nacional'na biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernads'koho*. nbuv.gov.ua <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Armia/2009_652/28.pdf> (2016, sičen', 9)
3. Boldyžar, M., Mosni, P. (2001). *Deržavno-pravovyj status Zakarpattja (Pidkarpats'koji Rusi) v skladi Čexoslovaččyny*. Užhorod: UŽNU.
4. Boldyžar, M. (2005). Pro dejaki aspekty vozzjednannja Zakarpats'koji Ukrainy z Radjans'koju Ukrainojou. *Vozzjednannja Zakarpattja z Ukrainojou (Materialy naukovoji konferenciji, prysvjačenoji 60-riččju vozzjednannja Zakarpattja z Ukrainojou)*. Užhorod, 103-104.
5. Borovs'kyj, O. O. (2004). Polityčnyj režym jak objekt sociolohičnoho doslidžennja: *avtoref. dys... kand. socioloh. n.; spec.: 22.00.04 «Special'ni ta haluzevi sociolohiji»*. Kyjiv.
6. Veheš, M., Fedynec' Č. (2010). *Zakarpattja 1919 - 2009 rokiv: istorija, polityka, kul'tura / ukrainomovnyj variant ukrajins'ko-uhors'koho vydannja*. Užhorod: Polihrafcentr «Lira».
7. Vermenyč, Ja. V. (2009). *Administratyvno-terytorial'nyj ustrij Ukrainy: evolvucija, sučasnyj stan, problemy reformuvannja. U 2-čč. Č. 2*. Kyjiv: Instytut istoriji Ukrainy NAN Ukrainy.
8. Vil'čyns'ka, I. Ju. (2010). *Polityčna motyvacija: osnovni naukovy pidxody i teoriji*. Kyjiv: NAKKKiM.
9. Hol'dmaš, P., Hol'dmaš, S. (2008). *Istorija respubliky Pidkarpats'ka Rus'*. Užhorod: VAT «Patent».
10. Dovhanyč, O. (1995). Pytan'ja vozzjednannja u dopovidi politupravlinnja 4-ho Ukrajins'koho frontu Holovnomu polityčnomu upravlinnju Červonoji armiji. 1945 rik. *Zakarpats'ka Ukraina. Materialy naukovoji konferenciji, prysvjačenoji 50-riččju Peremohy nad fašyzmom ta 50-riččju vozzjednannja Zakarpattja z Ukrainojou*. Užhorod: Vyrobnyc'ho-vydavnyčyj kombinat «Patent», 50-59.
11. Dubinin, V. V. (2011). Interesy narodu jak predmet social'no-filosofs'koho analizu: *avtoref. dys... d-ra filos. n.; spec.: 09.00.03 «Social'na filosofija ta filosofija istoriji»*. Kyjiv.
12. Evseev, Y. F. (1954). *Narodnye Komytety Zakarpatskoj Ukrainy - orhany hosudarstvennoj vlasty (1944-1945)*. Moskva: Hosjuryzdat.
13. Kijanka, I. B. (2003). Polityčna stabil'nist': sutnist' i osnovni zasoby jiji dosjahnennja v Ukraini: *avtoref. dys... kand. polit. nauk; spec.: 23.00.02 «Polityčni instytuty ta procesy»*. L'viv.
14. Kruhlašov, A., Tokar, M. (2014). *Elektoral'ni procesy Ukrainy v rehional'nomu vymiri: Bukovyna i Zakarpattja*. Užhorod: Polihrafcentr «Lira».
15. Kul'čyc'kyj, V. S., Nastjuk, M. I., Tyščyk, B. J. (1996). *Istorija deržavy i prava Ukrainy*. L'viv: Svit.
16. Oficyns'kyj, R. (2010). Preventyvna radjanizacija Zakarpats'koji Ukrainy (osin' 1944 r. – vesna 1945 r.). *Zakarpats'ka Ukraina: perspektyvy ta realiji rozvytku: Materialy Vseukrajins'koji naukovoji konferenciji, prysvjačenoji 6-j riččju vozzjednannja Zakarpats'koji Ukrainy z Radjans'koju Ukrainojou*. Užhorod, 107-115.
17. Peca, D. D. (2010). Zakarpats'ka Ukraina 1944-1945 rokiv: istoryko-pravova ocinka. *Forum prava*, 2, 373-376.
18. Pobočyj, I. A. (2008). Polityčna borot'ba jak forma vzajemovidnosyn social'nyx syl v umovax utverdžennja deržavnosti sučasnoji Ukrainy: *avtoref. dys... d-ra polit. n.; spec.: 23.00.02 «Polityčni instytuty ta procesy»*. Kyjiv.
19. Pol'ovyj, M. A. (2011). *Polityčni procesy: teorija ta praktyka modeljuvannja*. Odesa: Feniks.
20. Pop, Y. Y. (1990). *Čexoslovakija – Sovetskyj Sojuz. 1941-1947 hh*. Moskva: Nauka.
21. Radčenko, L. M. (2009). Polityčni interesy: ob'ektyvno-sub'ektyvna determinacija i mexanizmy realizaciji: *avtoref. dys... kand. polit. n.; spec.: 23.00.01 «Teorija ta istorija polityčnoji nauky»*. Kyjiv.
22. Šypunov, H. (2006). Katehoriya «polityčnyj režym»: sut' ta osnovni pidxody ščodo vyznačennja. *Ukrajins'ka nacional'na ideja: realiji ta perspektyvy rozvytku*, 18, 234-240.
23. CDAHO Ukrainy, f. P-1, op. 23, spr. 786. (1944). *Telehrammy y pys'ma na ymja tov. Stalyna Y. V. y Xruščeva N. S., obraščenyja hraždan Zakarpatskoj Ukrainy o vossoedynenyy s Sovetskoj Ukrainoj. 15 lystopada – 30 hrudnja*.

POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Svitlana Vovk, PhD in History

Luhansk Taras Shevchenko National University, Ukraine

CIVIL WAR AS ILLEGITIMATE MODEL TO CHANGE STATE POWER

Civil war is not only a large-scale confrontation between alternative models of social development, but also the period of armed struggle, which is essentially a struggle for the supreme state power. There are several models of changes in a state: democratic, undemocratic and model of procedural decisions within the ruling elite for election of a new political leader.

Civil war is an armed struggle for power, which results in an illegitimate transfer of state power from one carrier to another (the latter are classes, ethnic groups and social layers or socio-political groups of the same class, social layer, ethnic group) during which the type of society and the political regime may vary.

Key words: civil war, power struggle, state power, a model of the power change.

Civil war as a crucial period associated with a crisis leads to change in political and cultural ideas at the level of political actors and grassroots. That impels a power struggle, which eventually leads to a transition of state power.

In order to characterize a civil war as a form of transition of state power, it is necessary to consider the concept and nature of state power itself. State power is a socio-political phenomenon, the main form of manifestation of the political power that belongs to a social community (nation, class, etc.), which has specialized instruments to regulate social relations and supremacy in society¹.

State power is always public, since it extends at the whole society, acts on its behalf and is characterized by impersonality; it is also political, since a state is the central element of a political system and the main actor of political process. State power has some specific features. Firstly, it has its own subject (carrier of power) who expresses its social nature and whose decisions are binding for all members of society, the entire population; secondly, it has legally unlimited nature; thirdly, represents a concentration of force, using the method of persuasion, but relying on coercion (the latter is coercive state power); fourthly, state power is able to organize social relations and establishment of their legal forms (monopoly law-making and law enforcement). Moreover, a fundamental feature of state power is its ability to regulate and limit all other types of power, such as power of political parties, power of teachers over students and even parental power over children. That is "all other social organizations are only having a part of power or one of its forms. Power of all other social organizations requires permission for its realization from state power². Political analysts believe that state power is a state organization of political management of society, which is both in volume and by means of influence exceeds all other types of power in all social formations³.

State power is a complex concept that incorporates, firstly, the ability of a state and its bodies to manage vital functions of society, its citizens and their associations, to direct them, control and subordinate to its will; secondly, effective state bodies; thirdly, state power is a generalized name of the circle of people with the highest authority. State power acts as a function of economically and politically dominant group to manage the affairs of society through specially created instruments to exercise power.

Thus, a carrier of state power is a group of people (social community, class, etc.), to whom state power belongs and whose interests are represented by a state; that is one who can be called a ruling elite. The latter provides the supreme state power, which by perforce is political power.

¹ Владимиров, М.В. (2013). Державна влада в умовах розвитку громадянського суспільства. *Актуальні проблеми державного управління*, 2, 46-53.

² Кистяковский, Б.А. (1916). *Социальные науки и право*. Москва: Издание М. и С. Сабашниковых, 409.

³ Погорілка, В. (2002). *Органи державної влади України*. Кив: Ін-т держави і права ім. В. Корецького, 390.

In cases of dissatisfaction with state political line of ruling elite, other political actors are prone to change a course of public policy. One of the means to change the course is removal of the ruling elite from state power, its replacement by another top-brass, i.e. transition of state power from one group of people into the hands of another group of people. That causes a change of state power.

The change of state power is a transition from one supreme power carrier (ruling elite) to another as a result of political struggle for power or in accordance with existing state mechanisms and legal framework, or in violation of applicable law. Considering the aforesaid, we may distinguish two ways of transition of power, legitimate and illegitimate.

In the first case, transition of state power may be implemented by means of a legitimate mechanism to pass power from the hands of one group into the hands of another group; in the second case - by means of a coup, revolution or civil war. According to V. Huliaev and P. Panov it is possible to identify several models of power change: 1) "democratic" in which a change of power is implemented due to a victory of opposition in competitive elections; 2) counter-elite comes to power by means of "undemocratic" way as a result of a coup or a civil war; 3) "succession" when a procedural decision, taken on the sidelines of the ruling elite, may be formalized through election of a "new leader" or as a purely "intra-party solution"¹.

During a civil war two or more opposing parties, which have army in possession, act within one socio-historical organism. The goal of an army of each opposing sides is to seize territory controlled by an army of the other party and thus establish control and power over the whole country. Considering the latter, we would like to note that transition of state power as a result of civil wars occurs by force of arms.

T. Semenova thinks that: "Management of one of the warring parties (usually the one controlling capital of a country) claims to be a carrier of supreme state power. Often, it is claimed by leaders of both parties. However, a party whose leadership does not consider itself as a carrier of supreme state power seeks to master this power"².

Civil war is a model characterizing a change of a supreme power carrier that takes place in illegitimate, armed way. Classes, social and political powers and ethnic groups may act as a carrier of power.

Under certain conditions, an internal war may be a transition of power from one class (socio-political layer) to another. After the English bourgeois revolution of the XVII century during the Civil War there was a struggle between the bourgeoisie and feudal lords. Each camp had its own government, authorities and army. The result of the fight was a transition from feudal to bourgeois monarchy.

The Spanish Civil War (1936 - 1939) led to a transition of state power from socio-political forces (republicans and socialists), that personified democracy and freedom from dictatorship, to forces which established a military regime. According to B. Frank's opinion, democracy, providing a solid law and order, respect for safety, faith and property of people is not mandatory.³

Civil wars in Rwanda (1963 - 1965) and Burundi (1965 - 1966) are the most striking example of struggle for state power among certain ethnic groups. If the Rwandan state power passed to the Hutu ethnic group, the Burundi government moved to the Tutsi ethnic group.

Angolan Civil Wars (1974 - 1989, 1992 - 1994, 1995 - 1997, 1998 - 2002) are struggle between political forces, representing some ethnic territories and different models of social development. Thus, the FNLA, MPLA, UNITA controlled their ethnic territory, turning it into a citadel. The struggle for power for nearly 30 years ended up with creation of a government of national unity and reconstruction.

Mozambitsi Civil War (1975 - 1992) was the result of fight between Marxist (FRELIMO) and anti-government (RENAMO) forces, which were supported by the Soviet Union, Cuba and the United States and South Africa respectively.

Civil war may impel transition of sovereign powers from one fraction (territorial clan, military elite) of a class, socio-political stratum to another fraction.

One example of a power struggle between individual fractions is fighting between Gaius Marius and Sulla, and later between Pompey and Caesar. First civil wars of ancient Rome were caused by power struggle between groups of slave-holders warring between themselves. The victory of Sulla allowed him to

¹ Гуляев, А.Г. (2012). Преемничество как практика воспроизводства власти в «Черной Африке». *Вестник Пермского университета. Политология*, 3, 105.

² Семенова, Т.Н. (2014). *Сущность и формы перехода государственной власти в истории общества: Легитимная смена власти, государственные перевороты, революции, гражданские войны*. Москва: ЛЕНАНД, 139.

³ Ламздорф, В. (1997). Гражданская война в Испании. *Посев*, 6, 14.

establish extraordinary dictator rights without specifying the term of office; it gave him capability to manage all the affairs of state. Caesar defeated him and established in Rome the power of one, perpetual dictatorship and lifelong power.

Another example of a civil war within the same social layer is The war of the Roses in England (1455-1485). It was a war between two rival dynasties - Lancasters and Yorks. The result was the death of both dynasties and coming to power of Tudors, which paved the way to absolutism.

The civil war in Sudan resulted in the overthrow of the coalition government and power was seized by military led by Omar al-Bashir and islamist Hassan al-Turabi, who signed an agreement on the distribution of oil revenues. So, state power passed within one social group.

The civil war in Nigeria (1967-1970) was a struggle between military elites of different ethnic origin; it led to a change of supreme power: the regime of General Johnson Aguiyi-Ironsi (1966) was changed by the regime of Lieutenant-Colonel Yakubu Gowon (1966 - 1975).

The civil war in Tajikistan (1992 - 1997) was a fight between regional clans for redistribution of power in their favor. The main participants were fighting regional clans (Hodzhentskiy, Kuliabskiy, Hysarskiy, Harmskiy and Pashyrskiy) and political parties that personified them (Democratic Party of Tajikistan, "Rastohaz", "Lamy Badahshon").

A change of political regime may be a consequence of transition of state power from one carrier to another after a civil war. The consequences for political regime, as for a set of means and methods of state power implementation, are mostly the dictatorship of political parties or, as an exception, application of democratic principles and political freedoms in the country. An example of the latter is a civil war in the US; there was commitment of government to democratic tendencies, when the most citizens felt themselves a part of the political process. But this is an exception, because conditions of a civil war usually impel ruling elite, which is a carrier of state power, to move away from democratic principles and apply dictatorial methods.

It should also be noted that most of the civil wars of the 1990s finished up at the end of the last decade or early 2000s with political settlement through the mediation of the UN or the African regional/sub-regional organizations. And in some countries (Liberia, Burundi, DRC, Sierra Leone) fragile democracy was established¹. This democracy is based on the support of international or regional/sub-regional organizations, and, as a consequence, is unstable and leaves a threat to turn toward semi-authoritarian regime.

In the country often emerges totalitarian regime that is characterized by presence of only one ideology, formed by a certain social and political movement, political party, ruling elite, a political leader or a charismatic *vozhd*.

One of the types of totalitarian regime, established after transition of power owing to a civil war is an authoritarian regime in which state power is not formed and is not controlled by people. Despite the fact that there are representative bodies, in real life they do not play a significant role, parliament takes decisions elaborated by a ruling elite led by a leader or a group of people. National leader is the chief ideologue of the regime.

Forms of authoritarian regime, which were established after changing of supreme power owing to a civil war, may be the following:

1. Military dictatorships that rely on the army, servicemen are the most organized force in society that has resources of power. For example, during the civil war in Hungary in 1919 a fight power was wage between the Hungarian Communist Party and the Social Democrats, supported by the army with M. Horthy in the lead. Following the resignation of the Soviet government Social Democrats paved the way for establishment of dictatorship of Admiral Horthy.

2. Theocratic regime in which political and state power really belongs to spiritual leaders and religious prescriptions regulate social relations. As an example, we may recall a revolution and a civil war in Iran.

3. Oligarchic regime in which power belongs to some corporate clients. As a rule, existing executive, legislative and judicial structures perform will of comprador bourgeoisie and bureaucracy. Compradors are the part of bourgeoisie, politically and economically dependent on foreign capital, as they are focused on export of raw material resources and practically have no interest in integrated development of national

¹ Кривушин, И.В. (2011). Гражданские войны в Африке в период независимости. *Исторический журнал: научные исследования*, 1, 46-54.

economy. This results in a deep economic crisis, impoverishment of general population and deep confrontation between authorities and population. For countries with such regimes is typical constant political instability, leading to armed struggle - civil war or guerrilla movement (El Salvador, Colombia, Philippines).

4. Vozhdist regime (regime of personal power) is based on the authority of a strong leader. This regime may have the support of people. The basis for emergence of such regimes may be a sense of external threat to a country. Most leaders often use nationalist slogans, ideas about independence or "modernization breakthrough" (quick solving of economic backwardness and poverty) to consolidate population around own power. This consolidates power of a charismatic leader who receives purposefully organized, unconditional and unlimited support. Decisions of such leader are perceived as realization of expectations and hopes of people; his policy aims to achieve strength of a state, expand its territory and fight against internal and external enemies. Broad layers of population are involved in implementation of political events and violence¹. The twentieth century has plenty of such examples: Stalin, Mao Zedong, Fidel Castro.

5. Ethnocracy in which application of discriminatory measures regarding nonprevailing ethnic groups depends on the whims of ruling circles, it ranges from rather severe to mild forms. Representatives of one nonprevailing ethnic minorities suffer stiff discrimination, while representatives of other feel more comfortable. This ambiguous attitude is based on historical stereotypes and myths, negative or neutral perception of various ethnic groups by ruling circles and prevailing ethnic community. Namely examples of Rwanda and Burundi, which had reverse situation: in the first country state power was seized by ethnic majority - the Hutu, while in the other country state power was in the hands of the Tutsi, ethnic minority².

So, a civil war - is an armed struggle for power, as a result of which happens illegitimate transition of state power from one carrier to another (the latter are classes, ethnic groups and social layers or socio-political groups of the same class, social layer, ethnic groups), during which a type of society and political regime may change. Civil war is not only a large-scale confrontation between alternative models of social development, but also a period of acute political struggle, which in its essence is a struggle for supreme state power.

References:

1. Vladimirov, M.V. (2013). Derzhavna vlada v umovakh rozvytku gromadyanskogo suspilstva. *Aktualni problem derzhavnogo upravlinnya*, 2, 46-53.
2. Kistyakovskiy, B.A. (1916). *Sotsialnye nauki i pravo*. Moskva: Izdanie M. i S. Sabashikovykh.
3. Pogorilka, V. (2002). *Organy derzhavnoi vlady Ukrainy*. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. Koretskogo.
4. Gulyaev, A.G. (2012). Preemnichestvo kak praktika vosproizvodstva vlasti v «Chernoy Afrike». *Vestnik Permskogo universiteta. Politologia*, 3, 105.
5. Semenova, T.N. (2014) *Sushnost i formy perekhoda gosudarstvennoy vlasti v istorii obshestva: Legitimnaya smena vlasti, gosudarstvennye perevoroty, revolutsii, grazhdanskije voyny*. Moskva: LENAND.
6. Lamzdorf, V. (1997). Grazhdanskaya vojna v Ispanii. *Posev*, 6, 14.
7. Krivushin, I.V. (2011). Grazhdanskije voyny v Afrike v period nezavisimosti. *Istoricheskiy zhurnal: nauchnye issledovaniya*, 1, 46-54.
8. Lyubishits, V.Ya. (2005). Gosudarstvennaya vlast: ponyatie, osobennosti funktsionirovaniya. *Ekonomicheskij vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta*, Tom 1, 2, 133.
9. Krivushin, I.V. (2009). Ruandiyskiy genotsid: prichiny, kharakter, znachenie. *Pax Africana: kontinent i diaspora v poiskakh sebya*. Moskva: GU VTSE.

¹ Любищиз, В.Я. (2005). Государственная власть: понятие, особенности функционирования. *Экономический вестник Ростовского государственного университета*, Том 1, 2, 133.

² Кривушин, И.В. (2009). Руандийский геноцид: причины, характер, значение. *Pax Africana: континент и диаспора в поисках себя*. Москва: ГУ ВШЭ.

Вадим Воротинський

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
Україна*

ЗМІНА РОЛІ ІНТЕРНЕТУ В ЗОНАХ КОНФЛІКТУ НА ПРИКЛАДІ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ 2014-2015 РР.

Vadym Vorotynsky

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

CHANGE OF THE ROLE OF THE INTERNET IN CONFLICT ZONES ON THE EXAMPLE OF SITUATION IN UKRAINE IN 2014 AND 2015

In the event of a conflict standard processes and mechanisms lose their relevance. With the new external factors the new rules begin to operate. To meet the needs of society in a situation of apparent confrontation the Internet changes its role significantly. The degree of involvement of Internet users changes also. However, with the advent of greater mobility of the Internet comes greater vulnerability of society.

The article covers new aspects of the role of the Internet in conflict zones and traces main differences from the model which is operated in stable conditions. A special attention is paid to assumptions that determine growing importance of the Internet in the context of two main functions: information and communication. Basic model of interaction between actors of the process is disclosed on example of the situation in Ukraine in 2014-2015 years. The author explores the reasons for effectiveness of manipulation tools in the new environment.

Key words: Internet, social media, manipulation technologies, conflict zones, confrontation, misinformation.

Постановка проблеми. Всесвітні політичні процеси показують, що роль Інтернету в політичній і соціальній парадигмі з року в рік стає усе значнішою. Будучи багатограним і одночасно розвиваючись у різних напрямках, він надає все більше можливостей для комунікацій, продукування, впливу, залучення та утримання. І якщо в країнах з високим рівнем проникнення Інтернету зростання його значення в житті суспільства в основному відбувається за рахунок збільшення функцій і розвитку нових сервісів, то у країнах, що розвиваються, на перший план виходить динаміка проникнення.

Гнучкість Інтернету і його характеристик передумовлюють постійну зміну точок дотику із соціумом. В залежності від території і ситуації ці показники можуть відрізнятися, що дає великий пласт досліджень «тут-і-зараз». І якщо процеси всередині суспільства із стійким соціальним і політичним фоном будуть показувати стабільний і тривалий у часі результат, то ситуація в критично нестабільних зонах буде демонструвати зовсім іншу картину. До таких зон відносяться: місця бойових дій, озброєного і неозброєного протистояння, активного соціального протесту тощо.

Протистояння в Східній Україні в 2014-15 рр. створили прецедент, при якому жителі країни були позбавлені фінансової і політичної стабільності, інституту приватної власності, відчуття безпеки і захищеності. Ці фактори стали причиною кардинальної зміни ролі Інтернету в житті суспільства, сформуvalи нові моделі поведінки користувачів та їх взаємодії.

Вивчення даного процесу дозволяє визначити відповідні точки для подальшого аналізу еволюції ролі Інтернету в нових умовах функціонування суспільства (наприклад, в зонах локальних/глобальних конфліктів), виявити і обґрунтувати існування загальних закономірностей у розвитку цього феномена. Отримані дані допоможуть державним і недержавним службам і організаціям своєчасно здійснювати певні дії для інформаційного захисту членів суспільства, вчасно реагувати на потенційні загрози і купірувати маніпуляційні інструменти.

Аналіз літератури. Інтернет не є статичним елементом і з часом трансформується як у свій

структурі, так і в функціональному потенціалі стосовно життя соціуму. Зміни в його структурі і моделях поведінки користувачів, наприклад, що пов'язані з процесами всередині зони певного конфлікту, тільки підсилюють динамічність характеристик і вимагають проведення подальших наукових пошуків в реальному часі. Саме тому дана сфера є певною *tabula rasa* для дослідників.

Однак, природно, що при роботі над статтею були проаналізовані результати досліджень, спрямовані на вивчення ролі Інтернету в умовах стабільного функціонування соціуму. Так, слід зазначити дослідження ролі Інтернету в соціальних і міжособистісних комунікаціях С. Володенковой і Е. Горіної; про вплив Інтернету на поведінку людини Сари Оутс (Sarah Oates), Джалала Махмуда (Jalal Mahmud), Хойцзі Гао (Huiji Gao), Алессандро Бессі (Alessandro Bessi); про вплив сучасних комунікативних форм на ступінь участі користувачів у політичних процесах Яни Брейндл (Yana Breindl), Паскаля Франка (Pascal Francq).

Для розширення розуміння змісту і механізмів маніпулятивних процесів, що відбуваються в Інтернеті в зоні конфлікту, доцільно звернутися до праць сучасних дослідників політичних маніпуляцій, таких як Мішель Форель (Michelle Forelle), Філ Говард (Phil Howard), Андрес Монроу-Ернандес (Andrés Monroy-Hernández), Саїф Саваж (Saiph Savage), Десислава Христова, Мірко Музолезі (Mirco Musolesi), Чечілія Масколо (Cecilia Mascolo).

Ці дані, суміщені з результатами класичних досліджень політичних маніпуляцій, дають широке уявлення про прийоми та методиках, які можливо застосувати і в даний час. До останньої групи відносяться дослідження Ю. Буданцева, Ю. Неретина, Т. Лебедєвої, А. Собянїна, В. Суховольського, А. Кінєва, С. Кара-Мурзи, Є. Доценко та інших.

Мета статті: визначити та проаналізувати на прикладі ситуації в Україні періоду 2014-15 рр. основні аспекти у зміні ролі Інтернету в зонах конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Інтернет багатогранний. Кількість його функцій зростає з появою нових сервісів і розвитком прикордонних дисциплін, однак для даного дослідження будуть взяті до уваги тільки дві основні функції Інтернету: інформаційна та комунікаційна. Обидві вони відіграють вирішальну роль у зміні стандартної/звичної поведінки користувача під час виникнення критичних ситуацій. Події, що зачіпають життя соціуму в даний момент, формують наступні ключові потреби, що реалізуються через Інтернет:

Для користувачів:

- Отримувати інформацію.
- Ділитися даними.
- Висловлювати власну думку.
- Отримувати підтримку.

Для протидіюючих сторін:

- Продувати і поширювати інформацію.
- Поширювати власну точку зору.
- Збільшувати кількість шанувальників/захисників ідей.
- Знаходити підтримку у світової спільноти.

Стикаючись в єдиному часово-просторовому континуумі, потреби учасників формують нові способи взаємодії з використанням Інтернет-можливостей.

У першу чергу міняється інформаційне середовище і його структура.

Сучасний конфлікт претендує на залучення до нього не тільки внутрішніх учасників, але і зовнішніх, сторонніх спостерігачів. Він спрямований на формування широкої громадської думки і поділу представлених ідеалів. Звертаючись до досвіду «кольорових» революцій, можна виділити спільну рису для структури інформаційного поля в контексті активних протистоянь. Чіткий поділ на два вектори - внутрішній і зовнішній - визначає і риторику, і способи донесення інформації.

Внутрішній спрямований на соціум, що задіяно у конфлікті. Зовнішній вектор - за межі країни. У разі протистоянь в Україні в 2014-15 роках двовекторна структура інформаційного поля також виявила свою стабільність, при тому, що внутрішній вектор торкався не конкретний регіон у країні, а всієї країни.

Під час активної фази конфлікту варіативність як традиційна якість Інтернету отримує нове значення. У ситуації відносної соціальної та політичної стабільності це явище має два значення. З одного боку, варіативність передбачає велику кількість матеріалів з певного питання, не обмежену в інтерпретаціях і тлумаченнях. Можливість вибору стимулює користувача до пошуку зрозумілої йому інформації, точки зору, сформованої власної думки. Отримуючи інформацію з певним

забарвленням, користувач приймає рішення, наскільки довіряє викладеному матеріалу. У разі позитивної відповіді, він починає оточувати себе джерелами з переважанням виділеної точки зору, створюючи тим самим для себе комфортне інформаційне середовище. Тенденція оточувати себе типовою думкою носить глобальний характер і детально описана в дослідженні «Наука проти змови: колективне оповідання в епоху дезінформації», в процесі якого було проведено аналіз поведінки 1, 200000 користувачів¹.

З іншого боку, великі масиви інформації, що виникають в результаті необмеженого представлення варіантів, як наслідок, призводять до того, що користувач втрачає увагу до сфери, проблеми або питанню до наступної точки зацікавленості.

У разі конфлікту варіативність звужує своє значення до декількох центральних точок зору і концентрується виключно на них. Варіанти подачі інформації розрізняються за способом і жанром, але дотримуються чіткої дуалістичної моделі. Прикладом представленої моделі в Україні 2014-15 рр. є лінійна парадигма «Україна-Росія», яка чітко простежувалася в основному потоці інформації. При цьому, відповідно до наведеної вище схеми, увага користувача значно швидше розсіюється, що призводить до постійної актуалізації інформаційної повістки. Фізично перебуваючи в контексті подій, користувач стає заручником ситуації і знаходиться в постійному пошуку повідомлень про зміни. У результаті формується інформаційна залежність, яка, прогресуючи, паралізує інші соціальні функції людини. Користувач готовий сприймати інформацію і самостійно шукає канали її надходжень – ідеальна ситуація для сторін конфлікту для утримання уваги до проблеми і впливу на аудиторію. При віддаленні від центру подій залежність стає менш явною і характеризується більш слабкими зв'язками.

За ступенем інформаційної залежності під час конфлікту можна виділити наступні групи користувачів:

- **Залучені користувачі.** Група, що має пряме відношення до конфлікту: територіальне, сімейне, приватне, господарське і т.д.

- **Послідовники.** Група користувачів, які мають слабкі зв'язки з безпосередньою зоною конфлікту, але при цьому є учасниками інформаційного процесу. Публічно поділяють ту або іншу точку зору, характеризуються бажанням демонструвати власну точку зору з даного питання, вступають у дискусіях, конвертують соціальну активність в реальну. Найбільша кількість волонтерів, які беруть участь у конфлікті, є представниками даної групи.

- **Нейтральні користувачі.** Користувачі, які виявляють інтерес до подій на рівні щоденній новинній повістки. Для цієї групи не характерно залучення в дискусії, категоричне вираження власної позиції, пошук додаткової інформації.

І якщо для підтримки уваги до інформаційного потоку у залучених користувачів достатньо зовнішніх факторів, природно створюваних під час конфлікту, то для послідовників і нейтральних користувачів необхідно постійне підвищення градусу повідомлень. Такий висновок можна зробити як з подій «Революції гідності» 2013 року, так і на основі конфлікту в східних областях України 2014-15 рр.

Інтернет стає центральним засобом масової інформації. Передумови для підсилення позицій видно вже в більш стабільних парадигмах:

- **Актуальність даного каналу серед провідних політичних сил.** У науковій сфері питання широко висвітлене у контексті політичного життя США і Великобританії. Стартом для активних досліджень можна вважати президентські вибори в США в 2008 році, під час яких політичні лідери представили новий підхід у використанні Інтернет-інструментів для досягнення позитивного результату. Чинний президент США Барак Обама розширив межі традиційного погляду на Інтернет як інформаційний, комунікаційний та, як наслідок, фандрайзинговий майданчик, визначивши напрямок для подальшої інтеграції в політичному векторі. У пострадянських країнах, до яких також відноситься Україна, Інтернет-комунікації в політичному контексті з кожними виборами набувають все більш виразні контури, проте не відповідають рівню західних агітаційних кампаній. Так, якщо в президентських виборах, як правило, лідерами процесу задіюються всі інформаційні та агітаційні ресурси Інтернету, то під час виборів до місцевих рад політичні сили або слабо представлені, або

¹ Bessi, A., Coletto, M., Davidescu, G.A., Scala, A., Caldarelli, G. *Quattrociocchi W. Science vs Conspiracy: Collective Narratives in the Age of Misinformation.* <<http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0118093>>.

не представлені взагалі.

• **Актуальність даного каналу для груп, які не поділяють офіційну точку зору.** У деяких країнах опозиційні сили взяли на себе роль каталізатора змін - не маючи доступ до традиційних ЗМІ, вони почали розвивати Інтернет-інструменти. Як правило, ядро прихильників революційних (на відміну від еволюційних) поглядів складають молоді ініціативні люди, які легко сприймають нові інструменти і в разі необхідності діляться ними¹.

• **Актуальність для користувачів - споживачів інформації.** Зниження вартості тарифів на надання послуги доступу до Інтернету, збільшення комфорту використання (розвиток мереж третього і четвертого покоління), заміна класичних сервісів умовно безкоштовними, реалізованими через Інтернет (комунікаційні сервіси), мобільність (доступність незалежно від місця знаходження), видима свобода вибору і самовираження. Для конкретних категорій список може бути продовжений.

В умовах розвитку конфлікту описані вище передумови посилюються такими чинниками:

1. Заборона на поширення традиційних ЗМІ. На території України за винятком зони конфлікту заборонені російські телеканали. У межах зони конфлікту - українські.

2. Нестійка економічна ситуація. Пристрій, підключений до мережі, за одну абонентську плату надає сервіси, що в класичному використанні потребують додаткової плати. Серед них: голосовий зв'язок, смс, ТБ, радіо і т.д.

3. Мобільність. Користувач знаходиться в курсі подій незалежно від свого місцезнаходження.

4. Швидкість отримання інформації. Для традиційних ЗМІ публікація інформації займає певний час, який відводиться на збір інформації, перевірку, редагування та розміщення. Наприклад, для випуску телевізійного ефіру середній період часу при висвітленні термінових новин становить від години до двох. У випадку з Інтернетом як засобом масової інформації новина може бути доставлена користувачеві відразу після того, як подія відбулася або ж під час.

Разом з встановленням ролі лідируючого ЗМІ для Інтернету, змінюється і характер сприйняття інформації. З пасивного спостерігача користувач перетворюється на активного учасника процесу. У міру ескалації ситуації у користувача формується регулярна потреба в отриманні актуальної інформації, отже, сам користувач шукає джерела і формує власну стрічку новин. Така зацікавленість в контенті формує сприятливе середовище протидіючим силам для реалізації внутрішнього інформаційного вектора. Потреби акторів в отриманні інформації та її успішному розповсюдженні сходяться в універсальних можливостях загального середовища - Інтернет.

Під дією зовнішніх сил змінюється не тільки інформаційна, але й комунікаційна функція. Нові можливості Інтернету як центрального ЗМІ формують абсолютно новий клас користувача. Ставлення до інформації більше не є одностороннім. Користувач отримав інструменти, які дозволяють не тільки сприймати різні точки зору, але і самостійно продукувати контент. Ситуація, що динамічно змінюється, виводить на перший план оперативність надходження інформації, позбавляючи журналістику традиційних рамок. За даними неурядової організації «Інститут масової інформації» за станом на грудень 2015 найкращий показник серед українських електронних ЗМІ щодо дотримання журналістських рамок становить 5,71 бала з 6, що в інтерпретації дослідників прирівнюється до 71% всіх матеріалів. При цьому друге місце серед всіх електронних ЗМІ демонструє показник на рівні всього 52% матеріалів².

Емоційне забарвлення, одностороння подача інформації, відкрита агітація і міфологізація стають нормами інформаційного поля в зоні конфлікту. «Журналістом нового часу» може стати будь-який учасник процесу – запит на інформацію продовжує рости разом з ескалацією конфлікту. З даним феноменом тісно пов'язана поява формату стрімінга, коли трансляція з місця подій відбувається онлайн за допомогою пристроїв, які здатні тримати безперервний Інтернет-зв'язок (мобільні телефони, планшети, фотоапарати, камери і т.д.). Описаний спосіб взяли на своє озброєння всі сторони українського конфлікту, наочно ілюструючи вірність власних принципів. При цьому головним завданням протидіючих сил є привернення уваги до каналу інформації, а утримання відбувається за рахунок посиленої уваги до проблеми і вузького фокусу користувачів в даний

¹ Oates, Sarah and Lokot, Tetyana, Twilight of the Gods?: How the Internet Challenged Russian Television News Frames in the Winter Protests of 2011-12. <<http://ssrn.com/abstract=2286727>>.

² Інститут масової інформації: Аналіз дотримання журналістських стандартів у провідних Інтернет-ЗМІ. <http://imi.org.ua/journalist_monitoring/51453-analiz-dotrimannya-jurnalistskih-standartiv-u-providnih-internet-zmi-imi.html>.

момент. Цей формат передбачає певні обмеження – автор контенту схильний до ризику і стиснутий необхідністю пошуку конкретного обладнання, що стає причиною використання стрімінга як інструмент цілеспрямованого впливу. Користувачка активність у форматі стрімінга як правило пов'язана із ситуативною необхідністю.

Рядові користувачі частіше проявляють себе при використанні більш простих інструментів. Ідеальним майданчиком для віртуальних ціннісних протиставлень є соціальні мережі. Феномен цього інструменту розкривається повною мірою при додатковому ідеологічному навантаженні і інформаційному тиску. З одного боку, соціальна мережа дозволяє користувачеві умовно ідентифікувати себе, продемонструвати власну позицію з конкретного питання, висловити думку і вступити в дискусію. Таким чином, учасник отримує публічну трибуну, яку може використовувати для досягнення власних цілей. Найбільш активні користувачі отримують широке ядро шанувальників і послідовників, яке в подальшому може перерости в публічне поле в реальному житті. З іншого боку, інструменти соціальних мереж дозволяють користувачеві більш індивідуально працювати з варіативністю Інтернету. У спеціальному віртуальному середовищі людина не просто шукає матеріали, що відповідають її особистим переконанням, а й сама формує інформаційний порядок денний. Глобальна тенденція у виборі кращого варіанту із запропонованих посилюється прагненням до додавання в постійний доступ матеріалів і думок, які найбільш близькі до власної точки зору. Якщо в стрічку новин потрапляє новина чи матеріал, з яким користувач не згоден, він або висловлює свою точку зору в коментарі під матеріалом, або відмовляється надалі бачити новини від даного джерела. Як наслідок, користувач знаходиться в комфортному для себе оточенні, закритій екосистемі. За рахунок того, що в групі людей, захоплених однією ідеєю і що характеризуються єдиними переконаннями, релевантна інформація поширюється швидше, особливе значення набуває теорія «слабких зв'язків». Суть теорії полягає в тому, що інформація швидше поширюється через користувачів, у яких середнє для соціальної мережі кількість друзів/зв'язків. Люди схильні більше довіряти близькому колу, ніж публічним особистостям, тому з більшою активністю поширюють матеріали/ідеї, що були передані близьким оточенням.

Іншим різновидом комунікаційної активності користувачів є зміна пасивного сприйняття інформації на явну демонстрацію власних поглядів і переконань. Це проявляється в більшості Інтернет-інструментів: Інтернет-ЗМІ, відео-канали, блоги, соціальні мережі, форуми. Чим чіткіше виражені сторони конфлікту в інформаційному полі, чим сильніше протистояння, тим більш явно проявляється фактор особистої участі. Полеміка, конфліктна взаємодія, підвищена емоційність, образи – все це, як правило, проявляється саме в обговоренні матеріалу, в репліках конкретних читачів. Знаходячи прихильників або супротивників висловленої точки зору, користувач отримує визнання – позитивне або негативне, стає залежним від розвитку теми. Збільшуючи кількість коментарів, учасник робить тему більш значущою і для користувачів, які не беруть активну участь у процесі, а спостерігають за його розвитком.

Прогнозована канва сценарію зумовила розвиток і кристалізацію однієї з найбільш ефективних сучасних маніпулятивних технік, які можуть буди застосовні до широкого кола актуальних для даного соціуму тем. Застосування «ботів» у політичних процесах має глобальні характеристики. За даними авторів дослідження «Політичні боти і маніпуляція громадською думкою у Венесуелі», більше 60% світового Інтернет-трафіку припадає на активність ботів - автоматичних скриптів, які продукують контент і імітують дії реальних користувачів¹. В умовах структурованого інформаційного поля зони конфлікту і користувача активності в області створення, розповсюдження та коментування інформації участь ботів зростає. Їхні дії стають більш цілеспрямованими, але маскуються завдяки кількості контенту з контрастним емоційним фоном.

В цілому, посилення позицій Інтернету як центрального місця створення і поширення інформації, пошуку союзників і виразу громадянської позиції, відкриває можливості для результативного маніпулювання. Структура інформаційних каналів, розділених на кілька основних точок зору, формує сприятливе середовище для впровадження великої кількості завідомо неправдивої інформації. В результаті прийняття нав'язаної, свідомо помилкової, але правдиво поданої інформації, користувачі втрачають здатність критично мислити і формувати власну думку з певної проблеми.

¹ Forelle, M.C., Howard, Ph.N., Monroy-Hernandez, A., Savage, S. *Political Bots and the Manipulation of Public Opinion in Venezuela*. <<http://ssrn.com/abstract=2635800>>.

Ключовою особливістю технік, що застосовуються у процесі маніпуляцій в зоні конфлікту є високий рівень мобільності користувача. Якщо в стабільній соціальній та політичній ситуації, згідно Л. Віннер, доступність інформації перетворює користувача в пасивного спостерігача, виводячи за рамки реального політичного процесу¹, то в контексті зони конфлікту, навпаки, призводить до мобілізації людських ресурсів. З одного боку це явище може виражатися в прагненні до особистої участі (фізична участь у конфлікті, волонтерство), так і трансформуватись у змішані форми (благодійність, пожертвування, підтримка ресурсами і т.д.)

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інтернет з його унікальним набором функцій і ключових характеристик займає одне з лідируючих місць в комунікаційній та інформаційній моделі суспільства. З ростом інструментів і сервісів, його вплив на життя людини посилюється, а роль в ключових питаннях стає більш фундаментальною.

При критичній зміні зовнішніх умов змінюється і роль Інтернету. Він отримує нові характеристики, які відповідають поточній ситуації. Бі-/поліполярна структура обумовлює чітке розмежування користувачів на групи, зовнішні чинники формують у користувачів інформаційну залежність, прихильність до певної ідеї і ступінь особистого сприйняття - активність. Зростання кількості інформації тільки підсилює ефект, на відміну від класичної інформаційно-комунікаційної форми, при якій користувач вибирає більш пасивну роль, замінюючи реальне життя ілюзією, віртуальним еквівалентом. У випадку з зоною конфлікту, вибір користувача змінюється в бік активних дій як у віртуальному житті (продукування і поширення контенту, публічна реакція, прояв громадянської позиції і т.д.), так і в реальному (фізична участь у конфліктних процесах, волонтерство, матеріальна участь і т.д.).

Дані зміни ролі Інтернету простежуються на прикладі конфлікту в Україні 2014-15 років і вимагають перевірки на універсальність при аналізі комунікаційно-інформаційного поля в сучасних зонах конфлікту. Розуміння логіки процесів і актуальних інструментів дозволить оперативно реагувати на виклики та загрози населенню, постраждалому в результаті конфлікту.

References

1. Bessi A., Coletto, M., Davidescu, G.A., Scala, A., Caldarelli, G., Quattrociocchi, W. *Science vs Conspiracy: Collective Narratives in the Age of Misinformation*. <<http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0118093>> (2016, sichen, 10).
2. Instytut masovoyi informatsiyi: Analiz dotrymannya zhurnalist-s'kykh standartiv u providnykh internet-ZMI <http://imi.org.ua/journalist_monitoring/51453-analiz-dotrimannya-jurnalistykh-standartiv-u-providnih-internet-zmi-imi.html> (2016, sichen, 10).
3. Forelle, Michelle C and Howard, Philip N. and Monroy-Hernandez, Andres and Savage, Saiph. Political Bots and the Manipulation of Public Opinion in Venezuela. <<http://ssrn.com/abstract=2635800>> (2016, sichen, 10).
4. Oates, Sarah and Lokot, Tetyana, Twilight of the Gods?: How the Internet Challenged Russian Television News Frames in the Winter Protests of 2011-12 <<http://ssrn.com/abstract=2286727>> (2016, sichen, 10).
5. Winner, L. (2003). *Mythinformation. New Media Reader*. Cambridge, Mass: MIT Press.

¹ Langdon, W. (2003). *Mythinformation. New Media Reader*. Cambridge, Mass: MIT Press, 594.

Ievgen Bagatskyi, Master of International Relations

Vilnius University, Lithuania

POST-WAR REFORMS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: CHANGING ROLE OF THE OFFICE OF HIGH REPRESENTATIVE

Bosnia and Herzegovina is one of the countries very much illustrative for processes taking place in post-Cold War Europe. While the war in Bosnia was a manifestation of tectonic movements in the post-Socialist South-Eastern Europe, the period of state-building which followed it, exhibited the evolution of international approach to the notions of conflict settlement, peace-building and sovereignty. This article deals with the role played by the High Representative as a central figure of international presence in Bosnia. It is argued in the article that by means of a new constitution created in Dayton and reinforced Office of High Representative, international actors established protectorate over Bosnia, which, however, was effectively brought down in 2006. Since then the closure of the OHR has become one of the core question occupying the minds of the Western decision-makers. We consider this to be a logical misperception on the part of the international actors as the closure of the OHR alone is unable to kickstart reforms in the country and normalize socio-economic life of Bosnia.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Dayton, Office of the High Representative, former Yugoslavia, state-building.

Introduction

The history of modern state of Bosnia and Herzegovina (hereinafter Bosnia or BiH) begins in 1995 when existing state structure was created in the result of the bloodiest conflict witnessed by Europe in the second half of the XXth century. Dayton Agreement which put an end to a war between three main ethno-confessional groups (Bosniaks, Croats and Serbs) provided for the framing of the decentralized state which incorporated two entities: Republika Srpska (RS) and Federation of Bosnia and Herzegovina (FBiH), inhabited by Serbs, Bosniaks and Croats accordingly, and, later, autonomous district of Brcko. Federation consists of ten cantons, all of which enjoy certain level of autonomy guaranteed by the existence of self-governing bodies. Annex 4 of 'The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina' became Bosnia's new Constitution. It proclaimed adherence of the new state to democratic principles, established abovementioned entity system, created central state institutions and defined their powers and responsibilities relative to the powers and responsibilities of the entities. Thereby one of the world's most complex and large bureaucratic systems was established. At the current moment BiH state structure comprises enormous number of presidents, prime-ministers, parliaments, governments and courts which makes this country first in the world in terms of the quantity of high-ranking officials per capita.

In addition to a large state apparatus, international community represented by the Peace Implementation Council (PIC) established the Office of the High Representative (OHR), body which was endowed with the function of the observation of the peace settlement implementation. Its head was to be appointed in accordance with the UN Security Council decision. Two years after the initial settlement, in 1997, the High Representative (HR) was further entailed with broad executive powers, known as Bonn powers, which played crucial role in the period of post-war reconstruction and subsequent state-building.

One of the most sensitive and discussed issues within the context of transformation of the Dayton system is the destiny of the Office of High Representative. It has lost, as it is often argued, its legitimacy and real power and ought to be removed or rather replaced by the "reinforced" European Union Special Representative or another (presumably EU-based) institution capable of maintaining the integrity and stability of the country without outright interference. For instance, this view is being supported in the Policy Briefing on Bosnia issued by International Crisis Group in 2011 in which the dependency on the decision-making being practiced by the High Representative is considered to be one of the main obstacles for Bosnia and Herzegovina to become self-sufficient and eligible for EU membership state.

Immediate post-war period

State framework constructed in Dayton is built upon the principles of the consociational democracy.

This means that it was aimed at the overcoming of wartime belligerence of the parties and at creation of conditions which would provide for the consolidation of former enemies within the borders of a unitary state. With the view of this purpose, sophisticated mechanism of power-sharing and ethnic representation (giving veto rights and high degree of autonomy to entities), i.e. checks and balances system, was introduced. According to the idea of its creators, Dayton system would have required three constituent peoples to share power and responsibility with each other rather than divide it between them. However it became evident from the scratch that the ideas of the international peace-makers and state-builders were more of idealistic rather than of realistic nature. The expectations that the system would regulate itself and that transition to peace would happen pretty fast and smoothly came to grief. It appeared that the mutual rejection of the former belligerents was deeply rooted in the conscience of the Bosnians. This was demonstrated by the prevalence of nationalistic rhetoric in domestic political discourse in the first after-war years.

Dayton Accords conclusively confirmed results of the war in Bosnia: the compromise between three parties was achieved. The end of the war saw no outright winners and losers as each of the parties had somewhat fulfilled its purpose. Bosniaks had managed to defend independence of BiH but they were forced to accept heavily decentralized state instead of a unitary one. Serbs had protected their right to broad autonomy but not to joining a renewed Yugoslav Federation. Croats, while they had been fighting to establish federal relations with Bosniaks, virtually attained their goal, however, comparatively small number of Croat citizens in BiH put them into particularly vulnerable position. Furthermore new constitution didn't provide for any special relations between Bosnian Croats and Croatia.

Main dispute over the territory between Serbs and Bosniaks was not resolved by the Dayton Agreement. Most dangerous was the unclear delimitation of internal borders which threatened to provoke new outbreaks in violence over the Muslim-dominated cities of Goražde and Sarajevo. The borders between the two entities were also blurred. As a result, the possibility existed that one of the parties could return to military means. In general, one of the gravest defects of the Dayton Agreement was that it didn't provide clear solution to the all-Yugoslavian problem – the borders still didn't match the ethnic territories¹.

Post-war internal order in Bosnia was based on the monistic approach to the issue of interrelation between international and national law. According to this approach international and internal law are regarded as parts of a single legal framework. Therewith, pieces of legislation adopted in Bosnia must be compliant with the principles of international law and international obligations taken by Bosnia. This leads to the de-facto primacy of the provisions of international conventions, statutes and customary international law, which together comprise the fundamentals of the international law, over the provisions of internal law².

The Dayton Peace Agreement – its provisions, wording and the very initiative of its conclusion – was inspired by the international actors taking part in the settlement of the conflict. The nature of this Agreement and the abovementioned peculiarities of Bosnian legislation secured by the new constitution, are all indicative of partial loss of sovereignty by Bosnia in favor of international community. That's why subsequent internationalization of the state-building in BiH does not come as a surprise. All this explains the logic beyond the activities of the international community in the first post-war period including the appointment of the High Representative and reinforcement of the OHR with the Bonn powers.

However, the broadening of OHR's powers didn't bring instant results and true improvement of situation in the country had to be awaited for several years. In 1999 the Kosovo crisis distracted attention of the concerned actors from Bosnia and made the work of international agencies even more complicated, especially in Republika Srpska. By 2000 there were practically no decisive changes introduced. Strengthened OHR together with peacekeeping forces were able to maintain the status-quo and prevent the country from backsliding into war but implementation of the principal provisions of the Dayton Agreement was very protracted³.

Reforms of mid 2000-s

It was the turn of two centuries which witnessed the breakthrough in the state-building in BiH. At that time the OHR repeatedly played crucial role in situations of political stalemate. Most significant changes were introduced under the auspices of the two most prominent High Representatives: Wolfgang

¹ Boyd, Ch. (1998). Making Bosnia work. *Foreign Affairs*, 77, 1, 44.

² Policy analysis. The Myth about the Closure of OHR. *Foreign Policy Initiative BH*
<http://www.vpi.ba/upload/documents/eng/The_Myth_about_the_Closure_of_OHR.pdf> (2016, January, 27).

³ Chivvis, Ch. (2010). The Dayton Dilemma. *Survival: Global Politics and Strategy*, 52, 5, 53.

Petritsch (1999-2002) and Paddy Ashdown (2002-2006). Interventions of the OHR very often appeared necessary for adoption and enactment of a law, implementation of a reform and other actions which were previously blocked by the resistant domestic politicians. Instead of being an observational and advisory platform, the OHR spearheaded international presence in BiH and turned it into a protectorate. Externally promoted reforms gave domestic politicians a feeling that they can dissociate themselves from unpopular decisions and leave them instead to the OHR, and thereby to preserve their political weight without departing from nationalistic discourse. This way dangerous trend of the domestic political powers feeling no accountability for the adoption of critical decisions was established.

Open infringement of sovereignty of Bosnia by the international community was very much in the spirit of the Dayton Agreement which from the very beginning was at the odds with the traditional norms of international law. For example, out of three constituent ethnicities of Bosnia only Bosniaks were represented by their own envoy during the signing of the Agreement in Paris, while Serbs and Croats were represented by the presidents of independent Serbia and Croatia respectively. Annex 4 to the Dayton Agreement became new constitution of Bosnia and Herzegovina although its provisions were neither subject to the preliminary discussion by the parties, nor they were legitimized in the Parliament or via referendum.

Dramatically large scale of atrocities during the war explains the use of radical measures for stabilization of situation in Bosnia. In the same manner, intervention into the internal affairs of Bosnia and breach of its sovereignty by the activities of the reinforced OHR represent an extraordinary measure. It can be justified for, if viewed within the context of post-modern understanding of the notion of sovereignty. In accordance with this understanding, sovereignty is a broadly treated notion that does not authorize a government of a given state to exercise its power over the territory of this state in full without respecting the interests and rights of its citizens. Beyond the existence of powers, sovereignty envisages the existence of obligations on the part of a state government. In broad, they include the responsibilities to prevent, to protect and to reconstruct¹. This view is an evident reference to the principle of humanitarian intervention, which stipulates the freedom (sometimes outgrowing into an obligation) of international community to intervene into domestic situations in which the inability or unwillingness of the lawful government to intervene causes mass violation of human rights.

The war in Bosnia was definitely a case in which the international intervention aimed at the suspension of violence was used. Nonetheless after the hostilities were stopped formally there was no reason left to create some kind of international protectorate over Bosnia. According to Wolfgang Petritsch: "Whereas the immediate objective of the intervention in the summer of 1995 was by nature humanitarian – to stop the carnage, the rationale behind Dayton was much broader: to rebuild

– in its fullest sense of the word – a collapsed state and a deeply divided society, based on democratic principles...a task never undertaken in history before in such a comprehensive fashion"².

Uncertainty about the goals of a prolonged international presence was accompanied by uncertainty about the exact limits of powers of OHR and other international institutions. Areas and limits of applicability of international mandates as well as the mechanisms with which Bosnia had to be governed weren't clearly defined in the Dayton Agreement. "The Dayton agreement was rigid where it concerned the limits to Bosnia self-rule but extremely flexible in relation to the powers that international actors could exercise over this nominally independent state"³. As it was very accurately put by the High Representative Carlos Westerndorp at the time of his entry into office: "if you read Dayton very carefully... Annex 10 even gives me the possibility to interpret my own authorities and powers"⁴.

At the same time, HR and representatives of the Peace Implementation Council had repeatedly proclaimed gradual transition to the so-called principle of "local ownership" to be one of the most important goals of the state-building in Bosnia. This principle involves gradual transition of power leverages to the hands of local politicians and civil society, granting them an access to the mechanisms of

¹ Venneri, G. (2007). Modelling states from Brussels? A critical assessment of the EU-driven state-building of Bosnia and Herzegovina. *Cyprus Center of European and International Affairs*, 2007/07, 26.

² Petritsch, Wolfgang. "My" lessons learnt in Bosnia and Herzegovina. *Bosnia Daily*. <http://www.wolfgangpetritsch.com/images/articles/2006/2006_05_05_bosnia_daily.pdf> (2016, January, 27).

³ Chandler, D. (2006). State-building in Bosnia: the limits of 'informal trusteeship'. *International Journal of Peace Studies*, 11, 1, 25.

⁴ Chandler, D. (2006). State-building in Bosnia: the limits of 'informal trusteeship'. *International Journal of Peace Studies*, 11, 1, 25.

decision-making and, consequently, shifting the full responsibility for maintaining stability in the country.

After fulfilling its initial tasks in Bosnia, international community moved on to the next phase of state-building “in accordance with the democratic principles”. The OHR was the main instrument to be used during this phase. At this moment a very important question arose: where is that brink till which the use of extraordinary powers of the OHR is still necessary, i.e. for how long can the breach of sovereignty be justified and legitimized? Apparently, there was found no clear-cut answer to this question and an official goal of state-building in Bosnia continued to be worded in a vague manner suggested by the following example: “The High Representative is working with the people and institutions of Bosnia and Herzegovina and the international community to ensure that Bosnia and Herzegovina evolves into a peaceful and viable democracy on course for integration in Euro-Atlantic institutions”¹.

In the middle of 2000-s Paddy Ashdown took up the post of the High Representative and started to vigorously promote reforms. Main achievements of that period include the reformation and centralization of the Bosnian armed forces under the joint command; reformation of tax system including introduction of the state-wide VAT and establishment of the Indirect Tax Administration; police reform, though it didn't meet the initial expectation of the state-builders and was weakened by the strong opposition of the Serbian side. All these reforms were dual by the origin, i.e. first, their implementation was among the most fundamental goals of the state-building process, which was needed to promote cooperation between the entities and, second, under the Stabilization and Association Process (SAP) launched in the early 2000-s, signing of the Stabilization and Association Agreement (SAA) was made conditional on the wide range of domestic changes and thereby reforms became an integral part of the European integration process.

Success of the aforementioned reforms is usually explained via the positive impetus provided by the active role of the OHR. Indeed, the figure of Paddy Ashdown, his personal qualities, his knowledge of Bosnia and his ability to directly tackle the most crucial issues were among the most important factors. Also existence of the Bonn powers in the disposal of the HR allowed him to influence the situation at critical points and this way to avoid the pitfalls. Awareness spread among the Bosnian politicians of the fact that the OHR is capable of pushing its initiative through, even despite any strong opposition, being allowed to displace destructive opposers. This raised the level of domestic compliance with the reform agenda, though in the most critical and sensitive situations, biased politicians still preferred to take neutral position setting their faces against the internationally imposed solutions as this allowed them to save their electoral support.

On the other hand, “top-down” approach to reforms, i.e. via the international representatives, had a lot of remarkable shortcomings. First of all, legitimacy of the OHR powers, in particular after their broadening in 1997, was called in question by Bosnian politicians on numerous occasions. Second, there was developed no mechanism to hold the OHR accountable as well as there was no procedure prescribed to limit its powers, which made him look as a semi-authoritarian ruler. In general, the process of state-building in Bosnia acquired controversial traits – its goals and its methods were in discord. The main question was: could a democratic state be built by undemocratic means? Unstable post-war environment and unsatisfactory results of the first years of transformation revealed the need for new forms and methods of international presence in the country. These new forms were found and they proved their effectiveness, however, their implementation resulted in the phenomenon of so-called “European Raj” in Bosnia².

Despite the failure to fully implement all initial provisions of the police reform, the reforms of mid. 2000-s showed that Dayton system was not a “once and for all” ideal state structure, but that the need for its amendment was high on the agenda. What is more important, it proved that the cooperation between constituent peoples is possible though with certain limitations. Thus, reforms of the armed forces, taxation and police provided an important stimulus for further changes, namely they created the basis for the discussion of more fundamental revision of constitution.

Crisis of 2006 and emergence of the OHR closure idea

In the post-Dayton period domestic politicians and international actors managed to obtain many important results such as political stabilization, gradual economic recovery, reforming of separate sectors etc. However, 2006 became critical for state-building in BiH as it was the last year of successful introduction of reforms. The main reason for this was the weakening of the High Representative's figure and respectively the institutional weakening of the OHR. It happened against the background of worsening political atmosphere caused by the failed attempt to adopt a constitutional reform.

¹ OHR General information. *Office of the High Representative* <http://www.ohr.int/?page_id=1139&lang=en> (2016, January, 27).

² Knaus, G., Martin, F. (2003). Travails of the European Raj. *Journal of Democracy*, 14, 3, 64.

Upon the resignation of Paddy Ashdown from the HR position, German politician and diplomat Christian Schwarz-Schilling became his successor. His period in office was characterized by considerable diminishing of the OHR political influence in Bosnia. Contrary to Ashdown, whose constant use of the Bonn powers was widely criticized, Schwarz-Schilling tried to maximally reduce his activities and bring down the number of interventions into Bosnia's internal politics. This approach appeared to be flawed. Positive momentum in the reform domain was lost exactly after the substitution of Ashdown with Schwarz-Schilling. The OHR eventually lost its executive powers and permanently lost its high status. Bosnian political leaders returned to protection of their interests and nationalistic rhetoric has since then dominated the political discourse.

In June 2007 Schwarz-Schilling gave up the HR position in favor of the current foreign minister of Slovakia Myroslav Lajcak. In spite of the fact that the OHR powers underwent no de-jure reductions, de-facto it no longer had any leverages to influence the real-life situation in Bosnia. Bonn powers were also no more legitimate, first and foremost, because the politicians of Republika Srpska refused to further recognize them. In 2007 in the face of the Police reform crisis Myroslav Lajcak attempted to fully restore his powers by exerting pressure on Serbs. By one of his decrees he tried to limit the ability of entities to obstruct the work of the Council of Ministers and Parliamentary Assembly. In response to these hostile actions president of RS Milorad Dodik completely blocked up the work of the Council of Ministers by withdrawing Serbian representatives from the government. International community had nothing to do but to look for a compromise. This virtually demonstrated to Bosnian political powers that the era of the OHR supremacy was over¹.

The face-off between the HR and Dodik ended up with the adoption by the National Assembly of Republika Srpska of the declaration advocating for the return of all powers (as of 1995 and later) transferred from RS to the central state government. The list of the powers in question included 68 points embracing such spheres as customs duties, judiciary, foreign trade and others². Newly appointed HR Valentin Inzko, who had right from the start adopted harsh position against the Serbian obstructionism, abolished the declaration of the RS National Assembly by means of using Bonn Powers³. The conflict continued till 2010 elections, when it came to nothing. Nonetheless, since then there were no instances of the Bonn Powers use. Their usage if compared to the beginning of 2000-s has become far more counterproductive.

Sharpening of interethnic nationalism during political crises, constant threats from RS to hold referendum on secession etc. indicate the lack of will among the Bosnian politicians from both entities to seek political compromise. In these conditions and given the absence of real power with the OHR, it is very important for international community to make it clear for politicians inclined towards nationalism and separatism that the main priority of internationals in BiH is to maintain the country integral and stable.

At the end of 2000-s the idea of closing the OHR spread among principal international players in BiH. It was proposed not just to close the Office but to pass its authority to the so-called "reinforced" EU Special Representative (EUSR), which, nonetheless, wasn't supposed to have the full power of the OHR. Supporters of the suggestion to transform OHR into strengthened EUSR motivate this step by the necessity to bring an end to prolonged political crises which have been plaguing Bosnia for almost a decade already. In their opinion it is important to give into hands of national leaders of Bosnia full responsibility for the future of their country as this would teach them to come to terms with each other and thus reforms would be implemented faster. It happened in many cases that politicians in Bosnia fully relied on the OHR and at the same time boycotted his decisions if they were against the interests of their party. The other argument in favor of the OHR closure is that it had de-facto lost its legitimacy and therefore became ineffective⁴. Whereas the Bonn powers have basically become non-applicable, existence of the High Representative yet having a right to use them serves as a source of political contentions and instability.

¹ Bosnia's incomplete transition: between Dayton and Europe (2009). *International Crisis Group. Europe Report*, 198, 13.

² Belloni, R. (2009). Bosnia: Dayton is Dead! Long Live Dayton! *Nationalism and Ethnic Papers*, 15, 3-4, 367.

³ Decision Repealing the Conclusions of the Republika Srpska National Assembly No. 01-787/09 and No. 01-788/09 adopted on 14 May 2009. *Office of the High Representative*. <<http://www.ohr.int/?p=64587&print=pdf>> (2016, January, 27).

⁴ Bosnia's incomplete transition: between Dayton and Europe (2009). *International Crisis Group. Europe Report* 198, 15.

Closure of the OHR was first officially announced at the meeting of the PIC Steering Board in 2006, at that time it was planned to end up the HR's mission in Bosnia in 2007. Consequently, the date of closure was postponed two times and after that, the very approach to this issue was changed cardinally. Instead of setting deadlines for the termination of the OHR, it was decided to make it conditional upon fulfillment of a number of requirements¹. Therefore in 2008 the so-called "5+2" agenda was introduced. Its essence is that the OHR will not be closed until the political leadership of Bosnia reaches five objectives and fulfills two conditions. Five objectives include an adoption of a series of laws tailored to guarantee the rule of law and fiscal sustainability, as well as to resolve disputes over the district of Brčko and over the distribution of state property and defence property. Two conditions are: signing of the Stabilization and Association Agreement and "a positive assessment of the situation in BiH by the PIC Steering Board based on full compliance with the Dayton Peace Agreement"².

Till now the "5+2" agenda has not been fulfilled. Protracted political turmoil, which followed the 2010 elections, social unrest of 2014 and stillborn elections of the same year, failing to bring about fresh ideas and new faces, are all indicative of the chronic problems in BiH and they all distracted attention of local politicians from the OHR issue. In these circumstances, the OHR has not been closed due to the lack of political will. The other explanation considers not simply the unwillingness to get rid of the OHR because of the difficulty of "5+2" fulfillment, but the latent intent to preserve it. To the date, it stays clear that the sides are not yet politically mature enough to be fully accountable for the situation in their country. Domestic leaders got used to the situation in which there was always an international power, which could be counted on as the one to carry the responsibility at critical points. "...the 'autocratic' OHR has likely played an important stability-enhancing role since Dayton as, with the assistance of the Bonn powers, it has been able to remove contentious decisions from the hands of domestic political actors"³.

Assessments of the OHR profile and its activities during the last 15 years are very ambivalent. Supporters of its closure, among other motives, point out undemocratic nature of this institution. Inherent despotism of the methods exercised by the former High Representatives did not promote democracy in the country, while their radicalism pushed Bosnian political powers towards nationalism as a primary mean of protection of their national interests. Thus, the Bonn powers overuse eventually worked in favor of radical politicians, who gained their political weight through opposition to the HR⁴. It was possible to ignore negative effects till mid. 2000-s as the OHR was all but only really effective tool of transformation of Bosnia. But nowadays the OHR effectiveness stays low and hence there are no more reasons to preserve it. That is why it is often considered that its closure will be helpful for lowering the conflict potential.

The OHR protectors usually call it one of few factors bringing stability to BiH. Despite its growing ineffectiveness and illegitimacy the OHR is still an element of interethnic deterrence as it represents an international presence⁵. At the same time, the HR should not be synonymous to the EU representative as he reports directly to the UN Security Council and PIC, which encompasses all the parties concerned with the future of Bosnia. This way, it is important to preserve the OHR (or other international institution endowed with the same powers) as a symbol of international community's concern over the situation in BiH. The Bonn Powers, though not applied on a daily basis any more, are still potent of guaranteeing security and stability.

Conclusion

Thus, in our opinion international players should, first of all, pay their attention to the effectiveness of their mission in Bosnia, instead of making efforts to curtail it at any price. If the existing tool (i.e. OHR) has exhausted its constructive potential, it must be replaced or gradually transformed. However, the basic principles of the Dayton Accords must not be abandoned until the state system based upon them is reformed – until it becomes sustainable and effective. Downsizing of international presence and substitution

¹ Policy analysis. The Myth about the Closure of OHR. *Foreign Policy Initiative BH* <http://www.vpi.ba/upload/documents/eng/The_Myth_about_the_Closure_of_OHR.pdf> (2016, January, 27).

² The "5+2" Agenda. *Office of the High Representative* <http://www.ohr.int/?page_id=1318&lang=en> (2016, January, 27).

³ Domm, R. (2011) Next steps on Bosnia–Herzegovina: key elements to a revised EU strategy. *Southeast European and Black Sea Studies*, 11, 1, 58

⁴ Juncos, A. (2012). Member state-building versus peacebuilding: the contradictions of EU state-building in Bosnia and Herzegovina. *East European Politics*, 28, 1, 69.

⁵ Policy analysis. The Myth about the Closure of OHR. *Foreign Policy Initiative BH* <http://www.vpi.ba/upload/documents/eng/The_Myth_about_the_Closure_of_OHR.pdf> (2016, January, 27).

of the OHR with the reinforced EUSR under the conditions of instability and overarching ambiguity is a premature and ill-considered step.

The shape, which the new international institute or modified OHR will take in future does not have primary importance. The greatest concern of international community currently is to preserve its presence in the country. At the present stage it is definitely preferable to refrain from outright and nondemocratic interventions. Any forceful imposition of legislature and decisions may lead to discrediting of the strengthened EUSR or any other alternative institution – just the way it happened to the OHR. At the same time there must exist an instrument for situations of emergency, although the list these situation must be strictly limited.

To the date, regardless of the outcomes of the dispute over the OHR closure or transformation, there have been virtually no progress achieved in this domain. Objectives and conditions put forth in the “5+2” agenda have been almost completely ignored by the Bosnian political powers. Amid achievements we can recall only a formal signing of the SAA (hasn’t yet come into force) with the EU in 2008 and separation of the EUSR from the OHR and the former’s transformation into a separate institution, as of 2011. Meanwhile the PIC continues at each of its meetings to ascertain absence of progress with objectives and conditions of “5+2”, and calling unto the authorities of Bosnia to take measures necessary for resolving of the outstanding issues.

References

1. Bosnia: Europe’s Time to Act (2011). *International Crisis Group. Europe Policy Briefing*, 59.
2. Boyd, Ch. (1998). Making Bosnia work. *Foreign Affairs*, 77, 1.
3. Chivvis, Ch. (2010). The Dayton Dilemma. *Survival: Global Politics and Strategy*, 52, 5.
4. Venneri, G. (2007). Modelling states from Brussels? A critical assessment of the EU-driven state-building of Bosnia and Herzegovina. *Cyprus Center of European and International Affairs*, 2007/07.
5. Chandler, D. (2006). State-building in Bosnia: the limits of ‘informal trusteeship’. *International Journal of Peace Studies*, 11, 1.
6. Knaus, G., Martin, F. (2003). Travails of the European Raj. *Journal of Democracy*, 14, 3.
7. Bosnia’s incomplete transition: between Dayton and Europe (2009). *International Crisis Group. Europe Report*, 198.
8. Belloni, R. (2009). Bosnia: Dayton is Dead! Long Live Dayton! *Nationalism and Ethnic Papers*, 15, 3-4.
9. Domm, R. (2011) Next steps on Bosnia - Herzegovina: key elements to a revised EU strategy. *Southeast European and Black Sea Studies*, 11, 1.
10. Juncos, A. (2012). Member state-building versus peacebuilding: the contradictions of EU state-building in Bosnia and Herzegovina. *East European Politics*, 28, 1.

Ganna Grabina

Odesa I.I.Mechnikov National University, Ukraine

SUBCULTURE OF POWER IN MODERN UKRAINE: FEATURES OF PRESIDENTS' VALUE CODE

The article investigates subculture of power. Particular attention is paid to the study of the language of politics as a means to obtain information on the essential attributes of ideology of representatives of the ruling class in Ukraine. The object of the study is inaugural addresses by the Presidents of the country. The main cluster of analysis has been universal components of the political and anthropological project implemented by the elite in the subservient society: state, power, man, society, country. The author has established the relationship between the value code of the heads of state and the politics implemented by different groups of the ruling elite at different stages of development of the independent Ukraine.

Key words: political culture, political power, subculture, language of politics, content analysis.

Study of the essence of political power as one of the manifestations of sociality involves the scientist's address to such cultural patterns as models of domination – submission, stereotypes of thinking and behavior, ethical and aesthetic norms rooted in the civilizational matrix of a large social group. The combination of these patterns forms a so-called "subculture of power," which is interpreted in two ways: 1) as a part of the political culture of a particular society, responsible for the creation of the "political human" and 2) as a "society of power", realizing the policymaking functions and their implementation in practice.

A methodological problem associated with the identification of the nature of the subculture of power is its closed nature generated by attempts of representatives of the political class to move away from the "annoying presence of amateurs". Nevertheless, even in a totalitarian regime, members of the society of power enter in political communication with citizens, which is certainly materialized in the language of both power entities and subjects of power¹. Thus, studying the language of policy makers can potentially provide information about the nature of the aforementioned subculture of power. Research of the language of politicians is of particular theoretical and practical value for such "leadership communities" as the Ukrainian one, directions of political reforms, which largely depend on the manifestations of subjectivity demonstrated by leaders of the ruling elite.

Characterizing the state of scientific development of the "language policy" problems, we should note that its condition is quite satisfactory. In particular, the nature of political processes by identifying the specifics of linguistic structures used by leaders was studied (at various times) by foreign and domestic historians (A. Lüdtke), linguists (N. Petliuchenko), psychologists (O. Shestopal), political scientists (V. Petrenko), etc. In particular, a group of Russian scientists led by O. Shestopal dedicated its research to studying the affective and cognitive components of the personalities of politicians using the method of qualitative content analysis of their speeches. This method implied the translation of textual information into quality indicators, followed by interpretation of its results².

The author of this article believes that the method used by O. Shestopal is quite suitable to identify characteristics of operating codes of representatives of the Ukrainian society of power. The object of the study was the Presidents' inaugural speeches, describing the insight of the leading representatives of domestic politics of a society, which they govern. The main clusters of the analysis were components of the political and anthropological project implemented by any society of power: state, power, man, society, country. In this case, a "cluster" meant a combination of several homogeneous text elements, which formed a synonymic row with one of the central concepts and served as epithets towards it, characterizing the completeness and visualization of the politician's ideas a certain component of social life. Content analysis was selected as a method to obtain the required information. It was carried out using the Word Stat software and manual processing of text arrays in question.

¹ Вязовик, Т.П. Нормативно-символические структуры и идеологическая интерактивность. *Официальный сайт журнала Политическая экспертиза*. <<http://www.politex.info/content/view/320/>>.

² Шестопал, Е.Б. (2011). Психологический подход к анализу российских политических элит. *Вестник Московского университета*, 6, 74-88.

The inaugural speech by L. Kravchuk contains 739 concepts. In the President's address, *the state* is represented by 75 linguistic units (10% of the total text array). It is characterized by a mix of metaphors that add to this political phenomenon both purely modern features ("democratic", "legal"), and primordial – nativist attributes ("full-blooded", "our"). There are also elements of constructivist perception of the state ("the state is built", "state formation"). The analysis of L. Kravchuk's speech gives reason to conclude that while occupying the highest political position in the country, he had a good understanding of the functional load of the state as a social institution and perceived its presence in key areas of public life as quite justified. This is confirmed, in particular, by phrases such as «supports» (the economy, education, science, culture, *G. Grabina*), "has structures of economic governance", "establishes a system of (social) guarantees", "partner of the society"¹, etc. As a person who has gone through the main stages of political socialization within the system based on overtly paternalistic values, L. Kravchuk sometimes defines the state as a "panacea" to solve social problems: civil welfare ("does not withdraw legal income"), integration ("idea of statesmanship"), interfaith relations ("state program of regulation..."). However, he is well aware of the peculiarities of the current stage of development of the Ukrainian society. That is why his speech also contains such phrases as "privatization", "cost cutting and budget deficit reduction", "withdraws from the functions of the manufacturer", etc.

The foreign policy status of Ukraine, rooted in the first President's worldview, is manifested in such linguistic constructions as "a full-fledged subject", "non-nuclear and neutral", "European", etc.

L. Kravchuk mentions *power* in his speech, 12 times (1.6%), which quite conforms to the paradigm of the European Enlightenment, being represented by such phrases as: "the source of power is the people", "separation of powers", "trust in power", etc.

However, the general sense of connecting the word "power" to the word "president" ("powers of the President", "presidential power" (the latter was mentioned at least twice, *G. Grabina*) shows that L. Kravchuk perceived this institute as a particular political stabilizer of the Ukrainian society².

The society, along with such forms of political organization of men as people and nation, is mentioned in the speech 34 times (4.6%). Like any politician that initiates a qualitatively new stage of history in "his" community, L. Kravchuk uses elements of retrospective, prospective and perspective stratagems of its legitimation. Naturally, the politician's speech contains such constructions as "ancient roots", "historical memory", "spiritual self-determination" and others. L. Kravchuk's political worldview also contains certain victimization of the national history ("thoroughly destroyed", "starved", "tormented"), definition of the current "enemy" of the nation ("corruption and organized crime"), and determination of collective prospects ("aspiration for freedom"). The image of "desired future" is delivered through such phrases as "national wealth", "harmony", "trust"³. The aforementioned paternalism is represented in this section of the speech by an image of the society as a certain "family", which includes "sons and daughters", "grand- and grandparents", all "served by the President".

The man (citizen) is mentioned in L. Kravchuk's speech 22 times (3%). The "axiology of man" of the first President of Ukraine is represented by such structures as "owner", "businessman", "believer and nonbeliever", "universal norms", etc. Logical connections with previous subjects of the speech, in which one of the mandatory elements is the state, are references to the economy that "works for man", "the individual's right to dispose of their income", "protection of human life and property", etc.

Ukraine is mentioned in the text 50 times (6.7%). In a fairly bright picture sketched by L. Kravchuk, the country is "rich", "independent", "new", rising from its knees and walking the way of "panhuman civilization"⁴. This "Ukrainian home" in possession of "land – mother of wealth" endowed with educational and cultural potential is represented by the President as part of the European security system, a territorially integral, non-nuclear European country.

As can be easily seen, the image of Ukraine as a political community, the understanding of functions of the state and power, the "anthropological project" of L. Kravchuk, presented in his inaugural speech, demonstrate the fullness and complexity of the political doctrine of the first President of Ukraine. There are valid reasons to believe that it is due to such complete "political picture of the world" that L. Kravchuk and the current national elite groups ruling under his guidance managed to attain success in asserting a new

¹ Виступ Президента України Л.М.Кравчука на урочистому засіданні Верховної Ради України 5 грудня 1991 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. <http://static.rada.gov.ua/zakon/sk11/BUL14/051291_421.htm>.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

political system, retaining the political situation in the country, achieving international recognition of Ukraine, etc.

The inaugural speech of the second President of Ukraine, L.D. Kuchma, is represented by an array of 940 terms. *The state* is mentioned there 25 times (2.6% of the total number) and is described by the politician ambiguously: 1) as an important institution under formation, and 2) as a kind of "our", "alive", "multinational" creature. L. Kuchma abandons the traditions of paternalism (at least declaratively), defining the state as "no icon" existing for the people, designed to work effectively for them. The image of "desired future" for L. Kuchma in this subject is a "wealthy", "democratic", "stable" and "strong" state¹.

Power is mentioned in the text 13 times (1.4%) and is presented as a force for reforms, which should be applied "firmly" and "effectively". However, this requires "strengthening of the single executive vertical", "stabilizing relations between branches of power", preventing its "seizure by the criminal world". Just as in L. Kravchuk's speech, the President is determined as the central element of power.

Mentioning *the society* (people, nation) 32 times (3.4%), the second President of Ukraine speaks of civic consciousness, cultural development, multiethnicity of the society. L. Kuchma's overall evaluation of Ukraine's social development is full of alarm: he repeatedly mentions crisis in different contexts, and the society is defined as "dying out".

The concept of a "*Man*" (citizen) is used by L. Kuchma 16 times (1.7%). Interestingly (in terms of determining the specifics of the President's "anthropological project"), while mentioning the "human rights", L. Kuchma forms a model of a "socio-economic" rather than "political" man, operating such definitions as "honest work", "protection", "right to hope", "social protection", etc.

The image of *Ukraine* of the second President (mentioned 54 times (5.7%)) has dual nature: it is, at once, both "dear mother" and "the state" undergoing systematic and radical renovation. Unlike his predecessor, L. Kuchma defines Ukraine as an industrial country – a part of the Eurasian space. With respect to the latter, the President uses the term "integration", representing Ukraine's leadership in this process as the "image of the desired future"². A careful reading of the text of L. Kuchma's inaugural speech enables to explain his integral image of Ukraine as a political community: it walks through a thorny path for a better life. Moreover, this "journey" is represented as the last serious test, followed by "peace", "harmony" and "well-being" for all citizens.

The state is mentioned in the speech 46 times (3%). Apparently, by fixing the end of the stage of "development", L. Kuchma marks the state with such linguistic structures as "reinforcement of the state", "state machine", "legal blocks of the state".

There were also qualitative changes in the geopolitical positioning of the Ukrainian state in L. Kuchma's mind. Since then, it was a "powerful regional state", a "transit state", located at the "crossroad of Europe"³.

In his 1999 speech, L. Kuchma depicts *power* in a purely functionalist sense. Mentioning it 12 times (0.7%), the President represents it as "state", "consistent", designed to provide the society with "consistency" and "dynamism". According to L. Kuchma, value claims to power are its "honesty", "responsibility" and "civility".

The society (people, nation) is mentioned by L. Kuchma 85 times (5.4%). The politician strongly believes that "the society will no longer wander from the track", that strength of the community is provided by "connection between generations", "social contract" and "spiritual rebirth." Plunging into the theme of national life, the President allegorical uses the conceptual apparatus of chemistry, recalling the "enzyme of nation" (intellectuals) and its "political crystallizers" (political parties). Completeness of the transition period is further manifested through the fact that the state (and, obviously, the elites, *G. Grabina*) finally obtains an opportunity and obligation to "cultivate the field", "the abandoned field" of the society⁴.

In the text in question, a "*man*" (citizen) is mentioned 29 times (1.8%). The author uses such structures as "rises of the human spirit", "unleashed potential of citizens", "civil vocation". However, praising "the rights and freedoms of man and citizen", the President also uses the phrase "honest before God

¹ Кучма, Л.Д. (2000). Промова з нагоди складання присяги на вірність українському народові на урочистому засіданні Верховної Ради, 19 липня 1994 року. *Вірю в український народ*. Київ: Альтернативи, 8-11.

² Ibid.

³ Кучма, Л.Д. (2000). Інавгураційна промова, Національний Палац «Україна» 30 листопада 1999 року. *Вірю в український народ*. Київ: Альтернативи, 446-451.

⁴ Ibid.

and people", assigning priority among the objects of political accountability to a sacred substance (even more imaginary than "people").

Characterizing *Ukraine* (87 references, 5.6%) in the second inaugural speech, L. Kuchma uses primordial characteristics. According to the President, Ukraine is the mother leading a full-blooded independent life.

Over again, L. Kuchma refers to God and "believes in Ukraine". Here, the image of "desired future" for him is an independent European country that has earned international prestige¹.

Features of L. Kuchma's inaugural speech during his entry in the second term characterize this politician (among others) as the bearer of conservative ideas about the proper state of Ukrainian public life: the researcher faces a certain collective project, the main components of which were largely shared by the class of Ukraine ruling at that time. However, as is well known from further events of the national political history, there was also a group of leaders who proclaimed an intention to formulate an alternative "agenda" for Ukraine. The central figure of this group was V.A. Yushchenko.

V.A. Yushchenko's inaugural speech declared on the Independence Square in January 2005 contains 945 terms. *The state* is mentioned in the speech 8 times (0.8%). During its characterization, the politician uses retrospective metaphors: "thousand-year history", "Russian Truth", "Cossack republic" and others. Only one attribute of the state can be undoubtedly treated as modern: "the rule of law"².

The image of *power* in V. Yushchenko's speech is described in a purely moralizing sense (6 references, 0.6%). The most vivid epithets used in this subject were follows: "democratic", "honest", "patriotic", "moral". Relatively "objective" attributes in V. Yushchenko's image of power include only "professional" and "out of business".

Collective forms of human existence (*society*, people, nation) are mentioned in the President's speech 24 times (2.5%). Linguistic structures used by the politician can be divided into two groups: primordial – nativist ("sons and daughters", "heroes see from heaven", "protect their sources", "descendants of generations") and moral – ethical ("honest nation", "wealthy", "solidary"). Conditionally "program" attributes of the nation in this respect include only one phrase: "a nation of self-governing communities"³. At the same time, V. Yushchenko's inaugural speech contains a brief yet vivid description of the political process deployment in the country: "onward and upward". The third President of Ukraine sees the country as rising to a certain "city of God", where the value imperatives of the good, honesty, patriotism, etc. will be actually implemented.

The characteristics of a *man* (citizen) presented by V. Yushchenko in his speech implies that the President has dominating motivation for affiliation. Using these words 8 times (0.8%), the politician resorts to such epithets as "friend", "equal", "solidary" and "free".

Ukraine (country) is mentioned by V. Yushchenko 69 times (7.3%). Given the frequency of references and the nature of epithets used to depict it, we can say that this is a central element in the President's political worldview. The most emotionally rich epithets in this respect are "plow-treated land", "riches of the earth", "garden of Ukrainian culture", "old and young trees", "root", etc.⁴. The presence of such specific characteristics of Ukraine in the fourth President's operating code well correlates with an image position of a "national leader" used by the politician during the 2004 electoral campaign and has enabled him to recover the deeper layers of the collective consciousness of ethnic Ukrainians, mobilizing them for political participation to support the project proclaimed by the future President.

Ukraine's geopolitical status is determined eloquently and concisely in V. Yushchenko's speech. For him, the country is "European" and "not a buffer".

The political worldview of the fifth President of Ukraine, V. Yanukovich, is in many ways polar to the same indicators of V. Yushchenko's outlook.

The whole inaugural address by V. Yanukovich is presented with 600 terms. *The state* is mentioned by the politician 25 times (4.1%).

Just like his predecessors, V. Yanukovich has an ambiguous image of this institution. On the one hand, in the politician's mind the state appears as a powerful paternalistic structure. This is confirmed by

¹ Кучма, Л.Д. (2000). Інавгураційна промова, Національний Палац «Україна» 30 листопада 1999 року. *Вірю в український народ*. Київ: Альтернативи, 446-451.

² Ющенко В.А. Інавгураційний виступ на Майдані Незалежності. *Офіційний сайт видання Українська правда*. <<http://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/23/3006391/?attempt=1>>.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

such phrases as "must save", "bring on the road", "controls". However, this powerful institution in the imagination of V. Yanukovych "wanders in political twilight", in the "labyrinth". The newly elected President sees his function in bringing the country out of it. After all, he comes to this position "by God's will" (though "submitting to the people", *G. Grabina*)¹.

V. Yanukovych has prosaic philosophy of *power*. While mentioning it directly 4 times (0.6%), he uses such linguistic constructions as "state", "effective", "branches of power" and others. Combined with the previous subject, power is perceived by the politician as a purely instrumental key and is not endowed with any sacred significance by itself.

The image for the *society* (people, nation), despite that it is frequently mentioned by the President (13 times, 2.1%), is characterized by simplicity of the synonymic row. For V. Yanukovych the Ukrainian political community is presented only as "the people of Ukraine" and "Ukrainian people", while the image of "desired future" – as a "post-industrial society." Based on the given material, it will be quite reasonable to conclude that these subjects are not central for the political philosophy of the fifth President of Ukraine.

The "anthropological project" of the politician is even more metaphorically-poor. Mentioning the *man* (citizen) 8 times (1.3%), he uses only two definitions: "common" and "ordinary"². In relation to subjects connected to the interpretation of the nature of the state and power, this feature of interpretation of human nature by V. Yanukovych is more than eloquent and largely explains the peculiarities of his future political career.

Ukraine (country) is mentioned in V. Yanukovych's inaugural address 24 times (4%). The majority of the characteristics used by the politician can be defined as emotionally neutral: "free", "strong", "deserving prosperity."

The President defines his main task as "to unite the country", "to regain trust", however, these theses are not developed any further. The characterization of Ukraine's geopolitical status, given by V. Yanukovych, is an evidence of certain reverse to a multi-vector course. The President actively using such structures as "a bridge between the East and the West", "part of Europe and part of the former Soviet Union", etc. However, this peculiarity of the politician's worldview is an evidence of certain pragmatism rather than lack of a foreign political doctrine: a desire to get as much "bonuses" from existing centers of gravity of the system of international relations as possible.

The inaugural speech of the sixth President of Ukraine, P.O. Poroshenko, is one of the largest in volume (1107 terms). *The state* is mentioned in the address 15 times (1.3%). Recognizing the deep "crisis of statesmanship", the President names the following highest values: unity, unitarity and territorial integrity of the state³. Symptomatically, the construction "unity" is also used by the President to other components of a political picture of the world. The President's "axiology of the state" is revealed through such epithets as "democratic" and "legal". Interestingly, the text of his inaugural speech contains almost no phrases that would describe him as an adept of the system of state paternalism.

The characterization of *power* (9 references, 0.8%), presented in P. Poroshenko's speech, indicates an attempt to convey to the audience the idea of the crucial nature of the stage of the political process, to which Ukrainians are witnesses and participants. Describing the power of his predecessors, the politicians use such structures as "dictatorship", "illegitimate", "colonial", etc. Therefore, in his opinion, an urgent task of the society is to "reset" power in order to make it "non-usurped" and "decentralized". The means for this fundamental change should be a certain "anti-corruption pact" between the elite and the people⁴.

The latter, along with the society and the nation, is described by the President in a very metaphorical way (16 references, 1.4%). For P. Poroshenko, the Ukrainians are "living light", a "political nation" with their "ancestors and prophets", a "pantheon of heroes", etc. Just as with L. Kravchuk and L. Kuchma, in the mind of P. Poroshenko the Ukrainian people are wanderers. However, their journey is presented by the President as "a return to the Great Motherland", which, according to the politician, is Europe.

The man (citizen) is mentioned by P. Poroshenko 16 times (1.4%). He is deeply convinced that the

¹ Янукович В.Ф. Виступ з нагоди інаугурації у Верховній Раді України. *Офіційний сайт видання Кореспондент*. <<http://korrespondent.net/ukraine/politics/1051097-inauguraciyonaya-rech-prezidenta-ukrainy-yanukovicha-polnyj-tekst>>.

² Ibid.

³ Порошенко П.О. Виступ з нагоди інаугурації у Верховній Раді України. *Офіційний сайт видання Кореспондент*. <<http://korrespondent.net/ukraine/politics/3375056-ynauhuratsyonnaia-rech-poroshenko-polnyi-tekst-y-vydey>>.

⁴ Ibid.

citizen "has changed" – he is now a "patriot", a "warrior" that defends his "rights and freedoms", one of which is the right to "prosperous life"¹. Researchers should pay attention to the phrase "human capital" used by P. Poroshenko. Provided that it is not only a bait included by the speechwriter in the President's speech, but an actual part of the President's ideology, there are reasons to hope for qualitative changes in the state humanitarian policy.

Ukraine (country) is mentioned by P. Poroshenko 55 times (4.9%) and is represented as a "family" whose independence is seen by him as a "holy promise". This sacred family returns to Europe through modernization processes, and "the image of the desired future" here is its "high technological effectiveness"².

Overall, P. Poroshenko's political worldview, as follows from the analysis of his inaugural speech, combines the features inherent in all his predecessors except V. Yanukovich: the speech contains a moderate share of primordialism (mainly in the characteristics used in relation to Ukraine, country and people/nation), modernism and functionalism in interpreting the nature of the state and power. The President's language is quite imaginative, and the synonymic row used by him indicates the fullness and complexity of P. Poroshenko's political picture of the world.

Despite the general declarations on modernization, reform and creation of the "political nation", through their value codes the Ukrainian politicians appealed to a community of qualitatively different etiology – the "old", "ethnic" nation.

The image of "own" social group was represented by them using nativist, primordial epithets, which emphasized the belonging of the community to a specific space-time continuum. A rather obvious rural synonymic row used by the Presidents of the country allows stating that the society in their operating code is a passive object of administrative influence rather than an effective political entity.

Certain "deviations" from such paternalistic "agenda" for the society are contained only in the text of the inaugural address by P. Poroshenko. This gives grounds for moderate expectations that in the minds of a "conventionally new" group of the ruling elite there is a shift from traditionalist worldview towards its modern variant with an appropriate system of political values and life guidance.

References

1. Vystup Prezidenta Ukrayiny L.M.Kravchuka na urochystomu zasidanni Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 5 hrudnya 1991 r. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* <http://static.rada.gov.ua/zakon/skl1/BUL14/051291_421.htm>.
2. Vyazovyk, T.P. Normativno-simvolicheskie struktury i ideolohicheskaya interaktivnost'. *Ofitsiynyy sayt zhurnala Politicheskaya ekspertiza*. <<http://www.politex.info/content/view/320/>>.
3. Kuchma, L.D. (2000). Promova z nahody skladannya prysyahy na virnist' ukrayins'komu narodovi na urochystomu zasidanni Verkhovnoyi Rady, 19 lypnya 1994 roku. *Viryu v ukrayins'kyi narod*. Kyiv: Al'ternatyvy, 8-11.
4. Kuchma, L.D. (2000). Inavhuratsiyna promova, Natsional'nyy Palats «Ukrayina» 30 lystopada 1999 roku. *Viryu v ukrayins'kyi narod*. Kyiv: Al'ternatyvy, 446-451.
5. Poroshenko P.O. Vystup z nahody inavhuratsiyi u Verkhovniy Radi Ukrayiny. *Ofitsiynyy sayt vydannya Korespondent*. <<http://korespondent.net/ukraine/politics/3375056-ynavhuratsyonnaia-rech-poroshenko-polnyi-tekst-y-vydeo>>.
6. Shestopal, E.B. (2011). Psikhologicheskii podhod k analizu rossiiskikh politicheskikh eplit. *Vestnik Moskovskoho universiteta*, 6, 74-88.
7. Yushchenko, V.A. Inavhuratsiynyy vystup na Maydani Nezalezhnosti. *Ofitsiynyy sayt vydannya Ukrayins'ka pravda*. <<http://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/23/3006391/?attempt=1>>.
8. Yanukovich V.F. Vystup z nahody inavhuratsiyi u Verkhovniy Radi Ukrayiny. *Ofitsiynyy sayt vydannya Korespondent*. <<http://korespondent.net/ukraine/politics/1051097-inauguratsionnaya-rech-prezidenta-ukrainy-yanukovicha-polnyj-tekst>>.

¹ Порошенко П.О. Виступ з нагоди інаугурації у Верховній Раді України. *Офіційний сайт видання Кorespondent*. <<http://korespondent.net/ukraine/politics/3375056-ynavhuratsyonnaia-rech-poroshenko-polnyi-tekst-y-vydeo>>.

² Ibid.

Viktoriia Timashova, PhD in Law

National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

INTERACTION OF POLITICAL SPHERE WITH CREATIVE SPHERES AND OVER-SPHERES OF PUBLIC LIFE

In the article the author offers classification of spheres of public life and fixes the concept «over-sphere of public life». The paper approves that interrelation of political sphere with other social spheres in circulation of social over-sphere is manifested in two aspects. On the one hand, policy is determined by economic, spiritual, political, cultural, ethnohistorical factors, but on the other hand, political sphere is able to influence these areas, to penetrate and interact with them. That happens owing to the fact that a political sphere is designed to: (1) provide conditions under which creation and appropriation of public values, produced within material, spiritual, cultural and other spheres, could be consistent with the interests of various social groups, implemented through power as a tool to distribute values in a society; (2) political sphere is present in all spheres of social life through its inherent regulatory functions. Eventually, the degree and intensity of impact of political sphere at people's life (social over-sphere) in any country is conditioned by a type of society, a model of citizenship and a form of state in a country.

Key words: political sphere, over-sphere of public life, consumer or consumptive over-spheres, productive (creative) spheres.

Any modern society is the integrity of interrelated spheres, systems, subsystems, branches and other "plots" of human activity. Each of them has its own structure, functions, tasks and features; each forms, develops, reforms based on their own, unique natural, social, economic, spiritual, cultural environment, internal and external political circumstances, experience, traditions and so on. But, processes in the political sphere define further development of society and state in a country. Considering the afore and Ukraine's way towards irreversible reformation changes, interaction of the political sphere with other spheres of social life gets sharp and loud public resonance.

Spheres of public life differ depending on the type of social activity that people carry out in each sphere, the kind of roles they perform, which obligations assume, what values are professed. Each sphere has its own relations, institutions, ideology, culture, i.e. forms of interaction. The concepts of social, political, economic, cultural, spiritual and other systems are considered as theoretical models that structurize, arrange mentioned spheres as a triadic interaction of relations, institutions, ideologies, and become their paired concepts.

In our previous publication¹ there was a try to determine the number of spheres of public life, which to this day remains debatable; we proposed a new classification of spheres of public life with the consent of its author - academician, Professor I.M. Varzar who voiced this opinion at a meeting of the Specialized Academic Council on Science at Ivan Franko National University of Lviv in March 2013.

I.M. Varzar put forward a proposal to acknowledge these two groups of spheres: *productive* and *consumer*. With the consent of the author, we renamed these areas as follows: 1) **productive** or **creative** – encompasses creative abilities of an individual as a willingness to accept and create fundamentally innovative ideas that do not coincide with traditional patterns of thinking and become an independent factor in structure of talent, and the ability to solve problems that arise in static systems. Productive or creative sphere includes economic, spiritual, political, cultural, ethnohistorical spheres; 2) **consumer** or infrastructural **over-spheres** will be called in this paper **consumptive** (lat. *consumo* – to consume). Consumptive spheres (or infrastructural over-spheres) include social, legal, ethical, communicative, informative (table 1). Element structure of both groups remains unchanged, i.e. it has the same three components: 1) relations; 2) institutions; 3) ideology.

¹ Тімашова, В.М. (2014). Надсфери і сфери в теоретичній призмі змісту політичного життя суспільства як системи Україна. Київ: *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 15, 80–81.

Table 1

Spheres and over-spheres of public life

Productive or creative spheres	Consumer or consumptive over-spheres
1. Economic	1. Social
2. Spiritual	2. Legal
3. Political	3. Ethical
4. Cultural	4. Communicative
5. Ethnohistorical	5. Informative

To this we add that in early 2015, Lviv publishing house “New World – 2000” published encyclopedic Reference Dictionary “The newest political vocabulary (neologisms, occasionalisms and other modernisms)” under the general editorship of N.M. Khoma. This dictionary fixed the concept over-spheres of public life, namely: “... it is the expanse of social and collective life, where foremost takes place satisfaction of average being needs and interests associated with consumption of previously created values and fundamentals values for being of an individual and a society as the whole”¹.

Based on the theme of this article, we’ll trace the interaction of political sphere with: (1) productive (creative) spheres, and (2) over-spheres (consumer or consumptive).

1. Economic sphere. In the last quarter of the eighteenth century Adam Smith pointed out that along with a political sphere there is “demanding neighbor and rival” in any society - economic sphere. In the “Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (1776) Smith came close to formulating “explosively-topical” even nowadays thought about political and economic determination of the type of social order in the abstractly taken and medium-rich country. Correlative roles in these modification processes belong to a state, which under all conditions is central element of a political sphere, but not under all conditions is an economic entity². For this he identified three ways of positioning of political and economic spheres of public life.

Firstly, if political sphere is linear neighbor to an economic sphere, in such a country democratic social order gradually emerges. In such conditions a state hardly intervenes economic life of a society, if not to consider development of economic and commercial legislation by a parliament (political body) as “interference”. Almost a hundred years later, K. Marx (in the first volume of his “Capital”) noted: in such society a state serves as the “night watchman” of bourgeois property from “revolutionary attacks of the proletariat”.

Secondly, if a state is not very strong economic owner, political and economic spheres “as if share the power among them”. Under such conditions and under power impulses from a state a society irreversibly divides into classes and strata and gradually becomes authoritarian by the main political and economic grounds. The tone of public life is set by “authority of economic ownership in all conceivable forms” (later it would be called “capital”). Authoritarianism as such is under dominant influence of state political power, i.e. under the influence of political sphere.

The “third” item A. Smith left the shortest argued: in a country where “politics through a state or a state through politics dominates economy, - as in the eastern despotisms, - in such country society is totalitarian...”³.

Spiritual sphere. In enlighten (barely united in 1870) Germany sociologist F. Tönnies in the book “Community and fellowship” (1878), firstly, placed between political and economic spheres a new one - spiritual sphere, including to its context spiritual freedom, civil liberties, political thinking, values of democracy, unbiased religious and ethical orientation, ethnocultural heritage of centuries and so on; and, secondly, F. Tönnies invented antipode of totalitarian politics in general, namely the system of lower classes’ institutions, organizations, associations and proto-political parties. All this set of “non-political” and even apolitical formations of self-governing type T. Parsons in the twentieth century called “social

¹ Вдовичин, І.Я., Угрин, Л.Я., Шипунов, Г.В. (2015). *Новітня політична лексика (неологізми, окаяціоналізми та інші новоутвори)*. Львів: Новий Світ – 2000, 242.

² Смит, А. (2007). *Исследование о природе и причинах богатства народов*. Москва: ЭКСМО, 879–901.

³ Смит, А. (2007). *Исследование о природе и причинах богатства народов*. Москва: ЭКСМО, 808.

system". Matters of political and spiritual spheres do not bypass economic sphere, but permeate it with two cornerstones factors – “political will” and “spiritual and creative thinking”¹.

Cultural sphere. American culturologist and sociologist of Russian origin Pitirim Sorokin (1889-1968) formulated the law of socio-cultural dynamics, according to which exist alternation of sociocultural supersystems, and therefore societies with all their components. He regarded sociocultural factor as dominant regarding political and economic factors². According to this law there are constant fluctuations of specific societies and their particular areas. Cyclical fluctuations of supersystems cause fluctuation of societies between progress and regress, development of political freedoms and authoritarianism, revolution and evolution³. Changes occur in a quantitative and qualitative direction until they reach “saturation point” or state of being on the “razor blade”, which ends up with bifurcation, i.e. choice of further condition. Then everything changes by inertia or coercion. When potential of movement in one direction is exhausted, a reverse movement begins. Thus there is a replacement of one system to another. Accordingly, types of policies are not stable and do not develop for the uplink, but constantly oscillate between the poles of totalitarianism and free regimes. This situation may be compared to squaring of a circle: a circle only moves towards or away from boundaries of a square, but never crosses them. Taking into account this opinion of P. Sorokin, we conclude that all political regimes have already existed and emergence of a qualitatively new political state of society this “quadrature of a circle” does not provide. That is, at best, humanity may have a democratic political regime, which is also questionable in different areas of human life, but anything better was not offered at this stage of human existence.

Ethnohistorical sphere. In his two differently-accented works titled “State and Nation” (1899), “Nation and State” (1918) and reissue of latter in 1937 K. Renner also addressed to the paradox of “quadrature of a circle”: “The postulates of nation and state relate to each other as a square and a circle; quadrature of a circle was not found. Similarly miraculous formula that will eliminate friction between a state and a nation will never be found”⁴.

In the light of the problem, in this paradox one relevant opinion is worthy of attention: in a multi-ethnic society not only the title, but each minority ethnic group, despite the depth of historical roots of its existence at that land, its physical array and level of socio-economic and political and cultural development - each one has a general humane right to build its own polyspherical society⁵. Inability or unwillingness of political leaders of a polyethnic country to reckon with this force is a factorial source of endless series of political revolutions in a country.

2. Social over-sphere. T. Hobbes defined civil society as a political society. It interacts with a state in governance, ensures civil peace, divides by political parties and social structures (unions) engaged in social control over a state power. Even those researchers who associated civil society primarily with private business activities and interest groups recognize the important role of political component of this activity. In totalitarian countries political activities experienced strict regulation and public sphere was limited to dominance of one “leading” party that represented political ideology of a government. Unlike totalitarian regimes, inherent (specific) attribute of traditional developed democracies is ideological and political pluralism. They allow harmonious interaction (coexistence) of social and political structures substantially different in their social disposition, interests and political preferences⁶.

Social over-sphere is, above all, an area of institutionalized dialogue, creation of stable and temporary associations and their use for individual and collective self-development. On the opinion of well-known domestic sociologists and political scientists Antonina Kolodii, voluntary public associations - economic, cultural, artistic, educational, charitable, and also political parties and movements (especially at a lower level or initial stages of its activities), independent media, all other hubs of formation of public opinion, social initiatives and people's will is civil society. Within civil society structures (associations, communities) is formed public virtue and civil position, expressed in the concept of social capital, which

¹ Филиппов, А.Ф. (1990). *Тённис Фердинанд*. Москва: Мысль, 346.

² Сорокин, П. (1992). *Моя философия – интегрализм*. Украина. Киев: СОЦИС, 10, 137–139.

³ Сорокин, П. (2001). *Социализм и социалистическое равенство*. Украина. Киев: СОЦИС, 5, 105–110.

⁴ Renner, K. (1899) *Synoptikus. Staat und Nation*. Wien, 69–70.

⁵ Варзар, І.М. (2009). Проблема співвідношення етноісторичної нації, політичної нації та політичного класу в історії політичної думки Європи Нового та Новітнього часів: теоретико-історіологічні синтези. *Україна. Київ: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 1, 34–35.

⁶ Драч, М.І. (2006). *Соціально-політична модернізація українського суспільства в перехідний період*. Україна. Київ: *Мультиверсум. Філософський альманах*, 53, 98–110.

components are: 1) a network of horizontal links between equal and free individuals; 2) norms of reciprocity and trustworthiness; 3) skills of collective action; 4) a sense of involvement in public affairs, obligation and responsibility before others, i.e. citizenship in its non-political manifestations¹.

Social capital, crossing with the sphere of politics, transmits it to the sphere of political activity – not through some special mechanisms, but through people (sometimes through the same people, and sometimes – through other persons, formed in the same environment), attitudes acquired by them, values and patterns of behavior. Such feature of human behavior as citizenship forms upon condition of balanced functioning of two spheres. However, in a social sphere where people act as members of a community and a whole society it manifests as a social orientation and ability to interact, and in a political sphere, a person acquires political and legal status of a citizen, which means faithful implementation of required duties: to participate in formation of government, control it and influence policies it holds. Political citizenship is formalized, more regulated by a state and depends not only on social capital, but on legitimacy of a government and other political and legal factors².

The relationship between social and political spheres is based on the fact that individual, a person, interacting with others within civil society, changes and transfers its own new qualities to all other public institutions, which it has to deal with, including political. After all, there is no impenetrable wall between public and public-political life.

The basis of profound changes in relations between a state and civil society is a political trend of reducing conflict between them. According to M.V. Ilin and B.I. Koval this happens due to the change of their inner nature, when class character of a state and power nature of civil society transform in various systems with pluralism of interests³. The latter are analyzed in the context of communicative systems, i.e. political interactions of different difficulty levels. At the forefront is dialogue and understanding of interests that were not realized in theoretical system of concepts of class antagonisms, dictatorship and violence, traditional for industrial society. It is a balance of interests is the key to social and political stability in today's postmodern society.

According to an authoritative representative of the London School of Economics and Politics A. Giddens, in fact, in the context of globalization occurs wider attracting of masses into politics: a main channel for their activity become social movements and groups that highlight secondary for traditional parliamentary politics issues of environment, consumer rights, anonymous alcoholics and sexual minorities, protection of animals and others⁴. Such groups can not take the place of political parties, but they significantly affect articulation of interests and distribution of forces in civil society. They continue new political practices and new trends of political development.

Ethical and legal over-spheres. Politics and morality are key regulators of human life. Political component ensures organization, control, management, security, integration of society, relying on the system of government, public institutions, using administrative resources, law or coercion. Moral and ethical factors govern behavior and create conditions for their harmonious existence in society through such categories as good, justice, duty, honor, dignity and happiness. In the contradictions between politics and morality was born political ethics. It covers ethical aspects of political actions and decisions, forms and means of its implementation, thus playing a crucial role in legitimizing political power.

The starting element and the main object in studies of law - says L. Fuller - is not a legal norm, not a legal system, but legal relationship, that is one of the key elements by which operates any sphere, system or area, including political⁵. Law as one of the key regulators of social relations and also as an essential dimension of social life suffers direct and indirect impact of society, which is not only the subject of formation, establishment, functioning and development of social relations that are the subject of legal regulation, but is actively involved in all legal processes such as the development of law and law-making.

Today we live in a post-industrial society, which essential feature is increase of social mobility, stipulated by entry of society to the new stage of scientific and technological revolution (current

¹ Колодій, А. (2003). Сутність громадянського суспільства і механізми його впливу на політику: доповідь на заключній регіональній конференції проекту «Чемпіони громадянського суспільства». *Електронна бібліотека*. <<http://political-studies.com/?p=148>>.

² Kohn, Jean L. (1998). *Philosophy & Public Policy*, 18, 18.

³ Ильин, М.В. Две стороны медали: гражданское общество и государство (четвертая беседа цикла). *Електронна бібліотека*. <<http://www.politstudies.ru/fulltext/1992/1/18.htm>>.

⁴ Giddens, A. (2003). *Runaway World. How globalization is Reshaping our Lives*. Routledge.

⁵ Фуллер, Л. (2007). *Мораль права*. Москва: ИРИСЭН, 49.

information, telecommunication systems, continuous automation, robotics, etc.). We may observe so-called virtualization of spheres of human activity, which is possible due to development of information and communication technologies. Products and services partially move in virtual reality, but they can not be comprehended or touched. They ostensibly exist, but in material form they are not present, they begin to live in over-sphere which accumulates material and virtual activities. The latter is provided by communications, which, by definition of national researcher V. Dabizha are the result of multilevel symbiosis of human-technical systems, network systems, communications and movement processes anything and anyone in time and space, including transfer, distribution, reception and preservation of symbols of artificially-natural origin of all forms of life¹.

A new trend is weakening of vertical hierarchical structures in political life of “new democracies”, their relevance, openness, inclusiveness to horizontal network structures of communication and social control. That is why distribution of network structures of civil society in the context of global communications is a significant threat to traditional authoritarian government structures constructed with vertical hierarchical subordination. They reveal their ineffectiveness in the world of active communications, connected with electronic technologies. As D.M. Peskov rightly claims, information and communication technology is radically changing traditional understanding of politics as a set of power relations: political power fits into cultural codes through which politicians interact on a new information field; network organizations, structured with the help of the Internet based on cultural values, gradually occupy the niche of traditional political institutions, such as parties, trade unions and formal institutions of civil society². Respectively, political decisions can be taken by subjects of social and economic activities through codes that do not fit into traditional logic of forms and mechanisms of political influence. Therefore, transformation of political relations and institutions may obtain not inherent forms and be regulated not as much by legitimate decisions of national political institutions, but by factors of global nature. They reveal themselves in political field of national states as cultural and ethical standards in the form of new meanings and trends that national leaders do not understand immediately and systematically. The components of general communications are industry, special, technical and other communication flows (directions) of various spheres of human activity, including political, mass, scientific, social, management communications and their combinations and variations. For example, every political system, as every political force deploys its own network of political communication according to their capabilities, resources and needs.

So, summing up, we should note that interrelation of political sphere with other social spheres in circulation of social over-sphere is manifested in two aspects. On the one hand, policy is determined by economic, spiritual, political, cultural, ethnohistorical factors, but on the other hand, political sphere is able to influence these areas, to penetrate and interact with them. That happens owing to the fact that a political sphere is designed to:

1) provide conditions under which creation and appropriation of public values, produced within material, spiritual, cultural and other spheres, could be consistent with the interests of various social groups, implemented through power as a tool to distribute values in a society;

2) political sphere is present in all spheres of social life through its inherent regulatory functions.

Eventually, the degree and intensity of impact of political sphere at people's life (social over-sphere) in any country is conditioned by a type of society, a model of citizenship and a form of state in a country.

References

1. Timashova, V.M. (2014). Nadsfery i sfery v teoretychnii pryzmi zmistu politychnogo zhyttia sucypilstva yak systemy. Naukovyi tsapyp NPU imeni M. P. Dragomanova, vyp. 15, 78-84.
2. Vdovychyn, I., Ugryn, L., Shypunov, G. ta in. (2015). Novitnia politychna leksyka (neologizmy, okazionalizmy ta inchi novoutvory). Lviv: «Novyi Svit – 2000».
3. Smit, A. (2007). Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov. Moskva: EKSMO.
4. Filippov, A. (1990). Tennis Ferdinand. V izd.: Sovremennaiia zapadnaia sotsiologiiia. Slovar. Mpskva: Mysl.
5. Sorokin, P. (1992). Moia filosofiiia – integralizm. SOTSIS, 10, 137-139.
6. Sorokin, P. (2001). Sotsializm i sotsialisticheskoe ravenstvo. SOTSIS, 5, 105-110.
7. Renner, K. (1899). Synoptikus. Staat und Nation. Wien.

¹ Дабіжа, В. Сучасний науковий дискурс щодо визначення поняття «політичні комунікації». *Електронна бібліотека*. <<http://www.social-science.com.ua/>>.

² Песков, Д.Н. (2003). Интернет-пространство: состояние преמודерна? Украина: *Полис*, 5, 51.

8. Varzar, I.M. (2009). Problema spivvidnoshennia etnoistorychnoi nazii, politychnoi nazii ta politychnogo klasu v istorii politychnoi dumku Evropy Novogo ta Novitnogo chasu: teoretyko-istoriologichni syntezy. Naukovyi tsasopys NPU imeni M. P. Dragomanova, vyp. 1. (Seriia 22: «Politytsni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politytsnykh dystsyplin»).
9. Drach, M.I. (2006). Sotsialno-politychna modernizatsiia ukrainskogo suspilstva v perekhidnyyi period. Multyversum. Filosofskiyi almanakh. Kyiv: Tsentr dukhovnoyi kultury, 53, 98-110.
10. Kolodiyi, A. (2003). Sutnist gromadianskogo suspilstva i mekhanizmy yogo vpluvu na polituku: dopovid na zakliuchnyi regionalnyi konferentsii proektu «Chempiony gromadianskogo suspilstva». <<http://political-studies.com/?p=148>>.
11. Ilyin, M.V. (1991). Dve storonu medali: grazhdanskoe obshchestvo i gosudarstvo (chetvertaia beseda tsikla) / M. V. Ilyin, Polis. <<http://www.politstudies.ru/fulltext/1992/1/18.htm>>.
12. Giddens, A. (2003). Runaway World. How globalization is Reshaping our Lives. Routledge.
13. Fuller, L. (2007). Moral prava. Izd. 2-e pererab. i dop. Moskva: IRISEN.
14. Dabizha, V. (2012). Suchasnyi naukovui duskurs shchodo vyznachennia poniattia «politytsni komunikatsii. Ukr. nauk. zhurnal «Osvita regionu: Politologiya. Psykholohiya. Komunikatsii», 3. <<http://www.social-science.com.ua/>>.
15. Peskov, D.N. (2003). Internet-prostranstvo: sostoianie premoderna? Polis, 5.

Віра Мотречко*Сумська міська рада, Україна*

МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ

Vira Motrechko*Sumy City Council, Ukraine*

IMPLEMENTATION MECHANISMS OF THE YOUTH POLICY AT THE REGIONAL AND LOCAL LEVELS IN UKRAINE

The brief analysis of Ukrainian legislation and institutional support of state youth policy at regional and local levels are made in the article. The author analyzes Ukrainian legislation in this field. The author identifies main and subsidiary institutions (Ministries, Public and Local Bodies) which coordinate implementation of the Ukrainian youth policy at the local level in Ukraine. The author offers own vision in which way effective interaction mechanism between public administration bodies, local governments, NGOs, volunteers and youth may be formed at local level Ukraine.

Key words: state youth policy, public management, implementation mechanisms, local programs, local authorities, training young people in local governments, volunteering.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України, що ускладнений впливом кризових явищ на суспільно-політичне життя, питання формування та реалізації державної молодіжної політики набуває особливої актуальності. Ситуація в державі й суспільстві вимагає впровадження негайних заходів, спрямованих на подальше вдосконалення механізму реалізації державної молодіжної політики як в Україні, так на регіональному і місцевому рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельну базу статті становлять офіційні видання, закони та інші нормативно-правові акти України, наукова література, зокрема праці В. Барабаша, В. Бульби, Є. Бородіна, А. Васильєва, М. Перепелиці, М. Головатого, О. Крюкова, Ю. Куца, В. Мамонової, Ю. Молодожен, М. Латиніна, С. Саханенка, А. Шаповал та ін. Окремі аспекти державної молодіжної політики вивчали зарубіжні вчені: П. Кваккестейн, К. Лазос, П. Лаурітцен, Ф. Мюллер, М. Харрісон, К. Хартман-Фріч, А. Цокаліс.

Метою статті є визначення напрямів удосконалення механізмів реалізації державної молодіжної політики України на регіональному та місцевому рівнях.

Виклад основного матеріалу. Державне управління у сфері молодіжної політики здійснюється суб'єктом управління, яким, зокрема, є: державні органи – центральні органи виконавчої влади (зокрема, Міністерство молоді та спорту України спільно з іншими міністерствами та центральними органами державної виконавчої влади України); місцеві органи державної виконавчої влади зі своїми структурними підрозділами по роботі з молоддю; органи місцевого самоврядування; соціальні служби для молоді (у т.ч. центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді), які виробляють й ухвалюють рішення, здійснюють керуючий вплив на об'єкти управління.

Об'єктом державного управління є молоді громадяни віком від 14 до 35 років, їх об'єднання, а також процеси в молодіжному середовищі, відносини у сфері суспільного життя, пов'язані з молоддю, на які спрямовано направляючі, організуючі та контролюючі дії відповідних суб'єктів.

Суб'єкт і об'єкт взаємодіють у процесі управління для досягнення головної мети – розробки та реалізації державної молодіжної політики, що охоплює створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України¹.

¹ Мотречко, В.В. (2014). Молодь як суб'єкт державотворчих процесів: теоретичні засади. *Актуальні проблеми державного управління*, 2 (46), Харків, Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 309-316.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 02.07.2014 р. № 220 «Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України», Міністерство молоді та спорту України (далі – Мінмолодьспорт), одночасно виступає: центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується КМУ; головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту¹².

Поміж 49 основних завдань, що покладені на Мінмолодьспорту, на нашу думку, можна виділити такі, що найбільш визначною мірою впливають на реалізацію державної молодіжної політики, а саме: визначення перспектив та пріоритетних напрямів розвитку молодіжної сфери, сфери фізичної культури і спорту; забезпечення нормативно-правового регулювання у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту; узагальнення практики застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробка пропозиції щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проектів законодавчих актів, актів Президента України, КМУ; міжнародна діяльність у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту; розробка разом з іншими органами виконавчої влади соціальних норм та нормативів щодо соціального становлення та розвитку молоді; сприяє в установленому порядку працевлаштуванню молоді, створенню умов для її інтелектуального самовдосконалення і творчого розвитку, формуванню гуманістичних цінностей та патріотичних почуттів у молодих громадян; надає в установленому порядку державну підтримку молодіжним та дитячим громадським об'єднанням для виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей та молоді згідно з переліком, затвердженим КМУ; сприяє розвитку волонтерської діяльності у сфері фізичної культури і спорту, проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних заходів; здійснює інші повноваження, визначені законом³⁴.

Мінмолодьспорту також забезпечує координацію та управління впровадженням державної молодіжної політики через мережу спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ), державних підприємств, відповідних структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, яким у свою чергу, підпорядкована розгалужена структура комунальних установ, закладів, центрів дозвілля молоді, дитячо-юнацьких спортивних шкіл та ін. Наведемо функції окремих міністерств та ЦОВВ, що також беруть участь у розробці та впровадження молодіжної політики в Україні (Табл. 1).

Нааявні проблеми у сфері розробки, впровадження та реалізації молодіжної політики в Україні, неможливо вирішити лише на рівнях центрального та галузевого управління. На нашу думку, необхідно підсилювати цей напрям державного управління саме на регіональному та місцевому рівнях. Забезпечення активізації молодіжної участі потребує відходу від патерналістської орієнтації державної політики і переходу до субсидіарності, посилення координації зусиль як різних гілок влади на всіх її рівнях так і громадськості в цьому напрямі.

Розглянемо далі деякі особливості впровадження загальнодержавної молодіжної політики в Україні, у т.ч. механізми її формування та реалізації на регіональному й місцевому рівнях. Втілення законодавчо окресленої мети та орієнтирів молодіжної політики реалізується за умови використання певних механізмів державного управління, серед яких можна виділити законодавчо-правовий та організаційно-економічний. Законодавчо-правовий механізм передбачає встановлення й застосування норм права у зазначеній сфері. Організаційно-економічний є сукупністю різних конкретних організаційних та економічних елементів, що мають забезпечувати ефективну діяльність державно-управлінської системи. Слід відзначити, що нормативно-правовий механізм, покликаний забезпечити ефективне втілення правових норм у процес формування державної молодіжної політики. Він передбачає, що суб'єкти формування нормативно-правової бази встановлюють правову основу для визначення, гарантованого забезпечення, розвитку та проведення заходів по забезпеченню здійснення основних прав, свобод і обов'язків молоді. Також вони

¹ Міністерство молоді та спорту України. <<http://dsmsu.gov.ua/index/ua>> (2016, січень, 15).

² Постанова про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України 2014 (Кабінет Міністрів України). <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-p>> (2016, січень, 15).

³ Міністерство молоді та спорту України. <<http://dsmsu.gov.ua/index/ua>> (2016, січень, 15).

⁴ Постанова про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України 2014 (Кабінет Міністрів України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-p>> (2016, січень, 15).

встановлюють правові норми здійснення управлінського впливу всіх елементів структури механізму формування та реалізації державної молодіжної політики, які визначають цілі, завдання, принципи функціонування механізму і регламентують відносини, що виникають у даній сфері. Прийняття законодавчих і нормативно-правових актів, розпорядчих документів державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, створення механізмів та інститутів для впровадження в життя закону, розробка та законодавче затвердження державних стандартів, а також вироблення механізмів для впровадження міжнародного законодавства забезпечують втілення правових норм у процесі публічного управління.

Таблиця 1

Перелік інших інституцій, щодо забезпечують розробку та впровадження державної молодіжної політики в Україні

Назва органу виконавчої влади, державної установи	Функції щодо реалізації державної молодіжної політики України
Міністерство соціальної політики ¹	- Національне та міждержавне усиновлення. - Профілактика соціального сирітства. - Реалізація Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року. - Оздоровлення та відпочинок дітей. Санаторно-курортне лікування. - Запобігання домашньому насильству. - Робота з багатодітними сім'ями. - Соціальний захист дітей – інвалідів. - Ринок праці та зайнятості. - Протидія торгівлі людьми. - Гуманітарна допомога та Волонтерські організації.
Міністерство освіти і науки ²	- Питання освіти дітей та молоді (дошкільна, шкільна, позашкільна, професійно-технічна, вища). - Питання позашкільної освіти, виховна робота та захист прав дитини. - Питання фахової підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів для роботи з дітьми та молоддю.
Державна спеціалізована фінансова установа «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» ³	Державна спеціалізована фінансова установа, підпорядкована Кабінету Міністрів України та створена з метою сприяння проведенню державної житлової політики, зокрема молодіжної. Фонд надає кредити молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам, які згідно з законодавством визнані такими, що потребують поліпшення житлових умов.

Відповідно до світової практики, законодавчий та нормативно-правовий елементи управління будь-якою сферою складається з Конституції, Хартії прав, міжнародних угод та конвенцій, законодавства, угод між окремими юрисдикціями. Серед таких спеціалізованих нормативно-правових актів у сфері державної молодіжної політики необхідно виділити Декларацію Верховної Ради України від 15.12.1992 р. № 2859-ХІІ «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні»⁴. У сфері молодіжної політики нормативно-правовий механізм об'єднує такі складові:

1. перелік норм, спрямованих на формування й реалізацію державної молодіжної політики;
2. прийняття законодавчих актів, рішень державних органів управління, підготовки

¹ Міністерство соціальної політики. <<http://www.mlsp.gov.ua>> (2016, січень, 15).

² Міністерство освіти і науки. <<http://www.mon.gov.ua>> (2016, січень, 15).

³ Державна спеціалізована фінансова установа «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву». <www.molod-kredit.gov.ua> (2016, січень, 15).

⁴ Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні 1992 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>> (2016, січень, 15).

щорічної доповіді Президентів України, Верховній Раді України, КМУ про становище молоді в Україні, стан реалізації державної молодіжної політики;

3. створення механізмів й інституцій для реалізації затверджених законів;
4. заходи із забезпечення здійснення прав молоді, зафіксованих у Конституції України, законодавчих та нормативно-правових актах;
5. розробку та законодавче затвердження державних стандартів;
6. вироблення механізмів для впровадження міжнародного законодавства, ратифікацію документів міжнародних організацій¹.

Для проведення в життя закону необхідним постає створення дієвого організаційно-економічного механізму. Цей механізм можна представити у вигляді таких складових: по-перше, це форма взаємодії його учасників, а по-друге, сукупність різних організаційних та економічних елементів. Він включає такі елементи: нормативні документи, систему органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підпорядковані їм комунальні підприємства та організації, також слід враховувати відносини між учасниками, результати їх практичної діяльності, організаційні та економічні заходи.

Отже, організація державного управління у сфері молодіжної політики здійснюється через систему відповідних державних органів, соціальні служби, структурні підрозділи органів місцевого самоврядування та об'єкти, що утворюють молодіжну інфраструктуру. Завдання цієї політики, закріплені законодавством України та нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність і обумовлюють функції органів по роботі з молоддю, впливають на їх внутрішню структуру, зумовлюючи її ієрархічний розподіл. Разом з тим органи управління, реалізуючи свої функціональні повноваження у процесі діяльності, здійснюють вплив на молодь, її об'єднання, процеси у молодіжному середовищі. Їх практичні дії пов'язані з прийняттям державних рішень, зі створенням економічних, політичних, організаційних, правових умов здійснення цієї політики на всіх рівнях держави. Молодь, у свою чергу, є не тільки об'єктом впливу, вона бере участь у провадженні молодіжної політики. Що забезпечує з її боку зворотний зв'язок, відгук на здійснювану державними органами політику. Таким чином, відбувається взаємодія різних елементів управління.

На наш погляд, для цілісності загального механізму формування й реалізації державної молодіжної політики необхідно також враховувати такі складові, як: належне інформаційне забезпечення та комунікацію між задіяними суб'єктами й об'єктами. Так, недостатня інформованість молоді про існування і дію молодіжного законодавства призводить до того, що молоді люди не можуть вільно орієнтуватись у сучасному законодавстві, а існуюча юридична практика засвідчує, що забезпечувати права, не відомі або не доведені до громадськості не можливо. Необхідним елементом зазначеної складової є контроль з боку державних органів, який повинен забезпечувати відпрацювання механізму, нормативів реалізації та контролю за виконанням нормативно-правових актів, що стосуються молоді. Але визначення основних засад державної молодіжної політики та її нормативно-правових основ не є достатньою умовою для ефективного провадження політики, спрямованої на вирішення реальних проблем молоді.

На наш погляд, управління реалізацією молодіжної політики, можна розцінювати, як управління людськими ресурсами – їх добір, підготовка, розстановка, організація діяльності тощо. З огляду на це, особлива роль у забезпеченні ефективності функціонування системи публічного управління належить людському фактору. Це обумовлює необхідність забезпечення сфери роботи із молоддю і для молоді професійними кадрами, здатними ефективно діяти в нових умовах, вміло використовувати вдалі українські та зарубіжні практики й досвід роботи з молоддю. Натомість нині існує ціла низка проблем, які стосуються питань як кількісного, так і якісного кадрового складу молодіжних структур і вимагають розгляду й прийняття відповідних рішень державних органів.

Між тим, типовим елементом організації публічного управління є ступінь участі громадян та їх об'єднань у процесі управління. У нашому випадку, одним із провідних механізмів залучення молоді до прийняття рішень є функціонування при органах державної влади та органах місцевого самоврядування консультативно-дорадчих органів, а саме громадських рад і колегій, організація професійного стажування.

З урахуванням викладеного можемо стверджувати, що діяльність державних органів, що

¹ Ільченко, Н.М. (2007) Деякі аспекти формування механізму реалізації державної політики України в галузі засобів масової інформації. *Державне будівництво*, Харків, Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 29.

займаються проблемами молоді на державному, регіональному та місцевому рівнях є однією з основних складових організаційно-економічного механізму, яка забезпечується шляхом: прийняття розпорядчих документів органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, спрямованих на реалізацію державної молодіжної політики; винесення на розгляд сесій відповідного рівня питань щодо молоді; здійснення заходів органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; розробки та реалізації цільових комплексних програм; створення соціальних служб для молоді; проведення соціальної роботи з молоддю; надання соціальних послуг молодим громадянам; роботи з кадрами сфери молодіжної політики; забезпечення участі молоді у процесі провадження політики шляхом: проведення громадських слухань; створення громадських рад; взаємодії з молодіжними громадськими організаціями.

Формування ефективного механізму державної молодіжної політики передбачає розробку та реалізацію цільових державних, регіональних та місцевих молодіжних програм. Це задекларовано в першому документі ювенальної політики нашої держави в добу незалежності – Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні». При цьому, враховуючи специфіку державної молодіжної політики, ці програми мають не тільки охоплювати всі сфери діяльності молоді, а й бути конкретизованими за основними напрямками. Із урахуванням вищевказаного, схематично відобразимо, як може виглядати механізм взаємодії органів місцевої влади (місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування) України із молоддю (Рис. 1).

Рис. 1. Механізм взаємодії органів публічного управління із молоддю на місцевому рівні в Україні

Формування запропонованого механізму реально забезпечити на регіональному та місцевому рівнях управління за рахунок створення та затвердження відповідних цільових молодіжних програм на регіональному та місцевому рівнях.

Проте нові цільові молодіжні програми мають враховувати сучасні тенденції розвитку українського суспільства, що в свою чергу стане передумовою для появи нових напрямів та форм роботи із молоддю. Які мають охоплювати такі сфери:

- сприяння інтеграції української молоді до світової спільноти, зокрема європейської

(молодіжні обміни, програми підтримки демократії та лідерства, вивчення іноземних мов та ін.);

- підтримка патріотичного виховання та волонтерства;
- розширення та модернізація об'єктів молодіжної інфраструктури (центрів дозвілля, спортивних майданчиків, тематичних парків, соціальних гуртожитків...);
- оновлення системи освіти та професійної орієнтації молоді для забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці;
- підтримка діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій;
- створення дієвих механізмів щодо зміцнення молодіжного кадрового потенціалу органів державної виконавчої влади, представницьких органів місцевого самоврядування та депутатського корпусу.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можемо зробити наступні **висновки**:

1. Органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування України мають відносно сформоване законодавче, нормативно-правове та економічне підґрунтя для ефективного розвитку й реалізації державної молодіжної політики на регіональному та місцевому рівнях. Проте, робота із молоддю не містить стратегічного напрямку не тільки на державному рівні, а й на рівні регіонів, міст, сіл та селищ.

2. Запропонований у статті механізм взаємодії органів місцевої влади України із молоддю може і має відрізнятися для кожного окремого регіону або населеного пункту за рахунок урахування особливостей регіонального та місцевого розвитку, що характерно для окремо взятої території.

3. загально визначені напрями розвитку в публічному управлінні України, а саме децентралізація та можливість інтеграції до європейської спільноти, мають бути відображенні у сучасній державній молодіжній політиці таким чином, щоб запобігти масовому відтоку молоді за кордон та створити в Україні такі умови, щоб молодіжний потенціал було ефективно використано задля розвитку нашої держави.

Незважаючи на все зазначене, ще велика кількість питань, що пов'язані із розробкою та впровадженням ефективної державної молодіжної політики в Україні на всіх управлінських рівнях залишаються невирішеними. Так, потребують подальшої деталізації механізми включення молоді до прийняття державно-управлінських рішень, що задекларовані майже в усій нормативно-правовій базі державної молодіжної політики, вибору критеріїв визначення ефективності реалізації державних цільових молодіжних програм в рамках державної молодіжної політики, що створює підґрунтя для подальших наукових та методичних розробок.

References

1. Motrechko, V.V. (2014). *Molod' yak sub'ekt derzhavotvorchykh protsesiv: teoretychni zasady. Aktual'ni problemy derzhavnogo upravlinnya*, 2 (46), Kharkov, Izdatel'stvo KRI NAPA "Master", 309-316.
2. *Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy*. <<http://dsmsu.gov.ua/index/ua>> (2016, sichen, 15).
3. *Postanova pro zatverdzhennya Polozhennya pro Ministerstvo molodi ta sportu, 2014* (Kabinet Ministriv Ukrainy). *Oficijnyj sajt Verhovnoyi Rady Ukrainy*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-p>> (2016, January, 15).
4. *Ministerstvo sotsial'noj polityky Ukrainy*. <<http://www.mlsp.gov.ua>> (2016, sichen, 15).
5. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. <<http://www.mon.gov.ua>> (2016, sichen, 15).
6. *Derzhavna spetsializovana finansova ustanova "Derzhavniy fond spryjanja molodizhmonu zhytlovomu budivnytstvu"*. <www.molod-kredit.gov.ua> (2016, sichen, 15).
7. *Deklaratsiya pro zahalni zasady derzhavnoj molodizhnoj polityky v Ukraini, 1992* (Verhovna Rada Ukrainy). *Oficijnyj sajt Verhovnoyi Rady Ukrainy*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>> (2016, sichen, 15).
8. Ilchenko, N.M. (2007). Deyaki aspekty formuvannya mehanizmu realizatsii derzhavnoj polityky Ukrainy w haluzi zasobiv masovoy infortsii. *Derzhavne budivnytstvo*. Kharkov. Izdatel'stvo KRI NAPA "Master", 28-35.

MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL AND LEGAL DISCOURSE

Vitalii Kornieiev, PhD in Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

DESIGNING OF COMMUNICATION MEDIA AS POLITICAL AND LEGAL REPRESENTATION OF REALITY: SCHOLARLY VIEW

The article reviews scientific researches of social communications dedicated to designing of communication environments. A typological model of such scientific papers was created basing on the analysis of completed researches; the peculiarities of representation of political and legal realities were determined in these works. The focus of the study was information space, contexts of social demands and needs, as well as consideration by the authors of political and legal contexts at the stage of qualification of significant characteristics of development and establishment of communication media. It is proved in the article that social communication studies have a high potential of development in terms of applied and fundamental basis of designing of communication environments; relevant directions of such activities were revealed and contribution of Ukrainian scientists into development of these issues was analyzed.

Key words: communication environment, social media functionality, social communication scientific discourse.

Introduction. The development of science on social communications in Ukraine has led to differentiation of the system of studies related to the system of scientific disciplines, which cover the historical conditions of formation of science and theoretical models of its current functioning. Typically such a structure is represented in the passport of specialties, and in most cases in the very titles of specialties, such as “Theory and History of Social Communication”, “Theory and History of Journalism” and so on. Apart there is in this series the specialty “Applied Social and Communication Technologies”, which covers the researches of applied aspects of communication in various fields of human activity.

Relevance of research. It is interesting to note, that the historical aspects of formation of such researches are revealed in the context of history of social communication, as evidenced, for example, by the work of Vita Berezenko “Scientific understanding of PR phenomenon as social communication activities in Ukraine”¹. Studying the formation of applied technology the researcher focused on the historical and theoretical aspects of its emergence and development, not on produceability of the used mechanisms of communication activities.

The research of applied social and communication technologies provides for the study of social significance, effectiveness and adaptability of the object of research. Except of technologies studying, in particularly, the less popular but no less important areas, primarily – designing of communication environments is of great interest for the modern science and practice of communication activity. The relevance of this study is to identify the priorities in studying of essence and technologies of designing of communication environments in the science on social communication, to identify the prospects and trends in these studies in order to form a current paradigm of scientific tasks for further development of the industry.

Statement of basic materials. In terms of development of information society the mediatization as a process inherent not only to social institutions, but also to some process owners appears not only as a measure of representation of an object in the media space, but performs the system of functions with social and industrial areas. In other words, positioning of the object – a human, organization, social institution – in the system of information coordinates is an important task of today's stage of development of the society, without this it is not worth taking the trouble to the economic or social success, and the main functions of

¹ Березенко, В.В. (2014). *Наукове осмислення феномену PR як соціальнокомунікаційної діяльності в Україні: автореф. дис... д-ра наук із соціальних комунікацій*: 27.00.01. Київ: Б.в.

industrial nature is also directly dependent on the information support and representation.

Communication environment is generated by the society. Finally, this thesis as a reflection of the general context of information activities has the right to exist, however, the society creates only the conditions in which information efficiency can be translated into actions in the real products. In particular, the existence of social networks as a phenomenon of global world does not go beyond the decade which does not prevent them to compete for audience attention with the media system. The dynamics of information space, creation of new mechanisms of production, distribution and perception of information are caused by social needs, and notably this demand is influenced by the political system, openness of legal environment, integration of new communication models into the system of information culture of the society.

It should be detailed: we understand information culture as “a set of norms, rules and behavioral stereotypes related to information exchange in the society”¹, where the information culture can be defined both at the level of the individual, and the level of social awareness: “Information culture in the broadest sense is a set of principles and practical mechanisms to ensure the positive interaction of ethnic and national cultures and their integration into common experience of humanity. In the narrow sense it is the best methods of action with the signs, provided by information to the interested consumers to solve theoretical and practical problems, the mechanisms for improving the technical environments of production, storage and transmission of information, development of education system, training of a human to use effectively information assets and information”².

The level of formation of information culture is one of the important factors in designing of communication environment; any restriction of level of information use or a narrow set of forms of information exchange, in general, impoverishes the information space of the society, gives rise to various semi-legal or illegal, or antisocial channels and forms of communication, which, in the end, leads to violations of integrity of the information space being the source for manipulations and manipulative positioning of the audience. All the above said concerns those societies that have been developed on the principles of democracy; totalitarian and authoritarian models of development have another model that is imposing tight control of information culture, mechanisms of perception of information and social respond to the certain types of information. Separation of level of awareness between different social groups caused by the inability to use certain communication tools, to join the certain segments of information space, etc., leads to broad information differentiation that harms both the society, and directly to a human, because in the terms of emerging of the knowledge society that arise in information images, the total amount of knowledge in the society with such differentiation will decrease.

In the scientific discourse of social communications, we can distinguish three elements that reflect the structure of research of communication environments. The first component is phenomenological researches of socially adapted communication environments which identify, particularly, the new forms of mediatization (i.e. such communication environments that are actually operating in the information space). The second component is the researches of methodology of evaluation of effectiveness of communication environments; such works are aimed at optimizing the communication environments and therefore usually evaluate the processes and phenomena within the objects of study, recommendations for improving the efficiency of professional activity etc. The third component is the study of design technologies of communication environments in terms of the current information culture and functioning of information space.

Realizing the conventionality of this division, we note the general patterns which were observed during this study. The first group of works, where the descriptive methods were mainly used, is wide enough, the observations of social factors, especially political and legal ones, which enable functioning of such communication environments are conducted. In the second group of works the object is the evaluation methods and synchronic sections of the state of development of communication environment. We can state that such aspects are considered by many scientists, but there are very few works devoted exclusively to the problems mentioned above. The third group of works is the least one, as here the research object is complicated, because it is often difficult for the researcher to obtain documents and other empirical data that illustrate the emergence of new media or new communication platforms or formats.

However, it is the third group of studies that are the most interest for the practitioners of social

¹ *Культурология. XX век. Энциклопедия* (1998). Санкт-Петербург : Университетская книга; ООО «Алетейя».

² Кравец, В.Н. (2000). Формирование информационной культуры. *Дистанционное образование*, 4, 35-37.

communication, because they open new horizons for professional activity and form the updating of information market, which affects ultimately the success of subjects of such activity.

In fact the very concept of social communication technology is quite unclear in the applied aspect of researches. According to D.K. Havra, we understand social communication technology as “the systematically organized activities on management of communications of social entity, which is based on a specific plan or program of actions and is aimed at solution of any meaningful social problem, being a system of use of social procedures and social resources that provide solution of this problem”¹. The researches of social and communication technologies, in fact – their designing, provide studying the external and internal communications of the research object, or programming of such communications on the level of conditions of functioning of communication environment.

In the analysis of scientific discourse we consider that it is necessary to focus on the scientific specialty, because it sets the scientific approach and determines the focus for the researcher. On the other hand, the interpenetration of formal indicators at the level of methodology shows some versatility of research strategies, which, in its turn, leads to attention to all areas of social communications.

The first group of studies referred to the most common component of scientific structure of reflection of designing problem of communication environment is quite heterogeneous. A part of the researches concerns the historical realities of formation of media system and the conditions in which it was formed in different political-economic periods. This context is important for understanding of dependence of the type of communication environment on the political model of society, and as a result - detection of media functions in these stages of society's development.

In this group, it is worth to mention the works of Olha Bilychenko², Oleh Bohuslavskyi³, Vita Hoyan⁴, Olena Ivanova⁵, Yurii Kolisnyk⁶, Lyudmyla Suprun⁷, Ihor Parymskyi⁸. These researches represent the peculiarities of formation of media system as communication environment in different socio-political, legal and economic conditions. The papers analyze mechanisms of transformation of communication environment, focusing on different marked patterns and trends.

Not being able to analyze all studies in one short article, we will comment the most expressive one – the work of Ihor Parymskyi. The author emphasizes: “The Ukrainian periodicals focuses continuously on strengthening the main communication link “audience – mass media”, enhancing the journalistic level of publications, audio and video materials, their efficient activity related to introducing the most relevant ideas and interest of the audience into the society. The typological features of text (genre or specialized), and materials on history, culture and society are equally important to national journalism. This creates a special symbolic meaning, creates a characteristic language of the era, which is perceived by contemporaries and followed by descendants, forms some space of meanings, in which the energy attitude to variable modern age is generated and the new interpretations are found”⁹.

The primacy of patriotism as a determining parameter of sense-making factors of communication environment comes through the whole study of the author, being laid into formalization of criteria of media efficiency and determines the directions of media influence on the audience, including its formation: “The national journalism, as the primacy of independent state, represents understanding, assessment of reality

¹ Гавра, Д.П. (2003) Социально коммуникативные технологии: сущность, структура, функции. *Петербургская школа PR: от теории к практике. Вып. 1*: Сборник статей. Санкт-Петербург: Роза мира, 39.

² Біличенко, О.Л. (2013). *Художня література в соціально-комунікаційній структурі суспільства*: автореф. дис... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. Запоріжжя.

³ Богуславський, О.В. (2008). *Преса міжвоєнної української еміграції в Європі 1919-1939 рр.: національно-патріотична дискусія*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.04. Київ: Б.в.

⁴ Гоян, В.В. (2012). *Телебачення як вид журналістської творчості: візуально-вербальні компоненти екранної комунікації*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. Київ: Б.в.

⁵ Іванова, О.А. (2010). *Літературно-мистецька періодика в соціальнокомунікаційному просторі України початку ХХІ століття*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. Київ: Б.в.

⁶ Колісник, Ю.В. (2013). *Журнальна періодика УРСР (1950-1980 рр.) у формуванні суспільної свідомості*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.04. Київ.

⁷ Супрун, Л.В. (2013). *Комунікаційна система “Літературно-Наукового Вістника” (“Вістника”): мовноментальні детермінанти*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.04. Київ: Б.в.

⁸ Паримський, І.С. (2013). *Національна преса – суспільна домінанта інформаційного простору демократичної держави*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. Київ.

⁹ Паримський, І.С. (2013). *Національна преса – суспільна домінанта інформаційного простору демократичної держави*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. Київ, 21.

from the standpoint of a particular individual journalist - a patriot of his/her country. He speaks openly of his/her sympathy or antipathy, his/her love or hatred, reasonably relying on sincerity of perception of his/her work by the reader, as it touches the burning issues and contains unconventional views on modernity which coincide with the mainstream of spiritual processes in mind of the people, the nation". And further: "Convincing effect on the people, who can cause necessary public attitudes followed by adequate collective activities and aimed at their implementation is the priority in implementation of current state-building ideas, concepts and assessments"¹. Not focusing on the partial opposition "government - national press", we should note a clear modeling of communication environment outside communication factors, including the level of national consciousness and social responsibility.

It is a fair assumption to say that today the relevance of this subject has been reduced, as the first 9 years of formation of the new field of knowledge "Social communications" were almost exhaustive for coverage of the results of basic research. Although many issues remained out of sight of researchers the scale of the problems has narrowed clearly; the phenomenological approaches in respect of specific communication environment are replaced by the studies that reveal the internal systemic indicators of development of communication environment or the processes that characterize this development.

Such studies were included into the second group of works, where we can mark the works of Maria Butyrina², Maryan Zhytryuk³, Nina Zrazhevskaya⁴, Tetyana Krainikova⁵, Oleksandr Chekmyshev⁶.

The summary of these studies from the perspective of designing of communication environment gives the reason to formulate the idea of complexity and nonlinear nature of communications connections, importance of general context of political system and information culture in the plane of development of such segments of the information space.

The authors focus on identification of applied patterns of the target, accentuate on the forms of their implementation and determine the prospects of development of communication technologies and strategies. In this respect, the study of Maria Butyrina who studied the media as environment of functioning of mass consciousness stereotypes, is illustrative. The author revealed "a deep connection with archetypes, stereotypes, myths, prejudices, attitudes – the components of syncretic continuum of mass events"⁷.

The emphasis on connection with the myths is important in the fact that the modern science claims dependence of world view formation on functioning of myths that are the source of stereotypes. For example, O.V. Ulyanovskyi emphasizes "really the consumer chooses actively media messages, but only those ones that meet his/her needs and commercial myths. Myths are derived from the value system of the society and the group, to which the consumer belongs; satisfaction of the consumer's myths satisfies not necessarily his/her needs, it promises only this satisfaction, or can meet the needs for a very small period of time"⁸. So as we see, stereotyping depends on political and economic parameters of social development, being modeled by these factors, and eventually realized through the system of media activity about of which Maria Butyrin states in her work.

She argues that "stereotyping in media practice is due to diffusion of pre-cognitive, cognitive, perceptual evaluation procedure among of which social categorization of reality is dominant" and the very stereotypes "... are communicational organized notions, which are formed due to inaccurate, flexible categorization of the society by mass media; have cognitive basis and instruction on perception of the phenomena combined beyond the categories". An important conclusion of this study is characterization of the processes of communication environment related to functionality of stereotypes: "stereotyping,

¹ Паримський, І.С.(2013). *Національна преса – суспільна домінанта інформаційного простору демократичної держави*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. Київ. С 22-23.

² Бутіріна, М.В. (2009). *Мас-медіа як середовище створення та функціонування стереотипів масової свідомості*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01 Київ: Б.в.

³ Житарюк, М.Г. (2009). *Українська журналістика як соціокультурна модель: генезис, домінанти у світовому інформаційному контексті*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.04. Київ: Б.в.

⁴ Зражевська, Н.І. (2012). *Феномен медіакультури у сфері соціальних комунікацій*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій : 27.00.01. Київ: Б.в.

⁵ Крайнікова, Т.С. (2015). *Культура медіаспоживання в Україні: актуальний стан і механізм формування*: автореф. дис... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. Київ: Б.в.

⁶ Чекмишев, О.В. (2012). *Моніторинг ЗМІ в системі соціальних комунікацій: історико-теоретичний та прагматичний аспект*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. Київ: Б.в.

⁷ Бутіріна, М. В. (2009). *Мас-медіа як середовище створення та функціонування стереотипів масової свідомості*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01 Київ: Б.в., 24.

⁸ Ульяновский, А.В. (2005). *Мифодизайн: коммерческие и социальные мифы*. Санкт-Петербург: Питер, 321.

destereotyping, and mediatization of stereotypes¹. This finding makes it possible to form a thesis on the intersection of media activity and political and legal needs that are implemented in the society by various public activists and is, in fact, the source for emergence of appropriate social ideology, and with it - the stereotypes.

The third component of the structure of scientific researches related to designing of communications environments is the works devoted to their designing, elaborating on technological features, conditions and performance criteria, development of practical recommendations and algorithms. Among the basic researches we can still mark only the work of Dmytro Oltarzhevskiy who studies the existence of corporate media. We should note that there is a number of applied works devoted to formation of communication environments but these works have mainly prognostic nature and do not cover the total social paradigm, including political and legal terms.

Dmitro Oltarzhevskiy shows the system of corporate media in the structure of political and economic realities, identifies the structural peculiarities of functioning of this segment of media discourse, categorizes the conditions of efficiency and defines the functional paradigm for such means of mass communications². In fact, the research represented is a kind of algorithm of modeling of communication environment to the needs of specific social demands on the basis of political, economic, cultural paradigm of the society. The value of the given work consists of its unique approach that was implemented in development of methodology of similar studies and made it possible to improve significantly the process of creation of corporate media.

Conclusions. Today the system of media and social communications in general are being actively updated, creating the new trends and identifying the effective technologies of information activities. The technical progress and development of information industry are the reasons for these changes. However, political and legal conditions of functioning of the society, development of democratic society, updating of legal system in conformity with the legal standards of the European Union, lead to the active dynamics of development of communication environments. Today the researches on social communications do not reflect completely these processes.

The information industry needs fundamental or applied researches that would be focused on the study of technologies of designing of information activities in the new communication realities, taking into account the trends of technological development in the information sphere and considering the social trends of information culture. The analysis showed the considerable potential of scientific field "Social communications" in solution of these issues; however the applied researches, the projects focused on social positioning of new media, social networks and services need still more detailed analysis.

References

1. Berezenko, V.V. (2014). *Naukove osmyslennja fenomenu PR jak social'no-komunikacijnoi' dijal'nosti v Ukrai'ni*: avtoref. dys... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.01. Kyi'v: B.v.
2. Bilychenko, O.L. (2013). *Hudozhnja literatura v social'no-komunikacijnij strukturi suspil'stva*: avtoref. dys... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.01. Zaporizhzhja: B.v.
3. Boguslavs'kyj, O.V. (2008). *Presa mizhvojennoi' ukrai'ns'koi' emigracii' v Jevropi 1919-1939 rr.: nacional'no-patriotychna dyskusija*: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.04. Kyi'v: B.v.
4. Butyrina, M.V. (2009). *Mas-media jak seredovyshe stvorennja ta funkcionuvannja stereotypiv masovoi' svidomosti*: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.01 Kyi'v: B.v., 25.
5. Gavra, D.P. (2003). *Social'no komunikativnye tehnologii: sushhnost', struktura, funkcii*. Peterburgskaja shkola PR: ot teorii k praktike. *Vyp. 1: Sbornik statej*. Sankt-Peterburg: Roza mira, 39.
6. Gojan, V.V. (2012). *Telebachennja jak vyd zhurnalists'koi' tvorhosti: vizual'no-verbal'ni komponenty ekrannoi' komunikacii'*: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.01. Kyi'v: B.v.
7. Zhytarjuk, M.G. (2009). *Ukrai'ns'ka zhurnalistyka jak sociokul'turna model': genezy, dominanty u svitovomu informacijnomu kontekst*: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.04. Kyi'v: B.v.
8. Zrazhevs'ka, N.I. (2012). *Fenomen mediakul'tury u sferi social'nyh komunikacij*: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij : 27.00.01. Kyi'v: B.v.
9. Ivanova, O.A. (2010). *Literaturno-mystec'ka periodyka v social'no-komunikacijnomu prostori Ukrai'ny pochatku XXI stolittja*: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.01. Kyi'v: B.v.

¹ Бутиріна, М.В. (2009). *Мас-медіа як середовище створення та функціонування стереотипів масової свідомості*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01 Київ, 25.

² Олтаржевський, Д.О. (2014). *Корпоративні медіа як інструмент соціальних комунікацій*: автореф. дис ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.06. Київ.

10. Kolisnyk, Ju.V. (2013). *Zhurnal'na periodyka URSS (1950-1980 rr.) u formuvanni suspil'noi' svidomosti*: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.04. Kyi'v.
11. Kravec, V.N. (2000). Formirovanie informacionnoj kul'tury. *Distancionnoe obrazovanie*, 4, 35-37.
12. Krajnikova, T.S. (2015). *Kul'tura mediaspozhyvannja v Ukraini: aktual'nyj stan i mehanizm formuvannja*: avtoref. dys... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.01. Kyi'v: B.v.
13. *Kul'turologija. XX vek. Jenciklopedija* (1998). Sankt-Peterburg: Universitetskaja kniga; OOO «Aletejja».
14. Oltarzhevs'kyj, D.O. (2014). *Korporatyvni media jak instrument social'nyh komunikacij*: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.06. Kyi'v: B.v.
15. Paryms'kyj, I.S.(2013). *Nacional'na presa – suspil'na dominanta informacijnogo prostoru demokratychnoi' derzhavy*: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.01. Kyi'v.
16. Suprun, L.V. (2013). *Komunikacijna systema "Literaturno-Naukovogo Vistnyka" ("Vistnyka")*: movnomenal'ni determinanty: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.04. Kyi'v.
17. Ul'janovskij, A.V. (2005). *Mifodizajn: kommercheskie i social'nye mify*. Sankt-Peterburg: Piter.
18. Chekmyshev, O.V. (2012). *Monitoryng ZMI v systemi social'nyh komunikacij: istoryko-teoretychnyj ta pragmatychnyj aspekt*: avtoref. dys ... d-ra nauk iz social'nyh komunikacij: 27.00.01. Kyi'v: B.v.

Nadiia Bilan, PhD in Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

ESSENTIAL FEATURES OF SOCIAL COMMUNICATIONS

The article describes essential features of social communications in information society. It analyzed conceptual approaches to social communications in modern scientific researches. The author represented main functions of social communications. The primary focus of the article is on virtualization domination on all social levels: personal, group and social.

Modern social communications make circumstance changes without interruption, that's a reason for destroying of old social communication models and formation of new social communication models. This is a social problem which solution will be the reason of social values transformation and new social communication system formation in the age of globalization.

Key words: information society, communication, social communications, knowledge, information, integration, globalization.

The problem definition. Information society evolution may be presented as continuous process of intercourse social transformation. This intercourse was caused by objective historical rules of society development and changes in features of social interaction that related to information and communications technologies beginning and their development.

Information and communications technologies has become an integral part of every person's live, because they provide creation, saving, processing of information and access to information¹. Fast moving social transformations in any society and in any person need rethinking of many information and postindustrial society aspects, that has been done in studies of D. Bell, M. Castels, E. Toffler, F. Webster.

Communication problems have become the main topic of studies with special features of modern society civilizational development. Nowadays the main attention pays to social communications analysis in information society.

Research and publication analysis. Social communications researches in information society present only several aspects of this complex phenomenon, there are foreign scientific efforts among these researches (L. Baker, W. Badd, S. Verba, G. Lassuell, E. Masiudi, A. Sokolov, A. Leontjev, O. Gnatjuk, Ju. Budantsev, V. Smetana, A. Shyrokanova) and several Ukrainian scientific research results (E. Makarenko, V. Rizun, V. Ivanov, G. Pocheptsov, V. Shkljar, O. Zernetska, O. Kholod, V. Bebyk, V. Demchenko, T. Kolesnikova, N. Dniprenko, K. Glubochenko, I. Devterov, N. Kostenko, N. Zrazhevskia, L. Veretska, O. Kurban, E. Romanenko, A. Shelestova and others).

At the same time previous and modern researches analysis shows that there is a lack of complex researches about social communications in Ukrainian science, that's why systematic approach of this problem is important for Ukrainian social communications theory and practice.

The object of the article is to depict main features of social communications in the information society.

The task of the article is to characterize main features of social communications, to analyze conceptual approaches to social communications in modern researches, to depict main functions of social communications.

The methods of analysis. The descriptive, the comparative and the systems analysis methods were used in the article.

The ventilation results. Ukrainian scientist V. Bebyk underlines that a social sphere, composed of social and political, social and economic spheres and mental and intellectual sphere of the society, needs implementation of some measures of social life self-organization and self-management for the purpose of its entirety and control preservation. The author lays the emphasis that in this context social communications are a special informational and communicational sphere of public life that has social

¹ Степанова, Л.О. (2011). Трансформації процесу комунікації в умовах становлення інформаційного суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 45, 205-210. <http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_45_205.pdf> (2015, December, 02).

features and joins all components of social sphere (political, economic and intellectual) and structures selected public activity (political, economic or intellectual). V. Bebyk reviews social communications as a process of deliver, processing and perception of social information, and this process is realized by the subjects and the objects of the public sphere¹.

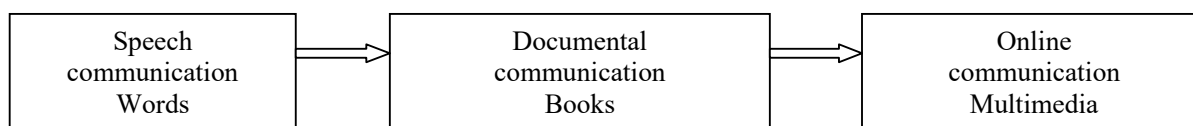
The author also says that this social communication process takes place during multifeature and split-level social information sharing (if there is a person in this process, it gets social features) between political, economic and intellectual public spheres and their certain structures. The scientist proves that social and political communications are essential for social and political systems.

For example, V. Demchenko confirms that nowadays virtualization dominates on all social levels: personal, group and public.

The scientist thinks, that the steady and external reality has become social and historic reality by virtue of the selected institutes system. People's subtraction from this reality was an act of their social self-fulfillment and social self-definition. Last decades transfiguration of this reality into virtual reality makes a person to life not in the world of things, but in the world of visibility. The scientist concludes that relations between people have a form of relations between images in increasing frequency. This situation causes to characteristics of the old and new social organization types through the dichotomy "real-virtual"².

The scientific work "The university library on the modern stage of the social communications development" by Ukrainian researcher T. Kolesnikova is to be noted. The author underlines that social communications evolution is connected with culture evolution which is determined with dominate standards and cultural contexts fixation, saving and extension methods in the society³.

T. Kolesnikova shows directions of these communications in such way:

T. Kolesnikova determines the modern epoch as a transition period from the documental communication and book culture era to the online communication and multimedia era. Public transition to this epoch, the scientist says, is built on a union of two parallel processes going during all period of the civilization development. The first process is constant growing of information significance that is essential for public life support. Also this process includes information increase in volume. The second process is based on improvement of technologies of information fixation, saving and its extension⁴.

V. Rizun, Ukrainian scientist, thinks that communicational relations between the government and society are one of the aspects of social communications policy. The author says, that the most important thing in social communications understanding is "the institutalization of contacts between communicative subjects. It means that the natural feature of "communication" people under certain specific conditions is realized, regulated and organized by the people. This function begins its institutalization. This means that new centers, services, departments, institutes, which help to put it on technological and industrial level, appear. And when it comes, we should say not only about communication, but we should say about social communication as a form of organized communication and strategic communication, where we have certain planning and coordination of activities. In this case, the author says, we have to have some government authorities which will bear responsibility for communication organization and its intitutalization"⁵.

In this context we should pay attention to N. Dniprenko's researching, in which the author separates four equal levels of intercommunion between the government and the society: information, consultation,

¹ Бебик, В.М. (2010). *Соціальні комунікації та їх роль у функціонуванні суспільної сфери*. Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 7.

² Демченко, В.Д. (2010). *Соціальні комунікації в умовах інформаційного суспільства: парадокси розвитку*. Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 35.

³ Демченко, В.Д. (2010). *Соціальні комунікації в умовах інформаційного суспільства: парадокси розвитку*. Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 35.

⁴ Колесникова, Т.О. (2010). *Університетська бібліотека на сучасному етапі розвитку соціальних комунікацій*. Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 47.

⁵ Різун, В.В. (2009). *Поняття про соціальні комунікації в системі взаємозв'язків влади з громадськістю*. Запровадження комунікацій у суспільстві. Київ: ТОВ «Вістка», 9-11.

dialogs and partnership. So information sharing is an important and compulsive part of all steps in any decision process. With regard to consultation, this process, the author proves, needs public thoughts studying by the government. Those public thoughts can deal with any public life questions. Thoughts of different interested parties should be taken into account during making a decision. Any party can instigate a dialog which can be constant or concrete. N. Dniprenko has marked a constant dialog (two-way communication which goal is to achieve regular exchange of ideas) and a concrete dialog (it leads to getting one common recommendation, strategy or a draft law). And the last level is partnership that indicates joint responsibility in the process of making a decision. N. Dniprenko's statement, that the communication problem of the government and the society is not only in information giving, but every party has a lack of hearing skills, is true.

K. Glubochenko in the analysis makes structural analysis of social communications in the government control system according to features of their orientation¹. The researcher pays attention to peculiarities of external communications and intercommunications in the bodies of state authority and marks the ways for following studies of this problem in the government control system. On the basis of R.-J. Shwartsenberg's studies K. Glubochenko marks such social and communicative channels which are distinctive for the system of government control: communication with a help of informal channels; communication by organization; communication with a help of mass media.

We agree with K. Glubochenko's thought that R.-J. Shwartsenberg's has only given the characteristic of external ways of social communication which go from the body of state authority to the society without any stops on inner social and communicative context of the management behavior.

Also K. Glubochenko, referring to N. Dragomyretska's researches, notices that there are two main scientific approaches to communication and information in the government management study: the first approach, characterized with the inner-organizational communication aspect, is relations between structural elements of making decisions; and the second approach in the external communications aspect is sharing information about inner activities².

We can't fail to agree with N. Dragomitetska's thought that external communications in the government management are some reflections of inner communications: their methods, strategies, tools and forms are the same. For example, speeches, proclamations, proposals, information sharing, studying, negotiations and running events. Effective inner communications on all routes (from up to down and from the bottom upwards) are one of the main tasks of any organization.

I. Devterov³ considers that social communications are the main communicational channel in the cyberspace. The investigator marks such peculiarities of social communications: public character and frankness; limited and controlled access to mass media; mediation of parties' contacts; some "inequality" in relations; a quantity of message recipients.

The author comes to the conclusion that the concept "social communication" is used for describing of production process and sharing messages by TV, radio, printed press, cinema, Internet and so on. In addition mass media hold a middle in-between position in the communicative chain "a sender – a channel – a receiver of the message". In the Internet social communication is actualized by virtue of users' adaptation to the knowledge system, their skills to use their knowledge as a social product and their skills to integrate in the global communicative space⁴.

Special approach to social communications understanding was given by V. Dobryvechir. The author focuses attention on the scientific communication that is important for society. This kind of communication support ideas sharing between scientists, and that brings new knowledge to birth, creates new ideas,

¹ Глубоченко, К.О. (2011). Класифікація соціальних комунікацій у системі державного управління за ознаками їх спрямованості. *Актуальні проблеми державного управління*, 1, 353-360. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_1_43> (2015, July, 05).

² Глубоченко, К.О. (2011). Класифікація соціальних комунікацій у системі державного управління за ознаками їх спрямованості. *Актуальні проблеми державного управління*, 1, 353-360. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_1_43> (2015, July, 05).

³ Девтеров, І.В. (2011). Характер соціальної комунікації в мережі Інтернет. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*, 3, 66-73. <<http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/521>> (2015, September, 13).

⁴ Девтеров, І.В. (2011). Характер соціальної комунікації в мережі Інтернет. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*, 3, 66-73. <<http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/521>> (2015, September, 13).

technologies, makes progress, and society achieves a new development level. The author says that frequency of scientific publications is very important for scientific communications, because this frequency gives an opportunity to know if those publications accomplish one of the most important functions – a communicative function¹.

Among various forms of communication scientists distinguish scientific publications. A scientific magazine as a communicative model is over 300 years old, and during this period it has traveled the long way of development and transformation, given a birth for a modern form of a scientific magazine. This form is changing now and will change in future because of the constant society evolution.

A. Shyrokanova's thought, that new communication forms using changes ways of information sharing, discussion, its reviewing, publication and data and results archiving, is true. New communication forms need scientists' active role in the sharing of their scientific works, and informal online provision of information about course and results of researches. As distinguished from mass communication, scientific communication developed from the line-written communication to to hypertext communication. This feature supported building of new online communication channels².

Taking all the aforesaid into consideration, we can say that new communication forms play the great role into the modern information society.

But A. Shelestova after the complex scientific research of Ukrainian and foreign learned treatises draws conclusions that social communications are a basic component of information production and an important factor of progress in any bailiwick and social life sphere. Social communications actively affect on the education sphere, processes of educative information changing between teachers and students; new technologies, channels and tools, which help formation of new informational and educative circumstance in a higher education institute, appear³. Development, implementation and using of informational and communicative technologies in the processes of educative information changing determine formation of informational and educative circumstance in the modern higher education institutes, because interpenetration, interinfluence and integration of information and communication take place. Nowadays any processes of educative information processing can't be done without communication media of a higher education institute.

Nowadays the basis of communication is a process of its changing with a help of informational and communicational technologies. Scientific and technical progress development of computer engineering and informational and communicational technologies is an impulse for global informatization of higher education. Actively being adopted to higher education, new informational and communicational technologies essentially change previous stereotypes and policies in relations between subjects and their groups in a modern higher education institute⁴.

For example, R. Vladimirska in her research places greater focus on such fact, as nowadays in Ukraine there is a lack of specialized publications which observe a complex of book publishing industry components in the context of social communicative sphere. Ukrainian book publishing remains short of foreign book publishing not only upon statistical indicators. It is necessary to have some problem-oriented specialized publications which will unite all Ukrainian and foreign progress in the printing sphere and give complete and detailed description of the publishing process⁵.

V. Rizun, for example, considers that social communications as a scientific branch comprises such scientific specialties: library and bibliological science, journalism, publishing and editing, and applicative social and communicative technologies, and social informatics, document science.

¹ Добривечір, В.О. (2013). Цільове призначення та періодичність наукових видань із соціальних комунікацій в Україні. *Держава та регіони. Соціальні комунікації*, 1, 136-139. 139. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2013_1_29> (2015, December, 10).

² Широканова, А.О. (2013). *Научная коммуникация в информационном обществе: социологический анализ*: автореферат канд. соц. наук: 22.01.01. Минск. <<http://www.library.univer.kharkov.ua/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:764385/Source:default>> (2015, April, 10).

³ Шелестова, А.М. (2015). Соціальні комунікації як базовий компонент інформаційно-освітнього середовища ВНЗ. *Молодий вчений*, 7 (22), ч. 2, 159-162.

⁴ Шелестова, А.М. (2015). Соціальні комунікації як базовий компонент інформаційно-освітнього середовища ВНЗ. *Молодий вчений*, 7 (22), ч. 2, 159-162.

⁵ Владімірська, Р.Л. (2012). Книговидавництво в системі соціальних комунікацій: стан висвітлення проблеми. *Наукові записки [Української академії друкарства]*, 4, 8-15. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2012_4_4> (2015, November, 20).

It should be emphasized that V. Rizun in the scientific work “The essay to the methodology of social communications researches” says that it’s necessary to consider social communications as artificially created, but scientific pointed ways, methods, tools, principles of interaction which create communicative networks. These networks are essential for providing social communications. And it’s necessary to mark any form of social communication out from communication itself as people’s natural social interaction function. It’s reasonable to compare people’s natural communication (and these people don’t control their communicative activity, but use it) with work, connected with supporting of ways, methods, tolls for communication in the society, and for setup and approval of social intercourse. Work with communication becomes a part of business. It get an engineering and manufacturing form. A large communicative industry is made in the country and on the state-by-state basis. This is the great reason for staff training, labour conditions organization. It also provides for management of communicative activities and development of professional topic-based knowledge system”.

In view of the foregoing, we can say that scientists’ focus of interest connected with social communications problems constantly increases. This is shown by scientific researches of conceptual approaches to social communication in the information society.

Conclusions. Social communications play a great role in social life. They make conditions for supporting informational and whole social sphere.

The dynamics of scientific investigations in the sphere of social communications problems shows evolution in perception of this concept as understanding of features which are given for a person and defined with their social level to declaration of social communications as a key element of public reality, a complex formation which is characterized with a help of different features: political, ethnic, religious, social and so on. Social communications evolution is related with culture evolution.

References

1. Bebyk, V. (2010). *Sotsialni komunikatsii ta jikh rol u funktsionuvanni suspilnoji sfery (2010). Biblioteka VNZ na novomu etapi rozvytku sotsialnykh komunikatsij*. Dnipropetrovsk: Vyd-vo Makovetskij.
2. Vladimirskaya, R. (2012). Knyhovydannja v systemi sotsialnykh komunikatsij: stan vysvitlennja problemy. *Naukovi zapysky [Ukrainskoji akademii drukarstva]*, 4, 8-15. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2012_4_4> (2015, November, 20).
3. Glubochenko, K. (2011). Klasifikatsija sotsialnykh komunikatsij u systemi derzhavnoho upravlinnja za oznakamy jikh sprjamovannosti. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnja*, 1, 353-360. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_1_43> (2015, July, 05).
4. Devterov, I. (2011). Kharakter sotsialnoji komunikatsii v merezhi Internet. *Teorija i praxtyka upravlinnja sotsialnymi systemamy: filosofija, psykhologija, pedagogika, sotsiologija*, 3, 66-73. <<http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/521>> (2015, September, 13).
5. Demchenko, V. (2010). *Sotsialni komunikatsii v umovakh informatsijnogo suspilstva: paradoksy rozvytku. Biblioteka VNZ na novomu etapi rozvytku sotsialnykh komunikatsij*. Dnipropetrovsk: Vyd-vo Makovetskij.
6. Dobryvechir, V. (2013). Tsiljove pryznachennja ta periodychnist naukovykh vydan iz sotsialnykh komunikatsij v Ukraini. *Derzhava ta regiony. Sotsialni komunikatsii*, 1, 136-139. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2013_1_29> . (2015, December, 10).
7. Kolesnikova, T. (2010). *Universytetska biblioteka na suchasnomu etapi rozvytku socialnykh komunikatsij. Biblioteka VNZ na novomu etapi rozvytku sotsialnykh komunikatsij*. Dnipropetrovsk: Vyd-vo Makovetskij.
8. Pocheptsov, H., Dniprenko, N. (2012). Komunikatsija v organakh vlady: problemy, prychny I naslidky. Komunikatsija. Zbirka z pytan' komunikatsii u suspilstvi. *Vlada. Media. Suspilstvo*, 2. March. Kyiv: Vydavnytstvo «K.I.S.».
9. Pizun, V. (2009). *Ponjattja pro sotsialni komunikatsii v systemi vzajemozv'jazkiv vlady z hromadskistju. Zaprovadzhennja komunikatsij u suspilstvi*. Kyiv: TOV «Vistka».
10. Pizun V. Nacherky do metodologii doslidzhen' sotsialnykh komunikatsij. <http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf> (2012, April, 03).
11. Stepanova, L. Transformatsii protsesu komunikatsii v umovakh stanovlennja informatsijnogo suspilstva. *Humanitarnyj visnyk ZDIA*, 205-210. <http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_45_205.pdf> (2015, December, 02).
12. Shelestova, A. (2015). Sotsialni komunikatsii jak bazovyj component informatsijno-osvitnjoho seredovyshchja VZN. *Molodyj vchenyj*, 7 (22), part 2. July, 159-162.
13. Shyrokanova, A. (2013). *Nauchnaja komunikatsija v informatsionnom obshchestve: sotsiologicheskij analiz: avtoreferat kand. sots. nauk: 22.01.01*. Minsk. <<http://www.library.univer.kharkov.ua/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:764385/Source:default>> (2015, April, 10).

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

Sergiy Riznyk, PhD in Law

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

THE REFORM OF CONSTITUTIONAL JUSTICE IN UKRAINE: MODERN STAGE

The article draws attention to improvement of constitutional justice in Ukraine by the means of constitutional reform, in particular, there are analyzed innovations proposed by the draft law on justice, the draft law on deputies and judges immunity and the draft law on the decentralization of power. This article contains a detailed assessment of the proposed legislative innovations and the potential constitutional and legal consequences of their implementation. Though there are discovered certain shortcomings that generate threats to proper implementation of the constitutional justice exceptional tasks, a number of progressive advantages of the draft laws are allocated. Thus, it is concluded that if developed observations were taken into account and research activities were subordinated to the relevant needs of society and actual challenges of today, there would be conditions necessary for achievement in Ukraine of the long expected environment of a real constitutionalism, legal, democratic and fair state.

Key words: constitutional justice, the Constitutional Court of Ukraine, legal understanding of the constitutional jurisdiction, constitutional reform process, draft amendments to the Constitution of Ukraine.

Introduction. So as to develop coordinated proposals for amendments to the Constitution of Ukraine with the involvement of representatives of different political forces, public, domestic and international organizations, and to promote social and political consensus concerning improving the constitutional regulation of social relations in Ukraine, on the 3rd of March, 2015 there was established Constitutional Commission as the President of Ukraine special subsidiary body¹.

One of the results of the Commission's activity has become the draft amendments to the Constitution of Ukraine regarding justice², in particular a number of proposals related to the improvement of constitutional justice in Ukraine. In general, it should be noted concerning this part of the draft law that the amendments proposed by the Constitutional Commission are necessary, constructive, balanced and systemic. Along with that, some provisions of the draft contain certain shortcomings and therefore, in view of the fact that the final decision on its finite wording to be submitted to the Supreme Council Ukraine by the subject of constitutional initiative - the President of Ukraine has not been formed yet, the below mentioned observations and conclusions may be taken into account at any of the following stages of the draft adoption.

Furthermore, it should be appreciated that an important objective of constitutional reform, in addition to the amendments to the Constitution direct developments, is to ensure a broad public and professional discussion of proposals for constitutional reform in Ukraine with the participation of leading experts in constitutional and other fields of law, in the social and political sciences spheres, public figures, representatives of non-government and international organizations.

The purpose of the article. This article is aimed at a scientific research and assessment of the state of constitutional justice reform in Ukraine and the role of the Constitution of Ukraine improving in this process. In order to develop substantiated conclusions and propose concrete provisions of the draft amendments to the Constitution of Ukraine a detailed analysis of the proposed legislative innovations and the potential constitutional and legal consequences of their implementation is needed.

¹ Указ «Про Конституційну Комісію» 2015 (Президент України). Урядовий кур'єр, 41.

² Проект змін до Конституції України в частині правосуддя, схвалений Конституційною Комісією та направлений до Венеціанської Комісії 2015 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Конституційної Комісії <<http://constitution.gov.ua/work/item/id/16>> (2015, December, 21).

The principal material. A positive fact to be considered is a high level of attraction of professional expert community to these amendments analysis and discussion, though not all representatives thereof are included to the composition of the Constitutional Commission. There is a reason to hope that this should significantly contribute not only to the quality of the draft law content, but will provide to the draft a support both in parliament and in society. Unfortunately, the importance of these circumstances has not been properly evaluated during the work on another essential project on amendments to the Constitution – on the state power decentralization. It became one of the reasons for the extremely negative resonance in regard to this draft prior approval by the Supreme Council of Ukraine process and for the lack of the legitimacy of the document that is highly required in such cases.

On the other hand, there should be appreciated an active position of most researchers who, basing on the accumulated during prior periods materials that significantly complement current knowledge in the field of the constitutional justice reform, propose to use such developments not only for the Constitution of Ukraine amending, but for future organizational and legal support of judicial reforms in Ukraine as well. Therefore, among the representatives of the constitutional law science in this context should be highlighted the works of such scholars as M. Koziubra, V. Musiyaka, A. Selivanov, I. Slidenko, V. Fedorenko, S. Shevchuk.

However, we should recognize that a number of scientific papers on the issues of justice reform in general and of constitutional justice in particular, are too theoretical in nature and hardly can be useful for solving of the specific problems occurring at the present stage of legal improvements Ukraine. In the opinion of I. Slidenko, in the analytics of the constitutional law there already is noted a surprising feature of the overwhelming majority of studies related to constitutional control, - they are referred to the essential, but not to the proper. Constitutional control is undergoing a certain sort of brutal mystification - instead of a search for the optimality authors restrict themselves to various kinds of statements that are usually based on the extracts from the national legislator works.¹

Therefore, it is necessary to gradually deviate from the habit to focus the scientific works, based solely on scholars' personal interests, but to subordinate research activities to the relevant needs of society and acute challenges of today. Moreover, the adaptation of national idea of constitutional control in Ukraine has been conceived as an instrument of democratization of new independent state based on the rule of law, independence, collegiality, equality of the judges, transparency, full and comprehensive review of every case and validity of its decisions. Each of these principles had to guarantee the high authority of the Constitutional Court of Ukraine as the main tool of its effectiveness within the mission on the rule of Constitution of Ukraine throughout the state establishment.

In the meantime, the practice of these principles implementation, as in many other areas of public life in Ukraine, is not always consistent with their declared provisions. Among more than 300 decisions and conclusions adopted during the Constitutional Court of Ukraine existence, only few of them have made a significant contribution to the establishment of democracy and constitutionalism ideals in Ukraine. Along with this, a number of the sole body of constitutional jurisdiction acts have an ambiguous effect on the process of the Ukrainian state building, and some of them became one of the key factors that led to the Revolution of Dignity 2014 and military and political processes that followed.²

In this regard, it appears reasonable and necessary to provide an analysis of the proposed amendments to the Constitution of Ukraine that hold forth many hopes.

It is proposed to remove from the text of the Chapter VIII of the Constitution ("Justice") the rules devoted to regulation of the relations connected with the Constitutional Court activities. This proposal indicates a change in the fundamental positioning of the sole body of constitutional jurisdiction and granting it an additional special status that may not be covered by the scope of one of the government "branches". This amendment shall be evaluated as plausible, since it is logically conditioned by the essential difference in the legal nature both of general jurisdiction courts and the Constitutional Court and of judges of these public institutions.

However, it is proposed to present the Article 147 of the Constitution of Ukraine in the new edition, in particular to remove the provision that the Constitutional Court of Ukraine is the sole body of constitutional jurisdiction in Ukraine. Perhaps indicated proposal is one of the most significant

¹ Сліденко, І.Д. (2010). *Феноменологія конституційного контролю. Генеза, природа і позиціонування в контексті аксіологічних, епістемологічних, праксіологічних, синергетичних аспектів*. Київ: Істина, 10.

² Різник, С., Федоренко, В. (2015). Поновлення авторитету Конституційного Суду України як запорука ефективного функціонування держави. *Право України*, 5, 97-110.

shortcomings of the draft law. Although the idea to exclude the Constitutional Court from the judiciary system is logical and prudential, it does not take into account all possible negative practical implications, including its content incorrect understanding by the subjects of law enforcement that, by contrast, may lead to unnatural duplication of functions of general jurisdiction courts and the Constitutional Court.

Relevant concerns, even without above mentioned amendments, have been already expressed by the eminent constitutional and legal science and practice representatives. The adoption of such innovations may generate additional superfluous confusion in constitutional legal understanding of the constitutional jurisdiction exclusiveness, as well as lead to the cases of the general jurisdiction courts competence overriding.

In this regard, it would be appropriate to cite an excerpt from the dissenting opinion of Judge M. Melnyk regarding the opinion of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the compliance of the draft law on amending the Constitution of Ukraine on state power decentralization with the requirements of Articles 157 and 158 of the Constitution of Ukraine. Thus, in this dissenting opinion it is reasonably stated the following: “The draft law proposes to provide the prefect with a right to void the acts of local governments for reasons of non-compliance with the Constitution of Ukraine “with simultaneous appeal to a court”. Therefore, the draft law stipulates that the examination of this prefect’s appeal will be carried out by the general jurisdiction court ... This implies that proposed amendments to the Constitution of Ukraine oblige the general jurisdiction courts to verify the local government acts for compliance with the Constitution of Ukraine at the prefect’s initiative. ... The Constitution of Ukraine grants to the general jurisdiction courts sufficient powers to apply the Constitution provisions directly even though the operation of current but illegal law or other normative act. However, the Fundamental Law of Ukraine by no means allows the possibility of substitution of the Constitutional Court of Ukraine exclusive jurisdiction by the general jurisdiction courts authority”.¹

Other words, the removal of the provision on the exclusive affiliation of constitutional jurisdiction to the Constitutional Court of Ukraine would create additional threats to the proper implementation of the constitutional justice exceptional tasks and will lead to unpredictable consequences in the area of judicial enforcement.

At the same time the above mentioned does not diminish the positive aspects of the proposed Article 147 of the Constitution. For instance, in the case of its approval paragraph 1 will be laid out as follows: “The Constitutional Court of Ukraine decides on issues of the laws and regulations conformity with the Constitution of Ukraine, provides the official interpretation of the Constitution of Ukraine and exercises other powers in accordance with this Constitution”.

Apparently, this provision stipulates the removal from the Constitutional Court’s jurisdiction the power to officially interpret the laws that is flattering and non-controversial proposal since it reflects not only foreign practice, but meets the purpose and legal nature of the Court, more reasonably separates the objectives of parliament and constitutional justice.

While certain essential constitutional and jurisdictional issues are disregarded in the draft law, few philological improvements of the constitutional text that are of the less importance have gained excessive attention. For instance (not exclusively): instead of Article 148 wording “The Constitutional Court of Ukraine is composed of eighteen judges of the Constitutional Court of Ukraine.” it is propose to set forth: “The composition of the Constitutional Court of Ukraine includes eighteen judges of the Constitutional Court of Ukraine”. Apparently, the substantive difference between these texts may hardly be traced.

In terms of the necessity to find critical for the future of the state and all the Ukrainian people solutions for national constitutional improvement, these amendments reduce awareness of the importance and value of the current stage of state building process, distract attention of experts and all interested active citizens from priority objectives of actual constitutional system of Ukraine reformation. It is essential to keep in mind the need to refrain from unnecessary changes to the Constitution at least on the basis of the norms of paragraph 2, Art. 158 of the Constitution of Ukraine stating that the Supreme Council of Ukraine shall not amend the same provisions of the Constitution of Ukraine twice during the term of office. Therefore, in cases of actual necessity of essential changes to the Fundamental Law implementation, the Ukrainian parliament will encounter risks of exclusively procedural obstacles for the constitutional

¹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади вимогам статей 157 і 158 Конституції України, № 2-в/2015 2015 (Конституційний Суд України).

improvement that will be caused by entirely secondary motives of lexical and grammatical correction of certain provisions of the Constitution.

Supplementation of the Art. 148 with the provision that “selection of candidates for the post of the Constitutional Court of Ukraine judge is carried out on a competitive basis in order defined by law” appears not to meet the sufficient constitutional level, especially as it does not generate any independent legal consequences. This issue may be completely resolved exclusively by the law.

One of the advantages of the analyzed draft law is the refusal to increase the minimum age for judges of the Constitutional Court to 45 years (as determined by the previous version and was subjected to criticism from the side of experts and the Venice Commission). Instead, in that wording there are remained increased requirements regarding the work experience of the candidate for the post of the Constitutional Court of Ukraine judge, that does not appear reasonable, in particular this article envisages that a judge of the Constitutional Court of Ukraine must be a citizen of Ukraine, who has reached forty years on the appointment day, has a law degree and experience of scientific activity in the legal field or professional experience as a judge or a lawyer for at least fifteen years, currently resides in Ukraine for the last twenty years and speaks the state language.

It is important to realize that the highest level of professionalism is difficult to measure by formal or age criteria. Formal restrictions should become only the minimum confirming a necessary level of outstanding that is the basis of the search for prominent, and what is more significant – authoritative, representatives of science and field of constitutional law so as to perform the honorary functions of the Constitutional Court of Ukraine judges¹.

A significant advantage of the draft law is the amendment to the Art. 149 of the Basic Law, according to which a judge of the Constitutional Court of Ukraine may not be detained or maintained in custody until the conviction by a court without the consent of the Constitutional Court of Ukraine, except his detention during or immediately after committing the crime.

Removing this issue from the of authority of the Parliament and the Supreme Council of Justice (as prescribed in the current Constitution of Ukraine) envisaged in the draft law regarding deputies and judges immunity, is a serious step towards strengthening of the independence of constitutional justice in Ukraine. In this respect, it is worth to support the constitutional provisions of Article 149 of the draft law that the judge of the Constitutional Court of Ukraine does not bear legal responsibility for voting in connection with the adoption of the Court decisions and providing his opinions, except for commitment of a crime or disciplinary offense. The State ensures personal security of judges of the Constitutional Court of Ukraine and their families.

The interim opinion of the Venice Commission on the Article 150 of the Constitution of Ukraine and determination of the relevant authorities’ normative acts as objects of constitutional control should be positively mentioned as well.

Moreover, it is proposed to supplement the Article 55 of the Constitution of Ukraine with a paragraph 3 as follows: “Everyone shall have the right to submit a constitutional appeal to the Constitutional Court of Ukraine on the grounds envisaged by this Constitution and in the manner prescribed by law”.

This amendment has required its regulatory consolidation long since, particularly at constitutional level, as the institute of the constitutional appeal is universal for the democratic states mean not only for the rights and freedoms of man and citizen protection, but also is an instrument strengthening the authority of the Constitution as a social agreement and the act of constituent power of the people in the interest of each citizen.

For the development of this provision the draft law envisages a new Article 151-1 that establishes: “The Constitutional Court of Ukraine decides on the constitutionality of the law of Ukraine at a constitutional appeal of the person who believes that the law of Ukraine applied when making the final judicial decision in her case contradicts to the Constitution of Ukraine. The constitutional appeal may be submitted if all domestic legal remedies have been exhausted”.

Undoubtedly, these fundamental constitutional provisions implementation would depend on its legislative continuation and therefore the extremely important task of the expert community is a qualitative

¹ Різник, С., Федоренко, В. (2015). Поновлення авторитету Конституційного Суду України як запорука ефективного функціонування держави. *Право України*, 5, 97–110.

work over the law on the legal status of the constitutional appeal, detailing the grounds and procedure for its submission to the Constitutional Court.

Although this observation at first sight may appear too formal, it is necessary to point out that from the perspective of legal technique the introduction to the text of the draft law of a paragraph 1-1 of Art. 150 of the Constitution is incomprehensible. In particular, the draft law on amendments to the Constitution of Ukraine (concerning the decentralization of power) specifies the following: "The authority of the Constitutional Court of Ukraine shall include: ... 1-1) at the request of the President of Ukraine resolution of the issue of the head's of the community, the community council's, district and regional councils' acts constitutionality;"

In this case it is important to avoid procedural errors, as if this paragraph is included into the draft law concerning the decentralization of power, it should be observed that this provision is excluded from the text of the draft law on justice that will be submitted to the Parliament. Indeed this draft law is already pre-approved by the Parliament and has all chances to be finally adopted in the current parliamentary session. As stated above, the Supreme Council of Ukraine during the term of office shall not amend the same provisions of the Constitution of Ukraine twice. Therefore if this norm is left in the text of the reviewed draft law, it may lead to unnecessary procedural difficulties, trigger conditions for pseudo-legal casuistic rhetoric of the constitutional reform opponents and even to initialization of the specified issue review by the Constitutional Court of Ukraine.

One more debatable proposal is a supplementation of the Article 151 of the Basic Law refined version with the following provision: "The Constitutional Court of Ukraine at the request of the President of Ukraine or at least forty five people's deputies of Ukraine provides opinions on the constitutionality of issues submitted for a national referendum on people initiative". Thus, the object of constitutional control over referendums is reduced to the referendums on people's initiative. However, under the Article 85 of the Constitution of Ukraine, the Supreme Council of Ukraine is entitled to assign all-Ukrainian referendums on issues determined by the Article 73 of the Constitution (the issues of the territory of Ukraine changing shall be decided exclusively by national referendum).

Instead, a constitutional narrowing of feasibility of one of the main forms of direct democracy (direct people's will expression) - referendums on people initiative - through the implementation of the previous constitutional review of issues submitted thereto would logically require the application of this approach to referendums on the territory of Ukraine changing as well. In the conditions of the current level of geopolitical tensions and threats to the national security of Ukraine, this constitutional innovation content would demonstrate more comprehensive and systemic vision of constitutional legislator. Therefore, the previous version of the article that is directed for interim opinion of the Venice Commission seemed more justified.

Article 151-2 of the draft law provides as follows: "Decisions and conclusions adopted by the Constitutional Court of Ukraine on matters foreseen in paragraphs 1 and 2 of Article 150, paragraph 2 of Article 151, Article 151-1 of the Constitution, are binding on the territory Ukraine, final and may not be contested".

Specified provision has to be improved, as besides the powers enshrined in the Constitution mentioned articles, the Constitutional Court provides an opinion on the compliance with the Constitution of Ukraine or laws of Ukraine by the Autonomous Republic of Crimea Parliament before the anticipatory termination of its powers by the Supreme Council of Ukraine (p. 28 of Art. 85), provides opinion on the observance of the constitutional procedure of investigation and the case of impeachment examination (Art. 111), provides an opinion on the draft law on the Constitution amendments conformity with the Articles 157 and 158 of the Constitution (Art. 159). Conclusions adopted on these cases are binding on the territory of Ukraine, final and may not be contested as well. The lack of indications on this fact in the specified draft is incomprehensible.

Conclusions. Summing up, it would be appropriate to agree with the opinion that in the study of the constitutional control an element of consistency is essential. Paraphrasing Gumilev, it may be stated that each institution in the state is both the system and the system element. As a system, it supports own functional parameters, performs the necessary conditions for all stages the existence. As an element of a higher order, it meets the needs of the system and thus obtains a right to exist¹.

¹ Сліденко, І.Д. (2010). *Феноменологія конституційного контролю. Генеза, природа і позиціонування в контексті аксіологічних, епістемологічних, практиологічних, синергетичних аспектів*. Київ: Істина, 10.

Certainly, the outlined remarks on the draft amendments to the Constitution of Ukraine regarding constitutional justice in by no means shall claim to be exhaustive systematic or indisputable, however this study results may become a good incentive for the continuation of the encircled issues analysis so as to provide a contribution for achievement in Ukraine of the long expected environment of a real constitutionalism, legal, democratic and fair state.

References

1. *Okrema dumka suddi Konstytutsijnogo Sudu Ukrainy Melnyka M. I. stosovno Vysnovku Konstytutsijnogo Sudu Ukrainy u spravi za zvernenniam Verkhovnoyi Rady Ukrainy pro nadannya vysnovku shchodo vidpovidnosti zakonoproektu pro vnesennya zmin do Konstytutsiyi Ukrainy shchodo detsentralizatsiyi vlady vymogam statey 157 i 158 Konstytutsiyi Ukrainy, № 2-v/2015, KSU 2015.*
2. *Proekt zmin do Konstytutsiyi Ukrainy v chastyni pravosuddya, shkhvalenyi Konstytutsiynoyu Komisiyeyu ta napravlennyi do Venetsianskoyi Komisiyi 2015 (Verkhovna Rada Ukrainy). Ofitsiynyi sait Konstytutsiynoi Komisii* <<http://constitution.gov.ua/work/item/id/16>> (2015, грудень, 21)
3. Riznyk, S., Fedorenko, V. (2015). Ponovlennya avtorytetu Konstytutsijnogo Sudu Ukrainy yak zaporuka efektyvnogo funktsionuvannya derzhavy. *Pravo Ukrainy*, (5), 97-110.
4. Slidenko I. D. (2010). *Fenomenologiya konstytutsijnogo kontrolyu. Geneza, pryroda i pozytsiyuvannya v konteksti aksiologichnykh, epistemologichnykh, praksiologichnykh, synergetychnykh aspektiv*. Kyiv: Istyna.
5. *Ukaz "Pro Konstytutsiynu Komisiyu" 2015 (Prezydent Ukrainy). Uryadovyi kurier.*

Sergiy Stefanov, PhD in Law

Odesa district administrative court, Ukraine

SOME ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF THE PROJECT “ELECTRONIC COURT” DURING ITS IMPLEMENTATION IN THE LEGAL PROCEDURE OF UKRAINE

The article deals with the process of legal regulation of introduction of advanced achievements in the field of modern information technologies in the Ukrainian judicial system. Some legal acts regulating process of using “E-court” proceedings in Ukraine are chronologically analyzed. The concept of the “E-court” is given in terms of its content. Taking into account the novelty of the issue, having studied the problems of legal regulation of the pilot project of the “E-court”, the author concludes the need for changes and amendments to the procedural legislation of Ukraine.

Key words: Electronic court, information technologies, reforming, Ukraine, legal regulation, project, legal procedure, Information court systems, Fiscal service, Executive service, Customs authorities, implementation, USAID, courts of Ukraine, national Justice.

The information technologies more and more actively at this time are integrated in Ukrainian business environment, becoming single unit with it, not leaving without attention modern information technologies and legal community of Ukraine. During recent years the practitioners of legal procedure sphere and scientists more often talk about the necessity of implementation of modern information technologies into the activity of the courts, by means of increase of the level of computerization and efficiency of the computers’ use in the activity of the courts; creation of the information systems and resources, which ensure the increase of the efficiency of records management in courts, as well as expansion of the list and improvement of the quality of interactive services, which are rendered to the sole proprietors and population; increasing the level of computer literacy and improvement of practical skills of judges and court employees as to the use in the work of modern computers engineering and informational technologies; ensuring information safety, safe documents circulation in the courts system.

On May 20, 2015 by the Decree of the President of Ukraine No. 276/2015 “The strategy of reforming judicial system, legal procedure and related legal institutions for 2015 – 2020”¹ was approved.

The purpose of the given strategy is the determination of the priorities of reforming the judicial system, legal procedure and related legal institutions for practical realization of the supremacy of law principle and ensuring the functioning of judicial power. At that, main tasks of the strategy are fixed, namely: determination of the circle of problems and determination of their reasons, which should be eliminated by means of reforming the judicial system, legal procedure and related legal institutions; determination of the directions, measures and stages of reforming the judicial system, legal procedure and related legal institutions; ensuring due level of coordination and strategic planning of the reforming process; determination of the guidelines for the elaboration of corresponding plan of actions for the realization of the strategy, as well as expected results and indicators of realization of the judicial system’s reform, legal procedure and related legal institutions; increase of the degree of confidence of the society to the judicial authorities.

Taking into account the topicality of approved strategy and its vital necessity for the whole civil society of Ukraine, it is worth to mention the necessity of implementation of modern information technologies in the Ukrainian legal procedure taking into account already available best practices. Efficient activity of the courts of Ukraine in protection of rights, interests and liberties of citizens becomes the present requirement, taking into account existing possibilities and achievements in the field of application of information technologies, which permit in on-line mode at any convenient time for a participant of

¹ Указ о Стратегии реформирования судостроительства, судопроизводства и смежных правовых институтов на 2015 – 2020 гг. 2015 (Президент Украины). Официальный сайт Президента Украины.
<<http://www.president.gov.ua/ru/documents/2762015-19002>> (2015, September, 04).

judicial process to observe certain case.

In this direction the national Justice jointly with the scientists has certain achievements. Elaborations, proposals by Zheltukhin Ye., Posheliuzhna Zh., Protsenko M., Sakharova Yu.¹ are widely known in the circle of the specialists of legal procedure and discussed in Ukraine. Today Ukrainian legal procedure from theoretical vest practices, pilot projects and electronic document circulation passes to the implementation of the innovations in the field of information technologies.

The application of technical means of recording court sessions beginning from 2005², the use of the Automated system of court paper work and Automated system of court documents circulations in the work of courts, beginning from 1998, the Single register of court decisions, new method of participation in a court session in videoconference mode, introduced by the Law of Ukraine dated 04.07.2012 No. 5041-VI "On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the participation in a court session in videoconference mode"³ became practically the start for the introduction of modern information technologies in Ukrainian legislation. The next important and responsible stage has to be wide implementation into practice of the Ukrainian legal procedure of the best practices within the project "Electronic court".

The process of establishment and fulfilment of the "Electronic court" project in Ukraine is closely associated with the Law of Ukraine "On judicial system and status of judges"⁴, the Provision on the State Court Administration of Ukraine, approved by the decision of the Council of Judges of Ukraine dated October 22, 2010 No. 12⁵, by the Decision of the Council of Judges of Ukraine dated February 29, 2008 No. 38 as to the creation of the Single court information system⁶, being guided by the norms of which the State Court Administration of Ukraine introduced pilot projects as to the exchange of electronic documents between the court and participants of the judicial process.

The "The Electronic court" project developed by the State Court Administration of Ukraine jointly with the State Enterprise "Information Court Systems" gradually is being introduced in practice of the courts since the end of 2011⁷.

The most popular and already widely studied stage of this project is SMS. Its realization was facilitated by the absence in the procedural legislation of Ukraine of the obstacles, namely: in the Code of

¹ Желтухин, Е. Электронный суд становится доступнее. *Судебно-юридическая газета*. <<http://sud.ua/newspaper/2013/07/05/51423-elektronnij-syd-stanovitsya-dostupnej>> (2015, September, 01); Пошелюжная, Ж. (2014). Суд на «мыло». *Юридическая практика*, 4; Проценко, М. «Электронный суд» в Украине – скоро ли? <http://economics.lb.ua/state/2012/08/22/166804_elektronnij_sud_ukraine-skoro.html> (2015, September, 01); Сахарова, Ю. Все дела станут электронными, правосудие – круглосуточным, а участники процесса наконец забудут об очередях. <http://ZIB.COM.UA/RU/39442-VSE_SUDEBNIJE_DELA_TANUT_ELEKTRONNIMI_DISKII_NENUZHNIIMI_PRA> (2015, September, 01).

² *Наказ Про затвердження Інструкції про порядок фіксування судового процесу технічними засобами 2004* (Державна судова адміністрація України); *Наказ Про внесення змін до Інструкції про порядок фіксування судового процесу технічними засобами 2005* (Державна судова адміністрація України); *Наказ Про затвердження Інструкції про порядок фіксування судового процесу технічними засобами 2005* (Державна судова адміністрація України); *Наказ Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу 2012* (Державна судова адміністрація України). *Офіційний сайт Державної судової адміністрації України*. <<http://dsa.court.gov.ua>> (2015, September, 04).

³ *Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції 2013* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5041-17>> (2015, September, 04).

⁴ *Закон про судострій і статус суддів*, ст.ст. 145, 146, 147 (2010) (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 41-42, 43, 44-45, 529; *Рішення щодо створення Єдиної судової інформаційної системи 2008* (Рада суддів України). *Офіційний веб-портал Судова влада України*. <<http://court.gov.ua/969076/45742658258>> (2015, September, 01).

⁵ *Положення про Державну судову адміністрацію України 2010* (Рада суддів України). «Ліга:Закон» — всеукраїнський правовий портал. <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS14394.html> (2015, September, 02).

⁶ *Рішення щодо створення Єдиної судової інформаційної системи 2008* (Рада суддів України). *Офіційний веб-портал Судова влада України*. <<http://court.gov.ua/969076/45742658258>> (2015, September, 02).

⁷ Желтухин, Е. Электронный суд становится доступнее. *Судебно-юридическая газета*. <<http://sud.ua/newspaper/2013/07/05/51423-elektronnij-syd-stanovitsya-dostupnej>> (2015, September, 02).

Criminal Procedure and the Code of Civil Procedure of Ukraine¹. Since October 1, 2013 with the purpose of timely informing of the participants of judicial process on the time and place of examination of a case in local courts and general courts of appeal the order of sending by the courts to the participants of the process of the texts of judicial summons in form of SMS has been introduced. According to the information of the State Court Administration of Ukraine, now technical possibility of sending SMS is realized in all local courts and general courts of appeal. But it is used not by all, taking into account the absence of the declaration from the participants of the processes, taking into consideration for SMS to be sent to the participants of the process from the court, it is necessary to write in advance a declaration on the intention of receiving judicial summons in electronic form by means of SMS. For the analysis of the effectiveness of this stage of project the State Enterprise "Information Court Systems"² was engaged.

In pursuance of the order of the State Court Administration of Ukraine dated September 7, 2012 No. 105 "On realization of pilot project as to the exchange of electronic documents between the court and participants of judicial process"³ the work of the project "Electronic court" was commenced in Ukraine in such courts as Sviatoshynskyi district court of the city of Kyiv and Court of Appeal of Dnipropetrovsk region since October 15, 2012; the Economic Court of Vinnytsia region, Sevastopol Economic Court of Appeal, Kharkiv District Administrative Court, Kharkiv Administrative Court of Appeal since November 26, 2012. Besides, by this order Temporary regulations of exchange of electronic documents between the court and participants of judicial process were approved and it was noted that electronic documents shall be sent to the court simultaneously with the documents in paper form (hard copy), the list of which and order of sending is determined by corresponding procedural legislation of Ukraine.

Since January 10, 2013 on the basis of the order of the State Court Administration of Ukraine dated January 4, 2013 No. 3 "On amendments to the order of the State Court Administration of Ukraine dated 07.09.2012 No. 105"⁴ the list of the courts that participate in the project "Electronic court" was expanded. For the participation in the project the following courts joined: Holosiivskyi district court of the city of Kyiv, Darnytskyi district court of the city of Kyiv, Desnianskyi district court of the city of Kyiv, Dniprovskyi district court of the city of Kyiv, Obolonskyi district court of the city of Kyiv, Pecherskyi district court of the city of Kyiv, Podilskyi district court of the city of Kyiv, Solomianskyi district court of the city of Kyiv, Shevchenkovskyi district court of the city of Kyiv.

Since June 17, 2013 in accordance with the order of the State Court Administration of Ukraine dated May 31, 2013 No. 72 "On realization of the project as to the exchange of electronic documents between the court and participants of judicial process"⁵ as amended by the order of the State Court Administration of Ukraine dated June 14, 2013 No. 81, in all local courts and courts of appeal of general jurisdiction the order was introduced as to the exchange of electronic documents between the court and participants of judicial process in the part of sending by the court to such participants of procedural documents in electronic form, simultaneously with the hard copies of the documents. Publication on courts websites as well as information stands in the premises of courts of information notifications on the beginning of the action of project concerning the sending of electronic documents by the court to the participants of judicial process took place.

By June 17, 2013 the mentioned order was introduced in 15 courts of general jurisdiction. Since September 2015 two courts in Odesa region – Kyiv district court of the city of Odesa and Ovidiopol district court with material support of the US Agency for International Development (USAID) began introducing the system of electronic exchange of procedural documents in judicial procedure. The activity of the courts

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України, ст. 135 ч. 1 (2013) (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 9-10, 11-12, 13, 88; Цивільно-процесуальний кодекс України 2004 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 40-41, 42, 492.

² Пошелюжная, Ж. (2014). Суд на «мыло». *Юридическая практика*, 4, 23-29.

³ Наказ про реалізацію пілотного проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу 2012 (Державна судова адміністрація України). *Офіційний сайт Державної судової адміністрації України*. <<http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1052012>> (2015, September, 02).

⁴ Наказ про внесення змін до наказу ДСА України від 07.09.2012 № 105 (2013) (Державна судова адміністрація України). *Офіційний сайт Державної судової адміністрації України*. <<http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N32013>> (2015, September, 02).

⁵ Наказ про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу 2013 (Державна судова адміністрація України). *Офіційний сайт Державної судової адміністрації України*. <<http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N722013>> (2015, September, 02).

within the pilot project “Electronic court” is regulated by the norms of Temporary regulations of exchange of electronic documents between the court and participants of judicial process¹.

By their structure the Regulations determine the order of registration in the System “Electronic court”, work of the User in the System, submission by the User of electronic documents to the court, receiving electronic documents by the court; sending electronic documents by the court to the User.

The Regulations fix the notion of such terms as: e-mail; system of exchange of electronic documents between the court and participants of judicial process; participants of judicial process; System database; personal cabinet of the User; owner and administrator of the System.

The Regulations indicate that the submission of documents by the participants of judicial process to the court shall be carried out in electronic form, as well as sent to such participants of procedural documents in electronic form, simultaneously with the hard copies of the documents in accordance with the procedural legislation.

According to the Regulations the documents can be submitted to the court by the User and be sent to him by the court in electronic form only upon registration in the System, located on official website of the judicial authority of Ukraine. During the registration in the System the User shall obligatorily fill in special registration form. In the registration form the User shall obligatorily submit the specimen of electronic digital signature, which will be used during the correspondence with the courts in the System using e-mail. The System verifies the correspondence of the specimen of electronic digital signature submitted by the User, by means of sending automatic request to corresponding centre of certification of electronic digital signatures. The results of registration are added to the System database on the website of judicial authority and can be used by the Users and courts for sending procedural and other documents to each other.

The texts of procedural documents addressed to the court should be created by the Users by means of the template form placed in the System or by means of other text editor with subsequent transfer of created document in the template form and shall be signed by electronic digital signature.

Documents that are submitted as the proofs or other written materials, submitted by the User on his own or at the request of the court, should be converted in electronic form by means of scanning devices, taking into account the requirements thereto, namely that the documents should be scanned in black-and-white colour in Adobe PDF format (quality – 200 dots per inch (dpi) in order to preserve all authentic signs of validity, namely, graphical signature of the person, seal, angular stamp of the letterhead, other signs). The file size may not exceed 10 Mb. At the request of the court, documents and materials submitted in electronic form should be submitted by the persons, which participate in the case, in original.

Obligatory requirement fixed in the Regulations is that all procedural documents, which are sent to the court by e-mail, should be certified by electronic digital signature, in accordance with the Law of Ukraine “On electronic digital signature”².

Simultaneously with submitted electronic documents the User shall fill in electronic form of registration card of incoming correspondence, which will contain the information on the document requisites and will be registered in automated document circulation system of the court.

An employee of the court paperwork management service, responsible for receiving the documents in electronic form, reviews the documents that arrive to the court in electronic form, who has to make sure of the fact that the documents, which arrived to the documents submission system, are available for reading, addressed to the court, drawn up according to the Regulations, and makes the actions for drawing up and sending corresponding notification to the User. The rights of access to electronic documents, which arrived to the address of the court, shall be given to the judges, who conduct corresponding legal cases.

The court after drawing up and signing procedural document simultaneously shall send electronic copies of procedural document, certified by electronic digital signature of a judge, by e-mail to e-mail box of the participant of judicial process, if such a participant is registered in the System as a User. At that the receipt of electronic confirmation of the delivery of e-mail message to User’s e-mail box is textual confirmation of the fact of due notification of the User by the court.

Thus, analyzing the content of Temporary regulations of exchange of electronic documents between the court and participants of judicial process, its generality and necessity of improvement with insertion of

¹ *Тимчасовий регламент обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу 2015* (Державна судова адміністрація України). *Офіційний сайт Державної судової адміністрації України*. <<http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1052012>> (2015, September, 02).

² *Закон про електронний цифровий підпис 2003* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 36, 276.

additions should be noted. This explains the fact that taking into account already existing Automated system of court paper work and Automated system of court document circulation¹ which are used by the courts since 2011 to promising elaborations for the future State Enterprise “Information Court Systems” together with State Court Administration of Ukraine notes:

- sending statistical reports through Automated system of court document circulation upon signing with electronic digital signature;
- forming by the means of the State Court Administration of Ukraine and by the means of Automated system of court document circulation of bulletins and other consolidated reports;
- indexation of documents/cases and quick search by context;
- possibility of obtaining documents from the parties to the process in electronic form;
- payment for printout of text pages of materials received;
- codes concerning the necessity of receiving by the courts of electronic cases, which are signed with electronic digital signature;
- scanning all materials of the case during the registration;
- insertion of all procedural documents to electronic case;
- access of the parties of the case to the case through website;
- use of one program for all types of courts;
- centralized data storage.

By means of insertion of certain changes and improvement of the Provisions on automated system of court document circulation in the wording of 2010 the State Court Administration of Ukraine together with State Enterprise “Information Court Systems” certain mechanisms were partially implemented as to the use of information technologies, which to some extent are still in the process of improvement and are fixed in the Provisions on automated system of court document circulation, approved by the decision of the Council of Judges of Ukraine dated April 2, 2015². Especially, a series of important issues remain without necessary legal regulation, for example, those connected with the responsibility of the users of this system in the aspect of their consciousness; interconnection of the System with databases of state authorities and institutions, such like Fiscal Service, Registration authorities, Executive service, Customs authorities, etc...

The tendencies of the development of modern Ukrainian society and swift changes in Ukrainian procedural legislation testify that making the justice more accessible for citizens, accelerate the process of submission of documents and their receiving from the court, make cheaper judicial process both for the parties and for the state, is possible by means of introduction of modern information technologies, namely: introduction of the elements of the project “Electronic court”, which should be acknowledged as its purpose. A party in the case should not only be registered in judicial website and together with the suit to submit an application to the court on the wish to receive procedural documents in electronic form, as it is represented now on the sites of the State Court Administration of Ukraine and courts, but also to have the possibility of access, generally to all documents, which are in the court proceeding within specific case. As it seems to me, the exception are those documents, which contain the limitations of access thereto regulated by the current Ukrainian legislation, for example, contain the security classification “Classified information” or “Top secret”; materials of the cases, which are examined at closed judicial sessions.

Analyzing the possibilities of implementation of modern information technologies in Ukrainian legal procedure taking into account the best practice of the State Court Administration of Ukraine together with State Enterprise “Information Court Systems”, it is necessary also to determine the content of the notion “electronic court”, as the totality of elements of electronic information technologies used in judicial proceeding in addition to the document circulation system on hard copies, which permit to:

- accelerate the examination of the cases;
- make available to all participants of the judicial procedure legal procedures, documents and information;
- participate in the fulfilment of the process of documents movement both inside the court and from one court to another within the court proceeding;

¹ Рішення про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду 2010 (Рада суддів України). Офіційний веб-портал Судова влада України. <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS14346.html>(2015, September,02).

² Рішення про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду 2015 (Рада суддів України). Офіційний веб-портал Судова влада України. <<http://rsu.court.gov.ua/rsu/rishennya/rishennyaupdate>>(2015, September, 02).

- promptly notify and inform the participants of judicial processes on all changes in the production of a specific case;
- reduce time consumption for the transfer of information both by the judicial machinery, participants of judicial processes, and directly by the judge;
- on timely basis insert the information to electronic registers of court decisions;
- save the funds for the documents printout, their sending by mail service;
- limit abuses of various kinds on the part of courts officials;
- maximally use databases of state authorities and institutions.

The fulfilment of the mentioned tasks will help to carry out the control of the courts work, on the whole, and the activity of the judges, assistants and secretaries of judges, employees of courts offices, in particular.

It should be mentioned that the realization of the project "Electronic court" is the innovation, the results of which can really prove and contribute to its legislative regulation, in order to avoid inappropriate expenditures of time and funds, both during the examination of legal cases and during their preparation for examination. Therefore "Electronic court" should be considered not only within the limits of the relationship that exists between the court and participants of legal process, but more widely – this requires legislative regulation of the process of use of modern information technologies in the court work. The Provisions of the Laws of Ukraine "On Electronic digital signature", "On electronic documents and electronic documents circulation", Instructions for paper work in courts, Provisions on automated system of court document circulation and a series of other contain the regulation only of a part of legal aspects of the activity of "Electronic court". Simultaneously with the realization of the project "Electronic court" it is necessary to carry out the work for the elaboration of the project of the Law of Ukraine "On Electronic court".

Given the great number of positive aspects of the project "Electronic court" it is necessary to understand that it is impossible to substitute judicial process for "electronic" one, since only direct examination and study of original documents, evidences in the case, with equal participation of the parties gives the court the possibility to determine the legality or illegality of the claims of parties, the legality of the actions or inactivity of the defendant. At that only oral judicial process can permit the court to listen and estimate impartially and objectively the evidences and arguments of the parties. Therefore "electronic court", by now, taking into account the demand of successful functioning in such countries like Italy, Australia, Germany, Azerbaijan and Russia, at least, can still be only additional, convenient for all participants of the judicial process means of communication and getting information.

References

1. *Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy 2013* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 9-10, 11-12, 13, 88.
2. *Nakaz pro realizatsiiu pilotnoho proektu shchodo obminu elektronnykh dokumentamy mizh sudom ta uchastnykamy sudovoho protsesu 2012* (Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy). *Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy*. <<http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1052012>> (2015, September, 02).
3. *Nakaz pro vnesennia zmin do nakazu DSA Ukrainy vid 07.09.2012 № 105* (2013) (Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy). *Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy*. <<http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N32013>> (2015, September, 02).
4. *Nakaz pro realizatsiiu proektu shchodo obminu elektronnykh dokumentamy mizh sudom ta uchastnykamy sudovoho protsesu 2013* (Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy). *Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy*. <<http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N722013>> (2015, September, 02).
5. *Nakaz pro vnesennia zmin do Instruktii pro poriadok fiksuvannia sudovoho protsesu tekhnichnykh zasobamy 2005*. (Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy). *Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy*. <<http://dsa.court.gov.ua>> (2015, September, 04).
6. *Nakaz Pro zatverdzhennia Instruktii pro poriadok roboty z tekhnichnykh zasobamy fiksuvannia sudovoho protsesu 2012* (Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy). *Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy*. <<http://dsa.court.gov.ua>> (2015, September, 04).
7. *Nakaz pro zatverdzhennia Instruktii pro poriadok fiksuvannia sudovoho protsesu tekhnichnykh zasobamy 2004* (Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy). *Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy*. <<http://dsa.court.gov.ua>> (2015, September, 04).
8. *Nakaz pro zatverdzhennia Instruktii pro poriadok fiksuvannia sudovoho protsesu tekhnichnykh zasobamy 2005* (Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy). *Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy*. <<http://dsa.court.gov.ua>> (2015, September, 04).
9. *Ofitsiinyi veb-portal Sudova vlada Ukrainy*. <www.court.gov.ua> (2015, September, 04).

10. *Polozhennia pro Derzhavnu sudovu administratsiiu Ukrainy 2010* (Rada suddiv Ukrainy). «Liha:Zakon» — vseukraynnyi pravovoi portal <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS14394.html> (2015, September, 02).
11. Posheliuzhnaia, Zh. (2014). Sud na «mulo». *Yurydycheskaia praktyka*, 4.
12. Protsenko, M. «Elektronnyi sud» v Ukrainy — skoro ly? <http://economics.lb.ua/state/2012/08/22/166804_elektronnyi_sud_ukraine-skoro.html> (2015, September, 01).
13. *Rishennia pro zatverdzhennia Polozhennia pro avtomatyzovanu systemu dokumentoobihu sudu 2010* (Rada suddiv Ukrainy). *Ofitsiyni veb-portal Sudova vlada Ukrainy*. <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS14346.html>(2015, September, 02).
14. *Rishennia pro zatverdzhennia Polozhennia pro avtomatyzovanu systemu dokumentoobihu sud 2015* (Rada suddiv Ukrainy). *Ofitsiyni veb-portal Sudova vlada Ukrainy*. <<http://rsu.court.gov.ua/rsu/rishennya/rishennyaupdate>>(2015, September, 02).
15. *Rishennia shchodo stvorennia Yedynoi sudovoi informatsiinoi systemy 2008* (Rada suddiv Ukrainy). *Ofitsiyni veb-portal Sudova vlada Ukrainy*. <<http://court.gov.ua/969076/45742658258>> (2015, September, 01).
16. Sakharova, Iu. *Vse dela stanut elektronny, pravosudie — kruhosutochnum, a uchastnyky protsessu nakonets zabudut ob ocherediakh*. <http://ZIB.COM.UA/RU/39442-VSE_SUDEBNI_DELA_TANUT_ELEKTRONNIMI_DISKII_NENUZHNIIMI_PRA> (2015, September, 01).
17. *Tsyvilno-protsealniyi kodeks Ukrainy 2004* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 40-41, 42, 492.
18. *Tymchasovyi rehlament obminu elektronnykh dokumentamy mizh sudom ta uchastnykamy sudovoho protsessu 2015* (Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy). *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy*. <<http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1052012>> (2015, September, 02).
19. *Ukaz o Stratehii reformyrovania sudoustroistva, sudoproyzvodstva y smezhnukh pravovukh ynstytutov na 2015 — 2020hh.* 2015 (Prezydent Ukrainy). *Ofitsiyni sait Prezidenta Ukrainy*. <<http://www.president.gov.ua/ru/documents/2762015-19002>> (2015, September, 04).
20. *Zakon pro elektronnyi tsyfrovyy pidpys 2003* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 36, 276.
21. *Zakon pro sudoustrii i status suddiv 2010* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 41-42, 43, 44-45, 529.
22. *Zakon pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo uchasti u sudovomu zasidanni v rezhymi videokonferentsii 2013* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5041-17>>(2015, September, 04).
23. Zheltukhyn, E. Elektronnyi sud stanovitsia dostupnee. *Sudebno-iurydycheskaia hazeta*. <<http://sud.ua/newspaper/2013/07/05/51423-elektronnij-syd-stanovitsya-dostupnej>> (2015, September, 01).

Iryna Lahutina, Doctor of Laws

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

THE IMPLEMENTATION OF THE LABOUR RIGHTS OF EMPLOYEES IN NON-STANDARD FORMS OF EMPLOYMENT

The article proves that the question of the rights and freedoms of man and citizen has a significant place in all sectors of government, because it is their most important constitutional duty. Gross violations of economic and social rights are among the main causes of conflict and the lack of a systematic struggle against discrimination and inequality in the enjoyment of those rights may undermine the process of post-conflict reconstruction. The article emphasizes that the use of non-standard forms of employment leads to increased inequality and insecurity that undermines prospects for economic development, causing a steady decline in the living standards of employees. This article analyzes the problem of legislative regulation of relations between employers and employees, and private employment agencies.

All categories of private employment agencies offering different types of job placement services have in common placement as their main activity. Despite differentiations in their functioning and modes of operation, private employment agencies could be defined generally as service enterprises under private law carrying out, under contract, and in exchange for financial compensation, operations on behalf of individuals (or enterprises) whose aim is to ease or speed up access to employment or career progression by filling a vacancy.

Employment through private agencies should respect the international and national principles of non-discrimination on all issues linked to working conditions.

Legislation should be designed to meet the requirements and standards set out in ILO Convention № 181. The legislation on private employment agencies needs to be harmonized with laws and policies on general commercial practices, labour, migration and the public employment service.

Key words: non-standard forms of employment, outsourcing, outstaffing, private employment agencies, employee, labour rights.

Outsourcing, outstaffing, temporary agency work, staff leasing, along with some other forms are united by one concept – non-standard forms of employment – phenomena that are becoming more widespread in both developed and developing countries.

Topical issues of legal regulation of non-standard forms of employment in a market economy is the subject of study of Ukrainian and foreign scientists, such as: F. Andersson, A.P. Bizyukov, A.K. Bhandari, I. Brinkley, P.H. Cappelli, S. Clauwaert, G.I. Chanysheva, P. Fadeuilhe, C. Gather, E.S. Gerasimova, V.E. Gimpelson, S.Y. Golovina, M. Hall, T. Hartmann, A. Heshmati, R.I. Kapelyushnikov, J.R. Keller, I.J. Kiselev, T.Y. Korshunova, M. Kurzina, I.A. Kostyan, C. Lang, I. Motorna, A. Muller, A.F. Nurtdinova, S.A. Prilipko, A.P. Rymkevich, J. Thompson, S.A. Saurin, I. Schömann, G. Vakhitova, H. Wilson, S. Wölfling, G. Wünsche, I.I. Zavodovsky, etc.

Non-standard forms of employment contracts cover diverse forms of employment relationships. The most common forms are fixed-term contracts and part-time contracts. This forms of employment is particularly affected by the impact of the economic crisis, putting employees in a very insecure and precarious position. Rising structural unemployment and global competition in the 1980s led to demands for greater flexibility in labour markets, which resulted in reforms of employment protection legislation. This in turn gave rise to an increasing use of temporary employment contracts in the 1980s and 1990s in many European countries. In the past decade, this trend has continued in a number of countries. Transitions out of employment are becoming more common while those into permanent employment are becoming

more difficult in recent years, which raises questions about the extent to which temporary contracts facilitate career progression¹.

A two-phase process has been observed during the crisis when looking at non-standard or atypical forms of employment. To start with, atypical employees were the first to lose their jobs as it is easier to get rid of employees not enjoying as much employment protection as standard employees. Then, when it came to dealing with fluctuations in labour demand, new jobs were created on a temporary basis, rendering them highly adaptable. Fixed-term and part-time contracts were used for their flexibility compared to standard contracts, existing regulations on fixed-term and part-time work were adapted and loosened to facilitate recourse to more flexible forms of work contracts, and even more flexible forms of employment were introduced by creating new types of contract. As a result, it appears that during the crisis, the objectives of the EU Directives on fixed-term and part-time work have been somehow forgotten. These Directives were adopted with the specific goal of integrating atypical workers into the labour market and preventing them from falling into precariousness by trying to place them on the same footing as standard workers².

It should be noted that, precarious work is frequently associated with, but cannot be considered identical to the following types of employment: “part-time employment, self-employment, fixed-term work, temporary work, on-call work, home working, and telecommuting.” All of these forms of employment are related in that they depart from the standard employment relationship (full-time, continuous work with one employer), but they are not in all cases to be considered precarious, since a good legislation and/or good collective agreements can secure these contract forms³.

Over the past decade part-time work has increased across much of the EU, from 16.7% to 19.6% of total employment between 2004 and 2014. Part-time employment has traditionally been more common among women and is the means by which they combine paid employment and childcare. However, recent research conducted in Spain and other countries highlights the growth of men’s part-time employment since the economic crisis. Such findings are reinforced by a recent EU Eurofound report on the emergence and growth of new forms of employment in Europe, which highlights the growth of casual work across Europe and emphasises the fact that while for some workers the high level of flexibility might be of benefit, most would prefer continuity and security. An Eurofound report on the emergence and growth of new forms of employment highlights casual work as one of the growing types of employment across Europe. Casual work is characterised by low incomes, job insecurity, little or no social protection or access to HR benefits, and employment uncertainty. The Eurofound report also points to the ways in which the growth of casual employment is producing growing labour market segmentation and division within European countries. These findings have also been confirmed throughout the recent 2014 debate on zero hour contracts in the UK. Zero hour contracts specify no minimum number of working hours and the employer is not obliged to call in the worker⁴.

The increased use of zero-hours contracts and agency workers by employers is preventing young people from obtaining permanent jobs, according to new analysis published by the TUC. The TUC report highlights some of the particular problems that being employed on a casual or precarious basis may mean for women, particularly the use of casual contracts to undermine rights such as maternity pay and leave, the problem of organising childcare around non-set working patterns and the impact of low and fluctuating pay on in-work benefits such as tax credits. Employers argue that agency working and zero-hours contracts offer young employees valuable job experience and a stepping stone into more permanent employment. However, analysis suggests that younger employees are increasingly trapped in insecure work, when they

¹ Recent developments in temporary employment: Employment growth, wages and transitions. *European Observatory of Working Life* <http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1557en1.pdf> (2016, January, 8)

² Lang, C., Schömann, I. Clauwaert, S. (2013). *Atypica forms of employment contracts in times of crisis*. Brussels: ETUI aisbl, 25, 27.

³ What is precarious work? *The European and International Metalworkers Federations* <<http://www.precariouswork.eu>> (2016, January, 08).

⁴ Developments in working life in Europe: EurWORK annual review (2014). *European Observatory of Working Life*. <https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1551en.pdf> (2016, January, 08).

would really prefer permanent employment which is more likely to provide access to training and workplace benefits, such as pensions and leave entitlements¹.

There has been growing public interest in the growth of zero hours contracts, where people are placed on a contract under which the employer is not obliged to offer regular work.

Zero hour contracts are where an individual is not guaranteed work and is paid only for the actual hours of work offered by the employer and carried out. Employees have to be available as and when an employer needs them. Under the National Minimum Wage and Working Time legislation (UK), the practice of employers asking employees to “clock off” in quiet periods but remain on the premises is illegal. There are three primary reasons why zero hours contracts might be used: a) demands of the job: where work is erratic and highly unpredictable, varying from day-to-day and week-to-week, they can be the most effective and cost-efficient way of matching labour demand and supply; b) evading employment rights: firms may designate individuals as workers rather than employees: workers are not entitled to protection against unfair dismissal, maternity rights, redundancy rights; c) meeting individual flexibility: for some employees, a zero hours contract may be attractive in that they chose when and where they work, or it is a supplement to a main job, or the potential insecurity of income is not a major concern – for example, a retired person who wants to do some occasional work².

The issue of zero hours contracts has become one of the hottest political topics in the UK. Zero hours contracts allow companies to keep staff on standby while offering no guaranteed work. During August 2013, pressure grew on the UK government to make changes to legislation.

Namely, on 28 August 2013, workers at a Hovis bread factory in Wigan began a week-long strike over the introduction of agency staff reportedly on zero hours contracts. The move by Premier Foods, the owners of the Hovis brand, follows around 30 redundancies among the bakery’s permanent staff and a reduction in working hours. According to the Bakers, Food and Allied Workers Union (BFAWU), the company sought to ‘make up the ensuing staff shortfall with agency labour, with many being utilised on an “as and when” basis, in other words [on] zero hours contracts’. The union is seeking ‘the withdrawal of agency labour from the site’³.

Zero-hours contracts seem to have been widely used in industries such as tourism and retail for some time. However, they are being used increasingly across a wider range of sectors. Many teachers, journalists and lawyers are also on zero-hours contracts. Certain groups of people are more likely to be on zero-hours contracts, such as people under 25 or over 65 years of age⁴.

Nevertheless, views are divided on the issue of non-standard forms of employment.

The Report for discussion at the Meeting of Experts on Non-Standard Forms of Employment (Geneva, 16–19 February 2015) sets out a typology of non-standard employment, and presents a general overview of the prevalence and growth of different forms of non-standard employment around the world, the reason for its use, and its effects on workers, firms and the labour market, with special attention paid to fundamental principles and rights at work. It also reviews ILO standards, regional and national regulation of the different types of non-standard employment, and recent reforms.

Work under non-standard forms of employment contracts can affect employees in a variety of ways. Empirical evidence suggests that de facto earnings of workers in non-standard forms of employment may differ from those of regular workers. Workers employed under non-standard forms of employment contracts frequently have inadequate employment-based social security coverage, either because they are explicitly excluded from receiving coverage by law or because their short tenure, short contribution periods or low earnings may limit access to such entitlements. Although they are faced with many of the same risks as other workers, because multiple parties are involved, with the contracting agency paying the wages but

¹ More than two-thirds of agency workers aged under 30 are looking for permanent jobs, says TUC (2014). *The Trades Union Congress* <<https://www.tuc.org.uk/node/121727>> (2016, January, 08).

² Brinkley, I. Flexibility or insecurity? Exploring the rise in zero hours contracts. *The Work Foundation*. <http://www.theworkfoundation.com/DownloadPublication/Report/339_Flexibility%20or%20Insecurity%20-%20final.pdf> (2016, January, 08).

³ Hall, M. (2013). Zero hours contracts in the spotlight. *European Observatory of Working Life*. <<http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/articles/industrial-relations-working-conditions/zero-hours-contracts-in-the-spotlight>> (2016, January, 08).

⁴ Wilson, H. Zero Hours Contracts & Understanding Your Legal Rights. *Slater & Gordon Lawyers*. <http://www.slatergordon.co.uk/media-centre/blog/2014/05/understanding-zero-hours-contracts-and-your-legal-rights/> (2016, January, 08).

the user firm giving the instructions, there is greater potential for accidents, even if responsibility for safety and health at the workplace lies with the user firm. Workers in non-standard forms of employment may experience difficulty in joining trade unions or in being covered by collective bargaining agreements¹.

Non-standard forms of employment contacts are being widely used also in Ukraine.

Ukraine is the largest Eastern European country supplying IT outsourcing services all over the world. Over 5 years, its outsourcing sector has been constantly evolving striving to be among top outsourcing destinations².

Ukrainian outsourcing companies are becoming more experienced in the business continuity. Some bigger companies have opened new locations in CEE or Western Europe, and relocated there some teams. Furthermore, Ukraine keeps its 4th place in the world by the number of IT professionals (230,000 according to the government). The annual number of technical graduates is still around 15,000. This number does not include junior specialists using non-formal education like online courses, webinars and schools for developers, which is becoming enormous (in 2014 we have counted up to 20 course/training providers only in Kyiv).

IT Ukraine Association and Ukrainian Hi-Tech Initiative are the two biggest and the oldest associations of IT outsourcing companies in Ukraine³.

Private employment agencies are becoming stronger actors in the labour market of many countries.

Historically, there have been three main approaches to the regulation of private employment agencies: first, strict prohibition of any placement or other services offered by private agencies; second, strict regulation of private employment agencies that were allowed to operate alongside public employment service; and, third, minimum regulation of private employment agencies that were accepted as private players in the labour market. Whereas the first policy option has been abandoned by most ILO Member States, differences, as regards the scope and density of regulation, are significant. The starting point for all regulation is the determination of the legal status and conditions governing the operation of private employment agencies. As set out in Article 3 of ILO Convention No. 181, the private employment agencies legal status shall be determined according to national law and practice and its operation, according to a system of licensing or certification. However, such licensing or certification system should be properly enforced, be objective, transparent and able to assist agencies in delivering their services appropriately and adequately. As options to licensing, registration and certification systems can also be implemented⁴.

The Annual Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the state of human rights and freedoms in 2014 indicated that the modern features of the labour market is threatening the pace of conversion to non-standard forms of employment (outsourcing, outstaffing, staff leasing, homeworking, teleworking) the so-called borrowed work, also related to the violation of labour rights, in particular the failure to ensure employees even minimum state guarantees.

Very little is known about actual practices of private employment agencies in Ukraine. Their services are not frequently used by unemployed workers seeking a job. The most popular job search methods in Ukraine involve public employment service.

While the average Ukrainian agency has typically started operating in the period 2005–2009, there is a whole variety of firms in this sector. On the other side, a licensed private employment agency is predominantly small and owned by a Ukrainian private entrepreneur. The sector of licensed private employment agencies consists of two distinguished subsectors. Almost half of firms recruit mariners and slightly less than – recruit for international companies (migration). This dichotomy is observed in many aspects of actual operations. Firms use their existing database to build up a pool of potential candidates and mostly recruit mariners (71 percent)⁵. Agencies that prefer to proceed on an ad-hoc basis are more likely to

¹ *Non-standard forms of employment*. Report for discussion at the Meeting of Experts on Non-Standard Forms of Employment (Geneva, 16–19 February 2015). International Labour Office, Conditions of Work and Equality Department, Geneva, 2015.

² IT Outsourcing Services: Why Ukraine? – Infographic. *IT Outsourcing News from Central and Eastern Europe*. <<http://itonews.eu/outsourcing-why-ukraine/>> (2016, January, 08).

³ How to find a good IT outsourcing services provider in Ukraine? *U.S.-Ukraine Business Council (USUBC)*. <<http://www.usubc.org/site/member-news/how-to-find-a-good-it-outsourcing-services-provider-in-ukraine>> (2016, January, 08).

⁴ *ILO Guide to Private Employment Agencies – Regulation, Monitoring and Enforcement* (2007). Geneva, International Labour Office, 5, 116.

⁵ Vakhitova, G. (2013). *Private employment agencies in Ukraine*. ILO Decent Work Technical Support Team and

recruit migrants. Companies in the first group advertise in the media significantly less often when compared to agencies from the second group.

These are also indicative of the positive role of social dialogue in regulating and monitoring private employment agencies implementing forms of social dialogue. The Law of Ukraine “On Social Dialogue in Ukraine”¹ determines the legal principles of organizing and the procedure for holding social dialogue in Ukraine with the purpose of developing and implementing the state social and economic policy, regulating labor, social and economic relations, and ensuring improvement of the living standard and the quality of life, as well as social stability in the society. Article 8 of the Law envisages that social dialogue is conducted between the parties of social dialogue in the following forms: exchange of information; consultation; reconciliatory procedures; collective negotiations on conclusion of collective agreements.

Ukraine should ratify ILO Convention № 181 on private employment agencies, one of the objectives of which is that private employment agencies should have an opportunity to act, and the employees who use their services, should be protected. Ukrainian legislation that regulate the work of business entities that provide mediation services in employment and business entities that provide mediation services in employment in Ukraine, provide mediation services in employment abroad or hire employees to subsequently direct them to work for other employers in Ukraine, should include a provision stating that the employees have the same individual and collective labour rights as other categories of employees, including personal non-property labour rights.

Furthermore, Ukraine should make necessary changes in legislation. For instance, in France, a new scheme for permanent contracts for temporary agency workers (CDI intérimaire) took effect on 6 March 2014. Concluded between temporary workers and temporary employment agencies, the CDI intérimaire contract covers two defined periods: periods when the temporary worker is engaged on an assignment – when they receive remuneration at the rate equivalent to that normally paid by the user company; periods of non-assignment, during which they receive a guaranteed minimum monthly salary that must not be lower than the French national minimum wage. During both these periods, the temporary employment agency can ask the worker to attend training courses².

It is important to pay attention to the need for detailed regulation in the Labour Code of Ukraine conditions of activity of business entities. Labour relations between an employee and several employers simultaneously require the establishment of reliable guarantees of the rights of employees to prevent abuse by employers.

References

1. Recent developments in temporary employment: Employment growth, wages and transitions. *European Observatory of Working Life*. <http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1557en1.pdf> (2016, January, 8)
2. Lang, C., Schömann, I. Clauwaert, S. (2013). *Atypical forms of employment contracts in times of crisis*. Brussels: ETUI aisbl.
3. What is precarious work? *The European and International Metalworkers Federations* <<http://www.precariouswork.eu>> (2016, January, 8)
4. Developments in working life in Europe: EurWORK annual review (2014). *European Observatory of Working Life*. <https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1551en.pdf> (2016, January, 8)
5. More than two-thirds of agency workers aged under 30 are looking for permanent jobs, says TUC (2014). *The Trades Union Congress* <<https://www.tuc.org.uk/node/121727>> (2016, January, 8)
6. Brinkley, I. Flexibility or insecurity? Exploring the rise in zero hours contracts. *The Work Foundation* / <http://www.theworkfoundation.com/DownloadPublication/Report/339_Flexibility%20or%20Insecurity%20-%20final.pdf> (2016, January, 8)
7. Hall, M. Zero hours contracts in the spotlight (2013). *European Observatory of Working Life*. <<http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/articles/industrial-relations-working-conditions/zero-hours-contracts-in-the-spotlight>> (2016, January, 8)

Country Office for Central and Eastern Europe. Budapest: ILO, 49, 62.

¹ Закон про соціальний діалог в Україні 2010 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 3, 168.

² Individual employment relations - Q1 2014 (EurWORK topical update). *European Observatory of Working Life*. <<http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/articles/working-conditions-labour-market-industrial-relations-law-and-regulation/individual-employment-relations-q1-2014-eurwork-topical-update>> (2016, January, 08).

8. Wilson, H. Zero Hours Contracts & Understanding Your Legal Rights. *Slater & Gordon Lawyers*. <<http://www.slatergordon.co.uk/media-centre/blog/2014/05/understanding-zero-hours-contracts-and-your-legal-rights/>> (2016, January, 8).
9. *Non-standard forms of employment*. Report for discussion at the Meeting of Experts on Non-Standard Forms of Employment (Geneva, 16–19 February 2015). International Labour Office, Conditions of Work and Equality Department, Geneva, 2015.
10. IT Outsourcing Services: Why Ukraine? – Infographic. *IT Outsourcing News from Central and Eastern Europe*. <<http://itonews.eu/outsourcing-why-ukraine/>> (2016, January, 8)
11. How to find a good IT outsourcing services provider in Ukraine? *U.S.-Ukraine Business Council (USUBC)*. <<http://www.usubc.org/site/member-news/how-to-find-a-good-it-outsourcing-services-provider-in-ukraine>> (2016, January, 8)
12. *ILO Guide to Private Employment Agencies – Regulation, Monitoring and Enforcement* (2007). Geneva, International Labour Office, 5, 116.
13. Vakhitova, G. (2013). *Private employment agencies in Ukraine*. ILO Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern Europe. Budapest: ILO, 49, 62.
14. *Zakon pro social'nij dialog v Ukraini* <<http://zakon.rada.gov.ua/go/2862-17>> 2010 (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij visnik Ukraini*, 3, 168.
15. Individual employment relations - Q1 2014 (EurWORK topical update). *European Observatory of Working Life*. <<http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/articles/working-conditions-labour-market-industrial-relations-law-and-regulation/individual-employment-relations-q1-2014-eurwork-topical-update>> (2016, January, 8).

Ольга Кулініч, к. ю. н.

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ВЛАСНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ, ЩО НЕ Є ПУБЛІЧНИМИ ФІГУРАМИ

Olha Kulinich, PhD in Law

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

RESTRICTION OF IMAGE RIGHTS OF INDIVIDUALS, WHICH ARE NOT PUBLIC FIGURES

The article examines particular cases concerning lawful restriction of image rights of individuals who are not considered famous (celebrated, so-called public figures). Determining lawfulness for the use of images of individuals the author has applied two approaches: according to a role of a depicted individual and according to the area of depiction in relation to a material carrier. The conclusion was made about advisability of an integrated approach.

Image rights of an individual may be restricted if this image is not the main object of use. Free usage of an image, which is the main object of use, is allowed to authorized government entities in cases prescribed by law; to special entities (such as mass media) for information purposes in socially significant interests; and for in socially significant interests with artistic, educational or scientific purposes.

Key words: individual, a right, personal image, restriction, main object of use.

Питання про охорону інтересів фізичної особи, зображеної у художніх творах, протягом століття підіймається у наукових працях цивілістів, але й досить не вироблено єдиної концепції змісту права фізичної особи на власне зображення, особливостей його реалізації та умов правомірності обмеження. З розширенням технічних засобів фіксації зображення особи та можливостей для його миттєвого поширення, використання, як для пересічних фізичних осіб, так і для осіб, що є публічними фігурами, актуальності набуває законодавча регламентація права на власне зображення.

Право фізичної особи на власне зображення було предметом досліджень таких вчених, як: В. Ю. Болочагин, О. А. Ведернікова, В. Б. Гуревич, А. В. Завадський, Л. О. Красавчикова, О. О. Николаєва, В. Д. Пилипенко та інші. У їх працях розглядались окремі питання, пов'язані з використанням зображення, використанням зображень публічних осіб, особливостями застосування окремих способів захисту. Разом з цим, залишаються питання, котрі вимагають додаткового дослідження.

Метою цієї статті є визначення умов правомірності обмеження права на власне зображення пересічних фізичних осіб, які не належать до кола публічних фігур (осіб, які є відомими, популярними).

Вільне використання фотографій або інших художніх творів із зображенням фізичних осіб, які не належать до кола публічних фігур, має певні особливості, зумовлені конкретними обставинами використання фотографії чи іншого художнього твору із зображенням фізичної особи.

По-перше, необхідно з'ясувати, чи є зображення фізичної особи основним об'єктом використання у фотографії чи іншому художньому творі. Історично сформувалося правило, що не потрібна згода особи на створення та використання зображень, на яких зображення осіб мають другорядне значення: пейзаж, зображення пам'ятки архітектури, зібрання чи ходи людей, в якій беруть участь і зображені особи, тощо¹. Головне, щоб вказані публікації не порушували законних

¹ Кантрович, Я.А. (1916). *Авторское право на литературныя, музыкальныя, художественныя и фотографическія произведенія : систематическій комментарий къ закону 20-го марта 1911 г. – съ историческимъ очеркомъ и объясненіями, основанными на законодательныхъ мотивахъ, литературныхъ источникахъ, иностранныхъ законодательствахъ и судебной практикѣ*, Петроградъ, 267-268.

інтересів¹. Аналогічну позицію висловлювали і радянські цивілісти. Так, В. Л. Суховерхий пропонував виключити необхідність отримання згоди особи, якщо її зображення є другорядною деталлю загального зображення, а також при зображенні масових сцен, учасником котрих є така особа².

Чинне законодавство України закріплює зазначене положення в ч. 1 ст. 307 ЦК України, що встановлює порядок правомірності створення фотографічних творів із зображенням фізичної особи на вулиці, на зборах, конференціях та інших заходах публічного характеру. На жаль, при цьому не зазначається, як у законодавствах деяких країн, що зображення фізичної особи не повинно бути «основним об'єктом використання». При формуванні такого правила, на жаль, ні в законодавстві, ні у правозастосовній практиці так і не було закріплено відповідні роз'яснення щодо його ознак і критеріїв визначення, що перешкоджає реалізації фізичними особами права на зображення та спричиняє багато спорів³. Науковці висловлюють думку про необхідність закріплення в статті закону визначення основного об'єкта використання⁴. Звернемося до тлумачення значення цієї категорії в наукових працях.

Як вважає К. Г. Вівчарук, формулювання «основний об'єкт використання» дозволяє припустити наявність основного об'єкта та побічного. Автор також наголошує на доцільності конкретизації цієї умови⁵. Проте така позиція зазнала критики, позаяк складним є визначення критерію, на підставі якого в кожному конкретному випадку можна з'ясувати, є зображення особи за ступенем важливості другорядною чи основною деталлю. Зрештою, це найкраще відомо, котрий, безумовно, зацікавлений в публікації, відтворенні та розповсюдженні свого твору без отримання дозволу зображеної особи⁶.

Досліджуючи це питання, І. Іванов розрізняє два трактування поняття. Перше передбачає **з'ясування ролі, котру відіграє зображення особи в тій або тій формі використання**. У цьому випадку зображення громадянина розглядається як елемент системи, в яку воно включено. Якщо зображення використовується на інформаційному стенді чи на сторінці сайту, інформаційні матеріали яких впорядковані та підпорядковані єдиній меті (це може бути висвітлення напрямів діяльності підприємства, установи, громадського об'єднання), то кожна окрема фотографія в такій системі не може бути основним об'єктом використання. Якщо зображення обличчя, зафіксоване під час публічного заходу, використовується в газетній публікації, присвяченій такій особі, тобто зображення має змістове навантаження, то його потрібно визнавати основним об'єктом використання⁷.

Про доцільність з'ясування ролі, котру відіграє зображення особи, аналогічна позиція простежується в роботі С. П. Гришаєва, на думку котрого, основним змістом матеріалу, що використовується за результатами зйомок, має бути саме публічне місце чи захід, але не образ конкретної особи. Інакше кажучи, зображення особи має слугувати своєрідним фоном заходів, які ілюструються, та використовуватися тільки у зв'язку з перебуванням зображеної особи в конкретному місці (на конкретному заході), і це зображення має використовуватися таким чином,

¹ Заман, Ш.Х. (2009). *Гражданско-правовой статус физических лиц в Германии, Италии, Франции и России*: дис. ... канд. юрид. наук спец. 12.00.03 Рос. ун-т дружбы народов, Москва, 145-146.

² Суховерхий, В.Л. (1970). *Личные неимущественные права граждан в советском гражданском праве*: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Свердловский юрид. ин-т, Свердловск.

³ Скакалина, А.А. (2010). Проблемы охраны изображения гражданина, размещенного в сети Интернет *Материалы XLVIII Международной студенческой конференции «Студент и научно-технический прогресс», 10–14 апреля 2010 г. : Государство и право*, Новосибирск: СибАГС, 34.

⁴ Сошников, П.Ю. (2012). Отдельные аспекты правовой охраны изображения гражданина *Российское законодательство: современное состояние и перспективы развития: материалы 14 Межрегиональной научной студенческой конференции с международным участием (Вологда, 22–23 апреля, 2012 г.)*, Вологда, 55.

⁵ Вивчарук, К.Г. (2013). К вопросу об охране изображения гражданина *Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук : сб. материалов Седьмой международной заочной научно-практической конференции : В 4 ч. / под ред. канд. тех. наук, профессора генерал-майора М. М. Горбунова. Ч. 1. Актуальные проблемы отечественной истории и историографии. Актуальные проблемы социально-политических наук*, Саратов-Вольск: Наука, ВФВАМТО, 104.

⁶ Красавчикова, Л.О. (1977). Права гражданина на собственное изображение. *Гражданско-правовая охрана интересов личности в СССР: межвузовский сб. научных трудов. Вып. 53*. Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 99–100.

⁷ Иванов, И. (2012). Портрет неизвестного. *ЭЖ-Юрист*, 47, 13.

щоб не акцентувати увагу третіх осіб, які сприймають інформацію, на зображенні особи. Наприклад, зображення фізичної особи може бути наведено навіть крупним планом, але за умови, що такий великий план не є панівним на конкретному зображенні публічного місця (заходу). При цьому таке зображення не може бути використане поза зв'язком з тим місцем (заходом), де та в межах якого воно було зроблене¹. Коли ж зображення, отримане під час такої зйомки, використовується не у зв'язку з розповіддю про події, що відбувалися публічно, чи поза контекстом такої зйомки, а з іншою метою, і зображення використовується як основний об'єкт (наприклад у рекламі), то таке використання допустиме лише з дозволу зображеної особи². Якщо ж зроблено фото, що містить, окрім зображення особи, якийсь загальний фон, то згода такої особи все ж необхідна, якщо крупним планом виділено саме зображення особи, а фон розмитий, інші обличчя чи об'єкти відсутні, а текстовий матеріал, опублікований разом з фото, не розповідає про якийсь публічний захід, під час якого зроблено фото³.

Друге трактування вважає головною ознакою **площу, котру займає зображення особи в кадрі**. При цьому контекст використання зображення не такий і важливий. Значення матиме відсоткове співвідношення та конкретний його показник, перевищення якого робить зображення особи основним об'єктом використання. Іншими словами, якщо в газетній публікації, присвяченій який-небудь персоні, використовується отримане під час публічного заходу зображення зазначеної особи, але при цьому воно займає 10 % кадру, то логічно припускати, що зображення особи не є основним об'єктом використання⁴.

Зазначені позиції є досить цікавими, але варто висловити деякі зауваження щодо випадку, коли головним для визначення «основного об'єкта використання» є розрахунок відсотку площі зображення від загальної площі твору. У такому разі, якщо йдеться про зображення знаменитої особи на маловідомому заході чи в маловідомому публічному місці, будь-який відсоток зображення знаменитої особи в кадрі може слугувати своєрідною рекламою такого заходу чи місця. Як приклад можна уявити ситуацію, коли піцерія на вікнах розміщує плакат із зображенням фотографій з вручення Оскара в 2014 р. нібито із суспільною метою (висвітлення інформації про значну подію у світському житті), коли в кадрі знаменитості куштують піцу. У такому разі фотографія, на якій зображення особи займає навіть менше ніж 10 % загальної площі, є доброю рекламою закладу чи заходу. Адаже може скластися враження, що піца замовлена саме в цій піцерії чи мережі таких піцерій. Крім цього, не варто забувати і про масштаб відтворення фотографії. Якщо фотографія відтворення як великий рекламний плакат, то 10 % від загальної площі достатньо, щоб побачити особу. Крім цього, потрібно враховувати, чи було внесено зміни у фотографію за допомогою спеціальних програм. У випадку, коли використовується м'який фокус для редагування, зі всієї фотографії можна звернути увагу тільки на зображення фізичної особи, яке є незмінним. Отже, зважаючи на викладені аргументи думка про важливість врахування відсотків площі, котру на загальному фоні займає зображення фізичної особи, видається помилковою. Отже, потрібно визнати доцільним для визначення основного об'єкта використання з'ясування ролі, що її відіграє зображення обличчя в тій або тій формі використання, коли зображення фізичної особи розглядається не окремо, а як елемент системи.

По-друге, якщо зображення фізичної особи є «основним об'єктом використання», допускається його вільне публічне використання тільки в державних, суспільних інтересах або непублічне використання в особистих інтересах.

1. Публічне використання спеціально уповноваженими суб'єктами органів влади у випадках, передбачених чинним законодавством (при здійсненні функцій покладених чинним законодавством на органи судової, виконавчої та законодавчої влади), тобто з метою здійснення правосуддя чи забезпечення суспільної безпеки, за розпорядженням органів влади⁵, без отримання

¹ Гришаев, С.П. (2012). Право гражданина на изображение. *Гражданин и право*, 9, 48–53.

² Колосов, В., Шварц, М. (2008). Право на изображение с учетом зарубежного опыта. *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*, 3, 8.

³ Маркин, Д. (2014). Гражданин и право на изображение. *Корпоративный юрист*, 6, 40.

⁴ Иванов, И. (2012). Портрет неизвестного. *ЭЖ-Юрист*, 47, 13.

⁵ Кантрович, Я.А. (1916). *Авторское право на литературные, музыкальные, художественные и фотографические произведения : систематический комментарий к закону 20-го марта 1911 г. – с историческим очерком и объяснениями, основанными на законодательных мотивах. Литературных источниках, иностранных законодательствах и судебной практик* Петроград, 267–268.

згоди уповноважених та зображених осіб або їхніх родичів¹.

Можна визначити приблизний перелік випадків, у яких можливо використання зображення фізичної особи. По-перше, у випадку пошуку злочинців, коли необхідно проінформувати суспільство про небезпеку, що може виникнути при спілкуванні з певними особами, а також для швидкого розшуку цих осіб за допомогою громадськості. По-друге, у випадку інформування суспільства про скоєні правопорушення. Наприклад, у багатьох країнах стає можливим поширення зображень фізичних осіб, які перевищують швидкість при керуванні транспортом або неодноразово ставали винуватцями дорожньо-транспортних пригод. По-третє, у випадку зникнення фізичної особи розповсюдження її зображення відбувається в її ж інтересах з метою розшуку такої особи, а також надання їй можливої допомоги, наприклад, коли особа втрачає пам'ять або страждає на певні психічні захворювання, в неї можуть виникнути проблеми з визначенням власного місцезнаходження та пошуком дороги додому.

Зважаючи, що зазначений перелік випадків не є вичерпним, при вирішенні спору з урахуванням всіх обставин справи суд визначає, чи здійснювалося використання фотографічного твору в суспільних і державних інтересах, чи відбулося з порушенням прав та інтересів фізичної особи, зображеної в такому творі. У науковій літературі містяться пропозиції щодо закріплення в законодавстві випадків правомірності опублікування зображення людини без отримання її згоди. Д. С. Шабанов пропонує вважати винятком пряму трансляцію спортивних змагань, при здійсненні якої доволі важко уникнути потрапляння в кадр суддів або учасників таких заходів. На його погляд, також при публікації доцільно зазначати, що зображення фізичної особи отримано з правомірно опублікованих матеріалів, якщо його наступне розповсюдження не було обмежено правовласником. Таке доповнення допоможе захистити фізичних осіб від повторного неправомірного використання їхнього образу². Зазначена пропозиція заслуговує на підтримку.

2. Публічне використання з інформаційною метою в суспільно значущих інтересах спеціальними суб'єктами (засобами масової інформації).

Інформаційна мета може бути підставою та критерієм для вільного відтворення чи доведення до загального відома в оглядах поточних подій котрі доводяться до через сповіщення в ефір або по кабелю творів, побачених чи почутих під час таких оглядів поточних подій. Огляди поточних подій – це актуальні твори, створені у формі фотографічних творів (фотографії з місць подій), аудіовізуальних творів (хроніка дня та ін.), звукозаписів (для новинних і аналітичних програм на радіо)³. Варто погодитися з А. К. Капишевою, що принцип забезпечення суспільного інтересу, коли обнародування зображення людини пресою може бути виправдано, має застосовуватись і щодо неpubлічних осіб.

Варто звернути увагу, що репортаж і журналістський коментар, які супроводжують показ зображення, мають бути єдині за змістом та відображати правдиві факти. При цьому допускається подання журналістом оціночних суджень і власних міркувань, але в межах дотримання прав третіх осіб на честь, гідність, ділову репутацію, права на приватне життя тощо. До фотографій, які розміщуються в засобах масової інформації, встановлюються вимоги достовірності, як і до інформації, яка оприлюднюється.

Рішення та роз'яснення Європейського суду у справах, пов'язаних з проблемою конкуренції між правом засоби масової інформації на свободу слова та правом на повагу до приватного життя, на думку П. Ю. Позднікіна, дозволяють виділити принципи оцінки судом меж втручання засобів масової інформації в приватне життя людини:

- свобода слова є одним з наріжних каменів демократичного суспільства, і засоби масової інформації відіграють надзвичайно важливу роль у реалізації цього принципу. Свобода слова поєднує в собі також свободу думки, отримання та поширення інформації, форма та зміст котрої ображають, шокують чи непокоять державу або частину суспільства;

- найбільша свобода та захист від втручання в цю свободу допускається при публікації пресою

¹ Коптев, Д.А. (1911). Германский закон 9 января 1907 г. об авторском правѣ на художественныя и фотографическія произведенія *Законъ объ авторскомъ правѣ съ изложеніемъ разсужденій и матеріаловъ, на коихъ онъ основанъ*, Санкт-Петербург : Изд. Юридического книжного магазина Н. К. Мартынова, 394.

² Шабанов, Д.С. (2009). Имя и образ гражданина *Право: теория и практика*, 3 (116), 22.

³ Свиридов, Н.Л. (2008). *Границы и ограничения по закону исключительного интеллектуального права: права интеллектуальной собственности*: дисс... кандидата юридических наук: 12.00.03 Акад. нар. хоз-ва при Правительстве РФ, Москва, 127-128.

думок, оціночних суджень і висловлювань, зокрема й щодо приватного життя громадян;

- допустиме більше втручання преси при публікації інформації, що стосується певних аспектів приватного життя осіб, котрі беруть активну відіграють важливу роль в громадському житті країни (політичних і громадських діячів, представників великого бізнесу та ін.), порівняно з пересічними громадянами;

- необхідно чітко розрізняти повідомлення фактів, яке позитивно може позитивно впливати на обговорення в демократичному суспільстві питань щодо, приміром, політичних діячів при виконанні ними своїх функцій, і повідомлення подробиць приватного життя особи, котра, до того ж, не займається жодною офіційною діяльністю. Якщо в першому випадку преса виконує винятково свою роль гаранта демократії, інформуючи суспільство щодо питань, які становлять суспільний інтерес, то у другому такої ролі вона не відіграє, ідеться власне про задоволення цікавості певного кола читачів деталями особистого життя особи.¹

3. Публічний показ або інше використання твору в суспільно значущих інтересах з художньою, освітньою чи науковою метою. Щодо можливості вільного публічного використання фотографії чи іншого художнього твору (із зображенням фізичної особи) *з художньою метою* в науковій літературі висловлені прямо протилежні погляди.

Перша група вчених відстоює позицію про можливість використання твору із зображенням тільки в державних чи суспільних інтересах. При цьому на їхню думку до випадків опублікування (відтворення, поширення) творів образотворчого мистецтва у суспільних, державних інтересах потрібно вважати належними відповідні дії, що мають на меті доведення певної інформації про зображену особу, а не про твір. Деякі автори (Л. О. Красавчикова², В. Л. Суховерхий³, І. О. Грінгольц⁴, О. П. Сергеев⁵) у своїх роботах підтримували таку позицію та не припускали правомірність публікації твору (без згоди зображеної особи) тільки заради власне твору, тобто його видатних художніх, естетичних чи інших властивостей.

Друга група вчених висловлює протилежну позицію. На їхній погляд допускається вільне використання зображень, виконаних не за замовленням, якщо їх поширення та публічний показ мають слугувати високим ідеям мистецтва⁶, тобто при створенні зразків, моделей для художніх творів художник може зображати будь-яку фізичну особу в її звичайному вигляді та звичайному одязі (тобто забороняється зображувати особу оголеною).⁷ Можливо припустити, що йдеться про випадки, коли фотографи публікують чи сповіщають до загального відома фотографію, зроблену на замовлення без наміру отримати прибуток або з культурною чи навчальною метою.⁸ У. К. Ихсанов висловив думку, що робота, «котра зображає певну особу, може становити значну цінність, з якою необхідно ознайомити суспільство»⁹, а отже, цілком припустимо виставити високохудожню роботу без згоди зображеної особи.

Допускається *вільне поширення фотографічних творів із зображенням фізичної особи з*

¹ Поздникин, П.Ю. (2010). Право на частую жизнь и свобода слова: разумный баланс. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион*, 3 (15), 41.

² Красавчикова, Л.О. (1983). *Личная жизнь под охраной закона*. Москва: Юрид.лит., 87.

³ Суховерхий, В.Л. (1970). *Личные неимущественные права граждан в советском гражданском праве*: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Свердловский юрид. ин-т, Свердловск, 13.

⁴ Антимонов, Б.С., Беяева, З.С., Братусь, С.Н., Генкин, Д.М. и др. (1966). *Научно-практический комментарий к ГК РСФСР*. Москва: Юрид. лит., 586.

⁵ Сергеев, А.П. (2003). *Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации*. Москва: ООО «ТК Велби», 149; Вешкурцева, З.В. (2014). Проблемы защиты частной жизни при применении ст.152.2 ГК РФ. *Право и политика*, 10 (178).

⁶ Кантрович, Я.А. (1916). *Авторское право на литературные, музыкальные, художественные и фотографические произведения: систематический комментарий к закону 20-го марта 1911 г. – с историческим очерком и объяснениями, основанными на законодательных мотивах, литературных источниках, иностранных законодательствах и судебной практике*. Петроград: Склад издания въ конторѣ общ. «Брокгаузенъ-Ефронъ», 267-268.

⁷ Гуревич, В.Б. (1904). Право на собственное изображение въ нѣмецкой юриспруденціи. *Право*, 37, 1783-1784.

⁸ Бандурина, О.С. (2010). *Авторско-правовая охрана фотографий в Мексике* (дайджест на ст. Trujillo, С. (2010). Image of protection. *СВ*, 199, 25-26) 10.09.08. Патентное дело. *Дайджест российской и зарубежной прессы*, 9, 29-31.

⁹ Ихсанов, У.К. (1966). *Права авторов произведений изобразительного искусства*. Москва: Юрид. литература, 46.

навчальною чи науковою метою, коли зображення особи відтворюється в енциклопедіях, навчальних посібниках при висвітленні певних подій, пов'язаних з цією особою. Втім у такому разі не виключається комерційна мета – прибуток видавництва, отриманий від продажу друкованої продукції, але, на відміну від просвітницької мети, вона є вторинною. Освітній заклад для проведення аудиторних занять може репродуціювати фотографію, розміщену у збірці чи в періодиці.

Наразі обговорюється проблема використання зображень, зокрема й історичних постатей, у шкільних підручниках. Якщо щоразу просити дозволу на розміщення зображення обличчя в підручнику, то видання книги затягнеться на більш тривалий період і собівартість підручника зросте в рази, позаяк навряд чи багато хто дасть дозвіл на безоплатній основі. П. Ю. Сошников вважає, що говорити в таких випадках про державні чи суспільні інтереси видається не зовсім правильним, адже підручники будуть продаватися видавництвами й останні отримуватимуть прибуток, отже, комерційна мета також наявна. Проблема полягає в тому, що законодавець не розкриває поняття «державних, суспільних та інших публічних інтересів», тому на практиці вкрай важко довести, що належить до цієї категорії, а що ні. Найбільш явним і незаперечним прикладом використання зображення в таких інтересах може бути фоторобот¹.

На відміну від цивільного законодавства України, що оминає закріплення зазначеного випадку в переліку правомірних вільного використання фотографічних творів із зображенням особи без її згоди, в Російській Федерації було розроблено відповідний законопроект «Про внесення змін до статті 152.1 частини першої Цивільного кодексу РФ» № 439872-4, про визнання як різновиду публічних інтересів відтворення фотографічного твору із зображенням фізичної особи з **навчальною метою**. Він перебував на розгляді в Державній Думі Російської Федерації, але був відхилений постановою Державної Думи Федеральних зборів Російської Федерації п'ятого скликання від 10.09.2008 р. № 890-5 ГД². Незважаючи на очевидні цілі пропонованих нововведень (глобальна комп'ютеризація, зокрема і в освітній сфері), наслідки прийняття таких змін будуть, імовірно, на думку В. Д. Пилипенко, більшою мірою негативними. Це пов'язано з особливостями передачі інформації на електронних носіях, контролювати яку, а отже, й гарантувати права зображених осіб, практично неможливо. Зображення, що з'явилося в електронному навчальному посібнику, може бути негайно використано принципово в іншому контексті, а виявити порушника в таких умовах практично неможливо³. Та, на нашу думку, все ж доцільно цей випадок закріпити в переліку вільного використання фотографічних творів із зображенням фізичної особи без отримання її згоди.

При вирішенні спорів судами підтримується така позиція та виправдовується використання фотографій фізичних осіб з художньою, науковою чи інформаційною метою в художніх творах.

4. Добросовісне особисте використання фотографічних творів із зображенням фізичної особи, що відбувається серед осіб, які належать до кола сім'ї чи близьких знайомих цієї сім'ї, без комерційної мети є вільним. Щодо такого використання чинне законодавство не закріплює жодних особливих умов. Проте термін «для особистого використання» не вирізняється достатньою ясністю. Під особистим використанням потрібно слід розуміти користування для задоволення особистих потреб особи, котра зробила копію та можливо, ще членів його сім'ї⁴. Для того щоб визначити, чи є використання дійсно добросовісним, важливі чотири фактори (критерії). Перший критерій – мета та характер використання, зокрема й те, чи використовувалася твір з комерційною метою, чи з освітньою некомерційною. Другий критерій полягає в сутності твору, що охороняється авторським правом. Потрібно встановити, чи задіяні при цьому такі фактори, як інформативний, творчий і мистецький, якщо твір створювався з метою вигоди. Третім критерієм є обсяг і обґрунтованість

¹ Сошников, П.Ю. (2012). Отдельные аспекты правовой охраны изображения гражданина. *Российское законодательство: современное состояние и перспективы развития : материалы 14 Межрегиональной научной студенческой конференции с международным участием (Вологда, 22–23.04.2012 г.)*, Вологда, 55.

² Шабанов, Д.С. (2009). Имя и образ гражданина. *Право: теория и практика*, 3 (116), 22.

³ Пилипенко, В.Д. (2009). Проблемы реализации права гражданина на изображение. *Проблемы социального обновления России в исследованиях молодых ученых : материалы выступлений на аспирантских чтениях 18.04.2009 г.*, Москва: Изд-во Акад. повыш. квалиф. и проф. переподготовки работников образования, 424–425.

⁴ Серебровский, В.И. (1956). *Вопросы советского авторского права*. Москва: Издательство Академии Наук СССР.

частини, що використовується щодо твору, охоронюваного авторським правом в цілому. Четвертий критерій – ефект від такого використання на потенційному ринку, чи цінність твору. Отже, розглянуті фактори мають радше рекомендаційний, а не обов'язковий характер. І навіть відсутність у розглянутій нормі закону визначення поняття «добросовісне використання» видається логічною, адже з позицій права чітко формалізувати таку оціночну категорію не видається можливим. Хоча варто звернути увагу й на те, що в американській юридичній літературі були спроби формулювати поняття добросовісного використання¹.

За аналогією з авторським правом, безоплатне використання фотографічного твору із зображенням фізичної особи без згоди зображеної особи має застосовуватися при дотриманні вимог стосовно до мети та способу використання суб'єктивним складом користувачів. Таке використання в межах закону допускається: спеціальним суб'єктом – лише фізичною особою; з визначеною метою – лише в особистих цілях; певного твору – тільки правомірно оприлюдненого твору; лише визначеним способом – шляхом відтворення, тобто виготовлення примірника твору чи певної його частини².

Отже, використання фотографій чи інших творів із зображенням фізичних осіб, які не є публічними фігурами, можливе лише при дотриманні зазначених умов. Закріплення на законодавчому рівні права фізичної особи на власне зображення, його обмежень дозволить урегулювати відносини у сфері використання та захисту прав від незаконного використання фотографічних та інших художніх творів з зображенням фізичної особи.

References

1. Antimonov, B.S., Belyaeva, Z.S., Bratys, S.N., Genkin, D.M. i dr. (1966). *Naychno-prakticheskiy kommentariy k GK RSFSR*, Moskva: Yrid. lit.
2. Bandyrina, O.S. (2010). *Avtorsko-pravovay ohrana fotografii v Meksike* (daidjest na st. Trujillo S. Image of protection. *CW*, 199, 25-26.
3. 10.09.08. Patentnoe delo. *Daidjest rossiiskoy i zarybejnoj pressu*, 9, 29-31.
4. Grishaev, S.P. (2012). Pravo grajdantina na izobrajenie. *Grajdantin i pravo*, 9, 48-53.
5. Gurevich, V.B. (1904). Pravo na sobstvennoe izobrazhenie v nemetskoy yurisprudentsii. *Pravo*, 37, 1783-1784.
6. Ihsanov, Y. K. (1966). *Prava avtorov proizvedeniy izobrazitel'nogo iskusstva*, Moskva.
7. Ivanov, I. (2012). Portret neizvestnogo. *Ej-Yorist*, 47, 13.
8. Krasavchikova, L.O. (1977). Prava grajdantina na sobstvennoe izobrajenie *Grajdansko-pravovay ohrana interesov lichnosti v SSSR: mejvyzovskiy sb. naychnux trydov*, Vup. 53, Sverdlovsk: Izd-vo Sverdl. yorid. in-ta.
9. Krasavchikova, L.O. (1983). *Lichnaay jizn' pod oxranoi zakona*. Moskva.
10. Kantrovich, Ya.A. (1916). *Avtorskoe pravo na literatyrnuay, myzuka'l'nuay, xydojestvennuay i fotograficheskay proizvedeniay : sistematicheskii kommentarii k zakony 20-go marta 1911 g. – s' istoricheskim ocherkom i ob'aysnenimi, osnovannymi na zakonodatel'nux' motivax, literatyrnux istochnikax, inostrannux zakonodatel'stvax i sydebnoy praktik*, Petrograd.
11. Kolosov, V., Shvarc, M. (2008). Pravo na izobrajenie s uchetoм zarybejnogo oputa. *Intellektual'naay sobstvennost' . Avtorskoe pravo i smejnue prava*, 3.
12. Kondrat'eva, E.A. (2013). Svobodnoe ispol'zovanie proizvedeniy v lichnux, informacionnux, naychnux, ychebnux i kyl'tyrnux celayx: problemu i perspektivu. *Kyl'tyra: upravlenie, ekonomika, pravo*, 1, 8-13.
13. Koptev, D.A. (1911). Germanskiy zakon 9 aynvaray 1907 g. ob avtorskom prave na hydojestvennuay i fotograficheskay proizvedeniay. *Zakon ob avtorskom prave s izlojeniem razsyjdeniy i materialov, na koih on osnovan*, Sankt-Peterbyrg: Izd. Yoridicheskago knijnago magazina N. K. Martunova.
14. Mirzoayn, S.M. (2004). *Oxrana avtorskix prav v Rossii i SSHA (Sravnitel'no-pravovoi analiz): dis... kand. yorid. nayk spec.*: 12.00.03 Mosk. gos. in-t mejdynar. otnoshenii. Moskva.
15. Markin, D. (2014). Grajdantin i pravo na izobrajenie. *Korporativnui yorist*, 6, 37-40.
16. Pilipenko, V.D. (2009). Problemu realizacii prava grajdantina na izobrajenie. *Problemu social'nogo obnoveniay Rossii v issledovaniayx molodux ychenux : materialu vustypleniyna aspirantskix chteniayx 18.04.2009 g.*, Moskva: Izd-vo Akad. povush. kvalifik. i prof. perepodgotovki rabotnikov obrazovaniay.
17. Pozdnikin, P.Y. (2010). Pravo na chastuyo jizn' i svoboda slova: razymnuy balans Izvestiay vushix ychebnux zavedeniy. *Povoljskiy region*, 3 (15), 38-44.
18. Skakalina, A.A. (2010). Problemu ohranu izobrajeniy grajdantina, razmeschennogo v seti Internet. *Materialu XLVIII Mejdynarodnoi stydencheskoi konferencii «Styden i naychno-texnicheskij progress», 10–14 aprely 2010 g.* : Gosydarstvo i pravo, Novosibirsk: SibAGS, 2010, 34-35.

¹ Мирзоян, С.М. (2004). *Охрана авторских прав в России и США (Сравнительно-правовой анализ): дис... канд. юрид. наук спец.: 12.00.03 Моск. гос. ин-т междунар. отношений*, Москва, 132.

² Кондратьева, Е.А. (2013). Свободное использование произведений в личных, информационных, научных, учебных и культурных целях: проблемы и перспективы. *Культура: управление, экономика, право*, 1, 8–13.

19. Sviridov, N.L. (2008). *Granicu i ogranicheniay po zakony isklyuchitel'nogo intellektual'nogo prava: prava intellektual'noi sobstvennosti*: diss... kandidata yuridicheskix nayk: 12.00.03 Akad. nar. xoz-va pri Pravitel'stve RF, Moskva.
20. Sergeev, A.P. (2003). *Pravo intellektual'noy sobstvennosti v Rossiiskoy Federacii*. Moskva: ООО «TK Velbi».
21. Serebrovskiy, V.I. (1956). *Voprosu sovetskogo avtorskogo prava*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nayk SSSR.
22. Soshnikov, P.Y. (2012). Otdel'nye aspektu pravovoy oxranu izobrajeniy grajdaniina Rossiyskoe zakonodatel'stvo: sovremennoe sostoyanie i perspektivu razvitiya: materialu 14 Mejrregional'noy naychnoy stydencheskoy konferencii s mejdynarodnum ychastiem (Vologda, 22–23.04.2012 g.). Vologda, 54-56.
23. Syxoverxiy, V.L. (1970). *Lichnye neimyschestvennye prava grajdan v sovetskom grajdanskom prave*: avtoref. dis... kand. yurid. nayk: 12.00.03. Sverdlovsk jurid. Institute, Sverdlovsk.
24. Vivcharuk, K.G. (2013). K voprosy ob oxrane izobrajeniy grajdaniina *Aktualnye problemu gymanitarnux i social'no-ekonomicheskix nayk : sb. materialov Sed'moy mejdynarodnoy zaochnoy naychno-prakticheskoy konferencii: V 4 ch. / pod red. kand. tex. nayk, professora general-majora M. M. Gorbynova. Ch. 1. Aktual'nye problemu otechestvennoi istorii i istoriografii. Aktual'nye problemu social'no-politicheskix nayk*, Saratov-Vol'sk: Nayka, VFVAMTO, 103-106.
25. Veshkyrceva, Z.V. (2014). *Problemu zaschitu chastnoi jizni pri primenenii st.152.2 GK RF. Pravo i politika*, 10 (178).
26. Zaman, S.H. (2009). *Grajdansko-pravovoy statys fizicheskix lic v Germanii, Italii, Francii i Rossii*: dis. ... kand. yurid. nayk spec. 12.00.03. Moskva.

Іван Вернидубов, к. ю. н.,
Світлана Белікова, к. ю. н.

Національна академія прокуратури України

ПРОКУРОР - СТОРОНА ОБВИНУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ

Ivan Vernydubov, PhD in law,
Svitlana Belikova, PhD in law

The National Academy of the Prosecutor's Office, Ukraine

PROSECUTOR AS A CHARGE PARTY: PROBLEMATIC ISSUES OF SUBMISSION AND PROTECTION OF CIVIL ACTIONS

This article is dedicated to protection of property rights of a citizen or a state that were violated as a result of a criminal offense. These property rights are protected by a prosecutor in the cases provided by law, since a prosecutor has the right to represent their interests in court. The article outlines the issues of public prosecutor as charge parties in criminal proceedings, drew attention to feasibility of establishing a group of prosecutors in order to maintain both the public prosecution and civil action. Additionally, the article contains a lot of concepts and definitions, such as for example prosecution, public prosecutor, defendant, civil claim, civil action, civil plaintiff and defendant. The whole article is directed to the problematic issues regarding protection of civil actions arising in the course of criminal proceedings and ways of resolving them.

Key words: prosecutor, public prosecution, criminal proceedings, civil action, civil plaintiff, civil defendant.

Актуальність теми. Питання обвинувачення взагалі і державного обвинувачення зокрема завжди перебувають у центрі уваги юристів – як теоретиків, так і практиків. Проблеми обвинувачення є одними з центральних в науці кримінально-процесуального права.

Обвинувачення – одне з давніших і найбільш значущих процесуальних явищ. Воно фактично сприяло виникненню самого кримінального судочинства, яке знадобилося для того, щоб судити про вину конкретної особи у забороненому, злочинному діянні. Судочинство розвивалось у ході вирішення обвинувачення з боку одних громадян стосовно інших, а потім – від імені держави. Для теорії і практики кримінального судочинства поняття «обвинувачення» має особливе значення, оскільки як одна з центральних процесуальних категорій впливає на розв'язання цілого комплексу питань. незважаючи на це, поняття і суть обвинувачення у юридичній літературі висвітлено недостатньо.

Діяльність прокурора пов'язують з підтриманням державного обвинувачення, оскільки саме прокурор наділений такими повноваженнями. Але, окрім державного обвинувачення на прокурора покладено виконання і інших функцій, таких як представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених Законом України «Про прокуратуру» (ст.2)¹. Невипадково вказаний закон (у новій редакції від 14.10.2014 р.) запровадив ще одну процесуальну форму представництва прокурора – подача цивільного позову під час кримінального провадження. Тому до повноважень прокурора, як державного обвинувача, входить ще цивільно-правовий захист майнових прав потерпілої особи від кримінального правопорушення.

Водночас, з прийняттям нового Закону України «Про прокуратуру» виникла низка проблемних питань з приводу захисту цивільного позову у кримінальному провадженні, що стало предметом тривалих дискусій.

Стан наукової розробки. Діяльність прокурора як державного обвинувача висвітлювали в

¹ Закон про прокуратуру 2014. Газета Закон.Бізнес, 41–44, 1083–1086.

широкому аспекті такі вчені, як С.Альперт, В.Маляренко, С.Мельник, А.Молдован, М.Полянський, В.Савицький, І.Фойницький, М.Шифман та інші.

Наукові положення щодо представницької діяльності прокурора досліджувало у різні часи багато вчених, серед яких є О.Агеєв, С.Бичкова, К.Гусаров, Т.Дунас, В.Комаров, М.Косюта, М.Руденко, М.Стефанчук, С.Чорнооченко, М.Штефан та інші.

Метою дослідження є визначення проблемних питань щодо захисту цивільного позову державним обвинувачем у кримінальному судочинстві та шляхи їх вирішення.

Вклад основного матеріалу. Будучи єдиною за своєю природою процесуальною функцією, обвинувачення не єдине за своїми суб'єктами. Залежно від того, від кого воно виходить, розрізняють державне обвинувачення, громадське і приватне, яке здійснюється потерпілим. Кожний з цих видів обвинувачення має свої особливості, які визначаються в основному процесуальним становищем і безпосередніми інтересами суб'єктів обвинувачення.

На наше бачення види обвинувачення пов'язані з цілями правосуддя, яке покликане забезпечити охорону інтересів держави в цілому, прав і законних інтересів громадян. зазначені види обвинувачення перебувають у певному співвідношенні, а в деяких випадках і залежать одне від одного. Ці види не протистоять одне одному, навпаки, всі вони служать загальним завданням – законності і правопорядку. Державне обвинувачення покликане забезпечити захист не лише інтересів держави, від імені якої воно здійснюється, а й прав та законних інтересів громадян. У свою чергу громадське обвинувачення пов'язане з державним обвинуваченням і сприяє реалізації завдань, які стоять перед ним. Приватне обвинувачення ніколи не було і не є чужим інтересам держави і суспільства.

Суб'єктом державного обвинувачення, як це впливає з вимог ст. 36 КПК України, – є прокурор, а суб'єктом приватного обвинувачення – потерпілий (ст.427 КПК).

Враховуючи види та суб'єкти державного обвинувачення, головне місце належить все-таки державному обвинуваченню. Це пояснюється тим, що уповноваженим на те органом нашої держави належить провідна роль у боротьбі з кримінальними правопорушеннями та у запобіганні їм. Саме через дане твердження державне обвинувачення становить необхідний елемент кримінального судочинства, оскільки його інші види можуть мати або зовсім не мати місце у кримінальному провадженні.

Важко собі уявити так зване обвинувачення без захисту майнових прав потерпілої особи (громадянина або держави), якого також представляє в суді прокурор, як державний обвинувач, тільки в дещо іншому ракурсі, – підтриманні цивільного позову.

Виникає питання, – що є спільного між трактуванням понять «обвинувачення» і «позов», а також чим вони відрізняються? Протягом багатьох десятиліть вироблялася судова практика, яка внесла відповідні корективи як в науку, так і у практичну діяльність юристів-правозахисників. Розробці цієї проблеми приділили пильну увагу ряд вчених, думки яких використовуються в науці і сьогодні. Підійдемо поближче до розгляду цього питання.

На початку ХХ ст. більшість процесуалістів ставили знак рівності між обвинуваченням і кримінальним переслідуванням, тлумачили їх як кримінальний (публічний) позов, розуміючи під цим «вимогу судового визнання належного державі права покарання»¹. Причому багато з них, наприклад М.М.Полянський, відрізняли поняття кримінального позову в матеріальному і формальному значеннях. Він визнавав обвинувачення кримінальним позовом, і визначив його як «двигун процесу і суб'єктивне ствердження винності особи в злочині, який їй приписують»².

У той же час переважна більшість сучасних процесуалістів відхиляють дану концепцію посиляючись на те, що національне законодавство ніколи не розглядало обвинувачення як різновид позову, оскільки між обвинуваченням і цивільним позовом є відмінності. Аналогічної точки зору дотримувався І.Я.Фойницький, який зауважував, що «відмінність їх за змістом визначається тим, що цивільна справа за своєю природою є приватна і громадська, а справа кримінальна – публічна й індивідуальна. Звідси особливості якості обвинувачення, з одного боку – його публічність, суспільність, з другого – його індивідуальність»³.

І дійсно, внаслідок своєї публічності обвинувачення належить державі і визначається

¹ Маляренко, В.Т., Вернидубов, І.В. (2001). *Прокурор у кримінальному судочинстві. деякі проблеми та шляхи їх вирішення*. Київ: Юрінком Інтер, 98.

² Полянський, Н.Н. (1927). *Очерки общей теории уголовного процесса*. Москва, 110–125.

³ Фойницький, І.Я. (1987). *Курс уголовного судопроизводства*. Санкт-Петербург, 6.

публічними інтересами, а не приватними. Звідси впливає його самостійність і незалежність. Звідси – самостійність і незалежність обвинувачення, що означає таку його побудову, за якої воно здійснюється тільки за волею державної обвинувальної влади і не залежить ні від приватного інтересу, ні від іншої влади, яка існує у державі, крім обвинувальної. Незалежність державного обвинувачення означає право і обов'язок прокурора в обвинувальній діяльності керуватися виключно твердими правилами закону і загальнодержавними інтересами, не підкоряючись ніякому іншому впливові.

Враховуючи індивідуальні особливості обвинувачення воно спрямоване на конкретну особу, щодо якої суду пропонується встановити винність і визначити відповідне покарання. Обвинувачення не переходить на інших осіб і припиняється зі смертю винного. Це означає, що обвинувачення обмежується даною особою, має суворо індивідуальний характер і неможливе без конкретної фізичної особи. Закон забороняє суду поширювати дослідження на осіб, не притягнутих обвинуваченням до відповідальності.

Крім зазначених відмінностей за змістом, між обвинуваченням і цивільним позовом існують відмінності за формою з огляду на істотні особливості становища обвинувача й обвинуваченого в порівнянні зі становищем позивача і відповідача.

Одним з прихильників процесуальної форми діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення виступає С.А.Альперт, який розуміє її як діяльність, яка може значно вплинути і впливає на долю звинувачення як в цілому, так в тій чи іншій її частині ¹.

Прокурору як державному обвинувачу, впродовж тривалого часу, приділяється особлива увага. «Немає жодної стадії кримінального процесу, в якій прокурор не приймав би участі. Це – єдиний учасник кримінального процесу, діяльність якого розвивається з моменту порушення кримінальної справи протягом усього його руху аж до стадій, де перевіряється законність і обґрунтованість вироків, що вступили в законну силу» ². У тому числі прокурор наділений правом пред'явлення цивільного позову, якщо з яких-небудь причин він не заявлявся потерпілою особою.

Розгляд цивільного позову разом з кримінальною справою економить час і кошти суду, учасників процесу, оскільки виключається необхідність розгляду однієї і тої самої справи двічі: перший раз – у зв'язку з обвинуваченням, пред'явленням підсудному, другий раз – у зв'язку з цивільним позовом. Розгляд цивільного позову одночасно з кримінальною справою (на сьогодні – провадженням) полегшує позивачеві можливість доводити як наявність шкоди, так і розмір шкоди, заподіяної злочином. Їх спільний розгляд допускається лише в тих випадках, коли цей позов впливає з факту злочину, коли майновий збиток, що становить предмет позову, безпосередньо заподіяно злочином ³.

Що розуміється під позовом у кримінальному судочинстві? На наш погляд це насамперед звернення у процесуальній формі до суду за захистом порушеного права, вчиненого в результаті неправомірних дій іншої особи, до якого пред'являються вимоги майнового чи іншого матеріального характеру.

Сторонами в цивільному позові є: цивільний позивач – особа, на захист порушених, оспорюваних і невизначених прав якого відкривається провадження у справі в суді; цивільний відповідач – особа, яка вступає у процес на вимогу позивача за порушення його прав ⁴.

Проведемо паралель між державним обвинувачем – обвинуваченим і цивільним позивачем – цивільним відповідачем.

Прокурор – сторона обвинувачення. Дане питання постійно перебуває у колі наукових інтересів, зокрема, таких науковців, як С.А.Альперт, М.С.Строгович та інших. Розглядаючи визначення поняття «прокурор», яке закріплене у п.15 ст. 3 КПК України, можна зазначити, що під ним розуміється особа, яка обіймає посаду, передбачену ст. 17 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень ⁵. Однак, прокурор у кримінальному провадженні є процесуальною фігурою і його діяльність напряму пов'язана з процесуальною діяльністю, яка

¹ Альперт, С.А. (1974). *Обвинение в советском уголовном процессе*. Харьков, 27.

² Альшевский, Т.В., Бородин, С.В., Гуткий, И.М., Перлов, И.Д., Петренко, В.М. (1968). *Советский уголовный процесс. Возбуждение уголовного дела и предварительное расследование: учебн.пособие*. Москва, 76.

³ Шпилев, В.Н. (1974). *Содержание и формы уголовного судопроизводства*. Москва, 61.

⁴ Фурса, С.Я. (2009). *Цивільний процес України. Академічний курс: підручник*. Київ:Юрінком Інтер, 458-459.

⁵ *Кримінальний процесуальний кодекс України 2013* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 9–10, 11–12, 13, 88.

відповідає кожному етапу кримінального провадження (порушення, розслідування, судовий розгляд). Так, підтримуючи державне обвинувачення, процесуальна діяльність прокурора полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Фактично національне законодавство України ставить знак рівності між поняттям «прокурор» як процесуальною фігурою та поняттям «прокурор» у значенні організаційному, тобто як посадова особа органів прокуратури¹.

Але прокурор у кримінальному провадженні відрізняється від інших його учасників оскільки має певні процесуальні особистості, особливо на стадії судового розгляду. Таку позицію займають В.В.Долежан і Ю.С.Полянський, акцентуючи увагу на тому, що прокурор зобов'язаний вживати заходів з виконання вимог про всебічний, повний і об'єктивний розгляд справи та постановлення судових рішень, що базуються на законі².

Сутність діяльності прокурора на стадії судового розгляду полягає в підтриманні державного обвинувачення. Прокурор представляє державу, яка бере на себе зобов'язання забезпечити права людини як окремої особи та як члена суспільства³.

До сторони обвинувачення, крім прокурора, згідно із п. 19 ч.1 ст. 3 КПК України, відносяться слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках встановлених Кодексом. Хоча, слід зауважити, що у п. 25 ч.1 ст. 3 КПК, як і у главі 3 КПК, потерпілого, його представника та законного представника не віднесено до сторони обвинувачення. Це пояснюється тим, що за загальним правилом, потерпілий не є стороною кримінального провадження. Права сторони обвинувачення потерпілий набуває лише у судовому провадженні у випадку, коли він погодиться підтримувати обвинувачення після відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення.

У кримінальному судочинстві прокурор виконує функцію державного обвинувачення. За поглядом вченого В.М.Шпильова дана функція з'являється після віддання обвинуваченого до суду⁴. Такої ж позиції, ще раніше, дотримувався і М.Л.Шифман, який стверджував, що «державне обвинувачення починається з моменту пред'явлення кримінального позову»⁵, тобто з моменту направлення прокурором кримінального провадження із затвердженим обвинувальним висновком до суду для вирішення питання про можливість віддання обвинуваченого до суду. Хоча чинне Національне законодавство не ставить виникнення державного обвинувачення у залежність від акту віддання обвинуваченого до суду, оскільки винесенням постанови (ухвали) про віддання обвинуваченого до суду вирішується тільки питання про можливість судити цю особу. Тим не менш, прокурор вже є державним обвинувачем у справі, в якій вирішується питання про віддання обвинуваченого до суду і саме суд приймає рішення про необхідність участі прокурора у судовому розгляді, тобто в якості державного обвинувача.

Таким чином, державне обвинувачення формується до розгляду кримінального провадження в суді і прокурор стає державним обвинувачем саме в цей період.

Сформулювавши по суті державне обвинувачення щодо конкретної особи, прокурор приходить у судові засідання з метою його підтримати. Відтак і виникло поняття «підтримання державного обвинувачення». Інакше кажучи, сукупність дій прокурора з відстоювання перед судом висновку про винність підсудного прийнято називати «державним обвинуваченням».

Стосовно значимості та важливості вказаної функції досить вдало зауважує Л.Р.Грицаєнко, підкреслюючи, що підтримання державного обвинувачення – це концептуально самостійна, найважливіша функція прокуратури, яка виражається в її «обвинувальній владі» в процесі здійснення судом правосуддя, побудованого на цінностях процесуального законодавства, і таких процедур, які забезпечують законність і обґрунтованість вироку суду. І хоча прокуратура і суд незалежні одне від одного, «прокуратура в особі державного обвинувача суттєво сприяє реальному

¹ Марчук, Н. (2012). Щодо визначення поняття «прокурор» в кримінальному провадженні. *Вісник прокуратури*, 8, 5.

² Долежан, В., Полянський, Ю. (2003). Вимоги до прокурорів – обвинувачів у світлі рекомендацій Ради Європи. *Вісник прокуратури*, 12, 12-13.

³ Грицаєнко, Л.Р. (2009). *Прокурорська діяльність в Україні в світлі сучасного світового досвіду*. Вінниця: ДВ «ДКФ», 518.

⁴ Шпилёв, В.Н. (1974). *Содержание и формы уголовного судопроизводства*. Москва, 61.

⁵ Шифман, М.Л. (1948). *Прокурор в уголовном процессе*. Москва, 33.

здійсненню судової влади» і в кінцевому підсумку – здійсненню правосуддя, яке базується на доказах, досліджених у судовому засіданні¹.

Враховуючи послідовність викладеного, ми приходимо до висновку, що державним обвинувачем може бути особа, яка порушила кримінальне переслідування або інша особа, яка вступила у процес його підтримання. Суб'єктом державного обвинувачення є прокурор, який відповідно до ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України), в межах своєї компетенції може особисто виступати обвинувачем в тому чи іншому кримінальному провадженні.

Державному обвинувачу належить вирішальна роль у кримінальному судочинстві. Закон уповноважує прокурора, який має певні права та обов'язки в судовому процесі, брати участь у судових дебатах, в яких він висловлює і обґрунтовує свою обвинувальну позицію з усіх питань, що стосуються вирішення справи по суті: винності підсудного, кваліфікації його дій, міри покарання, розгляду цивільної позову та інше.

Протягом багатьох років вчені-процесуалісти (В.І.Басков, Т.М.Маляренко, М.М.Михеєнко, І.Д.Перлов, В.М.Савицький, М.С.Строгович, В.П.Шибіко, В.І.Шішкін, М.Л.Шифман та інші) ведуть дискусії щодо ролі і місця прокурора в суді. Фактично їх погляди сходяться в одному, – в судовому засіданні прокурор, як сторона обвинувачення, покликаний тільки підтримувати державне обвинувачення і свою обвинувальну функцію він зобов'язаний виконувати суворо дотримуючись закону. У цьому відношенні дуже цікавим видається висловлення В.П.Шибіко з приводу того, що ніхто і ніколи, крім прокурора, ні за яких умов не має права здійснювати дану функцію².

У протилежному статусі перебуває інша особа – обвинувачений, тобто та особа, щодо якої обвинувальний акт в інкримінованому йому кримінальному правопорушенні переданий до суду (ст. 42 КПК України). Відмінність між прокурором – державним обвинувачем і обвинуваченим (підсудним на стадії розгляду кримінального провадження в суді) полягає в тому, що останній вибудовує позицію свого захисту в суді, а прокурор – обвинувачення.

Не менш актуальною, особливо в умовах сьогодення, назріває проблема захисту майнових прав потерпілого від кримінального правопорушення особи, якій завдано майнові (матеріальні) збитки, а також моральну шкоду. У зв'язку з цим вчені й правозахисники ведуть постійну дискусію з приводу цивільного позову в кримінальному провадженні та його ролі. Одні пропонують взагалі відмовитися від нього, інші вважають за необхідне розширити сферу його дій. Однак, тим не менш всі їхні аргументи зводяться воедино - захист прав цивільного позивача, яким є потерпілий, як фізична особа, так і юридична особа, тобто держава в особі державних органів (наприклад, у разі порушення економічних інтересів держави).

Якщо дослідити поняття позову, то ми бачимо, що воно виникло від латинського слова *action* – позовна вимога³. На сьогодні переважно в усіх країнах світу збереглося і існує поняття «позовна вимога», яке покладено в основу позову. Позов у кримінальному судочинстві за його структурою та формою (ст. 128 КПК України) практично нічим не відрізняється від позову, пред'явленого в порядку цивільного, господарського чи адміністративного судочинства. Єдиною відмінністю є наявність їх видів, таких як наприклад: позови про присудження (виконавчі – *actiones cum condemnatione*), про визнання (установчі – *actiones condemnatione*), перетворювальні (про конститутивні рішення)⁴.

Так, позови про присудження пред'являються у разі відновлення порушеного права та усунення наслідків правопорушення – це суми, що підлягають стягненню в якості аліментів, позики, відшкодування збитків тощо.

Позови про визнання пред'являються для усунення спору між сторонами шляхом внесення ясності щодо існуючих між ними правовідносин. Суд же своїм рішенням або підтверджує наявність такого права, або затверджує його відсутність. До такого виду позовів можна віднести позови про визнання права власності на рухоме і нерухоме майно, авторське право на будь-який твір.

¹ Грицаєнко, Л.Р. (2009). *Прокурорська діяльність в Україні в світлі сучасного світового досвіду*. Вінниця: ДВ «ДКФ», 519.

² Шибіко, В.П. (1990). *Повага до суду як обов'язок учасників судового розгляду справи. Сучасні проблеми держави і права*. Київ, 148.

³ Штефан, М.Й. (2005). *Цивільне процесуальне право України: академічний курс: підруч. для студ.юрид.спец.вищ.навч.закл.* Київ: Хрінком Інтер, 320.

⁴ Гурвич, М.А. (1981). *Учение об иске*. Москва, 21-34.

Перетворювальні позови – вони як правило спрямовані насамперед на зміну або припинення будь-яких правовідносин. Такі позови зустрічаються у різних галузях права, наприклад, сімейному праві – виділення частини зі спільного майна.

У кримінальному процесі предмет цивільного позову набагато обмежений, оскільки в його основі лежить наявність матеріальної (моральної) шкоди. Така шкода заподіяна потерпілій особі лише тільки в одному випадку – в результаті вчиненого щодо нього кримінального правопорушення або іншого суспільно-небезпечного діяння.

Вчені-процесуалісти, акцентуючи увагу на юридичній природі виникнення такого роду позовів, дали визначення поняттю майнової шкоди (збитків) у кримінальному процесі. А саме, – це наслідки кримінального правопорушення або іншого суспільно-небезпечного діяння або незаконного рішення, дії чи бездіяльності правоохоронного чи судового органу, які мають вартісну форму і полягають у безпосередньому обмеженні матеріального блага особи, викраденні, пошкодженні, знищенні майна, в схильності особи яким або додатковим майновим витратам на лікування, протезування, сторонній догляд, поховання, а також втрат особами, які перебували на утриманні померлого, його заробітків¹.

Таким чином, захист майнових прав потерпілого здійснюється за допомогою подачі позовної заяви у кримінальному провадженні, після чого він набуває статусу цивільного позивача (ст. 61 КПК України). Винна у вчиненні кримінального правопорушення особа (обвинувачений) з моменту пред'явлення йому цивільного позову визнається у встановленому ст. 62 КПК України порядку цивільним відповідачем і несе цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну його злочинними діями.

Отже, слід підкреслити, що в кожному позові є сторони, без яких даний процесуальний документ не матиме юридичної сили. Сторонами цивільного позову, як у цивільному процесі, так і в кримінальному, виступають цивільний позивач та цивільний відповідач.

У кримінальному провадженні, на нашу думку, цивільним позивачем завжди є потерпілий, – особа, яка звернулася до суду за захистом своїх інтересів шляхом подачі виключно процесуального документа – це позовної заяви. Цивільний відповідач – це особа (обвинувачений), яка на думку цивільного позивача порушила його майнові чи інші суб'єктивні права.

У даному випадку дуже важливим є такий аргумент, що відповідач виникає в кримінальному процесі тільки тоді, коли до нього пред'явлено позовні вимоги, викладені у письмовому вигляді і мають певну процесуальну форму. При наявності вказаних умов обвинуваченого можна визнати цивільним відповідачем і покласти на нього відповідальність за скоєне ним кримінальне правопорушення.

Дотримання процесуальної форми позовної заяви у кримінальному провадженні є дуже необхідним і від цієї законодавчої вимоги (ст.128 КПК України) відійти неможливо, оскільки суд може прийняти негативне рішення: відмовити у задоволенні цивільного позову або залишити його без розгляду незважаючи на те, що вина обвинуваченого повністю доведена і знайшла своє підтвердження в ході судового розгляду кримінального провадження.

Крім того, позов повинен мати відповідну структуру, що складається з чотирьох основних його частин: вступної, описової, мотивувальної та резолютивної. Такі вимоги передбачені ст. 119 Цивільного процесуального кодексу України², до яких нас відсилає ст. 128 Кримінального процесуального кодексу України.

Враховуючи, що на сьогоднішній день Національне законодавство України удосконалено, прокурору необхідно дуже відповідально підійти до питання збору доказової бази з метою доведення наявності заподіяння майнової шкоди потерпілому. В іншому випадку суд може залишити позов без розгляду або не задовольнити його або задовольнить частково, тобто в частині зібраних доказів. З цим часто і виникають проблеми.

Наступним проблемним питанням щодо пред'явлення цивільного позову є обґрунтування підстав представництва, передбаченого ст. 128 КПК та ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», оскільки таку діяльність прокурор може здійснювати виключно після підтвердження для цього

¹ Блажівський, Є.М., Якимчук, М.К., Козьяков, І.М., Туркот, М.С. та ін. (2014). *Підтримання прокурором державного обвинувачення: підручник* [для студентів вищих юридичних навчальних закладів]. Київ: Національна академія прокуратури України, 227.

² *Цивільний процесуальний кодекс України 2004* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 40–41, 42, 492.

підстав. Але у діючому процесуальному законодавстві відсутня правова регламентація обґрунтування підстав представництва, а також невизначена сама процедура такого підтвердження, внаслідок чого склалася неоднозначна судова практика.

У зв'язку з неурегульованістю цього питання на законодавчому рівні прокурорська практика пішла шляхом обґрунтування підстав для представництва безпосередньо у поданому позові¹.

Таким чином, ми доходимо висновку про те, щоб скласти своєчасно (у період досудового розслідування), законодавчо правильну (засновану на законі) та об'єктивну (підтверджену доказами) позовну заяву у кримінальному провадженні, а також підтвердити в суді факти, які викладені у позовних вимогах, є доцільним запровадити участь у кримінальному судочинстві групи прокурорів.

Дана група прокурорів може складатися з двох або трьох прокурорів, з яких одні (залежно від складності кримінального провадження) будуть підтримувати державне обвинувачення в частині доведення вини обвинуваченого, а інші – у частині доведення та підтримання цивільного позову, а також збором всіх необхідних доказів у разі його пред'явлення поза межами кримінального провадження (наприклад, у цивільному, господарському та адміністративному судочинстві).

Створення групи прокурорів та їх участь у кримінальному судочинстві дозволить не тільки позбутися багатьох проблемних питань щодо цивільного позову, але й швидко відновити порушене майнове право громадянина або держави у кримінальному провадженні.

References

1. Alpert, S.A. (1974). *Obvynenye v sovetskom uholovnom protsesse*. Kharkov.
2. Alshevskiy, T.V., Borodyn, S.V., Hutkiy, Y.M., Perlov, Y.D., Petrenko, V.M. (1968). *Sovetskiy uholovnyi protsess. Vozbuzhdeniye uholovnoho dela y predvartelnoe rassledovaniye: uchebn.posobye*. Moskva.
3. Blazhivskiy, Ie.M., Yakymchuk, M.K., Koziakov, I.M., Turkot, M.S. ta in. (2014). *Pidtrymannia prokurorom derzhavnoho obvynuvachennia: pidruchnyk [dlia studentiv vyshchyykh yurydychnykh navchalnykh zakladiv]*. Kyiv: Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy.
4. Dolezhan, V., Polianskiy, Iu. (2003). Vymohy do prokuroriv – obvynuvachiv u svitli rekomendatsii Rady Yevropy. *Visnyk prokuratury*, 12, 12-13.
5. Foynitskiy, Y.Ia. (1987). *Kurs uholovnoho sudoproizvodstva*. Sankt-Peterburgh.
6. Fursa S.Ia. (2009). *Tsyvilnyi protses Ukrainy*. Akademichnyi kurs:Pidruchnyk.Kyiv:Iurinkom Inter.
7. Hrytsaenko, L.R. (2009). *Prokurorska diialnist v Ukraini v svitli suchasnoho svitovoho dosvidu*. Vinnytsia: DV «DKF».
8. Hurvych, M.A. (1981). *Uchenye ob yske*. Moskva.
9. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy 2013* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 9–10, 11–12, 13, 88.
10. Maliarenko, V.T., Vernydubov, I.V. (2001). *Prokuror u kryminalnomu sudochynstvi. deiaki problemy ta shliakhy yikh vyrishennia*. Kyiv: Iurinkom Inter.
11. Marchuk, N. (2012). Shchodo vyznachennia poniattia «prokuror» v kryminalnomu provadzhenni. *Visnyk prokuratury*, 8, 5.
12. Polianskiy, N.N. (1927). *Ocherky obshchei teoryi uholovnoho protsesa*. Moskva.
13. Riabenko, H. (2015). Problemni pytannia predstavnytskoi diialnosti viiskovykh prokuroriv u zv'iazku z novelamy v zakonodavstvi. *Visnyk prokuratury*, 11, 26.
14. Shpilev, V.N. (1974). *Soderzhaniye y formu uholovnoho sudoproizvodstva*. Moskva.
15. Shtefan, M.I. (2005). *Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy: akademichnyi kurs: pidruch. dlia stud.yuryd.spets.vyshch.navch.zakl*. Kyiv: Khrinkom Inter.
16. Shybiko, V.P. (1990). *Povaha do sudu yak obov'iazok uchashnykiv sudovoho rozghliadu spravy. Suchasni problemy derzhavy i prava*. Kyiv.
17. Shyfman, M.L. (1948). *Prokuror v uholovnom protsesse*. Moskva.
18. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy 2004* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 40–41, 42, 492.
19. *Zakon pro prokuraturu 2014*. *Hazeta Zakon. Biznes*, 41–44, 1083–1086.

¹ Рябенко, Г. (2015). Проблемні питання представницької діяльності військових прокурорів у зв'язку з новелами в законодавстві. *Вісник прокуратури*, 11, 26.

Сергій Ільченко, к. ю. н., с. н. с.

Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді Національної безпеки і оборони України, м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ОБ'ЄДНАННЯМ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Serhii Ilchenko, PhD in Law, Senior Researcher

Interdepartmental research center on problems of combating organized crime at the Council of National security and defense of Ukraine, Ukraine

CURRENT PROBLEMS ASSOCIATED WITH COMBINING MATERIALS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Under the provisions of the criminal procedure code of Ukraine, the article reveals legal nature of the Institute of combining pre-trial investigation materials provided, in particular, by article. 217 of the Criminal procedural code of Ukraine. It is noted that combining of materials of pre-judicial investigation is supposed to be reliable guarantee in fulfilling such tasks of criminal proceedings, as ensuring of prompt, full and impartial investigation and judicial review (article 2 of the CPC of Ukraine). At the same time, it is noted that features of legal fixation of grounds for combining can cause problems associated with ungrounded and illegal application of this legal Institute. The publication is aimed to prevent and eliminate relevant issues.

Key words: evidence, probable cause, pre-trial investigation, the task of criminal proceedings, criminal proceedings, materials, combining.

Постановка проблеми. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України містить положення, якими закріплюється інститут об'єднання і виділення матеріалів кримінальних проваджень. Це, зокрема, ст.ст. 217 («Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування»), 334 («Об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження»), 510 («Об'єднання і виділення кримінальних проваджень») та 512 («Судовий розгляд») Кодексу.

Важливість вказаних положень для кримінального судочинства не викликає жодних сумнівів. Адже вони призначені бути надійною запорукою у виконанні такого завдання кримінального провадження, як забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК України). Водночас, особливості правового закріплення випадків об'єднання матеріалів досудового розслідування, котрі відображено у ч. 1 ст. 217 КПК України, викликають певні питання. Так «у разі необхідності в одному провадженні можуть бути об'єднані матеріали досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, а також матеріали досудових розслідувань, по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами)». Таким чином в одному провадженні можуть бути об'єднані як матеріали досудових розслідувань, в яких вже фігурують підозрювані, так і матеріали, в яких підозра ще не висувалася. Звідси виникає логічне запитання: «Яке юридичне навантаження несе ст. 217 КПК України в частині щодо підозрюваних?». Адже для об'єднання матеріалів досудових розслідувань вистачить і певних «достатніх підстав», які вказуватимуть на причетність особи (чи осіб) до вчинення певного злочину. Відповідь на нього надасть аналіз правової природи умов до об'єднання кримінальних проваджень.

Стан дослідження. Проблемам об'єднання та виділення матеріалів досудових розслідувань присвячували свої праці Биков В.М., Биховський І.Є., Гуляєв А.П., Григор'єв В.М., Дробнін Д.В., Карнеєва Л.М., Ларін О.М., Мотовиловкер Я.О., Павловський В.В., Савицький В.М., Токарев М.Є., Шаравутдінов Ш.Ф., Шимановський В.В. та інші вчені. Їх наукові здобутки стали підґрунтям для

дослідження проблем, які розглядаються у даній публікації, із урахуванням положень чинного КПК України.

Метою даної статті є розкриття змісту основних проблем, пов'язаних із об'єднанням матеріалів досудових розслідувань та можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз положень чинного КПК України надає змоги встановити як підстави до об'єднання матеріалів досудових розслідувань, так і обставин, які унеможливають таке їх об'єднання. З огляду на зміст ст. 217 КПК України можна відзначити такі випадки, коли об'єднання матеріалів кримінальних проваджень законодавцем не припускається:

1) коли в матеріалах досудового розслідування, які планується об'єднати, не встановлено підозрюваних та відсутні достатні підстави, вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені певною (певними) особою (особами);

2) коли одне кримінальне провадження, яке планується об'єднати, здійснюється щодо кримінального проступку, а інше (з яким таке об'єднання планується) – щодо злочину (ч. 2 ст. 217 КПК України).

Конструкція ст. 217 КПК України сприяє формуванню справедливого уявлення про те, що інститут об'єднання кримінальних проваджень є достатньо регламентованою та виваженою процедурою. Водночас критерії об'єднання кримінальних проваджень все ж потребують певного пояснення та уточнення.

Так законодавець передбачає можливість об'єднання в одному провадженні матеріалів кількох досудових розслідувань. Абстрагуючись від умов такого об'єднання, можна стверджувати, що воно є можливим лише після проходження певного часу від початку розслідування. Тобто вимоги КПК України опосередковано забороняють здійснювати об'єднання матеріалів розслідувань передчасно, наприклад відразу після внесення відомостей про кримінальні правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Це, насамперед, пов'язується із особливостями процесу доказування, який відбувається окремо у кожному кримінальному провадженні.

Так, відповідно до вимог ст. 91 КПК України, у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та (або) є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Обставини, які визначено у ст. 91 КПК України належить доказувати у всіх без винятку кримінальних провадженнях. Вони утворюють так званий загальний предмет доказування, під яким розуміється «сукупність обставин, передбачених кримінально-процесуальним законом, встановлення яких необхідно для вирішення заяв і повідомлень про злочин і кримінального провадження в цілому»¹.

В окремому кримінальному провадженні обставини, які входять до предмета доказування конкретизуються та індивідуалізуються, тобто в окремо узятому провадженні існує конкретний предмет доказування, який визначається загальним поняттям злочину і ознаками конкретного складу, викладеними у тій чи іншій статті Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України. Під час дослідження конкретного предмета доказування вважається недопустимим як

¹ Михеєнко, М.М., Нор, В.Т., Шибіко, В.П. (1999). *Кримінальний процес України*: підручник. Київ: Либідь, 132.

невиправдане обмеження так і непомірне розширення його ж складових елементів. Адже, встановлюючи коло фактів, які мають бути пізнані під час досудового розслідування, закон, тим самим, забороняє пізнавати кримінально-процесуальними засобами обставини, які не вказані у ст. 91 КПК України.

Розширення конкретного предмета доказування може призвести до помилок, оскільки у цьому разі «значно ускладнюється робота органів розслідування та суду по збиранню, перевірці й оцінці доказів»¹.

Ще наприкінці XIX століття видатний російський вчений Фойницький І.Я. зазначав, що «вірність судового рішення, в значній мірі, обумовлюється увагою суду зосередженою на справі, і тим, щоб сторонні й незначні для справи обставини не відволікали суд від найсуттєвішого»².

За радянських часів вчені Карєв Д.С. та Якуб М.Л. вважали, що під час досудового розслідування повинні досліджуватися тільки ті обставини, які мають для нього значення, а «збирання доказів, які не мають відношення до справи, розпорошує увагу суду й органів розслідування»³. Лупінською П. А. та Чельцовим М.А. також стверджувалося, що «зусилля слідчого й суду мають бути спрямовані на те, щоб встановити наявність чи відсутність тих фактів, які характеризують усі ознаки конкретного складу злочину»⁴.

За своєю сутністю об'єднання в одно провадження матеріалів кількох досудових розслідувань, якщо воно відбувається на початкових етапах розслідування, до моменту залучення осіб як підозрюваних чи, навіть, початку формування підозри, видається таким, де має місце розширенням одного предмета доказування за рахунок іншого. Адже окреме розслідування кожного із проваджень є непростим самостійним процесом під час якого багато часу спливає на проведення значної кількості слідчих (розшукових) дій, складних судових експертиз, а, можливо, й виконання за межами країни клопотань про надання правової допомоги. Окрім того вимогами ч. 3 ст. 28 КПК України прямо передбачено, що об'єднання кількох кримінальних проваджень в одне, – надаватиме останньому складності через кількість підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо.

Водночас передчасне об'єднання матеріалів кількох кримінальних проваджень може бути запорукою вільного застосуванню обмежень до особи з боку слідчого судді, прокурора чи слідчого під час ініціювання чи обрання ними запобіжних заходів. Адже, у разі об'єднання кількох кримінальних проваджень зібрані докази вчинення менш тяжкого кримінального правопорушення можуть бути використані, в подальшому, як аргумент на користь застосування запобіжного заходу, який передбачений для більш тяжкого, коли докази скоєння останнього є недостатніми або й взагалі відсутні, а підозра в його вчиненні не висувалася та не планувалося її оголошення у найближчий перспективі.

Окрім суто процесуальних порушень, які можуть виникнути через передчасне об'єднання матеріалів досудового розслідування, варто наголосити й на службових зловживаннях посадових осіб, уповноважених вести кримінальний процес. Спонукаючи такі зловживання, або навіть і злочини, можуть окремі словосполучення, які, завдяки використанню у положеннях КПК України, набули значення юридичних термінів. Саме таким терміном є – «достатні підстави вважати», який вжито у ч. 1 ст. 217 КПК України. Його використання законодавцем суттєво підсилює позиції суб'єктивізму під час застосування положень КПК України, адже визначальним чинником під час кримінального провадження пропонується вважати, наприклад, не критерії, закріплені у правових нормах, а – розсуд певної особи.

Варто зауважити, що використання суб'єктивного чинника під час оцінки доказів має давню історію. Так Верховним судом США ще у 1878 році було визначено у рішенні по справі *Stacey vs. the U.S.* таке: «співробітник поліції має достатні підстави для арешту та обшуку, якщо факти й обставини, які сприймаються ним, є такими, що переконали б розумну й обережну людину в тому,

¹ *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР: Справочное издание* (1999). Москва: Юрайт, 129.

² Фойницький, І.Я. (1996). *Курс Уголовного судопроизводства*. Санкт-Петербург: Альфа, II, 232.

³ Карєв, Д.С. (1956). *Советский уголовный процесс*. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 67.

⁴ Чельцов, М.А (1969). *Уголовный процесс*. Москва: Юридическая литература, 98.

що скоєно злочин»¹. У даному рішенні визначені вимоги щодо змісту як процесу доказування, так і подальшого використання одержаних доказів саме як «достатніх підстав». Пізніше з'явилися більш розширені формулювання умов прийняття процесуальних рішень з огляду саме на «достатність підстав». Обов'язок по їх встановленню було покладено на суддів, але сприйняття фактів і обставин як таких, що мають переконувати «розумну й обережну людину», залишилося їх головним критерієм.

В країнах, які належать до англосаксонської системи права, де надзвичайно розвинутим є використання доктрин суб'єктивізму, існує перевірена часом практика використання суддями раніше винесених судових рішень в обґрунтуванні знов прийнятого. Таке використання судових прецедентів є додатковою гарантією прав та свобод особи, а також ознакою розумності й обережності самого судді, що не можна сказати про кримінальне судочинство України, для якого подібна практика не притаманна. У теорії сучасного кримінального процесу, як і в теорії, що існувала у часи колишнього СРСР, містяться виключно критерії об'єктивності процесуального рішення. Їх основу складають, передусім фактичні дані, здобуті під час кримінального провадження, які містяться у матеріалах провадження і свідчать про необхідність прийняття певного рішення. Саме фактичні дані, які в подальшому можуть стати доказами, на думку Лупінської П.А., можуть бути надійним обґрунтуванням процесуального рішення та здатні розкрити ту логіку діяльності по оцінці певних підстав до цього².

У свою чергу, виключно суб'єктивні судження, які покладено в основу прийняття того чи іншого процесуального рішення, неспроможні повною мірою розкрити логіку його прийняття. Окрім того подібне судження може приховувати й певну злочинну поведінку слідчого, прокурора, або судді. Прикладом цього можуть бути обставини кримінального провадження №42015000000001216 за фактом вчинення прокурором Полтавської області, начальником УМВС України в Полтавській області та їхніми підлеглими кримінального правопорушення, передбаченого статтею 163 («Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер») КК України. Дане провадження розслідується слідчими Генеральної прокуратури України і за даними слідства обставини вчинення злочину полягають у тому, що з дозволу прокурора області та ініціативи начальника обласного УМВС України незаконно, під вигаданими особистими даними, здійснювалося незаконне прослуховування телефонів керівників відділів «К» та ВБ УСБУ в Полтавській області^{3 4}. Вочевидь в основу прийняття рішення про прослуховування було покладено суб'єктивну оцінку відповідного клопотання, без перевірки матеріалів досудового розслідування щодо наявності конкретних фактичних даних.

З високою долею вірогідності такі зловживання можливі й під час прийняття рішення про об'єднання матеріалів досудових розслідувань, «по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами)» (ч. 1 ст. 217 КПК України). Через це об'єднання в одному кримінальному провадженні кількох до моменту повідомлення особі про підозру, чи складання такого повідомлення, але невручення внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, або затримання її за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення видається недоцільним. Окрім ризиків, пов'язаних із вчиненням кримінальних правопорушень, доволі актуальними видаються й інші ризики, які можуть вплинути на ефективність досудового розслідування. Цьому є таке пояснення.

Статтею 217 КПК України передбачається можливість об'єднання матеріалів досудових

¹ Пешков, М.А. (1999). Закон и полицейская практика производства ареста и обыска в уголовном процессе США (доктрина «достаточное основание»). *Российский следователь*, 4, 54.

² Лупинская, П.А. (1976). *Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и форма*. Москва: Юридическая литература, 158.

³ Розумовський, О. Корупційна триголова гідра в Полтавській області не хоче змін. *Національний антикорупційний портал. Комітет по противодействию коррупции в органах власти*. <http://antikor.com.ua/articles/59746-korupsijsna_trigolova_gidra_v_poltavskij_oblasti_ne_hoche_zmin> (2016, січень, 12).

⁴ Генпрокуратура розслідує справу відносно Стрелюка та Бежа по факту незаконного прослуховування працівників СБУ та УМВС. *Програма Плюс*. <http://pplus.in.ua/news/genprokuratura_rozsl_du_spravu_v_dnosno_streljuka_ta_beha_po_faktu_nezakonnogo_prosluhuvannja_prats_vnik_v_sbu_ta_umvs_> (2016, січень, 12).

розслідувань в одне провадження за умови наявності підозрюваних, або осіб щодо яких маються підстави вважати їх причетними до вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень). Таким чином КПК України опосередковано дозволяє лише у такому разі розконцентрувати увагу на дослідженні конкретного (до статті Особливої частини КК України) предмета доказування, об'єднавши кілька кримінальних проваджень в одне.

Конструкція вимог, викладених у ч. 1 ст. 217 КПК України, надає змогу стверджувати, що для їх здійснення має використовуватися така форма реалізації правових норм, як виконання. Для цієї форми є характерною вказівка: «чинить тільки так», або – «все, що не дозволено – заборонено». З огляду на таку конструкцію правової норми неприпустимим є об'єднання в одному провадженні матеріалів кількох досудових розслідувань, у яких не встановлено особу, котра вчинила кримінальне правопорушення. У свою чергу необхідно зазначити, що й на цьому етапі досудового розслідування не можна бути впевненим у тому, що об'єднання кількох кримінальних проваджень покращить його ефективність, а можливо й навпаки – таке об'єднання здатне його й погіршити.

На перший погляд визначення у кримінальному провадженні особи як підозрюваного може свідчити про те, що дослідження предмета доказування у ньому майже завершене. Але ще лишаються неперевірені можливі аргументи особи щодо її причетності до вчинення злочину, а тому таке рішення є суто проміжним. Так ст. 279 КПК України передбачено можливість зміни повідомлення про підозру у випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри. Тому факт повідомлення особі про підозру не повинен спонукати виникнення переконання, що дослідження предмета доказування у кримінальному провадженні є остаточно завершеним.

Справедливим і вірним є твердження Шумила М.С., що доказування у кримінальному провадженні закінчується постановою вироку суду. На думку вченого, до того часу поки доказування не завершено «знання про існування кримінально-правових відносин буде більше чи менше вірогідним, що не виключає формування нового знання про їх відсутність» [с. 135]¹. Тобто, до того часу, поки не буде винесено вирок суду у конкретному кримінальному провадженні, який ще й набуде законної сили, процес дослідження обставин, які входять до предмета доказування по ньому, не слід вважати остаточно завершеним. З огляду на це до питань прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні слід ставитися виважено.

Варто зауважити на ще одній проблемі, яка може виникнути внаслідок безпідставного об'єднання кримінальних проваджень. Так під час об'єднання кількох матеріалів досудового розслідування відбувається трансформація відповідних підозр, а надалі й обвинувачень, в одне – узагальнене. З огляду на це, можливе постановлення виправдувального вироку в частині окремого обвинувачення дещо згладжується постановленням обвинувального вироку по іншому, тобто в цілому. Подібне становище може використовуватися під час досудового розслідування та знаходити свій прояв у відповідній тактиці штучного «накопичення» обвинувачень задля досягнення такої їх сукупності, яка б забезпечувала судову перспективу постановлення саме обвинувального вироку. Доцільність та законність використання такої тактики є сумнівними, так як воно йде всупереч завданням кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України та розпорошує увагу органів, які ведуть процес

Висновки. Недоцільним є об'єднання в одне кримінальне провадження матеріалів досудового розслідування, коли в кожному із таких розслідувань не було оголошено особі про підозру. Передчасне об'єднання матеріалів кількох досудових розслідувань може негативно вплинути на подальше провадження через розширення конкретного предмета доказування. Незаконне та безпідставне об'єднання матеріалів досудового розслідування може використовуватися для вчинення службових зловживань та злочинів з боку осіб, що ведуть кримінальний процес, а також для впровадження сумнівної тактики щодо забезпечення прийняття, у майбутньому, обвинувального вироку.

References

1. Mixeienko, M.M., Nor, V.T., Shibiko, V.P. (1999). *Kriminalnij proces Ukrainy: pidruchnik*. Kiiv: Libid.
2. Kommentarij, K. (1999). *Ugolovno-processualnomu kodeksu rsfsr: Spravochnoe izdanie*. Moskva: Yurajt.
3. Fojnickij, I.Y. (1996). *Kurs ugovnogo sudoproizvodstva*. Sankt-Peterburg: Alfa, II.
4. Karev, D.S. (1956). *Sovetskij ugovnyj process*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo yuridicheskoy literatury.

¹ Шумило, М.С. (2001). *Реабілітація в кримінальному процесі України*: монографія. Харків: Арсис, 135.

5. Chelcov, M.A (1969). *Ugolovnyj process*. Moskva: Yuridicheskaya literatura.
6. Peshkov, M.A. (1999). Zakon i policejskaya praktika proizvodstva aresta i obyska v ugolovnom processe ssha (doktrina «dostatochnoe osnovanie»). *Rossijskij sledovatel*, 4, 54.
7. Lupinskaya, P.A. (1976). *Resheniya v ugolovnom sudoproizvodstve. ix vidy, sodержanie i forma*. Moskva: Yuridicheskaya literatura.
8. Rozumovskij, O. Korupcija trigolova gidra v poltavskij oblasti ne xoche zmin. *Nacionalnyj antikorrupcionnyj portal. komitet po protivodejstviyu korrupcii v organax vlasti*. <http://antikor.com.ua/articles/59746-koruptsijna_trigolova_gidra_v_poltavskij_oblasti_ne_hoche_zmin> (2016, sichen, 12).
9. Genprokuratura rozslidue spravu vidnosno strelyuka ta bexa po faktu nezakonnogo prosluxovuvannya pracivnikiv SBU ta UMVS. *Programa plyus*. <http://pplus.in.ua/news/genprokuratura_rozsl_du_spravu_v_dnosno_strelyuka_ta_beha_po_faktu_nezakonnogo_prosluhovuvannya_prats_vnik_v_sbu_ta_umvs_> (2016, sichen, 12).
10. Shumilo, M.E. (2001). *Reabilitaciya v kriminalnomu procesi Ukraini*. Xarkiv: Arsis.

Олександр Старенький

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ ЗАХИСНИКОМ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Oleksandr Starenkyi

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

OBTAINING OF EVIDENCE BY DEFENDER IN PRE-TRIAL INVESTIGATION APPLYING TEMPORARY ACCESS TO OBJECTS AND DOCUMENTS

Based on our analysis of provisions of existing Ukrainian legislation, materials of criminal proceedings, and surveys of practitioners, the article highlights problematic issues of obtaining evidence by defender in pre-trial investigation through the use of temporary access to objects and documents. It was established that petitions of defender for temporary access to documents and objects are rare.

It was noted that Ukrainian legislation does not provide the procedure for storage of physical evidence by defender. The availability of this legislative omission leads to the fact that some defenders who have little experience of legal practice, because of their low professional experience, may damage and in some cases destroy and delete their property. Problematic issues of defender's temporary access to objects and documents containing state secrets were considered, and provided with scientific and reasonable proposals to address them.

Key words: defender, evidence, pre-trial investigation, temporary access to objects and documents.

Одним із засобів отримання доказів захисником у досудовому розслідуванні є тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України). Варто зазначити, що закріплення в КПК України норми, яка надає захиснику у такий спосіб отримувати докази, було спрямоване на впровадження механізму реалізації змагальності сторін та свободи в поданні ними до суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Разом із тим, результати проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень, а також опитування практичних працівників, дали підстави зробити висновок, що на практиці виникає низка проблемних питань, пов'язаних з реалізацією права захисника на отримання доказів у досудовому розслідуванні шляхом застосування тимчасового доступу до речей і документів. У зв'язку з цим, виникає необхідність у висвітленні цих проблемних питань та наданні науково-обґрунтованих пропозицій щодо їх вирішення.

Незважаючи на актуальність зазначеної проблеми, окремі проблемні питання тимчасового доступу до речей і документів були предметом наукових пошуків Ю. П. Аленіна, І. В. Глов'юк, В. О. Гринюка, О. В. Капліної, М. П. Климчука, М. А. Погорельського, Д. Б. Сергєєвої, О. Ю. Татарова, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, С. С. Чернявського, О. Г. Шило, М. Є. Шумили, О. Г. Яновської та інших фахівців.

Отже, метою статті є висвітлення проблемних питань отримання доказів захисником у досудовому розслідуванні шляхом застосування тимчасового доступу до речей і документів й надання науково-обґрунтованих пропозицій щодо їх вирішення.

Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення (ч.

2 ст. 159 КПК України).

Надання тимчасового доступу до речей та документів захиснику здійснюється шляхом подання клопотання до слідчого судді. Розглядаючи таке клопотання, для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати можливість отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні, без застосування заходу забезпечення кримінального провадження (ч. 4 ст. 132 КПК України). Тобто, захисник може звернутися до слідчого судді із відповідним клопотанням у разі, якщо:

- а) відомості, що містяться у речах і документах можуть бути використані як докази;
- б) якщо неможливо іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів;
- в) існує реальна загроза зміни або знищення речей і документів;
- г) якщо вони не можуть бути отримані іншим шляхом (за адвокатським запитом або у інший спосіб).

Результати проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень, а також опитування практичних працівників, свідчать про те, що з клопотаннями про тимчасовий доступ до речей і документів у переважній більшості випадків звертаються слідчий чи прокурор, натомість випадки звернення з відповідними клопотаннями захисників є поодинокими, про що вказують 80% опитаних суддів. У більшості випадків захисники отримують докази у досудовому розслідуванні шляхом направлення адвокатських запитів або ж ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій. Водночас, на практиці досить часто захисникам відмовляють у наданні інформації на адвокатський запит, а ініціювання захисником проведення слідчих (розшукових) дій лише призводить до розкриття планів захисника слідчому, прокурору. У зв'язку з цим, захисники повинні використовувати всі можливі засоби отримання доказів у досудовому розслідуванні, в тому числі й можливість тимчасового доступу до речей і документів.

Відповідно до ч. 5 ст. 163 КПК України захисник у своєму клопотанні повинен довести наявність достатніх підстав вважати, що речі і документи: 1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; 3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Відповідно до ч. 6 ст. 163 КПК України захиснику у ході досудового розслідування може бути наданий слідчим суддею тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, у разі, якщо окрім вищезазначених обставин, він доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться у цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів. Водночас, слід звернути увагу на те, що у ч. 6 ст. 163 КПК України зазначається, що доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється у порядку, визначеному законом, і якщо відомості становлять державну таємницю, то такі речі і документи не можуть бути надані особі, яка не має до неї допуску відповідно до вимог законодавства.

Варто зазначити, що доступ до документів, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених цим Кодексом, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження (ч. 4 ст. 517 КПК України).

Згідно зі ст. 22 Закону України «Про державну таємницю» допуск до державної таємниці надається дієздатним громадянам України віком від 18 років, які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-технічної діяльності або навчання, органами Служби безпеки України після проведення їх перевірки. Порядок надання допуску до державної таємниці визначається Кабінетом Міністрів України.

Залежно від ступеня секретності інформації встановлюються такі форми допуску до державної таємниці: 1) форма 1 – для роботи з секретною інформацією, що має ступені секретності

«особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно»; 2) форма 2 – для роботи з секретною інформацією, що має ступені секретності «цілком таємно» та «таємно»; 3) форма 3 – для роботи з секретною інформацією, що має ступінь секретності «таємно».

Варто зазначити, що у більшості випадків захисники не мають допуску до державної таємниці, а його отримання, як слушно зазначає М. А. Погорецький, є проблематичним, виходячи, навіть, із строків його оформлення. Вирішення цієї проблеми, на думку вченого, потребує удосконалення спрощеного порядку допуску захисника до державної таємниці, а також процесуальної форми тимчасового доступу його до речей і документів¹. Окрім того, враховувати треба й те, що поки захисник буде оформлювати відповідний допуск, то досудове розслідування може бути закінчене або ж доступ до відповідних матеріалів стане неможливим тощо.

На наш погляд, для своєчасного здійснення захисником тимчасового доступу до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, ч. 6 ст. 163 КПК України необхідно доповнити таким положенням: «У разі відсутності у захисника допуску до державної таємниці за відповідною формою, слідчий суддя у день розгляду клопотання захисника про надання тимчасового доступу до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, зобов'язаний надати захиснику клопотання, адресоване відповідному органу Служби безпеки України, в якому зазначено підстави для надання захиснику допуску до державної таємниці та відповідну форму допуску до державної таємниці. Відповідне клопотання захисник разом з іншими документами, які необхідні для оформлення допуску до державної таємниці, подає до відповідного органу Служби безпеки України, який протягом 15 днів, з моменту подачі документів, зобов'язаний, за умови відповідності поданих документів вимогам Закону України «Про державну таємницю», надати захиснику допуск до державної таємниці».

Певні труднощі щодо отримання захисником доказів шляхом застосування тимчасового доступу до речей і документів зумовлені тим, що захисники, отримавши ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, отримують відмови від власників відповідних речей і документів. Зазначене зумовлене тим, що чинний КПК України покладає обов'язок щодо виконання законних вимог захисника лише на органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службових осіб (ч. 7 ст. 47 КПК України). Тобто, підприємства, установи та організації не зобов'язані виконувати законні вимоги захисника. Зважаючи на зазначене, пропонуємо викласти ч. 7 ст. 47 КПК України у такій редакції: «Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, їх службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника».

КПК України передбачено, що слідчий суддя в ході досудового розслідування вправі надати можливість захиснику вилучати речі і документи у разі: 1) якщо захисник, доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або 2) таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів (ч. 7 ст. 163 КПК України). Згідно з ч. 1 ст. 159 КПК України вилучати документи під час застосування тимчасового доступу до речей і документів мають право як сторона захисту, так і сторона обвинувачення. Але на відміну від органів досудового розслідування, яких законодавець зобов'язує забезпечити зберігання вилученого майна (ч. 4 ст. 168 КПК України), сторона захисту таких обов'язків не несе (принаймні такий обов'язок безпосередньо не передбачений), про що слушно зазначає О. Ю. Татаров².

Варто зазначити, що постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104 затверджений «Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження». Положеннями цього порядку передбачено, що відповідальним за зберігання речових доказів, що зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження, є слідчий, який здійснює таке провадження. Відповідальною за зберігання речових доказів в обладнаному приміщенні чи спеціальному сейфі є посадова особа органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, що призначається наказом керівника такого органу або слідчого підрозділу відповідно до повноважень (далі – відповідальна

¹ Погорецький, М.А. (2014). *Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. Актуальні питання державотворення в Україні*. Київ: Прінт-Сервіс, 482.

² Татаров, О.Ю. (2013). *Заходи забезпечення кримінального провадження: перший досвід застосування. Бюлетень Міністерства юстиції України*, 7, 113-122.

особа). З числа посадових осіб органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, призначається також особа, яка заміщує відповідальну особу в разі її відпустки, відрядження чи тривалої відсутності з інших причин, та особа, в якій на відповідальному зберіганні знаходиться дублікат ключів від обладнаного приміщення чи спеціального сейфа (п. 8). Тобто обов'язок зберігання речових доказів покладається на слідчих та осіб слідчого підрозділу, відповідальних за збереження речових доказів.

Водночас, результати проведеного аналізу положень КПК України та вищенаведеної постанови Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104, дають підстави для висновку, що чинне законодавство України не передбачає порядок зберігання речових доказів захисником. Наявність цієї законодавчої прогалини призводить до того, що окремі захисники, які мають невеликий стаж адвокатської практики, у силу свого низького професійного досвіду пошкоджують, а в окремих випадках й знищують вилучене ними майно. А це, в свою чергу, призводить до неможливості використання захисником в якості доказів відповідних документів, і як результат – до неналежного захисту прав та законних інтересів неповнолітніх.

Слід зазначити, що на практиці вилучення речей у ході застосування тимчасового доступу до речей і документів захисником здійснює не він безпосередньо, а слідчий чи співробітник оперативного підрозділу, який залучається слідчим суддею. При цьому вилучені речі зберігаються у слідчого, що здійснює досудове розслідування у відповідному кримінальному провадженні. На наш погляд, така практика вилучення речей у ході застосування тимчасового доступу до речей і документів за ініціативою захисника не зовсім відповідає потребам змагального кримінального судочинства, оскільки захисникам не завжди вдається ознайомитися з відповідними речами чи документами після їх вилучення. На нашу думку, вилучення відповідних речей чи документів повинен не слідчий чи співробітник оперативного підрозділу, безпосередньо захисник, за клопотанням якого здійснюється тимчасовий доступ до речей і документів. Окрім того, вилучені речі повинні зберігатися у відповідних приміщеннях ради адвокатів регіону, а контроль за їх збереженням повинна здійснювати уповноважена особа ради адвокатів регіону. У зв'язку з цим, у Законі України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" та в КПК України потрібно передбачити норму, відповідно до якої, захисник матиме право безпосередньо здійснювати вилучення відповідних речей у ході застосування тимчасового доступу до речей і документів. Окрім того, пропонуємо в чинному законодавстві України передбачити відповідний порядок зберігання речових доказів стороною захисту.

Варто зазначити, що хоча й чинний КПК України надає стороні захисту можливість застосовувати тимчасовий доступ до речей і документів, однак на практиці поширеними є випадки, коли захисники, отримавши ухвалу на застосування тимчасового доступу до речей і документів, отримують відмову від осіб, стосовно речей і документів яких потрібно було здійснити відповідний захід. У зв'язку з цим, захисники не можуть своєчасно отримати докази у досудовому розслідуванні.

У такому випадку, відповідно до ст. 162 КПК України слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями КПК України з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів (ч. 1). У разі якщо дозвіл на проведення обшуку надано за клопотанням сторони захисту, слідчий суддя, суд доручає забезпечення його проведення слідчому, прокурору або органу внутрішніх справ за місцем проведення цих дій. Проведення обшуку здійснюється за участю особи, за клопотанням якої надано дозвіл на його проведення, згідно з положеннями КПК України (ч. 2). На нашу думку, підхід законодавця є дещо дискусійним, оскільки сторона обвинувачення, докладаючи всіх необхідних зусиль для доведення винуватості підозрюваного, буде в певній мірі ознайомлена з намірами захисника і його доказовою базою. Така ситуація, не лише призводить до порушення засади змагальності кримінального провадження, а й до можливості розкриття адвокатської таємниці. У зв'язку з цим, на наш погляд, такі обшуки повинні проводити не слідчий і не прокурор, як представники сторони обвинувачення, а судова міліція «Грифон», яка не буде мати ніякого процесуального інтересу в проведенні відповідної процесуальної дії, а навпаки – сприятиме здійсненню кримінального провадження, виконуючи доручення слідчого судді. У зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни до ч. 2 ст. 166 КПК України та викласти її в такій редакції: «У разі якщо дозвіл на проведення обшуку надано за клопотанням сторони захисту, слідчий суддя, суд доручає забезпечення його проведення судовій поліції «Грифон». Проведення обшуку здійснюється за

участю особи, за клопотанням якої надано дозвіл на його проведення, згідно з положеннями цього Кодексу».

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що на практиці виникає низка проблем, пов'язаних з реалізацією права захисника на отримання доказів у досудовому розслідуванні шляхом тимчасового доступу до речей і документів. Надані нами пропозиції щодо вирішення цих проблемних питань, безумовно, покращать діяльність захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні.

References

1. Pogoretskyi, M.A. (2014). *Zahisnuk – sybect dokazyvanna na dosydovomy provadjenni za chunnum CPC Ukrainu: problemni putannya. Aktualni problemu derjavotvorennia v Ukraini*. Kuiv: Print-servic.
2. Tatarov, O.U. (2013). *Zahodu zabezpechennya kruminalnogo provadjennay: pershuy dosvid zastosyvannai. Buleten Ministerstva Ustucii Ukrainu*, 7, 113-122.

Запрошуємо до участі в журналі «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС»

Журнал виходить 6 разів на рік.

Статті для публікації *в першому (лютневому)* номері журналу приймаються до 15 січня і виходять друком до 28 лютого.

Статті для публікації *в другому (квітневому)* номері журналу приймаються до 15 березня і виходять друком до 30 квітня.

Статті для публікації *в третьому (червневому)* номері журналу приймаються до 15 травня і виходять друком до 30 червня.

Статті для публікації *в четвертому (серпневому)* номері журналу приймаються до 15 липня і виходять друком до 31 серпня.

Статті для публікації *в п'ятому (жовтневому)* номері журналу приймаються до 15 вересня і виходять друком до 31 жовтня.

Статті для публікації *в шостому (грудневому)* номері журналу приймаються до 15 листопада і виходять друком до 31 грудня.

Терміни закінчення прийняття статей до відповідних номерів журналу — орієнтовні. У зв'язку із великою кількістю статей у редакційному портфелі редколегія може довільно змінювати ці терміни.

Терміни виходу номерів журналу із друку – до кінця кожного парного місяця – незмінні.

Вимоги до рукописів:

Обсяг статей: 10 – 30 сторінок (для розрахунку сторінок використовується шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал – полуторний).

Статті приймаються українською, чеською, польською, англійською, німецькою, французькою мовами.

В статті, яка подається для публікації в журналі, **обов'язково мають бути враховані наступні вимоги:**

- прізвище та ім'я автора, назва статті, анотація (обсягом 700-900 знаків) та ключові слова подаються двома мовами: мовою статті та англійською мовою;
- повні відомості про автора: звання, ступені, посада, місце роботи також подаються мовою статті та англійською мовою;
- посилання на джерела та літературу робляться посторінково та подаються мовою оригіналів, тобто не перекладаються та не транслітеруються;
- звичайний список літератури наприкінці статті *не подається, але водночас*
- наприкінці статті додатково розміщується список цитованої та використаної у статті літератури в «латинізованому» вигляді: в ньому всі кириличні літери транслітеруються латиницею.

Бібліографічні описи джерел і літератури у посиланнях та списку літератури мають бути оформлені згідно з угодами APA (American Psychological Association). Нижче наведено зразки оформлення бібліографічних джерел.

Ілюстрації до статей (графіка і малюнки) подаються у форматі TIFF або JPEG (кожен малюнок в окремому файлі).

При підготовці ілюстрацій слід мати на увазі, що в журналі не використовується кольоровий друк.

Рукописи, які не відповідають цим технічним вимогам, редакція не реєструє і не розглядає з метою публікації.

Адреси для листування:

E-mail: eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Офіційний сайт: <http://eppd13.cz>

Поштова адреса:

Головний офіс: BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 - Nusle

Зразки оформлення бібліографічного опису джерел і літератури згідно з угодами APA (American Psychological Association) порівняно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006:

Загальні правила: посторінкові посилання на джерела та літературу подаються мовою оригіналів, тобто не перекладаються та не транслітеруються.

Місяць перегляду web-сторінки подається мовою статті.

Цитати також подаються мовою статті.

1. При посиланні на книгу цілком:

Барабаш, Ю.Г., Дахова, І.І., Євсєєв, О.П., Колісник, В.П., Кушніренко, О.Г. [та ін.] (2012). *Конституційна юрисдикція*. Харків: Право.

При посиланні на сторінку 62:

Барабаш, Ю.Г., Дахова, І.І., Євсєєв, О.П., Колісник, В.П., Кушніренко, О.Г. [та ін.] (2012). *Конституційна юрисдикція*. Харків: Право, 62.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Конституційна юрисдикція : підручник / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєв, В. П. Колісник, О. Г. Кушніренко; В.о. Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого" ; за ред. Ю. Г. Барабаш, А. О. Селіванов. – Харків : Право, 2012. – 165 с.]

Гидденс, Э. (2005). *Устроение общества: Очерк теории структуризации*. 2-е изд. Москва: Академический Проект.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – 2-е изд. Москва: Академический Проект, 2005]

Оборотов, Ю.Н. (ред.) (2011). *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник*. Одесса: Фенікс.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Оборотов Ю. Н. Обще теоретическая юриспруденция: учебный курс : учебник / Ю. Н. Оборотов. – Одесса: Фенікс, 2011]

2. Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К, Далтон, Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс.

При посиланні на сторінки 13-15:

Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К, Далтон, Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс, 13–15.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром и др.; сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 537 с.]

Алісов, С.О., Воронова, Л.К., Кадьякаленко, С.Т. та ін. (1998). *Фінансове право: підручник*. Харків: Фірма «Консум», 127.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Фінансове право : підручник / Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадьякаленко та ін. – Харків: Фірма «Консум», 1998. – С. 127.]

3. Петришин, О.В. (2000). Права людини як фундаментальна цінність правової демократичної державності. *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 ч. Харків, 35–48.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Петришин О. В. Права людини як фундаментальна цінність правової демократичної державності / О. В. Петришин // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 ч. –Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2000. – С. 35–48.]

4. Горобець, К.В. (2012). *Аксіосфера права та її компоненти*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права». Одеса.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Горобець К. В. Аксіосфера права та її компоненти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / К. В. Горобець. – Одеса, 2012.]

5. Гарбузов, В.Н., Попович, А.П. (2002). Губернатор штата: статус и полномочия. *США. Канада: Экономика, политика, культура*, 7, 55–70. [Згідно ДСТУ це виглядало б так: Гарбузов В. Н. Губернатор штата: статус и полномочия / В. Н. Гарбузов, А. П. Попович // США. Канада : Экономика, политика, культура. – 2002. – №7. – С. 55-70.]

6. Манхейм, К. (1994). *Диагноз нашего времени*. Москва: Юрист. [Згідно ДСТУ це виглядало б так: Манхейм К. Диагноз нашего времени: пер. с нем. и англ. / К. Манхейм. – М. : Юрист, 1994. – 700 с.]

7. Rosenau, J. N. (2004). Governance. In T. J. Sinclair (Ed.), *Global Governance. Critical Concepts in Political Science*, 1, (p. 405). London, New York.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Rosenau J. N. Governance / J. N. Rosenau // Global Governance. Critical Concepts in Political Science ; ed. by T. J. Sinclair. – London : New York, 2004. – Vol. 1. – P. 405.]

8. Посилання на том

Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания. 1866-1913 гг. (1914). (*Т. 1. 1866-1889*). Екатеринослав: Типография губернского земства, 334.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания. 1866-1913 гг. – Екатеринослав : Типография губернского земства, 1914. – Т. 1. 1866-1889. – С. 334.

9. Закони Російської імперії (мають особливості реквізитів у порівнянні із сучасними законами):
без посилання на статтю:

Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости (1861). *Полное собрание законов Российской империи II, Т. 36, Отд. 1, № 36657.*

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости. 19 февраля 1981 г. // ПСЗ II. – Т. 36. – Отд. 1. – № 36657.]

із посиланням на статтю закону:

Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости, ст. 27, II, п. 3. (1861). *Полное собрание законов Российской империи II, Т. 36, Отд. 1, № 36660.*

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Высочайше утвержденное Положение о губернских и уездных по крестьянским делам учреждениях. 19 февраля 1861 г. // ПСЗ II. – №36660. – Ст.27, II, п. 3.]

10. Збірки матеріалів офіційного діловодства.

Постановления VII очередного Екатеринославского губернского земского собрания с 28 октября по 12 ноября 1872 года (1873). Екатеринослав: В типографии губернского правления, 153-156.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Постановления VII очередного Екатеринославского губернского земского собрания с 28 октября по 12 ноября 1872 года. – Екатеринослав : В типографии губернского правления, 1873, – С. 153–156.]

11. При оформленні посилання на матеріали web-сайтів посилання включає ім'я автора сторінки, назву сторінки, назву сайту (*набирається курсивом*), адресу сайту (URL), виділену знаками <>, та, за можливості, дату останнього перегляду сайту (в круглих дужках) автором посилання:

Монтеस्कье Ш. Избранные произведения. О духе законов. *Электронная библиотека bookZ.ru.*
<http://bookz.ru/authors/montesk_e-barl_lui/montes01/1-montes01.html> (2013, листопад, 21).

Малиновська, О. Щодо нагальних проблем удосконалення міграційної політики держави. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України.* <niss.gov.ua> (2014, грудень 21).

12. Посилання на законодавчі акти та правові документи:

Угоди:

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS. 171 (ICCPR). <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (2013, листопад, 21)

Международный пакт о гражданских и политических правах (принят 16 декабря 1966 года, вступил в силу 23 марта 1976 года) 999 Сборник договоров ООН (МППП). <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml> (2013, листопад, 21).

При посиланні на статтю Конвенції:

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICCPR) art 2. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (2013, листопад, 21).

Резолюція 2061 (ухвалена 25 липня 2012 року) РБ ООН. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_k87> (2013, листопад, 21).

Двосторонні угоди:

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування (Угоду затверджено Постановою КМ № 1094 від 28.11.2012) (прийнята 28 листопада 2012 року, набрала чинності для України 18 лютого 2013 року). *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Agreement Concerning the Sojourn of Refugees within the Meaning of the Convention Relating to the Status of Refugees (Geneva Convention of 28 July 1951 and Protocol Relating to the Status of Refugees of 31 January 1967) (France – Austria) (adopted 21 October 1974, entered into force 24 July 1975) 985 UNTS 303.

Рекомендації СОП:

МОТ Рекомендация № 195 (О развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение) (92 сессия Генеральной конференции МОТ, 17 июня 2004 года). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (2013, листопад, 21).

Документи ООН

Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, ГА ООН Резолюция 1514 (XV) (14 декабря 1960 года)

UNGA Res 51/210 (17 December 1996) UN Doc A/RES/51/210.
<<http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r210.htm>> (2013, листопад, 21).

Документи судів

Документи Міжнародного суду

Land, Island and Maritime Frontier Case (El Salvador/Honduras, Nicaragua intervening) (Application for Intervention) [1990] ICJ Rep 92. <<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=390&code=sh&p1=3&p2=3&case=75&k=0e&p3=5>> (2013, липень, 13).

Legal Consequences of the Construction of a Wall (Advisory Opinion) 2004 <<http://www.icj-cij.org/ijwww/idoctet/imwp/imwpframe.htm>> (2013, липень, 13).

Case Concerning the Vienna Convention on Consular Relations (Germany v USA) (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

Справи ЄСПЛ:

(до 31 жовтня 1998 року)

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A

Allenet de Ribemont v. France (interpretation), 7 August 1996, § 17, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-III

Garnieri v. Italy, no. 22256/88, Commission decision of 18 May 1992, unreported

(з 1 листопада 1998 року)

Постанова Палати ЄСПЛ з питання прийнятності скарги для розгляду по суті [Judgment on the merits delivered by a Chamber]

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II

Постанова Великої Палати ЄСПЛ з питання прийнятності скарги для розгляду по суті [Judgment on the merits delivered by the Grand Chamber]

Campbell v. Ireland [GC], no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II

Рішення Палати ЄСПЛ про визнання скарги прийнятною [Decision on admissibility delivered by a Chamber]

Campbell v. Ireland (dec.), no. 45678/98, ECHR 1999-II

Рішення Великої Палати ЄСПЛ про визнання скарги прийнятною [Decision on admissibility delivered by the Grand Chamber]

Campbell v. Ireland (dec.) [GC], no. 45678/98, ECHR 1999-II

Постанова Палати ЄСПЛ щодо попереднього заперечення [Judgment on preliminary objections delivered by a Chamber]

Campbell v. Ireland (preliminary objections), no. 45678/98, § 15, ECHR 1999-II

Постанова Палати ЄСПЛ з питання про виплату справедливої компенсації [Judgment on just satisfaction delivered by a Chamber]

Campbell v. Ireland (just satisfaction), no. 45678/98, § 15, ECHR 1999-II

Судові рішення окремих країн:

Дело о проверке конституционности положений части первой статьи 237 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданина Республики Узбекистан Б.Т. Гадаева и запросом Курганского областного суда (постановление), № 16-П, КС РФ 2013. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (2013, липень, 13).

Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, підпункту 1 пункту 2 розділу XII «Прикінцеві положення», абзацу четвертого пункту 3, абзацу четвертого пункту 5 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», № 1-1/2013, КСУ 2013.

Закони та інші законодавчі акти тощо.

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/606-14>> (2013, листопад, 21).

Цивільний кодекс 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, листопад, 21).

Розпорядження про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства 2007 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний вісник України*, 89, 89.

Посилання на статтю кодексу, закону, конституції тощо

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6 (2003) (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, листопад, 21)

Zveme vás k účasti v časopise!**EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ**

Časopis vychází šestkrát ročně.

Články pro zveřejnění v **prvním (únor)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. ledna a musí být publikovány do dne 28. února.

Články pro zveřejnění v **druhém (duben)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. března a musí být publikovány do dne 30. dubna.

Články pro zveřejnění v **třetím (červen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. května a musí být publikovány do dne 30. června.

Články pro zveřejnění v **čtvrtém (srpen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. července a musí být publikovány do dne 31. srpna.

Články pro zveřejnění v **pátém (říjen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. září a musí být publikovány do dne 31. října.

Články pro zveřejnění v **šestém (prosinec)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. listopada a musí být publikovány do dne 31. prosince.

Požadávky k rukopisům:

Objem - 10 - 30 stránek.

Jazyk článků – česky, ukrajinský, angličtina, francouzština, němčina.

U článků podávaných v libovolném jazyce, nezbytně v angličtině musí být uvedeno :

Anotace objemem 700-900 znaků, název článku a úplná informace o autorovi: jméno a příjmení, titul, akademický titul, pracovní funkce, postavení, zaměstnání.

Poznámky pod čarou – na každé stránce.

Odkazy na zdroje na konci článku - volitelný.

Bibliografické popisy zdrojů a odkazy by měly být poskytovány na základě norem APA (American Psychological Association).

Ilustrace k článkům (grafické a výkresy) musí být uvedený ve formátu

TIFF nebo JPEG (každá postava v samostatném souboru/dokumentu).

Všimněte si, prosíme, při zpracování ilustrací že v časopisu není použit barevný tisk.

Rukopisy které nesplňují tyto technické požadavky redakční kolégie neregistruje a nebude probírat s účelem tisku a zveřejnění.

Adresa pro korespondenci:

E-mail: eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: <http://eppd13.cz>

Adresa:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 - Nusle

Vzorec bibliografického popisu zdrojů a literatury v rámci dohod APA (American Psychological Association) ve srovnání s ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 (*Státní Rada ze standartizace a metrologie Ukrajiny*):

Všeobecné pravidlo: odkazy na originální zdroje a literaturu jsou předloženy v původním jazyce, t.j. není přeložený a ne přepsaný.

Měsíc přečtení web-stránky je uveden v jazyce sepsání článku.

Citáty z jazykových verzí zahraničních, pokud jsou k dispozici, obsahuje také jazykově původní článek.

1. Když se odkazuje na celé knihu jako celek:

Kelsen, H. (2009). *General Theory of Law and State*. Harvard: Harvard University Press.

[Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Kelsen, H. *General Theory of Law and State* / H. Kelsen. – Harvard : Harvard University Press, 2009. – 516 p.]

Když se odkazuje na stránku 17:

Kelsen, H. (2009). *General Theory of Law and State*. Harvard: Harvard University Press, 17.

2. Když se odkazuje na celé knihu jako celek:

Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс.

Když se odkazuje na stránky 13-15:

Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс, 13–15.

[Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром и др.; сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 537 с.]

3. Giumelli, F. (2013). How EU sanctions work: a new narrative. *Chaillot Papers*, 129.

[Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Giumelli, F. How EU sanctions work: a new narrative / F. Giumelli // Chaillot Papers. – 2013. – P.129.]

4. Манхейм, К. (1994). *Диагноз нашего времени*. Москва: Юрист. [Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Манхейм К. Диагноз нашего времени: пер. с нем. и англ. / К. Манхейм. – М. : Юрист, 1994. – 700 с.]

5. Nigro, F., Nigro, L. (1970). *Modern Public Administration*. New York: Harper and Row. [Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Nigro F. *Modern Public Administration* / F. Nigro, L. Nigro. – New York : Harper and Row, 1970. – 490 p.]

6. Rosenau, J. N. (2004). Governance. In T. J. Sinclair (Ed.), *Global Governance. Critical Concepts in Political Science*, 1, (p. 405). London, New York. [Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Rosenau J. N. Governance / J. N. Rosenau // *Global Governance. Critical Concepts in Political Science* ; ed. by T. J. Sinclair. – London : New York, 2004. – Vol. 1. – P. 405.]

7. Když se uvádí odkazy na webové stránky, položka musí obsahovat jméno autora té stránky, titulní stránku (*anebo její název*), název webu (uvedený kurzívou), webovou adresu (URL) zvýrazněnou znaky <>, a také, pokud je to možné, datum, kdy naposledy byla webová stránka aktualizovaná (v závorkách) autorem odkazu:

EU Creating Court for Kosovo War Crimes. *EPOCH Times*. <<http://www.theepochtimes.com/n3/601421-eu-creating-court-for-kosovo-war-crimes/>>

Монтескье Ш. Избранные произведения. О духе законов. *Электронная библиотека bookZ.ru*. <http://bookz.ru/authors/montesk_e-6arl_-lui/montes01/1-montes01.html> (21. listopadu 2013).

8. Odkazy na právní předpisy a právní dokumenty:

Dohody:

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICPPR). <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (21. listopadu 2013);

Международный пакт о гражданских и политических правах (принят 16 декабря 1966 года, вступил в силу 23 марта 1976 года) 999 Сборник договоров ООН (МПГПП). <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml> (21. listopadu 2013).

Když se odkazuje na článek Úmluvy (Konvence):

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICCPR) art 2. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (21. listopadu 2013).

Резолюція 2061 (ухвалена 25 липня 2012 року) РБ ООН. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_k87> (21. listopadu 2013).

Dvoustranné dohody:

(Dohoda mezi Vládou Ukrajiny a Vládou Ruské federace o spolupráci v oblasti hledání v letectví a záchranění. (Dohoda je schválená usnesením Kabinerz Ministrů Ukrajiny № 1094 ode dne 28.11.2012) (je přijaté dne 28. listopadu 2012, vstoupila v platnost pro Ukrajinu 18-ho února 2013). *Офіційний вісник України*, 29, 130.)

Agreement Concerning the Sojourn of Refugees within the Meaning of the Convention Relating to the Status of Refugees (Geneva Convention of 28 July 1951 and Protocol Relating to the Status of Refugees of 31 January 1967) (France – Austria) (adopted 21 October 1974, entered into force 24 July 1975) 985 UNTS 303.

Doporučení COPI (Služba uspořádání dopravy):

MOT Рекомендация № 195 (О развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение) (92 сессия Генеральной конференции MOT, 17 июня 2004 года). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (2013, листопад, 21).

MOT Рекомендация № 195 (О развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение) (92 сессия Генеральной конференции MOT, 17 июня 2004 года). *Офіційна веб-стрánka Nejvyšší rady Ukrajiny* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (21. listopadu 2013).

Dokumenty OSN:

Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, ГА ООН Резолюция 1514 (XV) (14 декабря 1960 года)

UNGA Res 51/210 (17 December 1996) UN Doc A/RES/51/210.

<<http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r210.htm>> (21. listopadu 2013)

Dokumenty soudů**Dokumenty Mezinárodního soudu:**

Land, Island and Maritime Frontier Case (El Salvador/Honduras, Nicaragua intervening) (Application for Intervention) [1990] ICJ Rep 92 <<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=390&code=sh&p1=3&p2=3&case=75&k=0e&p3=5>> (13. července 2013).

Legal Consequences of the Construction of a Wall (Advisory Opinion) 2004 <<http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwpframe.htm>> (13. července 2013).

Case Concerning the Vienna Convention on Consular Relations (Germany v USA) (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

Soudní usnesení jednotlivých zemí:

Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, підпункту 1 пункту 2 розділу XII «Прикінцеві положення», абзацу четвертого пункту 3, абзацу четвертого пункту 5 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», № 1-1/2013, КСУ 2013.

Zákony a jiné právní úkony etc.

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/606-14>> (21. listopadu 2013).

Цивільний кодекс 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (21. listopadu 2013).

Розпорядження про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства 2007 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний вісник України*, 89, 89.

Odkaz na článek zákoníku, zákona, Konstituce, atd.

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6 (2003) (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (21. listopadu 2013).

Become a Contributor for the Journal

EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE

The Journal is issued 6 times per year.

Articles for publication in the first (February) issue of the journal are accepted until January, 15 and will be published until February, 28.

Articles for publication in the second (April) issue of the journal are accepted until March, 15 and will be published until April, 30.

Articles for publication in the third (June) issue of the journal are accepted until May, 15 and will be published until June, 30.

Articles for publication in the fourth (August) issue of the journal are accepted until July, 15 and will be published until August, 31.

Articles for publication in the fifth (October) issue of the journal are accepted until September, 15 and will be published until October, 31.

Articles for publication in the sixth (December) issue of the journal are accepted until November, 15 and will be published until December, 31.

Deadlines for acceptance of articles to the relevant journal issues are approximate. The editorial board may arbitrarily change these dates because of the large number of articles in the editorial portfolio. The dates of journal's publishing are unchangeable: the end of each pair of months.

Requirements to manuscripts

Page Limit is 10 – 30 pages.

The language of articles is Czech, Ukrainian, English, Polish, French and German.

For an article in any language, the following is required in English:
an abstract (700-900 characters), a title of the article and complete data
of an author – full first and last name, academic title,
academic degree, position, and place of employment.

Footnotes are allowed, no endnotes.

Bibliography after the article is optional.

Bibliography should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA).

Illustrations to articles (graphics and images) should be submitted in the TIFF or JPEG format (each image in a separate file). While preparing illustrations authors should take into account that colour printing is not available in the Journal.

The editorial board do not register and do not review for publication manuscripts that do not comply with the aforementioned requirements.

Address for service:

E-mail: eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: <http://eppd13.cz>

Mailing Address:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 - Nusle

Samples of bibliography formatting in accordance with the APA (American Psychological Association) Agreements in comparison to State Standard of Russia and Ukraine 7.1:2006:

1. For reference to a book as a whole:
 Барабаш, Ю.Г., Дахова, І.І., Євсєєв, О.П., Колісник, В.П., Кушніренко, О.Г. [та ін.] (2012). *Конституційна юрисдикція*. Харків: Право.
 For reference to page 62:
 Барабаш, Ю.Г., Дахова, І.І., Євсєєв, О.П., Колісник, В.П., Кушніренко, О.Г. [та ін.] (2012). *Конституційна юрисдикція*. Харків: Право, 62.
 [Reference according to the State Standard: Конституційна юрисдикція : підручник / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєв, В. П. Колісник, О. Г. Кушніренко; В.о. Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого" ; за ред. Ю. Г. Барабаш, А. О. Селіванов. – Харків : Право, 2012.– 165 с.]
 Гидденс, Э. (2005). *Устроение общества: Очерк теории структуризации*. 2-е изд. Москва: Академический Проект.
 [Reference according to the State Standard: Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – 2-е изд. Москва: Академический Проект, 2005]
 Оборотов, Ю.Н. (ред.) (2011). *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник*. Одесса: Фенікс.
 [Reference according to the State Standard: Оборотов Ю. Н. Общеотетическая юриспруденция: учебный курс : учебник / Ю. Н. Оборотов. – Одесса: Фенікс, 2011]
2. For reference to a book as a whole:
 Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К, Далтон Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс.
 For reference to pages 13-15:
 Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К, Далтон Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс, 13–15.
 [Reference according to the State Standard: Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром и др.; сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 537 с.]
 Алісов, Є.О., Воронова, Л.К., Кадьякаленко, С.Т. та ін. (1998). *Фінансове право: підручник*. Харків: Фірма «Консум», 127.
 [Reference according to the State Standard: Фінансове право : підручник / Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадьякаленко та ін. – Харків: Фірма «Консум», 1998. – С. 127.]
 3. Гарбузов, В.Н., Попович, А.П. (2002). Губернатор штата: статус и полномочия *США. Канада: Экономика, политика, культура*, 7, 55–70. [Reference according to the State Standard: Гарбузов В. Н. Губернатор штата: статус и полномочия / В. Н. Гарбузов, А. П. Попович // США. Канада : Экономика, политика, культура. – 2002. – №7. – С. 55-70.]
4. Петришин, О.В. (2000). Права людини як фундаментальна цінність правової демократичної державності. *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 ч. Харків, 35–48.
 [Reference according to the State Standard: Петришин О. В. Права людини як фундаментальна цінність правової демократичної державності / О. В. Петришин // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 ч. –Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2000. – С. 35–48.]
 5. Горобець, К.В. (2012). *Аксіосфера права та її компоненти*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права». Одеса.
 [Reference according to the State Standard: Горобець К. В. Аксіосфера права та її компоненти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / К. В. Горобець. – Одеса, 2012.]
6. Манхейм, К. (1994). *Диагноз нашего времени*. Москва: Юрист. [Reference according to the State Standard: Манхейм К. Диагноз нашего времени: пер. с нем. и англ. / К. Манхейм. – М.: Юрист, 1994. – 700 с.]
7. Rosenau, J. N. (2004). Governance. In T. J. Sinclair (Ed.), *Global Governance. Critical Concepts in Political Science*, 1, (p. 405). London, New York.
 [Reference according to the State Standard: Rosenau J. N. Governance / J. N. Rosenau // Global Governance. Critical Concepts in Political Science ; ed. by T. J. Sinclair. – London : New York, 2004. – Vol. 1. – P. 405.]
8. For reference to a volume:
 Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания. 1866-1913 гг. (1914). (*Т. 1. 1866-1889*). Екатеринослав: Типография губернского земства, 334.
 [Reference according to the State Standard: Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания. 1866-1913 гг. – Екатеринослав : Типография губернского земства, 1914. – Т. 1. 1866-1889. – С. 334.]
9. Laws of the Russian empire (have features of essential elements in comparing to the modern laws):
 without reference to the article:
 Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости (1861). *Полное собрание законов Российской империи II, Т. 36, Отд. 1, № 36657*.

[Reference according to the State Standard: Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости. 19 февраля 1861 г. // ПСЗ II. – Т. 36. – Отд. 1. – № 36657.]

with the reference to an article of the Law:

Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости, ст. 27, II, п. 3. (1861). *Полное собрание законов Российской империи II, Т. 36, Отд. 1, № 36660.*

[Reference according to the State Standard: Высочайше утвержденное Положение о губернских и уездных по крестьянским делам учреждениях. 19 февраля 1861 г. // ПСЗ II. – №36660.]

10. Collections of materials of official office work:

Постановления VII очередного Екатеринославского губернского земского собрания с 28 октября по 12 ноября 1872 года (1873). Екатеринослав: В типографии губернского правления, 153-156.

[Reference according to the State Standard: Постановления VII очередного Екатеринославского губернского земского собрания с 28 октября по 12 ноября 1872 года. – Екатеринослав : В типографии губернского правления, 1873, – С. 153–156.]

11. For referring to materials of websites, a reference includes name of the author, the title of webpage, *the title of website (in italics)*, the address of website (URL) given in symbols <>, and possibly the date of last visit to website in parentheses:

Монтескье Ш. Избранные произведения. О духе законов. *Электронная библиотека bookZ.ru.* <http://bookz.ru/authors/montesk_e-gar/_lui/montes01/1-montes01.html> (2013, November, 21)

Малиновська, О. Щодо нагальних проблем удосконалення міграційної політики держави. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України.* <niss.gov.ua> (2014, грудень 21).

12. References to legislative acts and legal documents:

Treaties

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICCPR). <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (2013, November, 21)

Международный пакт о гражданских и политических правах (принят 16 декабря 1966 года, вступил в силу 23 марта 1976 года) 999 Сборник договоров ООН (МППП). <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml> (2013, November, 21)

For reference to an article in a Convention:

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICCPR) art 2. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (2013, ноябрь, 21)

Резолюція 2061 (ухвалена 25 липня 2012 року) РБ ООН. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_k87> (2013, November, 21)

Bilateral Treaties:

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування (Угоду затверджено Постановою КМ № 1094 від 28.11.2012) (прийнята 28 листопада 2012 року, набрала чинності для України 18 лютого 2013 року). *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Agreement Concerning the Sojourn of Refugees within the Meaning of the Convention Relating to the Status of Refugees (Geneva Convention of 28 July 1951 and Protocol Relating to the Status of Refugees of 31 January 1967) (France – Austria) (adopted 21 October 1974, entered into force 24 July 1975) 985 UNTS 303.

ILO Recommendations:

МОТ Рекомендація № 195 (О развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение) (92 сессия Генеральной конференции МОТ, 17 июня 2004 года). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (2013, November, 21).

UN Documents

Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, ГА ООН Резолюция 1514 (XV) (14 декабря 1960 года)

UNGA Res 51/210 (17 December 1996) UN Doc A/RES/51/210. <<http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r210.htm>> (2013, November, 21)

Judicial Documents

ICJ Documents

Land, Island and Maritime Frontier Case (El Salvador/Honduras, Nicaragua intervening) (Application for Intervention) [1990] ICJ Rep 92 <<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=390&code=sh&p1=3&p2=3&case=75&k=0e&p3=5>> (2013, July, 21).

Legal Consequences of the Construction of a Wall (Advisory Opinion) 2004. <<http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwpframe.htm>> (2013, July, 21).

Case Concerning the Vienna Convention on Consular Relations (Germany v USA) (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

ECHR Cases:**(before Oct. 31 1998)***Delta v. France* (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A*Allenet de Ribemont v. France* (interpretation), 7 August 1996, § 17, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-III*Garnieri v. Italy*, no. 22256/88, Commission decision of 18 May 1992, unreported**(beginning November 1, 1998)***Campbell v. Ireland*, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II*Campbell v. Ireland* [GC], no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II*Campbell v. Ireland* (dec.), no. 45678/98, ECHR 1999-II*Campbell v. Ireland* (dec.) [GC], no. 45678/98, ECHR 1999-II*Campbell v. Ireland* (preliminary objections), no. 45678/98, § 15, ECHR 1999-II*Campbell v. Ireland* (just satisfaction), no. 45678/98, § 15, ECHR 1999-II**Judgements of National Courts:**

Дело о проверке конституционности положений части первой статьи 237 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданина Республики Узбекистан Б.Т. Гадаева и запросом Курганского областного суда (постановление), № 16-П, КС РФ 2013. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (2013, November, 12).

Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, підпункту 1 пункту 2 розділу XII «Прикінцеві положення», абзацу четвертого пункту 3, абзацу четвертого пункту 5 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», № 1-1/2013, КСУ 2013.

Laws and so forth*Закон про виконавче провадження* 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/606-14>> (2013, November, 21).

Цивільний кодекс 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, November, 21).

Розпорядження про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства 2007 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний вісник України*, 89, 89.

Reference to an article in a Code, Law, Constitution, etc.

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6 (2003) (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, November, 21)